

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

AFGANİSTAN TÜRKMEN ŞAİRİ ABDUL KERİM BEHMEN'İN
ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR MUHTEVA İNCELEMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Gul Jamal JAHID

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba BAYRAKDARLAR

2025
Nevşehir

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde ettiğimi beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ile sonuçları da tam olarak aktardığımı ve bunlara ilişkin referansları gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Gul Jamal JAHID

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Afganistan Türkmen Şairi Abdul Kerim Behmen’in Şiirleri Üzerine Bir Muhteva İncelemesi” adlı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Gul Jamal JAHID

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba BAYRAKDARLAR

Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba BAYRAKDARLAR danışmanlığında Gul Jamal JAHID tarafından hazırlanan “Afganistan Türkmen Şairi Abdul Kerim Behmen’in Şiirleri Üzerine Bir Muhteva İncelemesi” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

25/07/2025

JÜRİ

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Tuğba BAYRAKDARLAR

İMZA

Üye : Doç. Dr. Neşe ERENOĞLU

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Gökçen BİLGİN AKSOY

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

.... / /

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu anlamlı akademik yolculukta, kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Tuğba BAYRAKDARLAR ile yollarımızın kesişmesi benim için büyük bir şanstı. Tez sürecimin en başından itibaren bilgi ve deneyimiyle bana rehberlik eden, her aşamada özveriyle destek olan danışmanım, bu çalışmanın şekillenmesinde en önemli paya sahip kişidir. Kendisine yönlendirmeleri, eleştirileri ve yapıcı önerileri için içtenlikle teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve deneyimleriyle bana ilham veren, düşünsel gelişimimi destekleyen ve akademik ufkumu genişleten hocalarıma gönülden teşekkür ederim. Özellikle kıymetli bölüm başkanımız Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ, hem akademik çalışmalarında hem de kişisel anlamda yön gösterici olduğu için kendisine minnettarım.

Tezimin yazım sürecinde karşılaştığım her türlü zorluğu aşmamda bana sabırla destek olan, moral ve motivasyon sağlayan canım aileme özel bir teşekkür borç bilirim. Varlıklarıyla her zaman yanımda hissettiğim anneme, babama, ablama ve abime teşekkür ederim; onların inancı, sevgisi ve duaları olmasaydı bu süreci tamamlamak çok daha zor olurdu.

Ayrıca, bu süreçte manevi desteğini esirgemeyen, hep yanımda olup bana inanan ve güvenen kıymetli dostlarıma da teşekkür etmek isterim. Özellikle Zarifa JEREN, tez yazma sürecinde gece gündüz bana büyük motivasyon kaynağı olmuştur.

Bu tez, sadece akademik bir çalışma değil; aynı zamanda bana emek veren, bana inanan herkesin ortak emeğidir.

Gul Jamal JAHID

Nevşehir, Temmuz 2025

AFGANİSTAN TÜRKMEN ŞAİRİ ABDUL KERİM BEHMEN’İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR MUHTEVA İNCELEMESİ

ÖZET

Afganistan’da Türkler, ülke nüfusunun üçüncü büyük etnik grubunu oluşturmaktadır. Türk boyları arasında ise Özbek ve Türkmenler en kalabalık gruplardır. Afganistan Türkmen Türkçesi, ülke anayasasında üçüncü resmî dil olarak kabul edilmiştir. Türkmenlerin en yoğun yaşadığı bölgeler arasında Badgis, Faryab, Cevizcan, Belh, Kunduz, Bağlan ve Herat illeri bulunmaktadır. Afganistan’ın Türkmen nüfusu oldukça fazladır. Afganistan Türkmen Türklerinin büyük bir kısmı Türkmenlerin Tekelerden sonraki en büyük boyu olan Ersarı boyuna mensup olup bunun yanında diğer Türkmen boylarına mensup küçük topluluklar da bulunmaktadır. Ülkede uzun yıllardan beri yaşam süren Afganistan Türkmenleri dil ve kültürlerine derinden bağlı olup değerlerini korumak ve yaşatmak için gayret göstermektedirler. Bu uğurda çaba gösteren çok sayıda önemli şahsiyet bulunmaktadır.

Önde gelen isimlerin arasında Afganistan Türkmen dil ve edebiyatının aydın şahsiyetlerinden biri olan Abdul Kerim Behmen’in şiirlerinin incelenmiş olduğu bu çalışmada; şairin eserleri ile ilgili kısa bilgi verilerek şiirleri muhteva yönünden değerlendirilmiştir. Şair, şiirlerinde Türkmen halkını birlik ve beraberliğe davet ederek toplumsal uyanışa katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Vatansever bir kimliğe sahip olan Behmen, aile değerlerine bağlılığı, İslam inancına olan derin sadakati ve Türkmen kimliğini sahiplenışıyle öne çıkan önemli bir şahsiyettir. Şiirlerinde bu özellikler belirgin bir şekilde yer almaktadır. Yarım asırlık öğretmenlik kariyerine ek olarak kaleme aldığı nazım ve nesir türündeki eserleri aracılığıyla Türkmen halkını eğitmeye ve bilinçlendirmeye çalışmıştır.

Tez; Afganistan Türkmen Türkleri Hakkında Genel Bilgiler, Abdul Kerim Behmen’in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri, Abdul Kerim Behmen’in Şiirlerinin Muhtevası Üzerine Bir Değerlendirme ve son olarak da Abdul Kerim Behmen’in Seçilmiş Şiirlerinin Transkripsiyonu şeklinde dört ana bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Türkmenleri, Afganistan Türkmen Şairleri, Abdul Kerim Behmen, Dil ve Edebiyat, Muhteva Analizi.

A CONTENT ANALYSIS OF THE POEMS OF AFGHAN TURKMEN POET ABDUL KERIM BEHMEN

ABSTRACT

Turks constitute the third largest ethnic group in Afghanistan. Among the Turkic tribes, Uzbeks and Turkmen are the most populous groups. Afghan Turkmen is recognised as the third official language in the country's constitution. The provinces of Badghis, Faryab, Jowzjan, Balkh, Kunduz, Baghlan and Herat are among the areas with the highest concentration of Turkmen. Afganistan’ın kuzeyinde yaşayan Türkmenlerin nüfusu yoğun olarak yaşamaktadırlar ve Afganistan Türkmen Türklerinin büyük bir kısmı Türkmenlerin Tekelerden sonraki en büyük boyu olan Ersarı boyuna mensup olup bunun yanında diğer Türkmen boylarına mensup küçük topluluklar da bulunmaktadır. The Afghan Turkmen, who have lived in the country for many years, are deeply attached to their language and culture and strive to preserve and perpetuate their values. There are many important figures who have made efforts in this regard.

This study, which examines the poems of Abdul Kerim Behmen, one of the leading figures in Afghan Turkmen language and literature, provides brief information about the poet's works and evaluates his poems in terms of content. In his poems, the poet aims to contribute to social awakening by calling on the Turkmen people to unite and come together. Behmen, who has a patriotic identity, is an important figure who stands out for his commitment to family values, his deep devotion to Islam, and his embrace of Turkmen identity. These characteristics are clearly evident in his poems. In addition to his half-century teaching career, he sought to educate and raise awareness among the Turkmen people through his works of poetry and prose.

The thesis consists of four main sections: General Information about the Turkmen Turks of Afghanistan, The Life, Literary Personality and Works of Abdul Kerim Behmen, An Evaluation of the Content of Abdul Kerim Behmen's Poems, and finally, a Transcription of Selected Poems by Abdul Kerim Behmen.

Keywords: Afghanistan Turkmen, Abdul Kerim Behmen, Afghanistan Turkmen Poets, Language and Literature, Content Analysis.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xiv
ALFABE VE ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN TÜRKMEN TÜRKLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Afganistan Türkleri ve Türkmenler	4
1.1.1. Yaşadıkları Bölgeler, Nüfus ve Coğrafi Yapı.....	7
1.2.Afganistan Türkmen Tarihi	8
1.3. Afganistan Türkmen Kültürü	11
1.4. Afganistan Türkmen Türkçesi	14
1.5. Afganistan Türkmen Edebiyatı.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

ABDUL KERİM BEHMEN'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. Abdul Kerim Behmen'in Hayatı	20
2.2. Abdul Kerim Behmen'in Edebî Kişiliği.....	23
2.3. Abdul Kerim Behmen'in Eserleri.....	25
2.3.1. Yağsılıklardan Kıssalar	25
2.3.2. Ak Yol	27
2.3.3. Ene Mehri	28

2.3.4. Bağbostan	30
2.3.5. Nale-i Kalam.....	33
2.3.6. Ş'ir Türkmen Dilinde.....	35
2.3.7. Tört Gül.....	37
2.3.8. Boğulan Sesler	38
2.3.9. Vece Tesmiye Tavayıf Türkan Afğanistan.....	40
2.3.10. Tarihte ve Nejadda Türkmen Görünişi.....	41
2.3.11. Türkmenha Şan Vilayeti Cevizcan	43
2.3.12. Yörek Sözleri	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABDUL KERİM BEHMEN'İN ŞİİRLERİNİN MUHTEVASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

3.1. Abdul Kerim Behmen'in Şiirlerinde Tema	46
3.1.1. Sosyal Temalar.....	46
3.1.1.1. Aile.....	46
3.1.1.2. İnsan	50
3.1.1.3. Öğüt.....	52
3.1.1.4. Aşk ve Sevgi	59
3.1.1.5. İyilik ve Kötülük	62
3.1.1.6. Dostluk ve Arkadaşlık.....	65
3.1.1.7. Hak, Hukuk ve Adalet.....	66
3.1.1.8. Doğruluk ve Dürüstlük.....	68
3.1.1.9. Özgürlük ve Barış	70
3.1.1.10. Bilim.....	72
3.1.1.11. Zulüm ve Zalimlik.....	76
3.1.1.12. İş ve İşçilik	78
3.1.2. Tarihî, Millî ve Siyasi Temalar	81
3.1.2.1. Tarihî Temalar.....	82
3.1.2.2. Millî Temalar	88
3.1.2.2.1. Türklük	88
3.1.2.2.2. Birlik ve Beraberlik.....	93

3.1.2.2.3. Vatan ve Vatan Sevgisi.....	96
3.1.2.3. Siyasi Temalar.....	102
3.1.3. Dinî Temalar.....	105
3.1.3.1. Allah.....	106
3.1.3.2. Peygamber.....	112
3.1.3.3. İbadet.....	115
3.1.3.3.1. Namaz.....	120
3.1.3.3.2. Zekât.....	121
3.1.3.3.3. Oruç.....	124
3.1.3.3.4. Zikir.....	126
3.1.3.3.5. Dua.....	128
3.1.3.4. Kadir Gecesi.....	129
3.1.3.5. İslam.....	132
3.1.3.6. Dinî Bayramlar.....	133
3.1.4. Tabiat ile İlgili Temalar.....	136
3.1.4.1. Ağaç.....	136
3.1.4.2. Toprak.....	138
3.1.4.3. Su.....	139
3.1.4.4. Ateş.....	140
3.1.4.5. Yer.....	141
3.1.5. Mevsimler ile ilgili Temalar.....	142
3.1.5.1. İlkbahar.....	142
3.1.5.2. Sonbahar.....	148
3.1.5.3. Yaz.....	151
3.1.5.4. Kış.....	153

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ABDUL KERİM BEHMEN'İN ŞİİRLERİNİN TRANSKRİPSİYONU

4.1. Abdul Kerim Behmen'in Şiirlerinin Transkripsiyonlu Metinleri.....	154
4.1.1. Kadır Allah.....	154
4.1.2. Musulman.....	155
4.1.3. Hükümet.....	156

4.1.4. Asmana Uçgın Balam	157
4.1.5. İmtihana Oltıran.....	157
4.1.6. Şerabın Sussa.....	158
4.1.7. Divana ‘aşık.....	158
4.1.8. İş.....	159
4.1.9. İşçi	160
4.1.10. ‘id.....	161
4.1.11. Dövlət.....	161
4.1.12. İşli İl.....	162
4.1.13. Güyz.....	163
4.1.14. Tarih.....	163
4.1.15. Yaz	165
4.1.16. Vatan Ene, Vatan Ata, Vatan Can.....	165
4.1.17. Ğam İşigi Yapıldı.....	166
4.1.18. Ta Bolmalı Zar Yene	167
4.1.19. Yollar Türkmenim.....	167
4.1.20. Kitab	168
4.1.21. Kalam	169
4.1.22. Mu‘allim.....	169
4.1.23. Adam Oğlu.....	170
4.1.24. Birleşimler.....	171
4.1.25. Ya Yaradan	172
4.1.26. Hak Zikri	172
4.1.27. Nimet Kadri	173
4.1.28. İslam	174
4.1.29. ‘ibadat.....	174
4.1.30. Öpmez mi?.....	176
4.1.31. Süleymanîñ Yüzügi.....	176
4.1.32. İl.....	177
4.1.33. ‘ali Amal Gerekdir.....	177
4.1.34. Reng Almadı Zamanım.....	178
4.1.35. Nalalı Sözüm.....	179
4.1.36. Bu Cahan Duman Bize.....	179

4.1.37. Mehriban Destyar	180
4.1.38. Yetim Ahı.....	181
4.1.39. Ğam Yağı.....	183
4.1.40. Ğuvancım.....	184
4.1.41. Bu Gice	185
4.1.42. Kadir Gice.....	186
4.1.43. Sulh Şerabı.....	187
4.1.44. Yör Azad	187
4.1.45. Ülkäm Saña Ğuvanyorın.....	188
4.1.46. Vatanım.....	189
4.1.47. Dehkan	189
4.1.48. İşçi Ğuvancı.....	190
4.1.49. Fağır İndiren Kuran.....	191
4.1.50. Gumnam Bomasağ	192
4.1.51. Şefa‘tin Muhammed.....	193
4.1.52. Namaz	194
4.1.53. Zekat.....	194
4.1.54. Savab	195
4.1.55. Yör Doğrı	196
4.1.56. Fazıl Yağdır Hıdayım.....	197
4.1.57. Murad.....	198
4.1.58. Buğdayı Arzan Etsem.....	198
4.1.59. Balıstan Etsem	199
4.1.60. ‘aşk.....	199
4.1.61. Savab ‘aşkına	200
4.1.62. Etibarım Bar Eken	201
4.1.63. ‘ibretgah.....	201
4.1.64. Kisib.....	202
4.1.65. Nur Rahman Koyılan.....	202
4.1.66. Giler Gökleman Erte	203
4.1.67. Bahar.....	204
4.1.68. Gül.....	204
4.1.69. Dilber.....	205

4.1.70. Kıurban Namaz.....	205
4.1.71. Derman Et.....	206
4.1.72. Muhabbet.....	207
4.1.73. Yaş Kıçı.....	207
4.1.74. Namerde Zar Bolmalı.....	208
4.1.75. Büyük Adlı İnsansıñ.....	208
4.1.76. Naliş.....	209
4.1.77. Sabır.....	209
4.1.78. Boldı Asman Dur Fishan.....	210
4.1.79. Ğucaklap Güli.....	211
4.1.80. Nur Diyardım Oyan.....	212
4.1.81. Gülzarı Bar Özinde.....	212
4.1.82. Mehır Düri.....	213
4.1.83. Du'a Bilen.....	213
4.1.84. Ey Asman.....	214
4.1.85. Ğafil Yatmak Kıaçana?.....	215
4.1.86. Gülip Dünyanı Ötir.....	216
4.1.87. Ğudavanda!.....	216
4.1.88. Remezan.....	217
4.1.89. Aşına.....	218
4.1.90. Nāşe.....	218
4.1.91. İtifak.....	219
4.1.92. Akıllı Övıad Yağşı.....	220
4.1.93. Ey Cavan.....	221
4.1.94. Kına'at.....	221
4.1.95. Aman Sakla.....	222
4.1.96. Et Hezer.....	223
4.1.97. Merdı Nişanı.....	223
4.1.98. Mağrur Bolma.....	224
4.1.99. Ğaflatda Yatan Yigit.....	224
4.1.100. Pend Tutan.....	225

SONUÇ.....	227
-------------------	------------

KAYNAKÇA.....	229
EKLER.....	232
ÖZGEÇMİŞ.....	238

KISALTMALAR

Atkm	: Afganistan Türkmen Türkçesi
bk.	: Bakınız
MÖ.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
vb.	: ve başkası, ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

ALFABE VE ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

Arap	Latin	IPA
آ	a	A
ا	e	A
أ	ä	Ä
ي	I	I
ي	i	İ
و	u	U
و	ü	Ü
ؤ	ö	Ö
و	o	O
ب	b	B
پ	p	P
ت	t	T
ث	s	S
ج	c	C
چ	ç	Ç
ح	h	H
خ	h	X
د	d	D
ذ	z	Z
ر	r	R
ز	z	Z
ژ	j	Ž
س	s	S
ش	ş	Ş
ص	s	S
ض	z	Z
ط	t	T
ظ	z	Z
ع	‘	‘
غ	ğ	Ğ
ف	f	F
ق	k	Y
ک	k	K
گ	g	G
نگ	ñ	Ñ
ل	l	L
م	m	M
ن	n	N
و	v	V
ه	h	H
ی	y	Y

GİRİŞ

Araştırma Konusu

Afganistan Türkmen edebiyatında önemli bir yere sahip olan şair, tercüman ve yazar Abdul Kerim Behmen, edebiyat dünyasında çok önemli bir şahsiyet olarak öne çıkmaktadır. Çağdaş Türkmen şairlerinden olan Behmen, kaleme aldığı şiirleriyle Afganistan Türkmenlerinin duygu ve düşünce dünyalarına ayna tutmakta, hislerine tercüman olmaktadır. Bu araştırmada, Behmen'in edebî mirasının derinlemesine çözümlenmesi, eserlerinin tanıtılması, nazım türünde verdiği eserlerinde yer alan temaların incelenip çözümlenmesi çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Behmen şiirlerinde sosyal, tarihî, siyasi, millî, dinî, tabiat ve mevsimler ile ilgili olmak üzere çeşitli temalara sıklıkla yer vermiştir. Çalışmada genel olarak Behmen'in biyografisiyle birlikte onun eserlerinde Afganistan Türkmenlerinin kültürel değerlerini ve duygularını nasıl yansıttığı değerlendirilecektir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, şair Abdul Kerim Behmen'in şiirlerini muhteva açısından inceleyerek onun edebî mirasını anlamak, değerlendirmek ve Türkiye'de şairin edebî kişiliğinin bilinirliğinin sağlanmasına katkı sunmaktır. Çalışma, Behmen'in şiirlerinde yer alan tematik unsurları ortaya koymayı ve özellikle toplumsal adalet, dinî inanç, güzel ahlak, saygı, kimlik, özgürlük, aşk ve insanlık gibi evrensel temaların şiirlerinde nasıl işlendiğini analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu sayede Behmen'in hem dönemindeki hem de günümüz Afganistan Türkmen edebiyatına tesirleri daha iyi anlaşılabilecektir.

Abdul Kerim Behmen, hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında edebî ve kültürel alanlarda toplum üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Ancak Behmen'in hayatı, eserleri ve edebiyat dünyasına katkıları kapsamlı bir şekilde ele alınmamış, bununla ilgili kayda değer çalışmalar yapılmamıştır. Özellikle Türk dünyasında ve uluslararası akademik alanda hak ettiği değeri bulamamıştır. Bu bağlamda, Behmen'in eserlerinde işlediği toplumsal, kültürel ve evrensel temaların incelenmesi, onun eserlerinin daha geniş bir perspektiften anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu araştırma, Behmen'in eserlerindeki temaların Afganistan Türkmen toplumunun değerlerini, inançlarını, sorunlarını ve kimlik arayışlarını nasıl yansıttığını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu

çalışmayla Behmen'in eserlerinin edebî zenginliğini ortaya koyup onun hem Türkmen edebiyatındaki hem de dünya edebiyatındaki yerinin daha iyi anlaşılması sağlanarak şairle ilgili araştırma yapacak olan araştırmacılara kapsamlı bir kaynak olacaktır.

Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Bu çalışmada Afganistan Türkmen şairi Abdul Kerim Behmen'in elimizde bulunan 10'u aşkın eseri tematik analiz yöntemiyle incelenip tanıtılacak, ardından şairin şiirlerinden seçilen 100 adet şiiri sosyal, tarihî, dinî ve millî vb. temalar açısından detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Bu çerçevede, Behmen'in şiirlerinde hangi temaların öne çıktığı ve bu temaların dönemin sosyal, politik ve kültürel koşullarıyla nasıl etkileşim hâlinde olduğu çözümlenecektir. Şairin nazım türünde vermiş olduğu eserlerinde tarama-fişleme ve metin analizi yöntemi kullanılarak muhteva değerlendirmesi yapılacaktır. Bu tematik değerlendirmeyle Behmen'in eserlerinde anlamın nasıl inşa edildiği ve okuyucu üzerinde nasıl etkiler yarattığı ortaya koyulacaktır. Ayrıca Behmen'in eserlerinin Afganistan Türkmen toplumunun kültürel yapısını ve değerlerini nasıl yansıttığı ve Türkmen halkının kimlik arayışını nasıl şekillendirdiği bu çerçevede ele alınacaktır. Behmen'in yaşadığı dönemle ilişkili olarak şairin eserleri dönemin sosyo-politik koşullarıyla birlikte değerlendirilecektir. Böylece Behmen'in eserlerinin edebî değeri ve etkileri daha geniş bir perspektiften yorumlanacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Giriş'in ardından dört ana bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Afganistan Türkmen Türkleri üzerine genel bilgilere yer verilmiştir. Bu ilk bölümde, Afganistan Türkmenleri, yaşadıkları bölgeler, nüfus ve coğrafi yapısı, Afganistan Türkmen tarihi ve kültürü, Afganistan Türkmen Türkçesi ve edebiyatı hakkında genel kaynaklar ile bu konuda hazırlanmış çeşitli yayınlara yönelik geniş bir literatür taraması yapılarak temel bilgiler sunulmuştur. İkinci bölümde Abdul Kerim Behmen'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleriyle ilgili tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, Behmen'in 100 adet şiiri ele alınarak tematik açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünün hazırlanmasında seçilen malzeme öncelikli olarak transkribe edilmiş, ardından elde edilen malzemeler sosyal, tarihî ve siyasi, millî, dinî, tabiat ve mevsimlerle ilgili temalar olmak üzere beş ana başlık altında sınıflandırılarak detaylıca incelenmiştir. Ele alınan şiir örnekleri ilgili ana başlıklar altında uygun çeşitli alt başlıklara göre belirlenip bir düzen

içerisinde yorumlanmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümde ise Abdul Kerim Behmen'in seçtiğimiz şiirlerinin transkribe edilmiş şekli sunulmuştur. Transkripsiyon işaretlerinin tablolaştırılmış bir örneği çalışmanın başında, alfabe bölümünde gösterilmiştir ¹ . Dördüncü bölümde yer alan şiirler, alındıkları eserdeki orijinal sayfa düzenlerine göre verilmiş olup şairin eserlerinde kurmuş olduğu düzen muhafaza edilmiştir.

Behmen'in Afganistan Türkmen edebiyatındaki yeri ve önemine dikkat çeken çalışmanın sonuç bölümünde şairin eserlerinin ve şiirlerinin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışma süreci boyunca dikkat çeken her unsur detaylıca yorumlanarak Behmen'in günümüz Türkmen edebiyatına katkıları, Afganistan Türkmen toplumu için idealleri ve kaygıları, duygu ve düşünceleri, bireysel ve toplumsal temaları ele alışındaki ustalığı değerlendirilmiştir.

Çalışmanın kaynakça bölümünde tez yazım sürecinde yararlanılan tüm kaynaklar ve kaynak kişiler, uygun alfabetik düzende künye bilgileriyle gösterilmiştir. Ekler bölümünde ise araştırmacıların şiirlerin orijinallerini görmek ve kontrol etme isteği göz önünde bulundurularak 100 şiir içerisinden seçme olarak belirlediğimiz 10 örnek, orijinal şekilleriyle gösterilerek sunulmuştur.

¹ Afganistan Türkmen alfabesinin Arap, Latin ve IPA karşılıklarının gösteriminde 2020 yılında Nooryaghdi Noor tarafından hazırlanan *Türkmenistan Türkmencesi ile Afganistan Türkmencesinin Ses ve Şekil Bilgisi Bakımından Karşılaştırılması* adlı yüksek lisans tez çalışması ile Mohammad Bashir Yawar'ın "Dil sapaklığı" adlı ders kitabının fonetik özellikleri açısından kısa bir incelemesi" adlı çalışmasından yararlanılmıştır. İlgili çalışmalar için bk. Noor, 2020; Yawar, 2024, s. 351-368.

BİRİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN TÜRKMEN TÜRKLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Afganistan Türkleri ve Türkmenler

Afganistan tarihsel süreç içerisinde çeşitli devletlerin egemenliği altına girmiş ve coğrafi bakımdan Asya'nın stratejik öneme sahip bölgelerinden biridir (Fevzi, 2012, s. 550). Eski çağlardan beri önemli ticaret ve istila güzergâhlarının üzerinde bulunması sebebiyle çok sayıda kavmin birbirlerine karışarak eridiği bir yerdir. Asya'nın kalbi olarak tarif edilmektedir (Fevzi ve Cankurt, 2013, s. 494). Hindistan, Çin, Türkistan ve İran'ı birbirine bağlayan bir noktadadır ve ipek yolu ticaret yolu güzergâhında yer almaktadır (Kara, 2023, s. 36).

Ülkenin etnik yapısı Türkler, Tacikler, Nuriler, Çaraymaklar, Beluçlar, Hindular, Peştunlar, Araplar, Hazaralar ve Aymaklardan meydana getirmektedir (Şahin, 2016, s. 1146). Çınarlı'nın çalışmasında ise Peştunlar, Tacikler, Türkler, Hazaralar, Aymaklar, Beluciler, Beluçlar, Brahuiler, Nuristaniler, Rajasthaniler, Araplar, Hindular, Pamiriler, Sihler, Yatlar, Pencabiler, Darvaziler ve Paşhailer olmak üzere 18 etnik gruptan söz edilir ve bu kadar çok sayıdaki etnik grup içerisinde ülkede nüfusun en kalabalık kısmını oluşturanların Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Türkler olduğu ifade edilir (Çınarlı, 2012, s. 73-74). Afganistan'da yaşayan Türk grupları üzerine Yaşar Kalafat da günümüze kadar beş Türk grubunun yaşadığından söz eder. Bu gruplar: 1. Tukyular, Yaftalariler, Sakalar ve Karluklar, 2. Aymaklar, 3. Hazaralar, 4. Peştu dilini konuşanlar, 5. Hâlâ Türkçe konuşan Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Tatarlar, Uygurlar ve Türkmenler. Bu grup, Pamir eteklerindeki Bahşan'dan Bağrisi'ye kadar uzanan geniş bölgede yaşamaktadırlar (Uçar, 2009, s. 528-529).

Afganistan'da yaşayan en kalabalık Türk boyunu Özbekler oluşturmaktadır. Genellikle Kunduz, Şıbırgan, Taş Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Meymene, Aliça ve Bala Murgab'ta yaşayan Özbekler, kendi aralarında kabile ve klanlara ayrılır, kendilerine özgü olan Özbek şivesiyle konuşmaktadırlar. Ülkede yüzyıllardır yaşayan Özbekler ile sonradan Rus istilası sonucu gelen Özbekler arasında belirgin bir ayrım görülmektedir. Sonradan

gelenlere “muhacir” adı verilmiş ve bölgede kendilerine özgü farklı bir alt kimlik oluşturmuşlardır (Çınarlı, 2012, s. 76).

Afganistan’da ikinci kalabalık Türk topluluğunu meydana getiren Türkmenler, yine Afgan Türkistanı’nda kuzeydeki Kunduz’dan en batıdaki Herat’a kadar olan bölgede yaşam sürerler. İran veya Türkmenistan’daki Türkmenlerden farklı olarak Afganistan Türkmenlerinin pek çoğu Ersarı boyundandır. İran’ın Türkmen sahra bölgesinde Yomut Türkmenleri, Türkmenistan’da ise Teke Türkmenleri çoğunluktadır. Ersarılar², Teke boyundan sonraki ikinci büyük Türkmen boyu olarak kabul edilir. Kuzey Afganistan’da Ersarılardan başka Türkmenlerin diğer boylarına mensup küçük topluluklar da bulunur. Örneğin batıdaki Herat kentinde Teke ve Yomut boylarına mensup birkaç yüz Türkmen ailesi yaşar ve buradaki Yomutlar, 1927 yılında Afganistan’a geçerek Herat çevresine yerleşen Türkmenlerin efsanevi lideri Cüneyt Han’ın yakın akrabaları olarak bilinir (Oğuz, 1999, s. 41). Ersarılar, Oğuz boylarından Tazır’ın devamı olup Buhara’dan Afganistan’ın Belh şehrine uzanan geniş bölgede yaşamaktadırlar. Bu Türkmen boyu, Afganistan ile Buhara Emirlikleri arasındaki siyasi münasebetlerde önemli rol oynamıştır. Tekeler, genellikle Ahal ve Merv vadilerinde yaşamakla birlikte Hive’den Herat’a, Horasan’dan Çarçoy’a kadar uzanan bölgeleri kontrol altında tutmuşlardır (Saray, 2022, s. 64, 68)³.

Afganistan’da yaşayan Türkmenler, oturumdar ve vatanî (göçmen) olarak iki gruba ayrılır (Şahin, 2014, s. 140). 1915’ten 1936 yılına kadar gelen göçmenler için “muhacir”, daha önceden gelip yerleşmiş olanlara ise “vatani” veya “oturumdar” (yerli) Türkmenler adı verilir. Hamyab, Karkın, Şordepe gibi bazı yerleşim yerlerinin sakinleri çok erken dönemlerde gelmiş, bir kısmı da Mezar-ı Şerif, Akça gibi yerlere yerleşmiş oturumdar Türkmenlerdir. Andhoy Türkmenleri ise 1920-1930’lu yıllar arasında Türkmenistan’dan buraya yerleşen Türkmenlerdendir (Soyer, 2023, s. 80). Afganistan’da yaşayan diğer Türk halkları gibi Türkmenlerin de yerleşim yerlerini detaylı olarak G. Jarring tespit etmiştir. Ülkenin kuzey kesiminde hareketli bir toplum olan Türkmenler genel olarak Özbek ve Taciklerle birlikte yaşam sürmektedirler ve bu bölgelerde genellikle Ersarı, Salur, Sarı,

² Ersarı Türkmen boyu, 16. Yüzyılda yaşayan Türkmen Hanı Ersarı Baba’nın soyundan gelir ve Gara-Bekevül, Güneş ve Uludepe olmak üzere üç alt gruba, bu gruplar da 5-12 arasında değişkenlik gösteren oymaklara ayrılmaktadır. Bilgi için bk Şahin, 2016, s. 1147.

³ Diğer Türkmen boyları hakkında detaylı bilgi için bk. Saray, 2022, s. 60-73.

Teke, Alieli, Karama ve Çavdar Türkmen boyları görülmektedir (Öztürk, 2009, s. 1805). Afganistan'ın kuzey kısmında yaşayan Türkmenler, Amuderya'nın kıyılarına, Andhoy ile Akcan'ın kuzeyinde yer alan Belh ve Faryab illerinin sınırlarına (Çöllük bölgesinde) yerleşmişlerdir. Haşdanar'da Belh, Mezarı Şerif ve Meymene'nin kuzey kesimi ile Abıkevser vadisi etrafında çok sayıda Türkmen köyü vardır (Kara, 2002, s. 249). Kaynaklarda verilen bilgiye göre ülkenin kuzeyi yaklaşık 1500 yıldır Türk yurtdur ve yerli-yabancı kaynaklarda bu bölge Bend-i Türkistan, Türkistan-ı Sagir, Cenubî Türkistan vb. çeşitli adlarla anılır (Tolkun, 2016, s. 188).

Afganistan'da Özbek ve Türkmenlerin haricinde az sayıda nüfusu olan Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Kızılbaş gibi Türk grupları da bulunmaktadır. Rusya'dan iç savaş veya Bolşevik rejimi sebebiyle buraya gelen Kazaklar, Özbeklerle iç içe bir şekilde ülkenin kuzeyinde yaşarlar. Kırgızlar, Vakhan bölgesinde daha izole bir şekilde yaşamaktadırlar. Karakalpaklar, 1917 Ekim devriminden sonra bölgeye gelmişler ve bir kısmı Celalabad'a yerleşmiştir. Kızılbaşların ise büyük bir kısmı Kabil'de, bir bölümü de Hazacarat'daki Flodi vadisi civarında yaşar (Çınarlı, 2012, s. 77).

Afganistan'da geçmişten günümüze Kuşâniler, Yefteliler, Gazneliler, Guriler, Kürtler, Moğullar, Timuriler, Baburiler, Teginşahiler, Banjurlar, Afşarlar, Şeybaniler ve Heşterduhaniler isimlerindeki Türkler hüküm sürmüştür. Bamiyan'daki (Afganistandaki bir il) olağanüstü heykeller, Kuşâniler döneminde nakşedilmiştir. Afganistan'da eskiden beri Türkmenler de başka uluslar ile birlikte vatandaşlık iletişimi ile karşılıklı saygı ve değer içinde hayat sürdürmektedirler. Yabancılar ülkeye el uzattığı zamanlarda başka ulusların arasında fedakârlık ederek ülkeyi koruyarak vatansever olduklarını ispat etmişlerdir. Afganistan'ın kuzey bölgesi tarihî metinlerde Güney Türkistan adı ile anılmıştır. Bu bölgede eski zamanlardan bu yana Türkmen ve Özbekler yaşamaktadırlar. Bu bölgede eskilerde Türk tayfasından başka tayfa bulunmamaktaydı. *Afganistan Tarih Yolculuğunda* adlı tarih kitabına baktığımızda Emir Abdul Rahman Khan 1363 hicri yılında Peştunları Bestten Göyirmaç adındaki bölgeye yerleştirmiştir. Aynı şekilde Muhammet Gul Khan Mohmend de birkaç Peştun'u Afganistan'ın kuzeyine getirmiştir. Afganistan'da hiçbir zaman net bir şekilde nüfus sayımı yapılmamıştır. Ancak bugün Türkmenlerin sayısının iki milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Hamiyab, Garkın, Şortepe, Keldar, Çayı, Mengecik, Kale-i Zal ve Marçak ilçelerinde sadece

Türkmenler yaşamaktadırlar. Andhoy, Şibirgan, Akça, Faryab Devlet Abad, Belh Devlet Abad, İmam Sahip Kunduz ve Deşt- i Erçi'nin de çoğu Türkmen sakinleridir. Herat, Zinde Can Guriyan, Keşk, Nehri Serac, Belçırağ ve Kaysar bölgelerinde de Türkmenler yaşamaktadırlar (Behmen, 2001, s. 54).

1.1.1. Yaşadıkları Bölgeler, Nüfus ve Coğrafi Yapı

Afganistan Türkmenlerinin büyük çoğunluğu 1915 yılında başlayan göçler sonucu gelseler de Afganistan topraklarında daha önce yerleşmiş bulunan Türkmenler de bulunmaktaydı. Ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Afganistan'da Türkmen nüfusunun az sayıda olduğu bilinmektedir (Slobin, 1976, s. 13). Afganistan Türkmenlerinin yerleşim merkezlerinden olan Hamyab, Karkın, Kelder ve Şordepe gibi ilçelerin sakinleri bu bölgeye erken dönemlerde gelmiş olup yerleşik hayata geçmişlerdir. Bunlardan bir kısmı da Mezar-ı Şerif ve Akça gibi yerlere yerleşmişlerdir. Bunlara “oturumdar Türkmenler” adı verilmektedir. Andkhoy Türkmenlerinin ise 1920-1930 yılları arasında günümüz Türkmenistan topraklarından geldiği bilinmektedir (Şahin, 2016, s. 1144-1160).

Asya'nın güneyinde yer alan Afganistan, kuzeyinde Türkmenistan ile 744 km, Özbekistan ile 137 km, Tacikistan ile 1206 km, doğusunda Doğu Türkistan'la 76 km, Pakistan ile 2430 km ve batısında bulunan İran ile 936 km sınırı olan, 647500 km²'lik yüz ölçümüne sahip bir ülkedir (Ayan ve Koyuk, 2021, s. 452). İran yaylasının kuzeydoğu bölgesine doğru devamı niteliğinde olup ortası yüksek dağlık bir alan, kuzeyinde ovalık, dağlık kütlenin güney batısında ise plato görünümlü bir alan olmak üzere üç farklı bölgeden meydana gelmektedir (Saray, 1988, s. 401).

Genel olarak ise Afganistan dağlık bir ülke olup Hindukuş dağları ülkeyi kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ülkenin doğalgaz kaynaklarının da bulunduğu kuzey bölgesinde genel olarak Türkler yaşamaktadır. Aslında Büyük Türkistan'ın doğal bir parçası olan ve bu yüzden Güney Türkistan da denilen Kuzey Afganistan bölgesi uzun zamandan beri Türklerin yaşadığı bir bölgedir.

Günümüzde Afganistan idari olarak 34 vilayete ayrılmaktadır ve bu 34 vilayet içerisinde ülkenin kuzeyini oluşturan 10 vilayette Türk nüfusu ağırlıklıdır (Soyer, 2023, s. 81).

Şahin'in tespitine göre, Afganistan Türkmenleri Mezar-ı Şerif'de Balkh (Belh), Şordepe, Kelder, Hulm, Çarbölek, Nehr-i Şahi, Çimtal, Şölgere, Hayratan, Zari ve Kişindi; Faryab'da Andkhoy, Hançarbağ, Karamkul, Devletabad, Almar, Kaysar ve Cumabazar; Cevizcan'da Hocaduku, Karkın, Hamiyap, Murdiyan, Hanaka, Mengecik, Kureyş, Akça, Şibirgan ve Karkın; Kunduz'da İmamsahib, Akdepe ve Kaleizar; Helmend'de Nad Ali; Bağlan'da Çeşme-i Şir ilçeleri ve köylerinde, bunların yanı sıra Semangan, Herat, Bağlan, Kâbil ve Mervçak'ta yaşam sürmektedirler. Gazne ve Gurbend'de yaşayan Türkmenler ise genellikle Farslaşmıştır. Türkmenler, Kâbil'de Dihmıathan, Darlaman, Begrami, Paktiyakut ve Avşar civarında yaşamaktadır (Şahin, 2014, s. 140-141).

Afganistan Türkmenleri ile ilgili yapılan çalışmalarda Türkmenlerin ülke topraklarına geliş tarihleri, bölgedeki yerleşim yerleri, nüfusu ve boy adlarına yönelik çok sayıda farklı görüş bulunmaktadır. Örneğin Sovyet bilimci İ. M. Reysner, 1929 yılında kaleme aldığı *Bağımsız Afganistan* isimli eserinde Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin sayısının iki yüz bin civarında olduğunu belirtir. R. T. Ahramoviç, 1953 yılındaki nüfus sayımına göre, dört yüz bin civarında Türkmenin yaşadığını ifade eder (Şahin, 2014, s. 141). Afganistan'da son yapılan 1979 tarihli nüfus sayımına göre ise ülke nüfusu 15,5 milyon civarındadır. Sayım dışı kalan bölgeler de göz önünde bulundurulduğunda ülke nüfusunun 18 milyon olduğu tahmin edilmektedir (Ayan ve Koyuk, 2021, s. 452).

1.2.Afganistan Türkmen Tarihi

Tarih boyunca Türklerin hareket alanı içerisinde olan Afganistan ile Türklerin ilgisi MÖ. 1. binin başlarına -Andronova çağına- kadar götürmek mümkün olsa da tarihî kaynaklarda MÖ. II. yüzyıldan itibaren kesin olarak söz konusu edilmektedir. Hun hükümdarı Maotun'un önünden batıya, İli, Çu ve Narin havzalarına gelen ve bu bölgede kısmen Afganistan'a da giren Yüeciler, bu yüzyılda Maotun'un büyük oğlu Giyük Kağan'ın taarruzlarıyla geniş ölçüde Afganistan'a yerleşmiştir. Yüecilerin Issık Gölü civarını terk edip Afganistan'daki Tahia'ya yerleşmeleri hem bölge hem de Türk tarihi açısından önemlidir (Uçar, 2009, s. 527-528).

Ülkede nüfusu, Peştunlar ve Taciklerden sonra en kalabalık grup Türklerdir⁴. Afganistan, MS. 1. yüzyılda yaşamış olan en eski Türk boyu Yueh-Çi'lerden 1747'de vefat eden Nadir Afşar'a (Avşar) kadar olan süreçte daima Türklerin idaresi altında olmuştur. Türk boylarından olan Akhunlar, Gazneliler, Göktürkler, Selçuklular, Timurlular, Şeybani Özbekleri, Harzemşahlılar ve Avşarlar Afganistan'da derin izler bırakmışlardır (Oğuz, 1999, s. 39-40). Diğer bir ifadeyle Afganistan, Türklerin devlet kurdukları coğrafyalardan biridir. Bu topraklara ilk Türk akını Sakalarla ve Akhunlarla başlamıştır. Afganistan'daki Türk boyları arasında en fazla nüfusa sahip olan boylar Özbek ve Türkmenlerdir. Afganistan'daki Gazneli hâkimiyeti 1040 yılında Selçukluların Gaznelilere karşı Dandanakan savaşını kazanmasıyla Selçuklulara geçmiştir. Selçuklular, Afganistan'da hâkimiyet kurmaya başlayınca da ülkede Türkmen nüfusunda artış görülmeye başlanmıştır (Şahin, 2014, s. 140).

Türkmenlerin kökeni üzerine yapılan tarihsel incelemeler, onların Oğuzlar ile olan bağlantısını açıkça ortaya koymaktadır. Oğuzlar, milattan önceki dönemlerde Moğolistan'ın kuzeydoğu bölgelerinde farklı Türk boylarının birleşmesiyle oluşmuş ve yalnızca Türkmenlerin değil, aynı zamanda Azerbaycan Türkleri, Türkiye Türkleri, Irak ve Suriye Türkmenleri ile Gagavuzların da ataları olarak kabul edilmiştir. Milattan sonra 6. yüzyılda Büyük Göktürk İmparatorluğu'nu kuran Oğuzlar, yönetim sistemlerinde belirgin bir yapılanmaya gitmişlerdir. Oğuz Han'ın geniş coğrafyaya yayılan imparatorluğun yönetimini adaletli bir şekilde sağlamak amacıyla oğullarını iki ana kola ayırarak devlet teşkilatını şekillendirdiği bilinmektedir. Bozoklar olarak adlandırılan ilk kol Yıldızhan, Ayhan ve Günhan'dan, Üçoklar olarak bilinen ikinci kol ise Denizhan, Gökhan ve Dağhan'dan oluşmuş ve her bir şehzadenin soyundan dört boy türemiştir. Böylece Oğuz toplulukları, 24 farklı boyun birleşimiyle bir sosyal ve siyasi yapı oluşturmuştur. Bu yapılanma, Oğuz boylarının siyasi, askerî ve sosyal güçlenmesinde etkili olmuş ve tarihsel süreçte Türkmenlerin aşiret sistemine de yansımıştır (Oğuz, 1999, s. 10). Özellikle, Hun askerî teşkilatına dayanan bu sistemde sağ ve sol kanatlar hâlinde iki ana gruba ayrılma, her grubun kendi içinde üç kola bölünmesi ve nihayetinde her kolun dört küçük birimden meydana gelmesi dikkate değerdir. Bu hiyerarşik yapı, 24 boydan oluşan Türkmen aşiret sisteminde de görülmekte olup günümüzde de bazı geleneklerde izlerine rastlanabilmektedir. Örneğin, Türkmen halı dokuma sanatında bu tarihî

⁴ Afganistan'daki Türk nüfusuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Saray, 1988, s. 402.

yapılanmanın etkilerini belirgin bir şekilde gözlemlemek mümkündür (Yıldırım, 2015, s. 5).

Bu bağlamda, Oğuz boylarının teşkilatlanma modelinin, Türkmen topluluklarının etnik kimlikleri, sosyal yapıları ve kültürel mirasları üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Türkmen halı dokuma geleneğinde görülen belirli motif ve düzenlemeler, tarihsel olarak Oğuz ve Hun askerî teşkilatlanmasının etkisini yansıtan unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle 24 (Türkmen dilinde “göl”) deseninin dört eşit parçaya bölünerek altı sıra hâlinde dizilmesi veya 12 parçaya ayrılıp iki sıraya yerleştirilmesi, eski Türk topluluklarının askerî ve sosyal örgütlenme modeline dayanan bir sistemin kültürel miras içerisindeki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu yapı, sadece sanatsal bir tercih olmanın ötesinde, Türkmen aşiret yapısının ve tarihsel kimliğinin dokuma sanatına yansımaları olarak da yorumlanmaktadır (Soyer, 2023, s. 7).

Türkmen nüfusunun büyük bir bölümü, günümüzde Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kuzey İran ve Kuzey Afganistan gibi geniş bir coğrafyada yerleşmiş olup tarihsel kökenleri 24 Türkmen boyundan biri olan Salurlara dayandırılmaktadır (Yawar, 2023, s. 3). Özellikle Teke, Yomut, Ersarı, Gökleng ve Alili boyları, Salur topluluğunun alt kolları arasında yer almakta olup modern Türkmenistan’ın ulusal sembollerinde de kendilerine yer bulmuştur. Türkmenistan bayrağında yer alan beş halı motifinin, bu beş ana Türkmen boyunu temsil ettiği bilinmektedir. Türkmen topluluklarının bölgesel dağılımı da dikkate alındığında, Tekelerin Mari ve Ahal vilayetlerinde, ayrıca Afganistan’ın Herat kentinde yoğun olarak yaşadığı; Gökleng ve Yomutların Hazar Denizi kıyıları, Etrek Irmağı çevresi, İran sınırı ve İran’ın Gürgen bölgesinde varlık gösterdiği; Alili boyunun ise Nebitdağ ve Mangışlak çevresinde daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte, bölgede varlığını sürdüren diğer Türkmen boylarının da olduğu bilinmekle birlikte, bu beş ana boy, nüfusları ve tarihsel etkileri açısından temel alınan gruplar arasında sayılmaktadır (Şahin, 2016, s. 3).

Orta Asya’daki en büyük Türkmen boylarından biri olan Ersariler, günümüzde Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Afganistan’ın Amuderya kıyılarında yoğun olarak yaşamaktadır. Tarihsel kaynaklar, bu topluluğun adını, 13. yüzyılda Türkmen boylarını bir araya getiren ve eğitime büyük önem veren Ersari Baba’dan aldığını

kaydetmektedir. Ersari Baba, Moğol istilasından sonra dağılmış Türkmen topluluklarını yeniden bir araya getirerek Salur boyları birliğinin lideri konumuna gelmiştir. Onun, dinî ve ilmî eserlerin yayılmasına katkı sağladığı, dönemin önemli ilim adamlarıyla iş birliği yaptığı belirtilmektedir. 1335 yılı civarında Horasan Hanı ile yaşanan bir anlaşmazlık sonucu öldürülen Ersari Baba'nın mezarı, bugünkü Türkmenbaş kenti yakınlarında bulunmaktadır. 1961 yılında yapılan arkeolojik incelemeler, ölümünün savaş koşullarında gerçekleştiğini göstermektedir (Oğuz, 2024, s. 12).

Afgan Türkmenleri, tarihsel süreç içerisinde “Oturumdar” ve “Vatani” olmak üzere iki gruba ayrılmış olup, bir kısmı Selçuklular döneminden itibaren Kuzey Afganistan'da yerleşmiş, diğerleri ise 20. yüzyılın başlarında Orta Asya'daki siyasi karışıklıklar nedeniyle bölgeye göç etmiştir. Türkmenlerin Afganistan'a ilk toplu yerleşimi Selçuklu dönemiyle başlamış, zamanla Ceyhun Nehri çevresinde yoğunlaşmışlardır. Bölge, yüzyıllar boyunca Gazneliler, Selçuklular, Timur ve Babür hanedanları gibi Türkmen ve Özbek devletlerinin yönetimi altında kalmış, son olarak Nadir Afşar liderliğindeki Afşarlar bu hâkimiyeti sürdürmüştür. 1747'de Nadir Afşar'ın ölümüyle Peştunlar, Ahmed Şah Dürrani liderliğinde ilk Afgan devletini kurmuştur. 19. yüzyılın sonlarında ise Afganistan'ın sınırları İngiltere ve Rusya arasındaki stratejik anlaşmalarla belirlenmiş, bu süreçte etnik topluluklar farklı devletlerin yönetimi altında kalmıştır. Abdurrahman Han döneminde Peştun göçmenlerin kuzeye yerleştirilmesiyle demografik yapı değişmiş ve bu politika sonraki yönetimler tarafından da devam ettirilmiştir (Oğuz, 2024, s. 15-16).

1.3. Afganistan Türkmen Kültürü

Afganistan Türkmenleri, zengin kültürel mirasları, geleneksel yaşam biçimleri ve dayanıklı toplumsal yapılarıyla dikkat çekerler. Geçmişten günümüze kadar gelen Türkmen kültürü, özellikle geleneksel kıyafetleri, bayram kutlamaları, cenaze törenleri, el sanatları ve geçim kaynaklarıyla şekillenmiştir (Ayan ve Koyuk, 2021, s. 7).

Afganistan Türkmenlerinin toplumsal yaşamında, doğum, evlilik ve ölüm gibi hayatın üç temel aşaması büyük bir öneme sahiptir. Bu geçiş dönemleriyle ilgili gelenek ve görenekler, inançlar ve ritüeller, toplumun kültürel yapısının önemli unsurlarını oluşturur. Diğer bir ifadeyle bir toplumun veya belirli bir bölgenin geleneksel kültürünün temelini,

bu geçiş süreçlerine dair âdetler, törenler ve uygulamalar Őekillendirir (Yıldırım, 2015, s. 145).

Afganistan Türkmenleri arasında doğumla ilgili köklü gelenekler bulunmakta olup bu inanç ve uygulamalar tarihsel süreç içinde bazı değişimlere uğramış olsa da nesiller boyunca aktarılmaya devam etmektedir. Doğumla bağlantılı uygulamalar, gebelik döneminden başlayarak doğum anı ve doğum sonrası süreçleri kapsayan geniş bir zaman dilimine yayılmaktadır. Bu kapsamda, yeni doğan bebeğe isim verme, göbek bağının kesilmesi, ilk diş ve sa kesimi gibi ritüeller, toplumsal hafızada yer etmiş önemli uygulamalar arasında bulunmaktadır. Geleneksel bağlamda bu geçiş dönemi ele alındığında doğum süreci; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç temel aşamaya ayrılmaktadır (şahin, 2016, s. 10). Her bir aşama da kendi içinde Afganistan Türkmen kültürüne dair zengin pratikleri barındırmaktadır.

Türkmen kültüründe toylar, toplumsal bağları güçlendiren önemli etkinliklerdir. Erkek ocuk belirli bir yaşa ulaşınca düzenlenen sünnet düğünleri (sünnet toy), geniş katılımlı ve gösterişli törenler arasında yer alır. şahin’in verdiği bilgilere göre genellikle 5, 7, 9 veya 11 yaşlarında yapılan sünnetler, “Gonıklı Toy” adı verilen büyük kutlamalarla gerçekleştirilir. Düğün hazırlıkları, toplumun ileri gelenleriyle yapılan “gengeş” toplantılarıyla başlar. Davetiyeler (khat) gönderilir ve misafirler, aşiret bağlarına göre belirlenen evlerde ağırlanır. Düğün süresince oğlak oyunları, güreş müsabakaları ve müzik dinletileri düzenlenir. Türkmen mutfağının vazgeçilmezi olan pilav, misafirlere ikram edilir. Son gün, tüm davetliler bir araya gelerek son ziyafete katılır ve düğün sahibi misafirlere “serpay” (hediye) verir. Böylece düğün, hem din bir ritüel hem de sosyal dayanışmayı pekiştiren bir gelenek olarak tamamlanır (şahin, 2016, s. 10).

Hayatın geçiş dönemlerinden ikinci aşama olan evlilik de Afganistan Türkmenlerinin yaşamında özel bir yer kaplamaktadır. şahin, Afganistan Türkmenlerinin evlenme törenlerini geleneksel ritüellerle zenginleştirilmiş sosyal etkinlikler olarak tarif eder. Düğünler, görücü usulü evlilikler üzerinden Şekillenir ve aileler, atanlık rolü üstlenir. Nişan töreni, karşılıklı hediyeleşmelerle başlar ve genellikle Ramazan ve Kurban Bayramı gibi özel günlerde gerçekleştirilir. Düğün öncesinde gelin ve damat için geleneksel kıyafetler hazırlanır ve çeyiz kız tarafından temin edilir. Düğünler genellikle

birkaç gün süren büyük etkinliklerdir. Misafirler için süslenmiş davetiyeler gönderilir ve etkinliklerde müzik, dans, güreş ve oğlak oyunları gibi geleneksel aktiviteler düzenlenir. Düğünler, köylerde damadın evinde yapılırken kadın ve erkek davetliler ayrı yerlerde ağırlanır (Şahin, 2016, s. 11). Genel olarak düğün öncesi, esnası ve sonrası da Türkmen kültürünü yansıtan önemli geleneklerle tamamlanır.

Afganistan Türkmenleri, ölüm ve cenaze geleneklerinde de güçlü bir kültürel mirasa sahiptir. Bir kişinin vefat etmesi durumunda, aile yakınlarına ve komşulara haber verilir, ardından cenaze namazı için hazırlıklar yapılır. Cenaze namazı, genellikle ölümün aynı günü kılınır ve defin işlemi yapılır. Defin işlemi sonrasında, mezarın başında Bakara suresi okunur. Cenaze namazı kılındıktan sonra taziye merasimi başlar ve bu süreç birkaç gün devam eder. Taziye evinde yemek yapılmaz; bunun yerine, yakın akrabalar ve komşular yemek yapıp getirirler. Ayrıca, Türkmenler, ölümün yedinci, kırkıncı günü ve yıl dönümünde sadaka yemekleri verirler (Yıldırım, 2015, s. 142).

Türkmen halkının geleneksel kıyafetleri, kimliklerinin ve kültürel değerlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Türkmen giyim kuşam tarzı, sadece estetik değil, aynı zamanda işlevsel bir amaca hizmet eder. Erkekler, genellikle geniş ve uzun cübbe olarak bilinen “don” giyerler. Bu giyim tarzı, Türkmen toplumunun rahatlık arayışını yansıtır. Erkekler ayrıca başlarına sarık sararlar, bu da kültürel bir gelenek olarak yaşatılmaktadır. Kadınlar ise topuklarına kadar uzanan geniş entariler giyerler ve renkli başörtüleri ile kendilerini süslerler. Kadınlar arasında takı olarak kulağa veya buruna takılan halkalar ve göğüse iliştirilen hamaylılar da popülerdir. Özellikle yaşlı erkekler düğün, davet ve özel günlerde “don” giyerken, gençler arasında başı açık dolaşmak yeni bir moda hâlini almıştır. Kışın ise Türkmenler, soğuk hava koşullarına uygun olarak “postin” veya “çakmen” gibi kalın giysiler giyerler. Postin, genellikle tilki kürkünden yapılır ve zenginler tarafından tercih edilirken çakmen, deve yününden dokunarak yapılan geleneksel bir kaban türüdür (Yıldırım, 2015, s. 157).

Afganistan Türkmenleri, bayramlarda büyük bir coşkuyla kutlamalar yaparlar. Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı ve Nevruz Bayramı, Türkmenler için önemli kutlamalardır. Ramazan Bayramı “Roza Hayt” olarak bilinir ve dostlar ve akrabalar arasında bayramlaşma, ikramlar, toplu dualar ve hediye alışverişi gibi etkinliklerle kutlanır.

Bayram öncesi, ev temizliği ve yeni elbiseler diktirilmesi gibi hazırlıklar yapılır. Bayramın ilk günü, Türkmen erkekleri ve gençleri en güzel kıyafetlerini giyer, bayram namazını kıldıktan sonra birbirleriyle bayramlaşırlar (Yıldırım, 2015, s. 141). Kurban Bayramı da Türkmenler için oldukça önemli bir bayramdır. Bu bayramda, kurban kesilmesi, etinin dağıtılması, özel yemeklerin pişirilmesi gibi geleneksel uygulamalar yapılır. Bayram hazırlıkları, evlerin temizlenmesi, yeni kıyafetlerin dikilmesi ve yemeklerin hazırlanması gibi adımları içerir. Kurban Bayramı sabahı, bayram namazı kılındıktan sonra kurbanlık hayvanlar kesilir ve etinin bir kısmı ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Bayramda misafirperverlik, Türkmen toplumunun önemli bir parçasıdır ve evlerde meyve, tatlı, kurabiye gibi zengin sofralar kurulur. Dinî bayramların yanı sıra Nevruz Bayramına da çok önem verilmektedir. Nevruz, bahar mevsiminin başlangıcını simgeleyen ve Orta Asya ile Orta Doğu'nun birçok bölgesinde coşkuyla kutlanan geleneksel bir bayramdır. Farsça kökenli olan “Nevruz”, “yeni gün” anlamına gelir ve Afganistan takvimine göre yeni yılın başlangıcını işaret eder. Nevruz, 21 Mart civarında kutlanır ve insanlar bu özel günde yeni elbiseler giyerek, piknikler düzenleyerek Nevruz'a özgü yemekler hazırlayarak, sevdikleriyle bir araya gelirler. Bayram müzik, dans ve geleneksel etkinliklerle coşkulu bir şekilde kutlanır. Bazı dinî figürler Nevruz'un günah olduğuna dair yorumlarda bulunsa da halk genel olarak bu geleneği yaşatmaya devam etmektedir. Nevruz, Türkmenler ve diğer Orta Asya toplulukları için büyük kültürel ve sosyal öneme sahip bir bayramdır (Şahin, 2016, s. 10).

Türkmen kültürünü yansıtan unsurlar arasında müzik ve müzik aletleri de oldukça önemlidir. Türkmenler, geleneksel müziklerinde dutar, gijak, gopuz ve tüydük olmak üzere genellikle dört temel çalgı aleti kullanır. Bu aletler Türkmen müziğinin karakteristik öğeleri olarak kabul edilir. Özellikle, dutar ve gijak en yaygın kullanılan ve profesyonel düzeyde çalınan en önemli çalgılar olarak öne çıkar. Bir katılımcı, “Türkmenlerin geleneksel müzik aletleri dutar, gijak ve tüydük gibi aletlerdir”, diyerek bu aletlerin tarihsel önemine değinmiştir. Günümüzde ise geleneksel müzik aletlerine ek olarak, Özbeklere ait bir çalgı olan dambura da kullanılmaya başlanmıştır (Şahin, 2016, s. 9).

1.4. Afganistan Türkmen Türkçesi

Türkmen dili, esas olarak Afganistan'ın Türkmen eyaletlerinde kalabalık hâlde yaşayan toplulukların bulunduğu bölgelerde; doğu ve kuzeydoğu, batı ve güneybatı bölgelerinde

konusulmaktadır. Aynı zamanda Türkmenistan Devleti'nin resmî ve devlet dili olarak dünyada tanınmaktadır. Bunun yanı sıra İran, Özbekistan, Türkiye, Suriye, Irak, Rusya, Çin ve diğer bazı ülkelerde yaşayan Türkmenler tarafından da konuşulmaktadır. Tarih boyunca Türkmen dilinin köklü ve eski bir geçmişi vardır. Bu konuda Muhammed Salih Rasih, kendisine ait olan *Ferheng Rasih* adlı Türkmen-Dari sözlüğünün ön sözünde şöyle belirtmektedir (Farzad, 2022):

Türkmen dilinin çok eskilere dayanan bir geçmişi vardır. Ancak bu dilin adı her dönemde aynı şekilde adlandırılmamış, bir dönem Türk dili olarak bilinmiştir. Türk dilleri, dünya dilleri arasında Altay dilleri ailesine bağlıdır. Türk dillerinin gelişim tarihi içinde, bu dilin başlangıç dönemi *Hun dönemi* olarak kabul edilmiştir.

Türkmen Türkçesinin temelini günümüzde Teke, Yomud, Ersarı, Çavdur, Sarık, Salur ve Göklen boyları ile bu boylara bağlı oymakların dil ürünleri içerir. Türkmen Türkçesinin müstakil bir yazı dili hâline gelmesi 18. yüzyılda Türkmen şairi Mahtımgulı ile başlar. Aynı yüzyılda Seyidî, Zelilî, Mollanepes, Meteci ve Talıbî gibi şairler de Türkmen Türkçesinin gelişimine katkı sağlamışlardır. 19. yüzyılda Mehmet Veli Kemine, Aşıkî, Abdîsetdar Kazî, Miskin Gılıç, Ketibî, Dost Muhammet ve Mollanepes'in oğlu Muhammetrahim gibi şair ve yazarlar Türkmen Türkçesinin gelişiminde önemli rol oynarlar. Türkmenistan'da modern Türkmen edebî dili temelde Ahal ve Marı'da konuşulan ağızların teşkil ettiği Teke ağzına dayanmaktadır (Gökçür, 2017, s. 572).

Günümüzde Afganistan'da resmî kurumlarda kullanılan dil ve günlük hayatta kullanılan konuşma dilinde bölgelere göre çeşitlilik görülmektedir. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre 1965 yılı Afganistan Anayasasıyla Peştunca devletin birinci resmî dili, Farsça (Deri Farsçası) da ikinci resmî dili olarak kabul edilmiştir. Ancak Peştun dili, Fars dilinin önüne geçememiş ve yalnızca resmî olarak kanun üzerinde kalmıştır. Günümüzde tüm devlet kurumlarında ve eğitimde, günlük konuşma dilinde toplumun ortak dili Farsçadır. Bunun yanı sıra Afganistan Türkleri kendi dillerini ve kültürlerini yazılı olarak ifade edemeseler de sözlü gelenekte koruyarak sözlü edebiyat ürünlerini canlı tutmuşlardır (Fevzi ve Cankurt, 2013, s. 497). 1987 yılı anayasasıyla ise Farsça ve Peştunca yine Afganistan'ın resmî dili olmakla birlikte yedi ulusal dil olan Türkmence, Özbekçe, Kazakça, Kırgızca, Beluçça, Paşayıca, Nüristanice millî dil olarak kabul

edilmiştir. Yeni anayasanın 13 ve 14. maddeleriyle ülkedeki birçok etnik grubun birlikte yaşamalarının sınırları belirlenip Afgan halklarının dil, kültür, edebiyat ve folklorunu koruyup geliştirmek taahhüt edilmiştir (Temizyürek vd., 2016, s. 161).

Afganistan Türkmenlerinin konuştuğu dil, Türkmen Türkçesinin bir lehçesi olup özellikle Ersarı ağzına dayanmaktadır. Bu lehçe, çevresindeki dillerin etkisiyle bazı farklılıklar gösterir. Türkmen Türkçesi, Farsça, Peştuca ve Özbekçe gibi çevre dil ve lehçelerden etkilenmiş ve bu durum dilin hem kelime hazinesi hem de telaffuzunda belirgin olmuştur. Türkmen Türkçesi, Afganistan'da üçüncü resmî dil olarak kabul edilmesine rağmen eğitim dili olarak sınırlı düzeyde kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesi özellikle edebiyat alanında şiir türünde kendini göstermiştir. Türkmen şairlerinin eserlerinde, çevre dillerin etkileri açıkça görülmekte ve bu dil, genellikle sözlü gelenekle aktarılmaktadır (Şahin, 2016, s. 1146). Büyük çoğunluğu Ersarı boyuna mensup olan Afganistan Türkmenleri dillerini ve kültürlerini koruyup yaşatmaya çalışmışlardır. Bu konuda gösterdikleri hassasiyetlerinde onları bir arada tutan dil ve kültür konusunda muhafazakâr tutum sergilemeleri ve Türkmen toplumunun dış etkenlere kapalı olması, Türkmenlerin birlikte yaşamaları da önemli bir etken olarak görülür (Şahin, 2020, s. 24).

Afganistan Türkmenlerinin konuştuğu dil, Türkmen Türkçesinin bir lehçesi olup özellikle Ersarı ağzı üzerinden şekillenmiştir (Şahin, 2016, s. 1146). Bu lehçe büyük oranda Arapça ve Farsçanın tesiri altında kalmıştır. Ülkede kuzey bölgesi dışındaki Türkmenlerin çoğu da bu dillerin tesiri ile Farslaşmış ve kendi dillerini muhafaza edememişlerdir. Bu bölgedeki Türkmenler, Farsçanın bir lehçesi olan Dariceyi Türkmence olarak adlandırmaktadır. Eğitim imkânları son derece kısıtlı olan Afganistan'da Türkmen çocuklarının çoğu Arapça ve Farsça eğitim almaktadır. Türkmen Türkçesi son dönemlerde Kabil'deki eğitim kurumlarında okutulmak için hazırlanan kitaplar dışında genel olarak hiçbir zaman eğitim dili olarak kabul edilmemiştir. Afganistan Türkmenlerinin dillerini incelerken bu hususun göz önünde bulundurulmasında fayda vardır (Şahin, 2014, s. 139-140).

Afganistan'da konuşulan Dari ve Tacikçe vb. diğer dillerde olduğu gibi Türkmence için de Arap menşeli alfabe kullanılmaktadır. Türkmenistan'daki Türkmencenin yazı dili hâline geçiş sürecine benzer bir paralellik Afganistan'da görülmez. Ancak Afganistan'da

20. yüzyılın son çeyreğinde Türkmençe yayın faaliyetlerinde önemli bir artış olmuştur ve bu faaliyetlerin Mahdumkulı Ferhengi Encümeni ile yayınları merkezinde oluşturulduğu bilinmektedir (Öztürk, 2009, s. 1805). Ayrıca Şahin'in Kâbil Tâlim Tercüme Bürosu'na yaptığı ziyaretlerdeki gözlemlerine göre birinci sınıftan altıncı sınıfa kadar Türkmençe kitapların hazırlandığını ve bu kitapların Türkmen bölgelerindeki okullarda⁵ okutulmaya başlandığı tespit edilmiştir. Ülkede yaşayan Afganistan Türkmenlerinin eğitim süresi on iki yıldır. Kız ve erkek çocuklar ayrı okullarda eğitim almakta, çocuklar önce köylerde dinî medreselerde eğitim alıp sonra okula başlamaktadır. Okul bulunmayan köylerde ise çocuklara köyün mollası tarafından dinî bir eğitim verilmektedir (Şahin, 2016, s. 1149; Şahin, 2014, s. 141).

ATkm alfabesinde 36 harf bulunmaktadır (Şahin, 2014, s. 142-143).

Kısa Ünlüler: a, e, i, o, ü, u, ä,

Uzun Ünlüler: a:, e:, i:, o:, ü:, u:

Ünsüzler: p, ç, t, k, h, f, h, s, ş, r, v, y, b, c, d, g, ğ, l, m, n, ñ, z, z

1.5. Afganistan Türkmen Edebiyatı

Afganistan Türkmen edebiyatı, zengin sözlü ve yazılı geleneğiyle Türk dünyasının ortak edebî mirasının önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Türkmenler, tarih boyunca şiir, destan, halk hikâyeleri ve modern edebiyat türleri aracılığıyla kültürel kimliklerini koruyup geliştirmişlerdir. Özellikle sözlü edebiyat geleneği, Afganistan Türkmen edebiyatının temelini oluşturur. Bu gelenek, âşıklar (bagsılar) ve halk şairleri vasıtasıyla nesilden nesile aktarılmıştır (Kara, 2023, s. 15). Türkmenler arasında en yaygın bilinen epik anlatılardan biri olan Köroğlu Destanı, bu sözlü kültürün önemli örneklerinden biridir. Ayrıca aşk, kahramanlık, sosyal yaşam gibi temaları işleyen halk hikâyeleri de Türkmen edebiyatının vazgeçilmez unsurları arasındadır. Modern dönemde ise Afganistan Türkmenleri arasında yazılı edebiyat gelişim göstermeye başlamış, şairler ve yazarlar çeşitli eserler kaleme almıştır. Ancak yazılı edebiyatın gelişiminde belirgin bir gecikmenin yaşandığı gözlemlenmektedir (Behmen, 2001, s. 8-9).

⁵ İlkokuldan üniversiteye kadar devlet okullarında eğitim dilinde bölgesel farklılıklardan dolayı çeşitlilik görülmektedir. Eğitim dili, Afganistan'ın güneyinde Peştunca, kuzey, batı ve merkezde ise Darice'dir. Ülkenin kuzeyinde yer alan bazı il ve ilçelerde ise Türkmençe ve Özbekçe eğitim verilmektedir. Ayrıca Türkçe eğitim merkezlerinde ve Türkoloji bölümlerinde de bu lehçeler öğretilmektedir (Ali, 2023, s. 224).

Bu gecikmenin başlıca nedenleri arasında Türkmenlerin Farsça ve Peştuca baskısı altında kalmaları, eğitim ve basın alanında yeterli imkânlarla sahip olamamaları yer almaktadır. Ayrıca şehirleşme ve göç süreçlerinin etkisiyle Farsça ve Peştucanın Türkmenler arasında yaygınlaşması, ana dilde edebî üretimin azalmasına ve bazı geleneksel edebî türlerin unutulmasına yol açmıştır. Buna karşın, son yıllarda Türkmen aydınları ve edebiyatçılar, ana dillerinde eserler kaleme alarak bu olumsuz süreci durdurma çabası içerisinde.

Afganistan Türkmen edebiyatı, halk kültürü ve modern edebiyatın birleşimiyle özgün bir yapı arz etmektedir. Günümüzde Türkmen yazarlar ve şairler, hem geleneksel halk anlatılarını muhafaza etmekte hem de çağdaş edebiyat türlerinde eserler vererek kültürel kimliklerini sürdürmektedir (Yıldırım, 2019, s. 11).

Araştırmalar, Afganistan Türkmen edebiyatının yazılı biçiminin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde gelişmeye başladığını ve daha çok şiir türünde eserlerin verildiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık nesir türünde üretilen eserler oldukça sınırlı sayıdadır. Türkmenler, yazılı edebiyatlarında Arap kökenli Fars alfabesini kullanmakla birlikte, yazılı edebiyatlarının diğer milletlere kıyasla daha geri planda kaldığı gözlemlenmektedir. Bu durumun temel nedenleri arasında Türkmenlerin kendi dillerinde eğitim alamamaları ve zor sosyo-ekonomik koşullar altında yaşamaları yer almaktadır. Bu koşullar, özellikle çocukların erken yaşta çalışmak zorunda kalmasına ve dolayısıyla yazı dili yeterliliklerinin sınırlı kalmasına sebebiyet vermiştir. Türkmen Türkçesi uzun süre yalnızca konuşma dili olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak 20. yüzyılın son çeyreği itibarıyla Türkmen dilinde yayın faaliyetlerinde artış gözlenmiş, gazete ve dergi gibi süreli yayınlar çıkarılmaya başlamıştır. Bu faaliyetlerin merkezi, Mahdumkulı Ferhengi Encümeni olmuştur. İlk olarak Pakistan'da kurulan encümen, 2000'li yıllarda Afganistan'da da etkinlik göstermeye devam etmiştir. Encümen, birçok kitap ve makale yayımlayarak sözlü edebiyat ürünlerinin yazıya aktarılmasına öncülük etmektedir (Şahin, 2016, s. 4).

Afganistan Türkmenlerinin sözlü edebiyatı oldukça zengin olup halk kültürü ve geleneklerinden beslenmektedir. Nazım ve nasır türünde gelişen bu edebiyat, özellikle masal anlatımı ve türkü söyleme geleneğiyle güçlenmiştir. Günümüzde hâlâ özellikle yaşlı nesil, geceleri çocuklara masal ve destanlar anlatmakta, masal anlatıcıları ise

hikâyeler arasında türkû ve şiirler söyleyerek dinleyicileri eğlendirmektedir. Düğün ve bayram gibi özel günlerde bahşılar eşliğinde uzun hikâyeler anlatılması da bu kültürel geleneğin devam ettiğini göstermektedir.

Afganistan Türkmen edebiyatında öne çıkan başlıca temalar arasında vatan hasreti, gurbet, adalet, zulüm ve özgürlük gibi konular yer almaktadır. Bu temaların yoğun biçimde işlenmesinin ardında Türkmenlerin tarih boyunca çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalmaları ve sürekli değişen sosyo-politik koşullarla yüzleşmeleri yatmaktadır. Bu durum, edebî eserlerde hüznü ve dramatik temaların öne çıkmasına neden olmuştur.

Afganistan, Çağatay edebiyatının ilk eserlerine merkez olması yönüyle de önemlidir. Nevayi ve Hüseyin Baykara, Herat'ta doğmuş, Çağatay edebiyatının temelini bu topraklarda atmışlardır. Afganistan Türkmenleri ayrıca, Türkmen şairi Mahtumkulu'nun eserlerini de örnek alarak şiirler kaleme almışlardır (Uçar, 2009, s. 531).

İKİNCİ BÖLÜM

ABDUL KERİM BEHMEN'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. Abdul Kerim Behmen'in Hayatı

Kurban Sardar'ın oğlu Abdul Kerim Behmen, 1920 yılının Şubat ayında (1309 Hicri Şemsi yılının Dalv ayında) Afganistan'ın Faryab velayetinin Korgan ilçesine bağlı olan Bağbostan köyünde dünyaya geldi. Babası Kurban Sardar, Türkmen halkının önde gelen şahsiyetlerinden biriydi. Abdul Kerim, 1931 (1320) yılında Korgan İlkokuluna kaydolur. O dönemde, bölgede ilk kez bir ilkokul inşa edilmişti. Behmen, büyük bir heyecan ve ilgiyle okula gitmeye başladı, ancak ne yazık ki 1943 (1322) yılında, babası Kurban Sardar vefat etti. Böylece Abdul Kerim yetiştirilmesi için büyük ağabeyi merhum Hudayberdi'ye emanet edildi. Aynı yıl, sadece babası vefat etmekle kalmadı, aynı zamanda 1943 yılının sert kışında ailenin neredeyse tüm hayvanları ve koyun sürüleri telef oldu. Bu durum, aileyi ekonomik olarak ciddi bir krizin içine sürükledi (Öztürk, 2010, s. 91). Üstat Behmen, bu dönemi şöyle anlatır:

Çocukluk dönemim kargaşa içinde geçti. Ancak bu şartlara rağmen, okul derslerinden bir gün bile geri kalmadım. 1325 Hicri Şemsi yılında (1946), eğitimli bir genç olan Muhammed Kamil Münevver, okulumuza başöğretmen olarak görevlendirildi. Bu eğitimli genç ve ileri görüşlü öğretmen, Korgan İlkokulunda eğitim-öğretim alanında büyük bir değişim başlattı. Sabah ve akşam öğrencilere makale yazma ve marş okuma gibi etkinlikleri yaygınlaştırdı. Zengin ailelerin çocukları ve bölgenin tanınmış şahsiyetlerini, Anis ve Islah gazeteleri başta olmak üzere ülkenin diğer gazete ve dergi yayınlarına katılmaları için teşvik etti⁶.

Bu şekilde, Üstat Behmen henüz ilkokul beşinci sınıfta okurken dönemin basın yayın organlarına büyük bir ilgi duymuş ve büyük eserler, hikâye, roman ve şiir kitapları okumaya başlamıştır. Devamlı çabası sayesinde genç yaşlarda bilgili ve eğitimli bir birey hâline gelmiştir. 1948 yılında (1327 Hicri Şemsi yılında) Korgan İlkokulundan mezun olmuş ve eğitimine devam etmek üzere Halam Ortaokuluna kaydolmuştur. Ancak

⁶ Şairin anlattığı ilgili bölüm, el yazısıyla kaleme aldığı notlarından alınmıştır.

ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle eğitimini sürdürememiştir. Bunun yerine 1949 yılında (1328) Andhoy Ticaret Şirketinde kâtip olarak göreve başlamış ve iki yıl boyunca bu şirkette çalışmıştır. Ancak şirket, 1951 yılında (1330) feshedilmiş ve Üstat Behmen işsiz kalmıştır. Aynı yıl, bölgedeki bazı ileri görüşlü kanaat önderleri ve ilçe büyükleri, Faryab Maarif Müdürlüğüne başvurarak Behmen'in Korgan İlkokuluna öğretmen olarak atanmasını talep etmişlerdir. Bu talep üzerine, Behmen 18 Ekim 1951'de (1330 yılının Mizan ayının 18'inde) öğretmen olarak atanmıştır. Üstat Behmen, bu kutsal görevi yarım asırdan fazla bir süre boyunca sürdürmüş, büyük bir ilgi ve sorumluluk bilinciyle çalışarak vatanına ve halkına değerli hizmetlerde bulunmuştur. Bu süre zarfında binlerce yetenekli ve başarılı öğrenci yetiştirmiştir. Aynı yıllarda Behmen, sosyal içerikli yazılar kaleme almaya başlamıştır. Bu konuda Üstat Kamil Münevver, ona rehberlik ve destek sağlamıştır. Behmen'in ilk makalesi, 1950 yılında (1329) Faryab'ın "Story" gazetesinde yayımlanmıştır. Bu deneyim, onu yazarlık dünyasına yönlendirmiştir. 1955 yılında (1334) Behmen, Andhoy Merkezinin İlkokuluna tayin edilmiştir. O dönemde bu okulda, öğrencilerden çay, ekmek ve yiyecek masrafları için para toplanan bir uygulama mevcuttu. Genç Behmen, bu uygulamayı sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu asi tutumu ve itirazları nedeniyle, 1959 yılında (1338) ceza olarak Darzab ilçesindeki bir okula tayin edilmiştir. Behmen'in anlattığına göre, o dönemde Maymana, Belçirag ve Darzab arasında motorlu taşıtlar ve ulaşım araçları yoktu. Bu nedenle Behmen, Belçirag üzerinden Darzab'a yürüyerek gitmek zorunda kalmış ve üç günlük bir yolculuğun ardından Darzab'a ulaşmıştır. Orada öğretmenlik görevini en iyi şekilde yerine getirmiş, bölge halkının çocuklarının eğitimine büyük bir özveriyle katkıda bulunmuştur. Üstad Behmen, 1961 yılında (1340 Hicri Şemsi yılında), tekrar Andhoy Merkez Ortaokuluna atanmıştır. O dönemde, Faryab bölgesinde eğitimin öncülerinden olan merhum Muhammed Geldi Dertli, okulun müdürü olarak görev yapmaktadır. Üstad Behmen, onun desteğiyle, diğer öğretmenlerle birlikte Andhoy'daki eğitim sisteminin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. 1964-1965 yıllarında (1343-1344), Üstad Behmen, Abu Ubaid Jawzjani Lisesinde görev yapmıştır. 1965 yılında (1344), Andhoy ilçesi halkını temsilen parlamentoya adaylığını koymuştur. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı bu girişimi başarılı olamamıştır. 1966 yılında (1345) yeniden Andhoy Ortaokuluna dönmüştür. 1969-1970 yıllarında (1348-1349) Maymana şehrindeki Jarnil Gawseddin İlkokulunda öğretmenlik yapmış, 1971 yılında (1350) ise Qazi Baba Morad İlkokuluna başöğretmen olarak atanmıştır. 1975-1976 yıllarında (1354-1355), Üstad Behmen bir kez daha Darzab

ilçesine tayin edilmiş ve 1978-1996 yılları arasında (1357-1375), Şibirgan Ticaret Lisesi, Kabil Sanayi Lisesi, Kabil Üniversitesi Yurdu, Mezar-ı Şerif'teki Şehit Balkhi Lisesi ve Bukhdi Kız Lisesinde görev yapmıştır. Uzun yıllar boyunca yorulmak bilmeyen bir azim ve vatan evlatlarını yetiştirme konusunda derin bir tutku ile çalışmıştır. Bu dönemdeki üstün hizmetleri nedeniyle birçok takdir belgesi, ödül, madalya ve nişanla onurlandırılmıştır. Üstad Behmen, halkını temsilen Milli Şura'da (parlamento) hizmet etme arzusu taşımış, ancak 2005 yılında (1384) bu hedefine ulaşmak için gösterdiği ciddi çabalara rağmen yine çeşitli nedenlerle başarılı olamamıştır. Merhum Üstad Behmen, gençlik yıllarından itibaren halkının çektiği acıları ve sıkıntıları derinden hissederek güçlü bir vatanseverlik bilinciyle siyasete ilgi duymuştur. Zorlu ve uzun yıllar boyunca bu alanda da etkin bir şekilde yer almıştır. Gençlik ve orta yaş dönemlerinde "İş Grubu" adlı bir organizasyonda aktif bir üye olarak çalışmış ve ilerleyen yıllarda "Hak ve Adalet Partisi"ne üye olmuştur (Behmen, 2010, s. 43).

Behmen nazik, hoşsohbet ve yüksek ahlaki erdemlere sahip bir insandı. Elli yıllık öğretmenlik süresince bu bölgedeki binlerce genç ve çocuğun eğitimi, halkın bilinçlenmesi ve toplumda okuryazarlığın artması için gece gündüz çaba sarf etmiş ve "öğretmen" ünvanını halkın gözünde kazanmıştır. Şu anda birçok bilim insanı, şair ve yazar, Kuzey Afganistan'da onu bir öğretmen ve rehber olarak görmektedir. Şair Behmen, seyahat etmeye ve dünyayı keşfetmeye büyük bir ilgi duymuştur. Seyahat ve farklı şehirleri, bölgeleri ve ülkeleri görmenin insan yaşamında büyük bir dönüşüm yarattığına inanmış ve bu sayede bakış açısının genişleyeceğini düşünmüştür. Bu nedenle, maddi ve ekonomik imkânları doğrultusunda hem yurt içine hem de yurt dışına seyahatler gerçekleştirmiştir. Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Suudi Arabistan, Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Azerbaycan, Demokratik Almanya, İran ve Pakistan gibi ülkelere seyahat etmiş ve bu ülkelerde ilginç anılar biriktirmiştir (Behmen, 2010, s. 43).

Behmen, 22 yaşındayken Tüccar Molla Abdülşükür'ün kızı Akbibi ile evlenmiş ve bu evlilikten Muhammed İshak, Seraciddin, Necibullah, Azizullah, Oğuz Han, Yıldız ve Ülker adlı yedi çocuğu dünyaya gelmiştir. Yaşamı boyunca Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde öğretmenlik aşkıyla hizmetlerde bulunan Behmen, evlatlarını kısıtlı imkânlarla büyötmüştür. Kızların okumasının hoş karşılanmadığı dönemlerde kız çocuklarını da okutmayı tercih etmiştir. Günümüzde evlatlarının hepsi topluma faydalı

bireyler olarak çalışmaktadır (Saifi, 2021, s. 186). Behmen'in evlatları Afganistan devlet kurumlarında mühim görevler üstlenmiş; özellikle oğlu İshak, pilotluk mesleğiyle dikkat çekici bir başarıya imza atmıştır. Torunları ise yurt dışında aldıkları nitelikli yükseköğrenim sayesinde akademik sahada kendilerini yetiştirmekte ve ilmî kariyerlerine yön vermektedirler (KK1, KK2).

Şahin, Afganistan seyahatleri sırasında üstat vefat etmeden iki gün önce şairin kendisiyle tanışma fırsatını bulmuş ve Afganistan'daki Türklerin birlik ve beraberliğinin, barışın savunucusu olan Behmen'in en büyük hayalinin çalışmalarının Türkiye'den birinin gelip görmesi olduğunu kaydetmiştir. Bu ziyarette şairin Atatürk'e yazmış olduğu şiirleri okumasını da kendisini derinden etkileyen anılardan biri olarak anlatır (Şahin, 2018, s. 701).

Türkmen halkının tanınmış şair, yazar ve öğretmeni olan Üstat Abdulkarim Behmen, hastalık nedeniyle Mezar-ı Şerif'teki evinde 26 Temmuz 2013 tarihinde Cuma gecesinde (17 Ramazan 1392) 83 yaşında hayata veda etmiştir.

2.2. Abdul Kerim Behmen'in Edebî Kişiliği

Behmen'n edebiyat ve kültür alanındaki çalışmaları da anmaya değerdir. Hayatı boyunca şiir, tarih, folklor, antropoloji ve sosyoloji alanında eserler kaleme almış ve bunlardan 15 eseri basılmıştır. Bu eserlerin adları şunlardır: *Yağsılıklardan Kıssalar* "İyiliklerden Hikayeler", *Ak Yol* "Ak Yol", *Ene Mehri* "Anne Sevgisi", *Bağbostan* "Bağbostan", *Nale-i Kalam* "Kalem Nalesi", *Ş'ir* "Şiir", *Tört Gül* "Dört Gül", *Boğulan Sesler* "Boğulan Sesler", *Vece Tesmiye Tavayif Türkan Afganistan* "Afganistan Türk Boylarının Kökeni", *Tarihte ve Nejadda Türkmen Görünişi* "Tarihte ve Necatta Türkmen Görünüşü", *Türkmenha Şan u Vilayeti Cevizcan* "Türkmenler Cevizcan Velayetinin Şanı", *Yörek Sözleri* "Yürek Sözleri", *Yörek Derdi* "Yürek Derdi", *Behmen Kim?* "Behmen Kim?", *Kurban Serdar* "Kurban Serdar".

Üstat Behmen'in eserlerini iki gruba ayırmak mümkündür. İlk grup, daha çok toplumu eğitime teşvik eden, sosyal ve ekonomik sorunlar ile eleştirel temalar üzerine yazılmış eserlerden oluşmaktadır. Bu eserler genellikle makale formatında olup 1940 ve 1950'li yıllarda, merhumun gençliğinde kaleme alınmış ve *Story* gazetesi, *Faryab* gazetesi gibi

çeşitli basın yayın organlarında bazen kendi adıyla, bazen de takma adı İkbâl ile yayımlanmıştır. İkinci grubu ise kitapları ve şiirlerinden seçmeler oluşturmaktadır. Behmen, Türkmençe ve Farsça şiirler yazmıştır. Şairin şiirlerinin en belirgin özelliklerinden biri konu çeşitliliğidir. Şiirlerinde birçok tema ve konu yansıtılmıştır; çünkü onun temel görevi öğretmenlik ve aydınlatma olduğundan, en çok işlediği konular eğitim ve öğretim meseleleridir. Öğretmenlik nitelikleri, insanın davranışlarını geliştirme ve eğitim yoluyla aydınlatma temaları, Behmen'in şiirlerinde belirgin bir şekilde hissedilmektedir (Behmen, 2010, s. 43).

Behmen'in şiirlerinde özgürlük, barış ve huzurdan devlet ve hükûmetin sorumluluklarına, dinî ve manevî ritüellere, anneye verilen değerden bilimin ve sanatın faydalarına, insanların toplumun gelişimi karşısındaki misyonlarına, vatan sevgisine, eğitim ve öğretime, yasaların uygulanmasına, ahlaki erdemlere, adaletin ve hakkaniyetin sonuçlarına, bilim ve teknik alanındaki başarıların yanı sıra diğer sosyal ve kültürel temalara kadar birçok konu yansıtılmıştır. Dil açısından, Behmen'in eserleri oldukça sade ve açık olup halkın diline yakındır. Şiir yazma tarzı açısından ise Behmen iki yöntem kullanmıştır: biri aruz ölçüsü, diğeri ise hece ölçüsü (barmaq ölçegi) olan Türkmen şiirinin temel ölçüsüdür. Serbest şiiri tercih etmemiştir. Bu nedenle, bıraktığı derlemelerde beyaz ya da serbest şiiri bulunmamaktadır. Üstadın henüz basılmamış başka eserleri de vardır. Behmen, Türkmençe olarak değerli eserler yazmasının yanı sıra, son yıllarında *Ulus* gazetesinde müdür olarak da çalışmış ve bu gazetenin basımında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca, Mahdımkuş Fıragı Kültürel Derneği üyesi, Amir Alişir Nevayî Kültürel Derneği üyesi, Afganistan Türkleri Kültürel Konseyi üyesi, Mirza Ulug Bik Derneği başkanlığı ve Mezar-i Şerif'teki Faryab Halkı Hayır Kurumunun da üyesi olarak önemli kültürel ve sosyal hizmetlerde bulunmuş, etnik bir lider olarak toplumsal sorunların çözümünde insani çabalar göstermiştir. Son yıllarında Türkmençe ders kitaplarının basımıyla ilgili olarak Eğitim Bakanlığında danışman olarak yaklaşık bir yıl görev yapmıştır⁷.

⁷ İlgili paragrafta yer alan bilgiler şairin el yazısıyla kaleme aldığı notlarından alınmıştır.

2.3. Abdul Kerim Behmen'in Eserleri

2.3.1. Yağsılıklardan Kıssalar

Eger isleseñ bahtıñ tapsa yağsılık

Yağsılık et! Yağsılık et! Yağsılık! (Behmen, 2007)

“Eğer istersen bulsa bahtın iyilik

İyilik yap! İyilik yap! İyilik!”

Behmen'in *Yağsılıklardan Kıssalar* (İyiliklerden Kıssalar) adlı bu kıymetli eseri, hikâyeler ve kıssalar türünde yazılmış olmasına rağmen, “Men (Ben)” başlıklı bir şiirle başlamakta ve her hikâyenin başında hikâye ile ilgili iki mısralı şiirler bulunmaktadır. Başlıktaki şiirde, insanın dünyaya gelişinin bir anlam ve amaç taşıdığı vurgulanmakta; hayatın yalnızca yiyip içmeden ibaret olmadığı, esasen halka hizmet ve hürmet gibi yüce değerlere dayandığı anlatılmaktadır. Şair, halka hizmetin en etkili yol olduğunu belirtirken bu sorumluluğu yerine getirmeyenlerin dünya malına meyledeceğini ve hayatlarının boş geçeceğini ifade eder. Akıl sahibi bireylerin yaşamlarını ilim ve irfan yolunda şekillendirmeleri gerektiğini öğütlerken kendi hayatını da bu yolda halkı aydınlatmaya adanmış olduğunu dile getirir.

Behmen'in eserinde toplam 31 hikâye bulunmaktadır ve eser 69 sayfadan oluşmaktadır. 2007 yılında Elbiruni yayınevinden neşredilen bu eser, hem hadis ve ayet örnekleriyle zenginleştirilmiş hem de Müslüman ve Müslüman olmayan farklı yazarların kaleme aldığı hikâyeleri barındırmaktadır. Bu hikâyelerde, insanlara ve diğer canlılara şefkatli davranmanın önemi sıkça vurgulanır. Allah'ın yarattığı hiçbir varlığın boşuna yaratılmadığı, her birinin insanlara fayda sunduğu ifade edilir. Geçmişte adil yöneticilerin dilsiz hayvanlara bile merhamet gösterdiğini örneklerle anlatan yazar, okuyucularına bu erdemli tavrı benimsemeleri gerektiğini öğütler.

Yetimlere ve ihtiyaç sahiplerine yardım eli uzatmanın önemine sıkça değinen Behmen, dervişlerin hayat hikâyelerini örnek göstererek hayır işlerinde bulunmayı önerir. Misafirperverlik konusuna büyük bir hassasiyetle yaklaşır; insanlara ellerindekilerle ikramda bulunmayı ve bu konuda karşılık beklememeyi nasihat eder. Ayrıca, misafiri sırf Allah rızası için ağırlamanın büyük sevap olduğunu dile getirir. Bunun yanı sıra, ibadetin

yalnızca şekilden ibaret olmaması gerektiğini, eğer yardıma ihtiyacı olan biri varsa ibadeti bırakıp ona yardım etmenin daha üstün bir değer taşıdığını ifade eder. Yardım eli uzatmayı da bir tür ibadet olarak tanımlamaktadır. İnsanlara doğru sözlü olmalarını, emanete ihanet etmemelerini ve adaletli bir tutum sergilemelerini tavsiye eder.

Behmen, anne ve babaya hürmetin önemine özel bir vurgu yaparak onlara hizmet etmenin Allah katında ibadetten üstün bir konumda olduğunu belirtir. Bireyin kin, kıskançlık, gazap ve zulüm gibi kötü duygulardan arınarak İslam ahlakıyla yaşaması gerektiğini öğütler. İlim ve irfanın insan hayatındaki vazgeçilmez yerini sıkça dile getirir ve her yaştaki insanın öğrenmekten ve bilim yolunda ilerlemekten vazgeçmemesi gerektiğini söyler. İlimin er ya da geç meyvesini vereceğini belirterek faydasız bir insan olmaktansa hiç var olmamanın daha iyi olduğunu ifade eder. İlim öğreten herkese hürmet gösterilmesi gerektiğini ve insanların fikirlerini geliştirerek kendi potansiyellerini keşfetmeleri gerektiğini dile getirir.

Eserde yer alan hikâyelerde, Gazneli Sultan Mahmut, Harun Reşit, Behlül Dâna, Sultan Sancar, Nevşiravan, İbrahim Edhem gibi tarihî şahsiyetlerin yanı sıra dervişlerin ve peygamberlerin hayatlarından örnekler bulunmaktadır. Bu hikâyeler aracılığıyla, devlet adamlarının merhametli, adil ve insafli olmaları gerektiği mesajı verilir. Behmen'in eserinde dil, renk veya kabile ayrımı yapılmadan tüm insanlara hürmet edilmesi gerektiği belirtilir. İnsan aklının değerine ve yaratıcılığına dikkat çekerek bilim ve teknolojiye ileriye gidenlerin ilim sahibi bireylerin çalışmalarıyla mümkün olduğunu dile getirir. Eser, bireylerin akıllarını en verimli şekilde kullanarak hem kendilerine hem de topluma katkı sağlamaları gerektiğini güçlü bir şekilde ifade eder:

Yaşamın hâsılı sonunda ölümdür. En sonunda kıyamet ve mahşer gününe dek uyuyacağımız yer kabirdir. Bu kısa zaman içerisinde bizler ilim ve irfanı bularak hüner sahibi olmalıyız. İlim ve hünerin faziletlerinden güzel bahta sahip olup yaşamımızı iyi geçirmeli, ibadetlerimizle halka zarar vermeden elimizden geldiği kadar halka hizmet verip yardım etmeliyiz. (Behmen, 2007, s. 69).

Behmen'in bu eseri, gerek insani erdemleri gerekse İslam ahlakını edebî ve öğretici bir üslupla ele alan, ilim ve irfan ışığında bir rehber niteliği taşımaktadır.

2.3.2. Ak Yol

Zinhar tutgyn diriligiñde ak yol

Adaşdırar ger bolsa yoliñ sol (Behmen, 2009)

“Zinhar tut sen hayatında ak yol

Kaybettirer eğer olsa yolun sol”

Yukarıdaki beyitlerle başlayan *Ak Yol* (Ak Yol) adlı eser, 2009 yılında yayımlanmıştır. Nesir türünde kaleme alınan eserde, konulara göre düzenlenmiş kısa şiir mısralarına da yer verilmiştir. Eserin ön söz kısmında insanın değeri ve üstünlüğü, dil, edebiyat, kültür, dünyanın çeşitli yerlerindeki Türkmenler ve Türkmenlerin alfabe sorunları gibi çeşitli konular ele alınmaktadır.

Bu eser, insanın dünya üzerindeki varlığı, manevi sorumlulukları, doğa ile ilişkisi ve toplumsal yaşam içindeki davranışları üzerine kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Eserde, Allah'ın insanlara olan lütfu ve keremli bakışı ele alınarak insanın dünya üzerindeki konumu, yaratılış amacı ve ahlaki yükümlülükleri hakkında önemli fikirler verilir. Bununla birlikte, yerin ve ayın insan hayatına etkileri, dünyanın oluşumu ve bilim insanlarının bu konudaki görüşleri gibi konular işlenerek hem dinî hem de bilimsel bir bakış açısı ortaya konur.

İnsan hayatında çalışmanın ve emeğin önemi vurgulanarak rızık kazanmanın ancak çaba ve azimle mümkün olduğu anlatılır. “Çabasız rahatlık yoktur” ve “Çalışmak rızkın çeşmesidir” gibi ifadelerle başarının temelinde çalışkanlık ve kararlılığın olduğu dile getirilir. Aynı zamanda, ilmin ve hünerin insanı hedeflerine ulaştıran en önemli araçlardan biri olduğu belirtilerek bilgi edinmenin ve beceri geliştirmenin gerekliliği üzerinde durulur.

Toplumsal yaşamda ahlakın ve iyiliğin önemi büyük bir yer tutmaktadır. Eserde, iyi insanların dünyadaki hatıralarına yer verilerek iyilik yapanların unutulmadığı, aksine dünya üzerinde kalıcı izler bıraktığı anlatılır. “İyilik cennetin anahtarıdır” düşüncesiyle, insanların iyilik yaparak hem dünyada hem de ahiret hayatında mutlu ve huzurlu olabilecekleri vurgulanır. Aynı şekilde, şükretmenin insan mutluluğu üzerindeki etkisi

anlatılarak “Şükür eden insan dünyada mutludur” ifadesiyle insanın sahip olduklarına şükretmesinin ruhsal dinginlik getirdiği dile getirilir.

Zalimlerin tarih boyunca yaptıkları zulümler, bu zulümlerin getirdiği sonuçlar ve zalimlere verilen cezalar da ele alınan konular arasındadır. Adaletin er ya da geç yerini bulduğu, kötülük yapanların sonunda cezalandırıldığı anlatılarak insanların doğru ve dürüst bir yaşam sürmeleri gerektiği öğütlenir. Savaşların dünyaya getirdiği felaketler de önemli bir konu olarak işlenir ve savaşların toplumsal yıkımlara, felaketlere ve büyük acılara neden olduğu gözler önüne serilir. Bunun yanında, birlik ve beraberliğin bir toplumun ayakta kalabilmesi için ne kadar önemli olduğu vurgulanır. “İttifaklı il biter, ittifaksız il yiter” sözüyle, bir toplumun ancak dayanışma içinde gelişebileceği, bölünmüşlük içinde ise yok olacağı anlatılır. Sulh ve barışın özgürlüğün temel taşları olduğu dile getirilir, barış içinde yaşayan toplumların daha huzurlu ve refah içinde olduğu ifade edilir.

Eserde vatan sevgisi ile anne ve baba hakkı gibi konulara da ayrı bir önem verilir. Vatanın fazileti üzerine yapılan açıklamalarda, bir bireyin vatanına sahip çıkmasının hem dinî hem de ahlaki bir sorumluluk olduğu vurgulanır. Anne ve babanın aile içindeki konumu, onlara gösterilmesi gereken saygı ve onların hayattaki önemine dair değerli bilgilere yer verilir.

Behmen’in bu eseri insanın bireysel ve toplumsal hayatına dair çok yönlü bir bakış açısı sunmaktadır. İnsan olmanın gereklilikleri, ahlaki ve manevi sorumluluklar, ilmî düşünce, çalışmanın önemi, iyilik ve adalet gibi konular derinlemesine ele alınarak okurlara hem öğütler verilir hem de onları hayatın farklı yönleri üzerinde düşündürür.

2.3.3. Ene Mehri

Ene ata hormat etmegi Yezdan

Kuranında mürkerrer eylân beyan (Behmen, 2002, s. 15-22)

“Anne babaya hürmet etmeyi Yezdan

Kuran’ında mükerrer eylemiş beyan”

Behmen, bu eserini 2002 yılında yayımlamıştır. *Ene Mehri* (Anne Sevgisi) adlı eser, anne ve babanın haklarını ele almakta ve bu hakları Kur'an ayetleri, hadisler ve İslami öğretiler çerçevesinde detaylandırmaktadır. Yazar, ebeveyn haklarını dinî metinlerle destekleyerek okuyucuya ahlaki ve manevi bir perspektif sunar. Bu bağlamda, eserin temel amacı bireylerin anne ve babalarına karşı sorumluluklarını hatırlatmak, bu konuda bilinç oluşturarak toplumsal dayanışmayı güçlendirmektir.

Eserin içeriğinde, Bağdatlı Ebû Hâzim Mekî'ye ait bir hikâyeye de yer verilmektedir. Bu hikâyeye, ebeveyn haklarının önemini vurgulayan ve okuyucuya kıssadan hisse çıkarması için mesaj veren anlatılar arasında değerlendirilir. Ayrıca eserde "Ey Âdemoğlu" başlığı altında, anne ve babaların haklarının kırk farklı şekilde ele alındığı belirtilir. Yazar, bu hakları dört ayrı başlıkta sınıflandırarak açıklar. Anne ve babanın beden üzerindeki hakları, dilde olan hakları, gönülde olan hakları ile mal ve mülkte olan hakları ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Bu sınıflandırma, ebeveyn haklarının yalnızca fiziksel veya maddi boyutta ele alınmadığını, aynı zamanda manevi, duygusal ve ahlaki yönlerinin de göz önünde bulundurulduğunu gösterir. Behmen, bu hakları açıklarken bireylerin anne ve babalarına karşı nasıl bir tutum sergilemeleri gerektiğini ayrıntılarıyla aktarmakta ve okuyucuların ebeveynlerine olan sorumluluklarını daha iyi kavramalarını sağlamaktadır.

Eserde özellikle anneye verilen önem dikkat çekmektedir. Anne, İslam kültüründe ve toplumsal değerler sisteminde özel bir yere sahiptir. Peygamber hadislerinde üç kez vurgulanan anne hakkı, İslami öğretilerde babadan bile önce gelmekte, cennetin annelerin ayakları altında olduğu belirtilmektedir. Behmen'in eserinde de annelik kavramı geniş bir şekilde ele alınarak annenin çocuğu üzerindeki haklarına ve çocukların annelerine karşı sorumluluklarına vurgu yapılmaktadır. Annenin sadece bir doğuran değil, aynı zamanda bir öğretici, bir rehber ve bir koruyucu olduğu ifade edilir. Anneler, çocuklarının dünyaya geliş sürecinden itibaren onların hem fiziksel hem de ruhsal gelişiminde belirleyici bir rol oynar. Bu yüzden çocukların annelerine karşı saygılı olmaları, onları üzmemeleri ve ömür boyu hürmet göstermeleri gerektiği eserde defalarca dile getirilir.

Eserin içerisinde "Ene Mehri" adlı uzun bir şiir yer almaktadır. Bu şiir, anne sevgisini, annenin fedakârlığını ve evlada olan bağlılığını anlatan tematik bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra, eserde annelik sevgisi, anneye duyulan hürmet ve saygıyı konu alan 10 şiir

bulunmaktadır. “Musulman Cavan” (Müslüman Genç), “Ene Mehri” (Anne Sevgisi), “Ene Hurmatı” (Anne Hürmeti), “Ene Can” (Anneciğim), “Tavaf Et” (Tavaf Et), “Ene” (Anne), “Kâbâm Enem” (Kâbem Annem), “Can Enem” (Canım Annem), “Ene Fazlı” (Anne Fazlı) ve “Enemiň Pendi” (Annemin Nasihati) adlı bu şiirler, annenin hayatımızdaki yerini ve ona duyulan minnettarlığı anlatmaktadır. Behmen, bu şiirlerde anne figürünü kutsal ve yüce bir varlık olarak ele almakta, ona duyulan sevgiyi ve saygıyı şiirsel bir dille aktarmaktadır. Annenin evladı için gösterdiği çaba, geceleri uykusuz kalması, hastalıkta fedakârlık yapması, çocuğunun eğitimi ve ahlaki gelişimi için verdiği emek şiirlerde işlenen temel konular arasındadır.

Behmen’in eseri, anne ve baba haklarını dinî ve ahlaki bir çerçevede ele alan, toplumsal değerleri yansıtan önemli bir çalışmadır. Eserde anne sevgisi, annelik kavramı ve annenin fedakârlıkları detaylı bir şekilde işlenmekte, okuyucuya bu konuda farkındalık kazandırılmaktadır. Ebeveyn haklarını yalnızca dinî boyutta değil, aynı zamanda edebî ve ahlaki açıdan da ele alan eser, okuyucuya derin bir kavrayış sunarak toplumsal sorumluluk bilincini artırmayı amaçlamaktadır.

2.3.4. Bağbostan

2001 yılında 500 adet basılan bu eser, baştan sona bir şiir kitabı olup toplam 165 şiir içermektedir. Kitabın adı olan *Bağbostan* (Bağ Bostan), şair Behmen’in doğup büyüdüğü köyün ismidir. Şair, doğduğu ve büyüdüğü coğrafyaya duyduğu derin bağlılık, nostalji ve vefa duygusu nedeniyle eserine bu adı vermiştir. Bu eser, şairin bireysel deneyimlerinin yanı sıra, Türkmen kimliği, kültürü ve toplumsal meseleleri gibi konulara da güçlü bir şekilde vurgu yapmaktadır. Behmen, kitabının ön söz bölümünde, dünya genelindeki Türkmenlerin kendi dil ve edebiyatlarını özgürce koruyup geliştirmeleri için yeterli fırsatların sunulmadığını dile getirir. Bu bağlamda eser, sadece bireysel bir şiir kitabı olmanın ötesinde, Türkmen kültürel varlığının korunması ve edebî mirasının sürdürülebilirliği konusunda da önemli bir mesaj içerir. Şair, dilin bir milletin kimliğinin temel taşı olduğuna vurgu yaparak Türkmen edebiyatının ve şiirinin gelişimi için daha geniş imkânların sağlanması gerektiğini ifade etmektedir.

Behmen'in bu kitabında yer alan başlıklar incelendiğinde, eserin genel olarak millî kimlik, dinî inançlar, ahlâkî değerler, toplumsal meseleler ve bireysel duygular üzerine yoğunlaştığı görülür. Şair, eserinde Türkmen halkının birlik içinde hareket etmesi gerektiğini vurgularken dinî ve ahlâkî değerlere bağlı kalarak toplumsal huzurun sağlanmasını da önemli bir tema olarak ele alır.

Kitapta yer alan “Birleşinler” (Birleşin), “Yör Azad” (Azat Yürü), “Yollan Türkmenim” (Yol Al Türkmenin), “Ülkäm Saňa Guvanyorın” (Ülkem Sana Kıvanıyorum), “Vatanım” (Vatanım) gibi şiir başlıkları, şairin özellikle Türkmen toplumuna yönelik millî bir uyanışı hedeflediğini göstermektedir. Bu başlıklar, halkın bağımsızlık bilincini geliştirmesi, millî kimliğini koruması ve birlik beraberlik içinde hareket etmesi gerektiği mesajını taşır. Behmen'in şiirlerinde millî kimlik, vatan sevgisi ve özgürlük gibi temalar da önemli bir yer tutar. Şair, doğduğu ülkesine duyduğu derin sevgi ve bağlılıkla bu toprakların özgürlüğüne olan özlemini sürekli olarak dile getirir. Bu bağlamda Behmen, vatanının özgürlüğü için duyduğu umudu ve mücadelesini şiirlerinde aktarırken halkını bu uğurda birleşmeye ve direnmeye çağırır. “Şirim” adlı şiirinde de bu duygu ve düşüncelerini dile getiren şair, özgürlüğün ve barışın sembolü olan gülü toplamayı ve insanlara barışı getirmeyi arzular. Şairin bu şiirinin başındaki dizeler ise onun vatanına olan bağlılığını ve özgürlük mücadelesini şu şekilde yansıtır:

*Uçgın şirim ganat kakıp asmana
Bar behişde sulh gülini dirmana
Burāk yanı barıp düşgin rizvana
Sulh gülini yığgin bolıp mestana
Yığıp güller sovğat getir insana* (Behmen, 2001, s. 54)

“Uç aslanım kanat gerip göğe
Var cennete barış gülünü toplamaya
Burak gibi varıp in sen Rıdvana
Toplayıp güller hediye getir insana”

Bu dizeler, Behmen'in eserinde vatanına ve halkına olan sevgiyle barışa ve özgürlüğe olan özleminin güçlü bir ifadesidir. Behmen'in şiirleri, sadece bireysel bir duygu

dünyasını yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda Türkmen halkının tarihsel sürecine, kültürel mirasına ve geleceğine yönelik derin mesajlar içerir. Bu yönüyle şairin eserleri, sadece edebî bir anlatı değil, aynı zamanda millî bilinç uyandırma çabası olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Dinî konular ise Behmen'in eserinde geniş yer kaplar. "İslam" (İslam), "Hağ Zikri" (Hak Zikri), "Namaz" (Namaz), "Zekat" (Zekat), "Savab" (Sevap), "Şefa'tıñ Muhammed" (Şefaatin Muhammet), "Hüdavenda" (Hüdavenda), "Dua bilen" (Dua ile), "Remezan" (Ramazan) gibi başlıklar, şairin İslam'ın esaslarına ve dinî inançların toplumsal ahlâk üzerindeki etkisine vurgu yaptığını açıkça gösterir. Bu şiirlerde, insanın manevi yönüne dikkat çekilir, ibadet ve ahlâkın bireysel ve toplumsal hayattaki önemine işlenir.

Ahlâkî değerler üzerine yazılmış şiirleri de dikkat çekicidir. "Ali Amal Gerekdir" (Ali amel gerektir), "Merdin Nişanı" (Merdin Nişanı), "Namerde Zar Bolmalı" (Namerde Muhtaç olmayalım), "Gafalatda Yatan Yigit" (Gaflette Yatan Yiğit), "Pend Tutan" (Öğüt Tutan), "Magrur Bolma" (Mağrur Olma), "Kın'at" (Kanaat), "Aman Sakla" (Sağ Sakla) adlı şiirleri bireylerin erdemli olması gerektiğini, adaletli, sabırlı ve çalışkan bir yaşam sürmelerinin önemini vurgulamaktadır. Şair, bu tür şiirlerinde toplumun ahlâkî değerler çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini dile getirerek halkı eğitmeye çalışır.

Behmen'in eserinde toplumsal meseleler ve ekonomik sıkıntılar da önemli bir yer tutmaktadır. "Buğdayı Arzan Etsem" (Buğdayı Ucuz Etsem), "İktisad" (İktisat), "Nan" (Ekme), "Hukumet" (Hükûmet), "İşçi Guvancı" (İşçi Kıvancı), "İş" (İş), "İşçi" (İşçi), "Tücaret" (Ticaret), "Dövlet" (Devlet) adlı şiirleri, halkın ekonomik durumu, emekçilerin karşılaştığı zorluklar ve sosyal adaletsizlikler üzerine yazıldığını düşündürmektedir. Behmen, bu şiirlerinde toplumun ekonomik dengesizliklerine dikkat çekerek insanların refah içinde yaşayabilmesi için sistemde reform yapılması gerektiğini vurgular.

Bireysel duygu ve düşünceler üzerine yazılmış şiirler de eserin önemli bir parçasıdır. "Mehriban Destyar" (Mehriban Yardımcı), "Yetim Ahi" (Yetim Ahi), "Gam Yağını" (Gam Belası), "Naliş" (Nale), "Sabır" (Sabır), "Umit" (Ümit), "Muhabbet" (Muhabbet), "Derman Et" (Derman Et), "Heves" (Heves), "Divana Aşık" (Divane Aşık) adlı şiirleri, insanın iç dünyasını, aşkı, umutları, acıları ve hayal kırıklıklarını ele almaktadır. Bu

şiiirler, Behmen'in insan psikolojisine dair derin bir bakış açısına sahip olduğunu ve bireyin ruh hâlini sanat yoluyla ifade ettiğini göstermektedir.

Ayrıca, “Kitap” (Kitap), “Kalam” (Kalem), “Muallim” (Öğretmen) adlı şiirleri, şairin eğitime ve bilginin gücüne verdiği önemi ortaya koymaktadır. Eğitim ve öğretmen kavramlarının yer aldığı bu şiirler, bireyin ve toplumun gelişiminde bilgiye sahip olmanın gerekliliğini vurgular.

Genel olarak Behmen'in bu eserde yer alan şiirleri, Türkmen toplumunun tarihsel süreç içinde yaşadığı zorlukları, kültürel asimilasyonu, ekonomik sıkıntıları ve bireysel mücadelelerini ele alan derin bir içerik sunmaktadır. Şair, bu eserinde sadece bir duygu ve düşünce aktarımı yapmakla kalmamış, aynı zamanda Türkmen halkının uyanışı için bir çağrı niteliğinde yazılar kaleme almıştır. Millî kimliğin korunması, dinî ve ahlâkî değerlerin yaşatılması, toplumsal adaletin sağlanması ve bireysel bilincin yükseltilmesi konularında okurlarını bilinçlendirmeyi hedeflemiştir.

2.3.5. Nale-i Kalam

2010 yılında yayımlanan Behmen'in *Nale-i Kalam* (Kalem Nalesi) eseri, baştan sona Farsça şiirlerden oluşan, özgürlük ve birlik çağrısı olan bir eserdir. Toplamda 35 şiiri ihtiva eden bu eser, şairin *züllisaneyn* yani iki dilli bir şair olduğunu ortaya koymaktadır. Şair Behmen, bu eserde yer alan şiirlerinin sade ve akıcı bir üslupla kaleme alındığını, ancak aruz ilmine uygun yazılmadığını ve istiare sanatına başvurulmadığını özellikle vurgular. Bununla birlikte, şiirlerinin derin bir ruh taşıdığını ve nasihatlerle dolu olduğunu ifade eder.

Behmen, şiirlerinin herkes tarafından anlaşılabilir bir dilde yazıldığını ve okuyucunun anlamak için herhangi bir sözlüğe ihtiyaç duymayacağını belirtir. Ona göre, bu şiirler kalbinden insanlara bir ışık ve bir rehber niteliğinde yazılmıştır. Şair, eserinin başında yer alan “Surûd-ı Men” başlıklı şiirinde bu hususları açıklamaktadır.

Behmen'in bu eseri, kitabın başında yer almakta olup toplumsal eleştiriler içeren önemli bir metindir. Şair, bu şiirinde ülkesindeki zalim yöneticileri, adaletin ortadan kalkmasını ve haksız yere iktidarda bulunanları eleştirir. Hırsızların pusuda bekleyen kanlı kurtlar

gibi halkın varlıklarına göz diktiğini dile getirir, dürüst kişilerin ise makamlarından uzaklaştırıldığını ve halka yol gösterme imkanından mahrum bırakıldığını vurgular. Kerem ve edebın unutulduğunu, yöneticilerin adaletten saptığını ifade ederek toplumda kaybolan değerlerin yeniden inşasına yönelik bir çağrıda bulunur.

Şair, özellikle gençlere yönelik ahlaki öğütlerde de bulunarak iyilik yapmalarını, düşenin elinden tutmalarını ve iyi ahlakı hayatlarından eksik etmemelerini nasihat eder. Her koşulda Allah'ı anmanın gerekliliğini vurgulayan Behmen, insanları birlik olmaya ve nifaktan kurtulmaya davet eder. Ona göre, toplumda birlik olmadığı sürece iç savaş ve kargaşa devam edecek, çocuklar gözyaşları içinde ölmeye mahkûm olacaktır. Şair, Afganistan'ın yıllardır hiçbir savaşla yıkılmadığını, ancak bugün birlik ve beraberliğin kaybedilmesi nedeniyle büyük bir felaketin eşiğinde olduğunu ifade eder. Bu durumun düzeltilmesi için halkı ittifak yoluna yönlendirmeye ve birlikte yaşamaya çağırır.

Şiirlerinde milliyet farkı gözetmeksizin tüm Afgan halkına seslenen Behmen; Türkmen, Tacik, Peştun, Özbek, Hazara ve diğer Afgan halklarının kardeş olduklarını vurgular. Ona göre, insanları ayıran şey milliyet değil, ancak insanlık ve ahlaki üstünlüktür. Şair, bir Fransız ekonomistin dünya nüfusunu azaltmak için savaş çıkarılması gerektiği yönündeki teorisini örnek göstererek Afgan halkının bu tür kirli fikirlere kurban edilmemesi gerektiğini dile getirir. Bu bağlamda, halkı birlik olmaya, özgürlük ve barış için kenetlenmeye davet eder.

Behmen'in *Nale-ķalam* eseri, içerdiki tüm şiirleriyle özgürlük, barış ve kurtuluş idealleri etrafında şekillenir. Behmen'in şiirleri, yalnızca edebî bir estetik sunmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal bilinci artırmayı ve halkı uyanışa çağırmayı amaçlayan bir manifesto niteliği taşır. Bu eser, şairin kaleminden dökülen feryatların bir yansıması olarak toplumun dertlerine ayna tutan güçlü bir edebî metin olarak değerlendirilebilir. Eserde dua ve manevi arayış önemli bir yer tutar. İnsan ruhunun huzur ve umut arayışını yansıtan dizeler, Tanrı'ya yönelişı, duaların gücünü ve kutsal metinlerin önemini vurgular. Bu şiirlerde bireyin içsel dünyası ile toplumsal değerler arasında bir denge kurulmakta, ahlaki ve dinî öğretilerin insan hayatındaki yerinden bahsedilmektedir. Özellikle ibadet zamanları, kutsal aylar ve ilahi mesajların anlamı üzerinde durulması, manevi derinliği artırır.

Toplumsal birlik ve barış teması eserin dikkat çeken diğer önemli unsurlarındandır. Barışın gerekliliği, toplumsal huzurun önemi ve halkın birlik içinde hareket etmesi gerektiği mesajları öne çıkmaktadır. Bu dizelerde, savaşın getirdiği yıkımın aksine barışın sunduğu umut ve özgürlük vurgulanır. Toplumun ortak değerler etrafında birleşmesi gerektiği sıkça dile getirilirken halkın bilinçlendirilmesi ve bir arada hareket etmesi gerektiği mesajı verilir. Bu noktada, eğitimin önemi de işlenerek öğretmenlere ve maarife büyük bir sorumluluk yüklendiği görülür.

Doğa ve mevsimlerin değişimi, özellikle baharın gelişiyile birlikte eser boyunca umut ve yenilenme sembolü olarak ele alınır. Baharın gelişi, yalnızca doğanın canlanmasını değil, aynı zamanda insan ruhunun da tazelenmesini ve yeni başlangıçları simgelemektedir. Ancak bazı şiirlerde, baharın getirmesi beklenen umudun gerçekleşmemesi üzerine bir burukluk hissedilir. Bu durum, toplumsal sorunların doğanın döngüsüyle düzelmeyeceğini ve daha derin çözümler gerektiğini ima etmektedir.

Behmen'in bu eserinde Türk kimliği ve vatan sevgisi de önemli bir yer tutmaktadır. Türk dünyasının geniş bir coğrafyaya yayılmış olduğu ve bu kültürel bağların güçlü tutulması gerektiği vurgulanır. Vatan sevgisi, milletin birliği ve bağımsızlık idealleri, eserde kendine sıkça yer bulur.

Son olarak, iyilik ve insanın ahlaki yönü üzerine yapılan vurgular, bireysel erdemlerin toplumsal barış ve huzura ulaşmada oynadığı rolü gözler önüne sermektedir. İnsanlar arasındaki sevgi, hoşgörü ve fedakarlığın, sadece dinî veya millî bir görev değil, aynı zamanda evrensel bir insanlık sorumluluğu olduğu anlatılır.

2.3.6. Ş'ir Türkmen Dilinde

Nazar taşlan Mehreban ħuda maña

Adam maķamın eylän a'ta maña

'aziz eylöp cümle insan içinde

İslam şanın eylän ehda maña (Behmen, 2001, s. 1)

“Nazarını eden, merhametli Allah, bana

İnsan makamını bağışlayan, bana

Aziz eyleyip cümle insan içinde
İslam şanını hediye eyleyen, bana”

Ş'ir Türkmen Dilinde (Türkmen Dilinde Şiir) adlı eser, 2001 yılında yayımlanmış olup Türkmen Türkçesi ile şiir konusunu geniş bir çerçevede ele alan önemli bir çalışmadır. Eserde, Türkmen edebiyatının zengin şiir geleneğine dair detaylı bilgiler sunulmakta ve bu gelenek farklı şiir türleri üzerinden kapsamlı bir şekilde incelenmektedir. Gazel, mesnevi, kaside, muhammes, müseddes, müstezad, rubai, terci-i bend ve terkib-i bend gibi nazım türlerine yer verilerek Türkmen şiirinde kullanılan farklı biçimler hakkında bilgi verilir. Bu çerçevede, şiir dilinde eleştiri anlamına gelen “nakd” kavramına değinilir, Türkmen şiirinin üslubu ve genel yapısı üzerinde durulur. Ayrıca, şiir ve edebiyat kuramlarına ilişkin olarak tecnis, murabba, aruz ilmi, kafiye, revî, ferd ve mısra gibi unsurların yanı sıra kinaye, mecaz, teşbih, istiare gibi edebî sanatlar ve mâni ile bedi ilmi gibi konular ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Behmen, bu konuları işlerken kendisinin kaleme aldığı şiirlerle örnekler sunarak Türkmen şiir geleneğini somut bir biçimde ortaya koyar.

Eser, sadece şiir türleri ve edebî teknikler üzerine teorik bilgiler sunmakla kalmayıp Türkmen edebiyatçılarının sorumlulukları ve edebiyat dünyasına katkı sağlamaları gereken alanlar hakkında da önemli değerlendirmeler yer almaktadır. Behmen, Türkmen edebiyatçılarının ve şairlerinin kalıcı eserler üretmeleri gerektiğini vurgulayarak onların yazın faaliyetlerini sürdürmeleri konusunda teşvik edici bir yaklaşım sergiler. Bu bağlamda, edebiyatın yalnızca bireysel bir uğraş olmadığını, aynı zamanda toplumsal hafızanın korunması ve aktarılması açısından büyük bir önem taşıdığını belirtir.

Eserde, yazarın özellikle dünya genelinde yaşayan Türkmenlerin dil ve kültürel kimliklerini koruma konusundaki endişeleri de dikkat çekmektedir. Amerika, Almanya, İsveç, İngiltere, Arabistan ve Pakistan gibi ülkelerde bulunan Afganistan kökenli Türkmenlerin, zamanla dillerini ve kültürel miraslarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını dile getirir. Türkmen kimliğinin korunması ve yaşatılması adına kültürel çalışmaların artırılması gerektiğine vurgu yapar. Bunun yanı sıra, Behmen son yıllarda Türkmenistan ve dünyanın farklı bölgelerinde Türkmen dili ve edebiyatına

yönelik gerçekleştirilen çeşitli faaliyetleri hatırlatarak bu gelişmelerden duyduğu memnuniyeti ifade eder.

Behmen'in bu eseri, sadece Türkmen şiirini ve edebî geleneklerini ele alan bir inceleme olmakla kalmayıp aynı zamanda Türkmen edebiyatının geleceğine yönelik öneriler içeren bir kaynak niteliği de taşır. Yazar, edebî üretimin devamlılığını sağlamak ve Türkmen şiirini daha ileriye taşımak adına yazarların ve şairlerin eserler vererek yeni kitaplar yayımlamalarını önerir. Böylece, Türkmen edebiyatının gelişimine katkı sağlanacağını ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılacağını ifade eder.

2.3.7. Tört Gül

Hüdavenda goşap Türkiň bilini

Birleşdirip Äbad eyle ilini

Necat berip nifakıň aylağından

Ferheň bilen diri eyle dilini (Behmen, 2014)

“Hüdavenda, bağlayıp Türk’ün belini

Birleştirip bayındır eyle ülkesini

Kurtuluş ver, nifakın girdabından

Kültür ile diri eyle dilini”

2014 yılında yayımlanan *Tört Gül* (Dört Gül) adlı eser, dörtlükler hâlinde kaleme alınmış olup övgü ve vasıf anlamına gelen tek bir başlık altında toplanmıştır. Şair, eserin başında Afganistan Türkmenlerinin ülkede adil ve geniş düşünceli bir devlet yapısının bulunmaması sebebiyle tarih boyunca hak ettikleri değeri görmediklerini ve insani haklarından mahrum bırakıldıklarını dile getirmektedir. Afganistan Türkmenleri, ana dillerinde eğitim alma imkânından yoksun kalmış ve bu durum, onların ilim ve edebiyatın inceliklerinden uzak bir yaşam sürmelerine neden olmuştur. Geleneksel olarak en çok değer verdikleri ve okudukları eserlerin Mahtumkulu, Kemine, Zelili ve Molla Nefes gibi klasik şairlerin eserleri olduğu belirtilirken yeni edebî eserlere karşı ilgisiz kaldıkları vurgulanmaktadır. Ayrıca, az sayıda eğitim gören Türkmen gençlerinin de ana dilleri ve kültürel varlıklarıyla yeterince ilgilenmemesi eleştirilir.

Eserin giriş bölümlerinde Behmen, her beyitinde Allah ve Resulünü yüceltmekte; seher vaktinde uyanmayı, ibadet etmeyi ve maneviyatı ihmal etmemeyi öğütlemektedir. Şair, kendi ahlaki duruşunu ve yaptıklarını dile getirerek Allah'a münacatta bulunur ve ilmin önemine vurgu yapar. İlim sayesinde Allah'ı tanımanın mümkün olduğunu ifade eden şair, Allah'ın rızasını kazanmak isteyen kişinin mal ve mülk sadaka vermek yerine, öfke ve kini terk etmesi gerektiğini savunur. Kin duygusunu bırakmayan bir kişinin, Kâbe'yi ziyaret etse bile kalbinin temiz olmayacağını dile getiren şair, ilmin ve erdemin insanın kıyafetinden veya maddi durumundan daha üstün bir değer taşıdığını ifade eder.

Mecliste bulunulan yerde saygıyla oturmayı, söz söylerken düşünerek konuşmayı ve hayâ sahibi bir birey olmayı öğütleyen şair, bilginin en büyük nimet ve Allah'ın insana bahşettiği en üstün makam olduğunu vurgular.

Misafire hürmet etmenin, tatlı dilli olmanın ve iyi dostluklar kurmanın kıymetinin belirtildiği eserde özgürlüğün, halkın refahının, çalışmanın ve düşüncenin insanlığı ileriye taşıyan unsurlar olduğu ifade edilir. Şair, bilim ve çalışma ile insanoğlunun uzaya bile ulaşabileceğini dile getirerek ilerlemenin ancak çaba ve düşünceyle mümkün olacağını ortaya koyar. Bunun yanı sıra, yetimlere merhamet edilmesi gerektiğini ve birine zulmetmenin insani ve ahlaki değerlerle bağdaşmadığını öğütler.

2.3.8. Boğulan Sesler

Behmen'in *Boğulan Sesler* (Boğulan Sesler) adlı eseri, 2010 yılında yayımlanmış olup Türkmen edebiyatının önemli bir kesitini sunan bir derleme niteliğindedir. Eser, adından da anlaşılacağı üzere sesi kısılan, duyulmayan veya duyulmasına engel olunan Türkmen şairlerinin eserlerini bir araya getirerek onların seslerini duyurmayı amaçlamaktadır. Behmen, kitabın ön sözünde, Türkmen şiirine dair genel bir değerlendirme yaparak bu şiirlerin çoğunun acı, hüznün ve feryat dolu olduğunu belirtir. Şairin ifadesine göre bu eser, gaflet içinde olanlara bir çağrı niteliği taşımakta ve onların kulaklarında yankılanacak bir ses olmayı hedeflemektedir.

Eserin girişinde, Türkmen şiirinde kafiye anlayışına dair önemli bilgiler verilmektedir. Behmen, Türkmen dilinde yazılan şiirlerde kafiye aşırı bir önem verilmediğini, ancak şiirlerin içerik açısından yüksek bir edebî değere sahip olduğunu dile getirir. Bu nedenle

eserin giriş bölümünde *Bedi* ilmiyle ilgili özet bilgiler sunarak şiirin yapısal özelliklerine dair bir değerlendirme yapar. Ayrıca, kendi yazdığı bazı şiirlere yer vererek kafiye konusunda örnekler sunar. Bu bölüm, Türkmen şiirinin biçimsel ve içeriksel yapısına dair önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Behmen, kitabın adını belirlerken şairlerin bir kısmının yurt dışında yaşadığını, bir kısmının ise vefat ettiğini göz önünde bulundurduğunu ifade eder. Bu şairlerin çoğunun şiirleri bağımsız bir kitap hâlinde yayımlanmamış, şiirleri dağınık hâlde kalmıştır. Behmen, bu durumu göz önüne alarak onların şiirlerini bir araya getirme ve böylece unutulmalarını engelleme amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, eserde sadece şiirlere değil, aynı zamanda şairlerin biyografilerine de yer verilmiştir. Şairlerin yaşam hikâyeleri ve edebî kimlikleri, onların eserleriyle birlikte ele alınarak okuyucuya özet bir şekilde sunulur.

Eserin içeriğinde, Afganistan Türkmen şairlerinin biyografileri ve şiirlerinden seçkiler yer almaktadır. Behmen, Türkmen edebiyatında önemli bir yere sahip olan Abdul Majid Turan'ın *Köngül Sedası* ve *Güneş Mecmuası* gibi kaynaklardan da bahsederek bu kaynakların Türkmen şairlerin biyografisini sunması açısından önemli bir referans noktası olduğunu vurgular. *Boğulan Sesler*, yalnızca bir şiir antolojisi olmanın ötesinde, Türkmen edebiyatının unutulmaya yüz tutmuş değerlerini yeniden gündeme taşıyan bir eser niteliğindedir.

Eserde adı geçen şairlerden bazıları şunlardır: Salih Muhammad Rasih Yıldırım, Aqmurad Ökde, Ahmad Pataş, Allah Berdi Memur, Amincan Omar, Anwarcan Anwari, Baymırad Bimar, Jora Qul, Chahari İshan, Chahari Sawash, Haq Berdi Kör, Rejeb Agha, Rustam Mukhlis, Rahim Qul Çolaq, Sanjar Omar, Abdul Qader Sonmez, Abdul Hakim Hakim, Abdul Rahim Yalqum, Abdul Majid İshchi, Abdul Naim Naim, Abdul Rashid Kesel, Qurbannazar Qabayi, Muhammad Geldi Derdli, Muhammad Murad Oya, Muhammad Amin Sadeq, Muhammad Amin Qizilja, Makhdumquli Haron, Muhammad Omar Ghaffari, Muhammad Kamil Suhat, Mahmoud Yegen, Nasrullah Naser ve Norullah Bahrami.

Behmen'in bu eseri, Türkmen edebiyatının unutulmuş ya da göz ardı edilmiş isimlerini hatırlatarak onların edebî mirasını gelecek nesillere taşımayı amaçlamaktadır. Boğulan Sesler, Türkmen şiirinin tarihsel ve kültürel gelişimini anlamak açısından önemli bir kaynak olmasının yanı sıra, edebiyatseverler ve araştırmacılar için değerli bir başvuru kaynağıdır.

2.3.9. Vece Tesmiye Tavayıf Türkan Afganistan

1968 (1388) yılında yayımlanan ve 55 sayfalık hacme sahip olan *Vece Tesmiye Tavayıf Türkan Afganistan* (Afganistan Türk Boylarının Kökeni) adlı eser, Afganistan'da yaşayan Türk boylarının kökenleri, kültürel yapıları ve tarihî süreçleri üzerine kaleme alınmış değerli bir kaynaktır. “Afganistan Türk Boylarının Kökeni” anlamına gelen eser, Türk boylarının özellikle Oğuz Kağan Destanı çerçevesinde nasıl şekillendiğini, isimlerinin anlamlarını ve sosyal yapılarının temelini incelemektedir. Bunun yanı sıra Afganistan'da yaşayan Türkmenler, Arap boyları ve Hazaralar hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Türklerin tarih sahnesinde gösterdikleri askerî, kültürel ve yöneticilik yetenekleri ise tarihî belgeler ve kaynaklar ışığında detaylı olarak ele alınır.

Eserde “adam” kelimesinin etimolojisi detaylı bir şekilde verilir. Türk toplum yapısında “adam”, sadece birey değil; aynı zamanda toplum için yararlı, cesaretli, görev bilinci olan kişi anlamına gelir. Türklerde “adamlık” kavramı ahlaki değerlere, töreye sadakate işaret eder. “Türk” kelimesinin kökeni ve tarihî anlamları üzerinde durulur. Divân-ı Lügatî't-Türk'te, “Türk” kelimesinin olgunluk çağına gelmiş, güçlü millet anlamında kullanıldığı belirtilir. Ayrıca Çin, Arap ve Fars kaynaklarında “güçlü, düzenli, töre sahibi” anlamına geldiği ifade edilir.

Kitapta Afganistan'da yaşayan çeşitli Türk boylarının kökenleri anlatılmaktadır. Bu boyların çoğu Oğuz Kağan soyuna dayanır. Puzık “Bozuk” ve Üç Ok “Üç Ok” boyları küçük Oğuz topluluklarıdır. Çeğel, Kıpçak ve Kanıklı boyları Oğuz ve Kıpçak kökenlidir. Tatar ve Moğol boyları Moğol istilaları sonrası bölgeye yerleşmiştir. Uygur, Kırgız, Karluk, Halaç gibi boylar eski Türk topluluklarındandır. Aymak boyları Moğol-Türk karışımıdır. Kızılbaş ve Kaçar boyları İran kökenlidir. Afşar, Kazak, Bayındır, Bayat, Özbek ve Türkmen boyları Oğuz soyundan gelir ve Afganistan'da köklü olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Eserde Afganistan'daki Türkmenler hakkında önemli

bilgiler verilir. Türkmenlerin kökeninin Oğuz Kağan soyuna dayandığı belirtilir. Özellikle Salur, Teke, Ersari, Alili, Sarık ve Yomut boylarının Afganistan'da yoğun olarak yaşadığı vurgulanır. Bu boylar, tarih boyunca göçebe ve yarı göçebe hayat tarzını benimsemiş, zamanla yerleşik hayata geçerek tarım, hayvancılık ve el sanatlarıyla uğraşmışlardır. Türkmenler ülkenin farklı bölgelerinde yaşamakta olup genellikle Afganistan'ın kuzey bölgelerinde, özellikle Cevican, Faryab, Mezar-ı Şerif ve Kunduz çevresinde yoğunlaşmışlardır. Halıcılık, özellikle Ersari ve Teke boyları arasında önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Türkmenler kendi aralarında güçlü bir toplumsal dayanışma sergilemiş, dil, kültür ve geleneklerini koruyarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Arap kökenli boylar, İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte Afganistan'a yerleşmişlerdir. Bu boyların çoğu dinî eğitim ve medrese faaliyetlerinde etkin olmuş, Horasan ve çevresinde yerleşik yaşam sürmüşlerdir. Hazara topluluğunun da kökeninin Cengiz Han dönemine dayandığı belirtilir. Moğol kökenli olan Hazaralar, Afganistan'ın Hazaracat bölgesine yerleşmiş, Şie mezhebini benimseyerek İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Kültürel yapılarında Moğol ve Fars etkisi taşıdığı ifade edilir.

Eserin dikkat çekici bölümlerinden biri, tarihçilerin Türk milleti hakkındaki değerlendirmeleridir. Eserde başta Kaşgarlı Mahmud olmak üzere birçok tarihçi, Türklerin üstün niteliklerini detaylı şekilde aktarır. Kaşgarlı Mahmud, “Türkler, Tanrı'nın yeryüzündeki ordusudur” diyerek onların savaşçı kimliğini, disiplinli, cesur ve stratejik yapısını vurgular; ayrıca misafirperverlik, doğruluk ve sadakat gibi ahlaki değerlerini över. Benzer şekilde Reşidüddin, Türklerin yalnızca askerî değil, devlet teşkilatı ve adalet anlayışı bakımından da başarılı olduklarını belirtir. Ona göre Türkler, toplumsal düzeni töreye dayandırarak eşitlik ve adaleti sağlamışlardır. İbn Haldun ise Türklerin göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçişte gösterdikleri güçlü adaptasyon yeteneğini vurgular, farklı coğrafyalarda başarılı devletler kurduklarını ifade eder. Ayrıca Bizans, Çin ve Arap tarihçileri de Türklerin askerî disiplini, sadakati ve liderlik vasıflarını övgüyle dile getirir. Türklerin tarih boyunca dünya siyasetinde etkili roller üstlendikleri ve imparatorluklar kurdukları kaynaklarda açıkça belirtilir.

2.3.10. Tarihte ve Nejadda Türkmen Görünüşü

1960 (1380) yılında yayımlanan ve 122 sayfadan oluşan *Tarihde ve Nejadda Türkmen Görünüşü* (Tarihte ve Necatta Türkmen Görünüşü) adlı bu eserde Behmen, Türkmen

adının ortaya çıkışından başlayarak bu kavramın tarih boyunca nasıl şekillendiği ve farklı coğrafyalarda nasıl algılandığını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Eserde Tatar kabilesi, Oğuz Han ve onun oğulları ile torunlarının tarihsel süreç içerisindeki yeri, onların göçleri, savaşları, ittifakları ve kültürel etkileri kapsamlı olarak incelenir. Oğuz Türkmenlerinin yaşadığı zor dönemler, onların maruz kaldıkları baskılar, kara günler olarak nitelendirilen dönemler ve tarih boyunca sürdürdükleri mücadeleler derinlemesine anlatılır. Bu bağlamda, Guz Türkmenlerinin içinde bulunduğu zorlu koşullar ve bu süreçte yaşanan toplumsal değişimler üzerinde durulur.

Eserde, Türkmenlerin siyasi tarihine dair geniş bir bakış sunularak Guz Türkmenleri döneminde hüküm süren şahlar ve onların yönetim anlayışları detaylandırılır. Kayılar saltanatı, Tegin Şahlılar, Selçuklular dönemi ve Bayandır kabilesinin tarihsel süreç içerisindeki etkileri hakkında ayrıntılı bilgiler verilir; bu devletlerin yönetim biçimleri, Türkmen topluluklarına etkileri ve tarihsel olaylardaki rolleri ele alınır. Safeviler, Afşarlar ve Osmanlı devleti ile Türkmenlerin bu süreçteki rolleri ve konumları incelenirken bu devletlerin Türkmen kimliğini nasıl etkilediğine dair değerlendirmeler sunulur. Aymaklar ve Kürtler döneminde yaşanan gelişmeler, Gurilerin ve Halaçların Hindistan'daki saltanatları ile bölgedeki Türkmen varlığı, Togalakşah ve Kacarlar gibi önemli tarihî figürler ve yönetimler hakkında geniş bir perspektif sunulur. Türkmenlerin farklı yönetimler altında geçirdiği evreler, onların siyasî kimlikleri, yönetime katılım süreçleri ve dönemin ekonomik yapılarıyla ilişkileri de bu eser kapsamında işlenir.

Behmen, eserinde Salır tayfası, Türkmenistan ve Ersarılar hakkında geniş bilgiler vererek bu toplulukların etnik yapısını, kökenlerini ve tarih içerisindeki rollerini detaylı bir biçimde ele alır. Bu toplulukların yaşam tarzları, sosyal organizasyonları, kültürel ve ekonomik faaliyetleri, inanç sistemleri ve gelenekleri kapsamlı bir şekilde incelenir. Türkmen topluluklarının tarih boyunca karşılaştıkları zorluklar, göç etmeye zorlandıkları süreçler ve bu süreçlerin sosyo-kültürel etkileri hakkında derinlemesine açıklamalar yapılır. Göç süreçleri sırasında yaşanan zorluklar, Türkmenlerin farklı bölgelere dağılışı, bu süreçte meydana gelen kültürel değişimler ve yerel halklarla etkileşimleri gibi konular da ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Türkmenlerin ahlaki yapıları, toplumsal düzenleri, aile yapıları, sosyal dayanışma sistemleri ve ikna edici bir toplum yapısına sahip olduklarına dair önemli vurgular yer alır.

Eserde ayrıca, Afganistan Türkmenlerinin nüfusu, demografik yapısı, yaşadıkları bölgelerin coğrafi özellikleri ve topluluk içindeki sosyal hiyerarşi detaylandırılmaktadır. Türkmenlerin geleneksel el sanatları, dokumacılık, halıcılık, kuyumculuk ve diğer zanaat dallarındaki ustalıkları geniş bir biçimde ele alınır. Geleneksel Türkmen kültürü, halk hikâyeleri ve destanlar, bu destanlarda yer alan kahramanlar, Türkmen toplumunda önemli yere sahip şahsiyetler, liderler, ozanlar ve bilginler hakkında detaylı bilgilere yer verilir. Türkmenlerin sosyal hayatı, düğün, yas, bayram ve diğer toplumsal ritüelleri, misafirperverlik gelenekleri, müzikleri, folklorik dansları ve yemek kültürü gibi unsurlar da eser kapsamında incelenir.

Behmen, Türkmen tarihini yalnızca siyasi bir bakış açısıyla ele almakla kalmayıp onların kültürel mirasını, toplumsal yapısını ve günlük yaşamlarını da detaylı bir şekilde aktarmaktadır. Eserde, Türkmenlerin tarih boyunca geçirdiği değişimler, farklı toplumlarla etkileşimleri, benimsedikleri gelenekler ve zaman içinde nasıl bir kimlik oluşturdıklarına dair kapsamlı değerlendirmeler yapılır. Bu eser, Türkmenlerin tarihsel kökenlerini, devletler arası ilişkilerini, kültürel gelişmelerini ve sosyo-ekonomik yapısını ele alarak okuyucuya derinlikli bir bakış açısı kazandırır.

2.3.11. Türkmenha Şan Vilayeti Cevizcan

1971 (1391) yılında yayımlanan ve 47 sayfalık hacme sahip olan *Türkmenha Şan u Vilayeti Cevizcan* (Türkmenler Cevizcan Velayetinin Şanı) adlı eser, Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Cevizcan ilinde yaşayan Türkmen topluluğunun tarihî, kültürel, sosyal ve ekonomik yapılarını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Türkmenlerin göç süreçleri, Afganistan'daki siyasi yapı içerisindeki konumları, toplumsal yaşantıları, eğitim ve dinî alanlardaki katkıları detaylı bir şekilde incelenir. Ayrıca Türkmenlerin yaşadığı şehirler ve köyler, sanatsal faaliyetleri ile topluma sağladıkları katkılar arşiv belgeleri, saha çalışmaları ve literatür taraması çerçevesinde değerlendirilir.

Çalışmanın giriş bölümünde, Türkmenlerin Afganistan'daki yönetimle olan ilişkileri ve yönetime dair şikâyetleri ele alınmaktadır. Türkmen toplumunun tarihsel süreçte Afganistan siyasetinde etkin bir rol oynadığı, ancak çoğu zaman hak ettikleri değeri görmedikleri vurgulanır. Türkmenlerin, tarih boyunca sosyal ve ekonomik yaşamın temel

unsurlarından biri oldukları, ancak belirli dönemlerde siyasi ve idari ihmallere maruz kaldıkları belirtilir.

Eserde, Türkmen nüfusunun yoğun olarak yaşadığı köyler detaylandırılır. Ayrıca, Türkmenlerin özellikle Cevizcan vilayetinin Akça, Şibirghan ve Karkin şehirlerinde büyük bir nüfus yoğunluğuna sahip oldukları tespit edilmiştir. Türkmenler, bu bölgelerde hem sosyal hem de ekonomik hayatın önemli bir bileşeni olup tarım, hayvancılık, ticaret ve el sanatları gibi çeşitli sektörlerde etkin bir şekilde faaliyet göstermektedirler.

Türkmen toplumunun dinî yapısı ve eğitim kurumları da çalışmada ele alınmaktadır. Cevizcanlı Türkmen âlimlerin İslam ilimlerine sağladıkları katkılar, isimleri ve kurulan medreselerin isimleri verilir.

Cevizcan Türkmenleri, yalnızca akademik ve dinî alanlarda değil, sanat ve zanaat alanında da önemli bir mirasa sahiptir. Eserde özellikle Karakul (koyun derisi) yetiştiriciliği ve bunun Afganistan ekonomisindeki yerinden söz edilir. Türkmenlerin el dokuması halıları, nakış işleri ve geleneksel sanatları, hem ekonomik hem de kültürel açıdan toplumun önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Eserin son bölümlerinde, Cevizcan'daki Türkmen toplumunun mevcut sosyo-ekonomik koşulları, eğitimde karşılaştıkları zorluklar ve geleceğe yönelik çözüm önerileri üzerinde durulmaktadır. Özellikle Türkmen köylerindeki eğitim kurumlarının yetersizliği, altyapı eksiklikleri ve eğitime erişimde yaşanan zorluklar ele alınarak Türkmen çocuklarının daha nitelikli bir eğitim alabilmeleri için geliştirilebilecek politikalar üzerine öneriler sunulur.

Son olarak, çalışmada Türkmenlerin kültürel mirasına ilişkin fotoğraflar, geleneksel Türkmen mimarisine dair örnekler yer verilir.

2.3.12. Yörek Sözleri

Behmen'in *Yörek Sözleri* (Yürek Sözleri) adlı eseri, 1996 yılında yayımlanmış kapsamlı bir derleme niteliğindedir. Eserde Afganistan Türkmen şairlerinin seçilmiş şiirleri ve biyografilerine yer verilerek Türkmen edebiyatına dair önemli bir kaynak sunulmaktadır. Eserin ön sözünde şiir kelimesinin anlamı ve açıklaması yapılır. Ayrıca, Afganistan

Türkmen edebiyatının gelişimi, önemli temsilcileri ve şiirin toplum üzerindeki etkilerine ilişkin kısa bir değerlendirme sunulur.

Eserde yer alan şairlerin eserleri, hem geleneksel Türkmen şiirinin unsurlarını hem de bireysel ve toplumsal temaları yansıtmaktadır. Aşk, vatan sevgisi, birlik, göç, yoksulluk, kader ve dinî motifler bu şiirlerde sıkça işlenen konular arasındadır. Şairlerin dili, halk arasında yaygın olarak kullanılan Türkmen lehçesiyle şekillendirilmiş olup yer yer klasik şiir geleneğinden beslenen edebî unsurlar da içerir. Bu bağlamda eser, dil ve üslup açısından da önemli bir araştırma kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Eserde biyografi ve şiirleri bulunan şairler arasında Muhammad Juma Makhdum Zari, Chari İshan, Molla Haq Berdi, Molla Döwlet Geldi Fedayi, Khudaiberdi Zari, Makhdum Quli Haroun, Muhammad Geldi Dertli, Abdul Qader Sönmez, Muhammad Amin Omar, Molla Jora, Rahim Qul Cholaq, Baymurad Biymar, Molla Rustam Mokhlis, Abdul Rahim Yalqim, Abdul Rahim Oraz, Abdul Majid İshchi, Muhammad Amin Arab ve eserin hazırlayıcısı Abdul Kerim Behmen yer almaktadır. Bu şairlerin her biri, Türkmen şiir geleneğinin önemli bir temsilcisi olup eserleriyle Afganistan Türkmen toplumunun kültürel belleğine katkıda bulunmuşlardır.

Behmen'in bu eseri, Afganistan Türkmen şairlerinin sanat anlayışını, toplumsal duyarlılıklarını ve edebî kimliklerini anlamak için önemli bir kaynak niteliğindedir. Eser, hem biyografik bilgileri hem de şairlerin şiirlerinden örnekleri bir araya getirerek okuyuculara geniş bir perspektif sunar. Bunun yanı sıra, Türkmen edebiyatının tarihsel süreç içindeki dönüşümünü gözler önüne serer ve edebiyatın bir milletin kimliğini koruma ve aktarma işlevini nasıl yerine getirdiğini ortaya koyar. Bu nedenle, *Yörek Sözleri*, Afganistan Türkmen edebiyatının incelenmesi ve tanıtılması açısından kayda değer bir çalışmadır.

Abdul Kerim Behmen'in 12 eserinin yanı sıra *Yörek Derdi* (Yürek Derdi), *Behmen Kim?* (Behmen Kim?), *Kurban Serdar* (Kurban Serdar) gibi eserleri de yayımlanmış; ancak bu eserlerin aslına ulaşamamaktadır. Şairin torunu Mustafa Behmen'in verdiği bilgilere göre *Yörek Derdi* eseri baştan sona seçilmiş şiirler şeklinde olup, *Behmen Kim?* eseri ise nazım biçiminde, Türkmençe olarak şairin kendi hayatını anlatmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABDUL KERİM BEHMEN’İN ŞİİRLERİNİN MUHTEVASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

3.1. Abdul Kerim Behmen’in Şiirlerinde Tema

3.1.1. Sosyal Temalar

Behmen’in şiirlerinde sosyal temalar, bireyin toplumla kurduğu ilişkiyi yalnızca duygusal ya da kültürel bir düzlemde değil; ahlaki, dinî ve tarihî bir sorumluluk bilinciyle ele alan bir bütünlük içinde işlenmektedir. Şair; özgürlük, barış, aile, işçilik, ilim, insanlık, öğüt gibi toplumsal temaları sadece gözlemci bir anlatımla değil toplumu uyarıcı, yönlendirici ve bilinç kazandırıcı bir yaklaşımla ele alır. Bu temalar aracılığıyla Behmen, bireyin kendi iç dünyasında anlam ararken çevresine ve mensubu olduğu topluma karşı da görev taşıdığını hatırlatır. Şiirlerinde çoğu zaman geleneksel değerler ile güncel sorunları bir arada ele alan Behmen, sosyal duyarlılığı yüksek, sorumluluk temelli bir şiir dili kurar. Toplumun adalet, dayanışma, bilgi, emek, saygı ve sevgi gibi temel konular üzerinde yükselmesini arzulayan şair, sosyal şiiri sadece eleştirel değil, aynı zamanda yapıcı ve yol gösterici bir araç olarak kullanır. Bu yönüyle Behmen’in şiirleri, bireyin toplumsal bilincini diri tutan ve onu harekete geçmeye çağıran birer edebî öneme dönüşür.

3.1.1.1. Aile

Behmen, yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş; yaşadığı ağır ekonomik şartlar sebebiyle eğitim hayatını sürdürememiştir. Bu nedenle şiirlerinde sıkça evlatlarına seslenir, onları ilim yoluna teşvik ederek ahlâklı ve faydalı bireyler olmaları yönünde öğütlerde bulunmuştur.

Şairin “Kadır Allah” başlıklı şiiri de aile temalı olup bu şiirinde Allah’ın nasip ettiği oğul, kız ve torun hatta yeğenleri gibi aile fertleri ve mürüvvet lütuf ettiği için Âlemlerin Rabbi’ne zikredip şükür kıldığını dile getirir ve onlar için iyi niyet, güzel ahlak diler. Şiirin sonraki dörtlüklerinde ise Behmen, aile bağlarının güç ve onur kaynağı olduğunu vurgular. Şair, yeğenlerinin ve kardeşlerinin hayatında başarı ve güç bulmasını dileyerek aile bağlarına duyduğu derin sevgiyi ifade eder. Aynı zamanda dua ile Allah’a yönelişle aile bağlarının önemine dikkat çeker.

*Ƙadır Allah ŗükri aytyorın saña
Oğul kızzan berdiñ maña döwleti
Dinman mıdam zikri aytyorın saña
Ahtıqlarım diriliğimiñ ŗövketi (Behmen, 2002, s. 12-13)*

“Ƙadır Allah ŗükrediyorum sana
Oğul kızzan verdin bana devleti
Durmadan hep zikrediyorum seni
Torunlarım diriliğimin ŗevketi”

*Sona gülüm yegenlerim tapsın ŗan
İnilerim bolsın mıdam ba tavan
Ƙabul eyle du’ayımı ya Rahman
Rehmetiñden tapayın ŗerafatı (Behmen, 2002, s. 12-13)*

“Sona gülüm yeğenlerim bulsun ŗan
Kardeşlerim olsun daima güçlü
Ƙabul eyle duamı ya Rahman
Rahmetinden bulayım ŗerefi”

Behmen, *Ene Mehri* kitabının kapağında yer alan iki satırlık ŗiirinde aile içinde saygının önemini vurgular. ŗair, anne ve babaya hürmetin sadece toplumsal bir görev değıl, aynı zamanda önemli bir sorumluluk olduğunu belirtir. Bu saygının temelini ilahi kaynaklarda, özellikle Kur’an’ı Kerim’de defalarca vurgulandığını ifade eder. Behmen, aile bağlarının sağlamlığının ve toplumun ahlaki düzeninin, ebeveynlere gösterilen saygıyla doğrudan bağlantılı olduğunu dile getirir. Böylece hürmet, hem bireysel hem de toplumsal erdemlerin temel taşı olarak sunulur.

*Ene ata hormat etmegi Yezdan
Ƙuranında mürkerrer eylän beyan (Behmen, 2002, s. 15-22)*

“Anne babaya hürmet etmeyi Yezdan
Ƙuran’ın’da mükerrer eylemiş beyan”

Behmen, “‘ibadat” (İbadet) adlı şiirinde anne baba duasının ve onlara bakmanın değerli bir görev olduğunu vurgular. Şair, ebeveyn sevgisi ve saygısının ibadetle eşdeğer tutulduğunu, bu davranışın hem bireysel manevi gelişime hem de aile bağlarının güçlenmesine katkı sağladığını ifade eder. Behmen’e göre, anne babaya olan sorumluluk sadece sosyal bir yükümlülük değil, aynı zamanda insanın Allah’a olan yakınlığının ve şükranının göstergesidir. Bu anlayış, aile içi sevgi ve saygının dinî bir değer olarak da önemini ön plana çıkarırken onların dualarının da çok önemli ve koruyucu olduğunu hatırlatır.

Hafız bilseñ ene-ata du‘ası

Ene atasına bakmak ‘ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Koruyucudur bilsen anne baba duası

Anne babaya bakmak ibadet”

Behmen, “Nur Diyardım Oyan” (Gözümün Nuru Uyan) adlı şiirinde evladını yalnızca bir çocuk değil, aynı zamanda hayatının anlamı, manevi gücü ve geleceğe dair umudu olarak konumlandırır. Aile bağlarının değerini yücelten bu ifadelerde, bir babanın kalpten gelen sevgisiyle kurduğu derin duygusal ilişki dikkat çeker. Şairin dilindeki içtenlik, aile içi sevginin ve evlada duyulan bağlılığın, geleneksel Türkmen toplumunda ne denli değerli görüldüğünü yansıtır.

Şevketim sen guvancım sen ferzendim

Dövletim ey gönül diyarım oyan (Behmen, 2001, s. 66)

“Şevketim sen kıvancım sen evladım

Devletim ey gönül diyarım oyan”

Behmen, “Aşına” (Aşına) adlı şiirinde evladına cehaletin karanlığından uzak durarak ilim ve irfanla yoğrulmuş bir hayatı benimsemesini öğütler. Şair, bireyin dünyaya açılabilmesi ve anlamlı bir yaşam sürebilmesi için bilgiyle tanışmasının zaruri olduğunu vurgular. Bu dizelerde şair, aile büyüklerinin rehberliğinde şekillenen geleneksel eğitim anlayışının ve bilginin, ahlaki bir sorumluluk olarak kuşaktan kuşağa aktarılması gerektiği düşüncesini yansıtır.

Ğarañkıdan çıkıp balam, cahan bilen aşına bol

Cahalatda yatma ańsız, ‘irfan bilen aşna bol (Behmen, 2001, s. 71)

“Karanlıktan çıkıp yavrum cihan ile aşına ol

Cehalette yatma ansız, irfan ile aşına ol”

Behmen, “Aman Sakla” (Sağ Sakla) adlı şiirinde anne babanın gönlünü kırmamanın, Allah’ın rızasını kazanmanın önemli bir yolu olduğunu vurgular. Şair, aile içindeki saygı ve sevginin, inancın temel bir gereğı olduğunu ifade eder. Anne babaya karşı özenli ve saygılı davranış, hem dünyevi hem de uhrevi açıdan değerlidir. Behmen’e göre, aile bireylerinin kalplerini korumak, her insanın hem sosyal hem de manevi sorumluluğudur.

Ata ene gönlin yıkama zınhar,

Eder bolsañ razi Rahman tavabı (Behmen, 2001, s. 73)

“Anne babanın gönlünü yıkma sakın,

Eğer Rahman’ı razı kılayım dersin”

Behmen, “Et Hezer” (Uzak Dur) adlı şiirinde evlatların babalarından ayrılmaması gerektiğini vurgular ve bunun ahiretteki önemine dikkat çeker. Şair, yetimlerin duasının kabul olacağını ve onlardan beddua alınmaması için onlara kötülük yapmaktan sakınılmasını dile getirir. Behmen’e göre, aile bağları sadece dünyevi değil, ahiret hayatı açısından da büyük öneme sahiptir. Bu şiir, aile dayanışmasının ve babanın koruyucu rolünün önemini derinlemesine işlerken Allah’ın makamında yetimlerin duasının kabul olmasının derecesine de dikkat çeker.

Behmen zınhar balalarını, atasından ayırma,

Mehşer günü yetimlerin, du‘asından et hezer (Behmen, 2001, s. 73)

“Behmen sakın evlatları babasından ayırma,

Mahşer günü yetimlerin, duasından imtina et”

Behmen aileye ve özellikle de anneye çok büyük hürmet ve saygı duymaktadır. Hatta bütün bir eserini anne sevgisi temasında kalbinden anneye yazılan şiirlerle bezeyer. Aynı zamanda eserlerindeki şiirler ve nesirlerde de sıkça anne baba ve kardeşliğin önemine vurgu yapar. Yukarıdaki şiirleri hariç “Musulman Cavan” (Müslüman Genç), “Ene Mehri” (Anne Sevgisi), “Ene Hurmatı” (Anne Hürmeti), “Ene Can” (Anneciğim), “Tavaf Et” (Tavaf Et), “Ene” (Anne), “Kâbâm Enem” (Kâbe’m Annem), “Can Enem” (Canım Annem), “Ene Fazlı” (Anne Fazlı) ve “Enemiñ Pendi” (Annemin Nasihati) başlıklı şiirleri ile de annenin hayatımızdaki yerini ve ona duyulan minnettarlığı anlatır.

3.1.1.2. İnsan

Behmen, “Hağ Zikri” (Hak Zikri) adlı şiirinde insanın yaratılışındaki yüceliği ve bu yüceliğin kaynağını ilahi kudrete bağlayarak işler. Şair, insanın varlığını sıradan bir oluş değil, Allah tarafından bahşedilmiş büyük bir şeref olarak görür. Bu şerefin farkında olmak ve şükretmek, insanın manevi sorumluluğudur. İnsanı değerli kılan yalnızca yaratılışı değil; aynı zamanda bu bilinci taşımasıdır. Behmen'e göre hakiki insanlık, Yaradan'ı tanımak ve O'na bağlılıkla şekillenir.

Döredip meni insan, beren maña büyük şan

Şakirdirin her zaman, Lâ ilâhe illallah (Behmen, 2001, s. 5)

“Beni insan yaradıp, verdi bana büyük şan

Şakirimdir her zaman, La ilahe illallah”

Behmen, “Süleyman'ın Yüzüğü” (Süleyman'ın Yüzüğü) adlı şiirinde insanın Allah'a yönelik sorumluluğu ile insana gösterilmesi gereken saygı arasında ahlaki bir bağ kurar. Şair, Allah'ın rızasını kazanmanın yolunun insana hürmetle yaklaşımdan geçtiğini ifade eder. Bu bakış, insanı hem yüce bir varlık hem de saygıya layık bir emanet olarak tanımlar. Davranışların merkezine saygı, inanç ve sorumluluk yerleştirilir. Behmen'e göre gerçek insanlık, hem Yaradan'a hem de yaratılana karşı duyulan derin bir saygıyla tamamlanır.

Huday'ı eger sen, etseñ öziñden razı

Hurmat bilen hemişe, et ehtiram insana (Behmen, 2001, s. 19)

“Allah’ını kendinden eğer razı edeyim dersen
Hürmet ile her daim, göster saygı insana”

Behmen, “Yör Azad” (Azat Yürü), adlı şiirinde insanın kendi onuruna sahip çıkarak bağımsız bir duruş sergilemesi gerektiğini vurgular. Şair, insan olmanın temel şartlarından birinin özgüven ve dik duruş olduğunu belirtir. Başkasına kul olmadan, kendi değerine inanarak yaşamak hem bireysel özgürlüğün hem de insanlık onurunun temelidir. Bu anlayışta insan, yalnızca biyolojik bir varlık değil, iradesi ve duruşuyla anlam kazanan ahlaki bir varlıktır. Behmen, böylece insanın özgürlüğünü hem içsel güç hem de toplumsal duruş olarak tanımlar.

*Kul bolama insan adına guvansañ
Döşi gerip cahaniñda dur azad* (Behmen, 2001, s. 52)

“Kul olmayasın insan adına kıvansan
Döşü gerip cihanında dur azat”

Behmen, “Nur Rahman Koyılan” (Rahman Nuru Koyulmuş) adlı şiirinde insanı yaratılmış varlıklar içinde ayrıcalıklı ve yüce bir konuma yerleştirir. Şair, insana verilen ismin sıradan bir tanım değil, ilahi bir anlam taşıdığını belirtir. Göğsünde “mah taban” yani ay ve güneş gibi nurani değerlerin yerleştirilmesi, insanın manevi donanımını ve potansiyelini simgeler. Bu bakış açısında insan, yalnızca beden değil; aynı zamanda ışık taşıyan bir cevherdir. Behmen, insanın bu değerini farkında olarak yaşaması gerektiğini ifade eder.

*Ey kim saña adı insan koyılan
Kökregiñde mah taban koyılan* (Behmen, 2001, s. 35)

“Ey ki sana adı insan koyulmuş
Göğsünde mah taban koyulmuş”

Behmen, *Bağ Bostan* (Bağ Bostan) kitabının kapağında yer alan şiirinin dizelerinde insan olmanın anlamını doğrudan ilahi merhametle ilişkilendirir. Şair, insana verilen makamın

bir lütuf olduğunu vurgular; bu makam, yalnızca fiziksel varlıkla değil, İslam'ın getirdiği ahlaki ve manevi değerlerle yüceltilir. Behmen'e göre insanlık, merhametin, şerefın ve inancın birleşimiyle şekillenir. Bu dizelerde insan, hem seçkin bir konumda yaratılmış hem de bu konumu korumakla yükümlü bir varlık olarak betimlenir. Maneviyat ve sorumluluk iç içe geçirilerek insanın kıymeti ortaya konur.

Nazar taşlan Mehreban ħuda maña

Adam maķamın eylān a'ta maña

'aziz eylāp cümle insan içinde

İslam şanın eylān ehda maña (Behmen, 2001)

“Nazarını eden, merhametli Hûda bana
İnsan makamını bağışlayan bana
Aziz eyleyip cümle insan içinde
İslam şanını eyleyen hediye bana”

Behmen, “Adam Oğlı” (Adem Oğlu) adlı şiirinde insanın yaratılıştan gelen akıl nimetiyle donatıldığını ve iç dünyasında büyük bir cevher taşıdığını dile getirir. Şair, bireyin kendini tanıması ve içindeki manevi hazinelerin farkına varması gerektiğini vurgulayarak, insan olmanın değerini yüceltir. Bu yaklaşım, insanı sadece bedensel değil, akli ve ruhani yönleriyle anlamlı bir varlık olarak görür.

'akıl adlı fitrat goylan başında

Dolı gövher genc pinhan sendendir (Behmen, 2001, s. 26)

“akıl adlı fitrat koyulmuş başında
Gevher dolu gizli hazine sendedir”

3.1.1.3. Öğüt

Behmen, “Asmana Uçgın Balam” (Göğe Uç Yavrum) adlı şiirinde gençlere yönelik umut dolu ve harekete geçirici bir öğüt sunar. Şair, murada ermenin ve ikbale ulaşmanın ancak cesaret ve çabayla mümkün olduğunu vurgular. “Uçmak” fiili, burada hem fiziksel sınırları aşmayı hem de hayallerin peşinden gitmeyi simgeler. Dirilik ise pasif kalmamak,

yaşam enerjisini korumak anlamında kullanılır. Behmen, bireyin kendi geleceğini arama sorumluluğunu hatırlatır; başarıya giden yolun ancak gayretle açılabileceğini öğütler. Şair bu dizelerde, gençlere ilham veren güçlü bir yönlendirme yapar.

Kalıp bugün muradını, tapmana uçgın balam

İkbal yolın diriliği, açmana uçgın balam (Behmen, 2001, s. 66)

“Kalkıp bugün muradını, bulmaya uç yavrum

İkbal yolun diriliğini, açmaya uç yavrum”

Behmen, “İmtihana Oltıran” (İmtihana Oturmuş) adlı şiirinin dizelerinde dünyanın adaletsiz yönüne ve insanın bu dünya içinde geçirdiği imtihan sürecine dikkat çeker. “Zalım dünya” ifadesi, hayatın bazen acımasız ve dengesiz taraflarını temsil ederken bu durumun insan için kaçınılmaz bir sınav ortamı olduğunu ortaya koyar. Şair, dünyanın sabit ve güvenli bir yer olmadığını, aksine insanı çeşitli yönlerden sarsan, döndüren bir çark gibi işlediğini belirtir. Bu hareketlilik ve zorluklar karşısında gafletle hareket eden birey, hem yaşadığı anı hem de geleceğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Behmen’in burada sunduğu öğüt, hayatı bir eğlence veya huzur yeri olarak görmek yerine farkında olunması gereken geçici ve sınıyıcı bir alan olarak kabul etmektir. Şiir, bu yönüyle okuyucuya hem içsel bir uyanış hem de yaşama karşı bilinçli bir duruş çağrısı yapar.

Gafil bolma zalım dünya, imtihanı oltıran

Adamzadı feleğinde, aylamana oltıran (Behmen, 2001, s. 64)

“Gafil olma zalim dünya, imtihanı oturmuş

İnsanoğlunu feleğinde, döndürmeye oturmuş”

Behmen, “Zekât” (Zekât) adlı şiirinin dizelerinde dünyevi servetin anlam kazanabilmesi için onun paylaşılması gerektiğini öğütler. Şair, mal ve mülkün helal yolla kazanılması kadar Allah yolunda harcanmasının da çok önemli olduğunu vurgular. Zekât vermek, burada yalnızca bir ibadet değil; aynı zamanda sosyal adaleti ve bireysel arınmayı sağlayan temel bir sorumluluktur. Mahşer gününde onur bulmak isteyen bireyin, dünyevi

varlığını hak yolunda feda etmesi gerektiği hatırlatılır. Behmen’in bu yaklaşımı, hem dinî hem ahlaki bir bilinçle şekillenir; bireyi sahip olduklarını sorgulamaya ve onları başkalarıyla paylaşmaya yönlendirir. Bu şiir, malın mülkün anlamının sadece edinmekte değil, paylaşmakta ve kulluk bilinciyle yönlendirmekten geçtiğini öğütler.

Mal u mülki halal edeyin diyseñ

Zekatuñı bergin zinhar gısulman

Mehşer günde fañır tapayın diyseñ

Hak yolına eyle zadıñı kurban (Behmen, 2001, s. 11)

“Mal ve mülkü helal kılalım dersin
Zinhar zekâtını ver sakınmadan
Mahşer günde onur bulayım dersin
Hak yoluna eyle varlığını kurban”

Behmen, “Derman Et” (Derman Et) adlı şiirinin dizelerinde bilgi sahibi olmanın yeterli olmadığını, bu bilginin eyleme ve ifade biçimine dönüşmesi gerektiğini öğütler. Şair, bireyin sahip olduğu varlığı -hem fiziksel hem zihinsel- saklamadan, açıkça ortaya koymasını ister. Bilginin değeri, onun toplumla paylaşılması ve fayda üretmesiyle ölçülür. “Okuyarak ilim bildiğini beyan et” dizesi, öğrenmenin sadece kişisel bir kazanım değil; aynı zamanda bir sorumluluk olduğunu vurgular. Behmen’e göre gençler suskun değil, bilgiyle donanmış ve bu bilgiyi cesaretle ortaya koyan bireyler olmalıdır. Bu şiir, hem öz farkındalığı geliştirmeyi hem de ilimle topluma katkı sunmayı teşvik eden yapıcı bir öğüttür.

Ƙalıp balam barlığıñı ‘ayan et

Okıp ‘ilim bilenini beyan et (Behmen, 2001, s. 64)

“Kalkıp balam varlığını ayan et
Okuyarak ilim bildiğini beyan et”

Behmen, “Näşe?” (Niye?) başlıklı şiirinin dizelerinde kardeşlik, birlik ve toplumsal uyanış temasını güçlü bir öğütte harmanlar. Şair, “kalk” çağrısıyla bireyi edilgenlikten

ıkarıp harekete geçmeye, özellikle de mill değerler ve birlik duygusu etrafında toplanmaya davet eder. “Kurt anlı bayrağı” ifadesi, hem tarihsel bir gururu hem de ortak kimliği simgeler. Behmen, yalnızca bireysel uyanışı değil, toplumsal düzeyde birlik içinde bir dayanışmayı şart koğar. Beraberlik sağlanmadan rahatlıkla yağamanın mümkün olmadığını, pasif kalmanın ise sorumluluktan kaçış olduğunu belirtir. Bu şiir, aynı zamanda halkına ve gençliğe yönelik bir ağrı ve sorumluluk bilinciyle yoğrulmuğ derin bir ttr.

Turıp kardağ yenem coğıp yüze kal

Möcek anlı bayrağını ele al

Tur! Ey kardağ! Behmen sözüne kulağ sal

Dyz birliği dzmn yatırsın nēe? (Behmen, 2001, s. 83)

“Kalkıp kardeğ yine de coğup yüze ık

Kurt anlı bayrağını ele al

Kalk! Ey kardeğ! Behmen’in sözüne kulak sal

Kur birliği, kurmadan niye yatıyorsun?”

Behmen, “afletda Yatan Yiğit” (Gaflette Yatan Yiğit) adlı şiirinin dizelerinde zamanı değerlendirmenin önemine dikkat çekerek özellikle gençleri uyarır. “Ballı vakit” ifadesi, hayatın en verimli ve kıymetli dönemine –gençliğe– iğaret eder. şair, bu dönemin boğa geçirilmemesi gerektiğini, aksine harekete geçmek, üretmek ve sorumluluk almak için bir fırsat olduğunu vurgular. “Gaflette yatan yiğit” hitabı ise, potansiyeli olduğu hlde atalet içinde kalan bireylere doğrudan bir çağrıdır. Behmen’in burada sunduğu t, hem zamanı idrak etme hem de kiğisel tembelliği ağarak toplumsal katkı sağlama yönündedir. Bu dizeler, uyanışa ve aktif yağama davetin sade ama etkili bir örneğidir.

tirmegin ballı vakti duęıñdan

Tur yiriñden afletda yatan yiğit (Behmen, 2001, s. 65)

“Geçirme sen ballı vakti önünden

Kalk yerinden gaflette yatan yiğit”

Behmen, “Pend Tutan” (Öğüt Tutan) adlı şiirinde öğüdün insan hayatında yön gösterici bir kılavuz olduğunu ifade eder. Şair, nasihate kulak verenin hem manevi anlamda dirileceğini hem de hayatını güzelleştireceğini belirterek, öğüdü sadece söz değil, yaşatan ve olgunlaştıran bir değer olarak sunar. Bu dizeler, geleneksel bilgelik anlayışının birey üzerindeki dönüştürücü etkisini yansıtır.

Adamzada ögit beyik rehberdir

Diriligni eylär gülzar pend tutan (Behmen, 2001, s. 63)

“İnsanoğuluna öğüt büyük rehberdir

Diriliğini gülzar eyler öğüt dinleyen”

Behmen, “Mağrur Bolma” (Mağrur Olma) adlı şiirinde kibirden uzak duran insanın yüceliğe erişeceğini dile getirir. Şair, tevazunun ilahi bir değer olduğunu vurgulayarak, gururdan arınan bireyin Allah katında makbul ve üstün bir mertebeye ulaşacağını ifade eder. Bu öğüt, hem ahlaki bir uyarı hem de insanın içsel arınma yolculuğuna dair derin bir hatırlatmadır.

Eger bolsañ cahanıñda kibirsiz

Tartar seni belend rütbä kirdigär (Behmen, 2001, s. 67)

“Eğer olsan cihanında kibirsiz

Yükseltir seni yukarı rütbeye Yaradan”

Behmen, “Kına‘at” (Kanaat) adlı şiirinde, sade ve mütevazı bir hayat süren kişinin hiçbir şartta başkalarına minnet etmemesi gerektiğini öğütler. Şair, kıt imkânlarla da onurlu bir yaşam sürülebileceğini vurgulayarak kanaatin insanı hem özgür hem de güçlü kılan bir erdem olduğunu dile getirir. Bu dizeler, maddi yokluk içinde bile haysiyetini korumanın, irade ve karakterin bir göstergesi olduğuna işaret eder.

Arpa nana hem bolsa eger iymitiñ

Cende bolsa hemde başda, giymişiñ

Kepbe bolsa seniñ yatıp turuşiñ

Behmen şondam minnet eşidama zınhar (Behmen, 2001, s. 72)

“Arpa ekmek de olsa eğer yemeğin
Eski olsa ve de başta giyimin
Çadır olsa senin yatıp uyandığın
Behmen yine de minnet işitme zinhar”

Behmen, “Yaş Kiçi” (Genç Çocuk) adlı şiirinde edep ve saygının genci hem kişilik hem de toplum nezdinde yücelten temel erdemler olduğunu belirtir. Şair, büyüklere hürmet eden bir gencin ahlaki olgunluğa erişeceğini ve toplum içinde değer kazanacağını nasihat ederek, öğüdün bireyi olgunlaştıran ve toplumsal bağları güçlendiren yönünü öne çıkarır. Bu yaklaşım, gençlerin karakter gelişiminde geleneksel ahlaki öğretilerin dönüştürücü etkisini yansıtır.

Edeb bilen özin diklär yaş kiçi
Yaşullara hurmat eylär yaş kiçi (Behmen, 2001, s. 77)

“Edep ile kendini ayağa kaldırır genç
Büyüklere hürmet eyler genç”

Behmen, “Ey Cavan” (Ey Civan) adlı şiirinde, gençlere uyanık ve bilinçli bir yaşam sürmeleri gerektiğini hatırlatır. “Akıllıysan kalk yerinden ey genç” ifadesiyle, gafletten silkelenip harekete geçmenin önemine dikkat çeker. Behmen bu şiirinde gençleri, fırsatları değerlendirmeye, kendini geliştirmeye ve hayatın sunduğu imkânları bilinçle kullanmaya öğütlüyor. Ona göre, farkındalık ve azim, gençliği hem bireysel hem de toplumsal anlamda yücelten en temel değerlerdir.

Huşyar bolsañ kal yiriñden ey cavan
Ta bolmasın saña bu cahan zından (Behmen, 2001, s. 77)

“Akıllıysan kalk yerinden ey genç
Ta ki bu cihan sana zından olmasın”

“Gumnam Bolmasağ” (Yitip Gitmesek) adlı şiirinde şair, insanın hayatı boyunca çalışıp çabalamasının kaçınılmaz olduğunu dile getirir. “Diri iken rahatlık yoktur insana” ifadesi, yaşamın mücadele ve gayret üzerine kurulu olduğunu hatırlatır. Hırsın insanı her yana sürükleyebileceğini belirten Behmen, bu şiirinde yanlış arkadaşlıkların tehlikesine de dikkat çeker. Cahil kişilerle yoldaş olmamanın önemini vurgulayarak, cehaletin getireceği sıkıntılardan korunmanın yollarını öğütlüyor. Ona göre, akıl ve bilgiyle donanmış bir hayat hem bireyin huzurunu hem de toplumun geleceğini güvence altına alır.

Ta diridir dinçlik yokdur insana

Hırsı çapdir adamzadı her yana

Cehil bilen bolmañ zinhar hemhana

Cehil derd de ta ki serasam bolmasağ (Behmen, 2001, s. 87)

“Diri iken rahatlık yoktur insana

Hırsı koşturur insanoğulunu heryana

Cahil ile olmayın zinhar evli

Ta ki cehalet derdinde sersem olmayalım”

Şair, “Sabır” (Sabır) adlı şiirinde, hayatın her anının değerli olduğunu vurgular. “Dirilikte tek nefesinde geçse” ifadesi, insan ömrünün kısalığına ve zamanın hızla akıp gittiğine dikkat çeker. Behmen bu şiirinde, yaşanan her anın mutlulukla taçlanması gerektiğini öğütlüyor. Ona göre, sıkıntı ve zorluklar karşısında sabırlı olmak, hem huzuru korur hem de hayatın güzelliklerini görebilme imkânı sunar. Mutluluğu elden bırakmamak ise insanın içsel direncini güçlendirir ve yaşama sevincini daim kılar.

Dirilikde bir nefesiñ hem ötse

Koyma hergiz şadlık bilen ötmese (Behmen, 2001, s. 87)

“Dirilikte tek nefesinde geçse

İzin verme mutluluksuz geçmeye”

3.1.1.4. Aşk ve Sevgi

Behmen, “Şerabın Sussa” (Şarabını Süzse) adlı şiirinin beyitlerinde sevgiliye duyulan özlemi dile getirirken, kavuşmanın gerçekleşmesi hâlinde solmuş gönlünün yeniden can bulacağını ifade eder. Ayrılıkla sarsılan iç dünyasını ve ayrılığın bıraktığı derin etkiyi, samimi bir dille ve şiirin olanaklarıyla dışa vurur.

Gelip nigar solan gönlüm bir össe

Fırağ çeken günler başımdan ötse (Behmen, 2001, s. 58)

“Gelip nigar solan gönlüm bir yeşerse

Ayrılık çeken günler başımdan geçse”

Behmen’in “Öpmez mi?” (Öpmez mi?) başlıklı şiirinde, sevgi ve aşk teması, klasik aşk anlatısına gönderme yapılarak ele alınır. Şair, kendini gamla dolu bir çölde, perişan bir hâlde tasvir ederken bu hâlini Mecnun’un çöllerdeki acısıyla özdeşleştirir. Bu benzetme, aşkın insanda bıraktığı yalnızlık, ıstırap ve çaresizlik hâlini yansıtır. Leyla’nın gelip el tutması ise yalnızca fiziksel bir temas değil; şairin beklediği merhamet, ilgi ve ruhsal kurtuluş anlamına gelir. Bu dizelerde, aşkın sadece bir arzu ya da tutku değil, aynı zamanda bir bekleyiş ve derin bir beklentiyle örülü olduğu vurgulanır. Behmen, aşkı basit bir bekleyişin değil, içsel bir kırılmanın ve duygusal bir arayışın sahnesi olarak sunar.

Gam sahrade sergerdan men mecnundek

Leyli gelip ellerimden tutmaz mı? (Behmen, 2001, s. 85)

“Gam sahrada perişan ben mecnun gibi

Leyla gelip ellerimden tutmaz mı?”

Behmen’in “aşk” (Aşk) başlıklı şiirinde, aşk teması yalnızca içsel bir duygu hâli olarak değil, aynı zamanda varlıkla bütünleşen bir yaşama biçimi olarak ele alınır. Şair, aşkın içinde “bağ ve bostan” ile “güzel şehir”i barındırdığını söyleyerek aşkı doğayla ve medeniyetle özdeşleştirir; bu benzetme, aşkın hem verimliliğe hem de estetik düzene kaynaklık ettiğini ima eder. Ardından gelen “tükenmez coşku ve velvele” ifadesi ise aşkın bitmeyen bir enerji ve sürekli hareket hâli olduğunu belirtir. Buradaki velvele, yalnızca

dışsal bir gürültü değil, aşkın insan ruhunda yarattığı fırtınalı devinimi simgeler. Behmen bu dizelerle, aşkı hem kurucu hem de sarsıcı bir güç olarak tanımlar; aşk, insanın duygu dünyasını şekillendiren, hayatı anlamlı kılan dinamik bir varoluş kaynağıdır.

Bağ u bostan, şehri ziba 'aşkda bar

Bir tükenmez şur u goğa 'aşkda bar (Behmen, 2001, s. 57)

“Bağ ve bostan, güzel şehir aşkta var

Bir tükenmez coşku ve heyecan aşkta var”

Behmen, “Savab ‘aşkına” (Sevap Aşkına) adlı şiirinde aşkı hem ruhsal bir huzur hem de estetik bir hayranlık vesilesi olarak işler. Şair, aşkın gül suyu gibi ruhu güzelleştiren, arındıran bir nitelik taşıdığını belirtir. Saçın “yelda” gibi karanlık, yüzün “mehtap” gibi parlak oluşu, aşkın içinde barındırdığı zıtlıkları ve bu zıtlıklardan doğan derin çekimi yansıtır. Aşk burada yalnızca tensel ya da duygusal bir bağ değil, insan ruhunu derinleştiren, onu içsel bir coşkuya ve huzura kavuşturan bir manevi deneyimdir.

Hoşa düşdim ruh gulap 'aşkına

Saçı yelda yüzi mehtab 'aşkına (Behmen, 2001, s. 57)

“Ne mutlu ki düştüm ruhu gül kokulu aşkına

Saçı yelda, yüzü mehtap aşkına”

Behmen, aynı şiirde aşkı, sevgilinin fiziksel güzelliğinde tecelli eden büyüleyici bir kudret olarak yansıtır. Kaşın keman, kirpiğin yay, gözün şehla ve dudağın üzüm olarak betimlenmesi; aşkın duygusal kökenlerini ve hayranlık uyandıran yönünü ön plana çıkarır. Bu dizelerde aşk, sadece duygusal bir eğilim değil; aynı zamanda estetik bir cezbedilme hâlidir. Şairin kullandığı geleneksel mecazlar, sevgiliyi bir sanat eserine dönüştürür ve aşkı bu güzellik karşısında duyulan mest olma hâliyle özdeşleştirir.

Ğaşı keman kirpikleri tir yanı

Gözi şehla lebi 'anab 'aşkına (Behmen, 2001, s. 57)

“Kaşı keman kirpikleri yay gibi
Gözü şehla, lebi hünnap aşkına”

Behmen, “Dilber” (Dilber) adlı şiirinde aşkın gönülde yarattığı yangını ve sevgilinin bu yangına hem sebep hem de derman oluşunu işler. Şair, sevgilinin nazlı ve cilveli tavırlarının gönlü yaksa da onun tek bir bakışının bu acıyı dindirmeye yeteceğini dile getirir. Bu ikili durum, aşkın hem acı hem de şifa veren doğasını ortaya koyar. Behmen’in aşk anlayışı, sabır ve teslimiyetle yoğrulmuş; aynı zamanda sevgilinin iradesine bağlı bir bekleyiştir. Sevgiliye yapılan sitem, nazik bir yalvarışla birleşerek aşkın duygusal derinliğini daha da güçlendirir.

*‘ışkıñda köyen gönle, bir nigahıñ dermandır
Naz u ‘ışvāñde, örtāp etmegin cefa dilber* (Behmen, 2001, s. 62)

“Aşkında yanan gönle, bir bakışın dermandır
Naz ve işvende yakıp, etme cefa dilber”

Behmen, “Muhabbet” (Muhabbet) adlı şiirinde sevginin insan ruhunu diri tutan ve toplumsal bağları güçlendiren yaşamsal bir kaynak olduğunu ifade eder. Muhabbet, yalnızca duygusal bir bağlılık değil; bireyleri canlandıran, toplulukları birleştiren yapıcı bir kuvvettir. Şair, sevginin yüreklerde gül bahçesi açan bir etkiye sahip olduğunu dile getirerek onun ahlaki sonuçlarına da dikkat çeker. Bu anlayışta muhabbet, hem bireysel huzurun hem de hayattaki sosyal uyumun temelidir. Behmen’e göre gerçek dirilik, sevgiyle dolu bir yürekte anlam kazanır.

*Dirilige güycli medar muhabbet
Yörekleri eylär gülzar muhabbet* (Behmen, 2001, s. 72)

“Diriliğe güçlü medar muhabbet
Yürekleri eyler gülzar muhabbet”

Behmen, “E’tibarım Bar Eken” (İtibarım Var İmiş) başlıklı şiirinde aşk ve sevgi temasını derin bir özlem ve hayranlık duygusuyla işler. Şair, sevdiği kişinin güzelliğini ve varlığını

sonradan fark etmenin verdiği şaşkınlık ve mutluluğu dile getirir. Bu sevgi, sadece dış güzellik değil, aynı zamanda ruhsal bir bağlılık ve gönül zenginliği olarak ön plana çıkar. Behmen, aşkın insanın dünyasını anlamlandıran, hayatına anlam ve renk katan güçlü bir duygu olduğunu güçlü biçimde ifade eder.

Bilmäbtim men diyarımda, siver yarım bar eken

Şehla gözli badam ğabak bir nigarım bar eken (Behmen, 2001, s. 60)

“Bilememişim ben diyarımda, sevdiğim yarım varmış
Şehla gözlü, badem gözlü, bir nigarım varmış”

3.1.1.5. İyilik ve Kötülük

Behmen, *Yağışlıklardan Kıssalar* adlı kitabın kapağında yer alan dizelerde iyiliğin hem bireysel hem de toplumsal bir sorumluluk olduğunu beyan eder. İyilik yapmanın insanın kendi kaderini olumlu yönde şekillendirebileceği bir eylem olarak sunulması dikkat çeker. Şair, iyiliği sürekli ve bilinçli bir pratik olarak benimsemenin gerekliliğini güçlü bir şekilde ifade eder. Bu yaklaşım, iyiliğin yalnızca sonuçlarıyla değil, süregelen bir davranış biçimi olarak da değer taşıdığını ortaya koyar.

Eger isleseñ bahtıñ tapsa yağşılık

Yağşılık et! Yağşılık et! Yağşılık! (Behmen, 2007)

“Eğer bahtın iyilik bulsun istersen
İyilik yap! İyilik yap! İyilik!”

Behmen, “Tarih” (Tarih) adlı şiirinde dünya üzerinde iyilik ve kötülüğün sürekli gözlemlendiğini ve tarih boyunca aydınlatıldığını vurgular. Tarih, insanlığın ahlaki mücadelelerinin kaydedildiği bir süreç olarak değerlendirilir. Şair, iyilik ve kötülüğün birbirinden ayrılmaz bir biçimde var olduğunu, bu iki unsurun insanlık tarihini şekillendirdiğini ifade eder. Böylece tarih, insanın davranışlarının ve seçimlerinin sonuçlarını ortaya koyan bir aynaya dönüşür. Bu bakış açısı, ahlaki sorumluluğun ve hesap verme bilincinin önemini ön plana çıkarır.

Dünya yüzde yahşı yaman görmäne

Maş'alini yakıp duran bu tarih (Behmen, 2001, s. 43)

“Dünya yüzünde iyiyi kötüyü görmeye
Meşalesini yakıp durmuş bu tarih”

Behmen, şiirin devamındaki dizelerde iyilik ve kötülüğün zamana karşı silinmez izler bıraktığını vurgular. Şair, her eylemin, ister iyi ister kötü olsun, mutlaka tarihe kaydedildiğini ve unutulmadığını belirtir. “İyi kötü kalmaz hergiz yazılmadan” ifadesiyle ahlaki sorumluluk ön plana çıkarılırken “Felek ile koşup durmuş bu tarih” dizesi, kader ve zamanın bu süreci belirleyen dinamikler olduğunu ima eder. Böylece Behmen, iyilik ve kötülüğün insanlık tarihindeki yerini, adalet ve hesap verme bağlamında değerlendirir. Bu yaklaşım, okuyucuda her davranışın sonuçlarının kaçınılmaz olduğu bilincini güçlendirir.

Yağşı yaman kalmaz hergiz yazıgsız

Felek bilen çapıp duran bu tarih (Behmen, 2001, s. 43)

“İyi kötü kalmaz asla yazılmadan
Felek ile koşup durmuş bu tarih”

Behmen, “Gülüp Dünyanı Ötir” (Gülüp Dünyayı Geçir) adlı şiirinde insanın dünyadaki varoluşunu iyilik ve kötülüğün bir sınavı olarak yorumlar. Aşağıdaki dizelerde hayatın değişken doğası karşısında yılmadan hareket etmek gerektiği vurgulanır. Şair, iyilikle kötülüğün kaçınılmaz biçimde iç içe geçtiği bir dünyada, ruhsal direnç ve umutla yola devam edilmesini öğütler. Bu yaklaşım, ahlaki olgunluğun temelini oluşturur.

Tebi'eti onıñ herzil aylanşı

Mehul bolman yağşı yamanı ötir (Behmen, 2001, s. 87)

“Tabiatı onun her türlü değişimi
Meyus olmadan iyiyi kötüyü geçir”

Behmen, “Büyük Adlı İnsansın” (Büyük Adlı İnsansın) adlı şiirinde, iyiliğin insanı hem manevi hem de toplumsal anlamda yücelten en önemli vasıf olduğunu dile getirir. Şair, erdemli bir kişinin halk arasında değer kazanarak âdeta bir sultan mertebesine ulaşacağını belirterek insanın büyüklüğünü maddi güçte değil, ahlaki meziyetlerinde aramak gerektiğini vurgular.

Yağşı bolsañ büyük adlı insansıñ

İl içinde çoğ kadirli sultansıñ (Behmen, 2001, s. 78)

“İyi olursan büyük adlı insansın

Halk içinde çok kıymetli sultansın”

Behmen, “Savab” (Sevap) başlıklı şiirinde iyiliğin ve hayır yapmanın dünya ve ahiret hayatında büyük bir sevap kaynağı olduğunu vurgular. İyilik yapmanın sadece başkalarına fayda sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda kişiye de manevi yücelik ve şan getirdiğini öğütler. Şair, özellikle müminlerin her türlü yaratığa zarar vermekten kaçınmaları gerektiğini belirterek, iyilik ve merhametin insan hayatındaki vazgeçilmez değerler olduğunu dile getirir. Behmen’in bu eseri, iyilik temasını ahlaki sorumluluk ve manevi ödül boyutlarıyla bütünleştirir.

İslâr bolsañ bu cahanda savabı

Yağşılık et yağşılığda kân savab

Hiç mahluğa zınhar berme ‘azabı

Savab gazan musulmana şan savab (Behmen, 2001, s. 12)

“İstiyorsan bu cihanda savabı

İyilik yap iyilikte çok sevap

Hiçbir mahluka zınhar verme azabı

Sevap kazan müslümana şan sevap”

Behmen, “Nimet Kıdrı” (Nimet Değeri) başlıklı şiirinde iyiliği, şükretmenin gerçek anlamı olarak tanımlar. İnsanın hayatındaki güzelliklerin ve nimetlerin kıymetini bilmesinin, iyi davranış ve takdirle mümkün olacağını öğütler. Şair, iyiliğin aynı zamanda

imanla yakından ilişkili olduğunu vurgulayarak, iyi yarın (Allah'ın) insanlara ihsan ettiği nimetlere karşı duyulan minnettarlığın, doğru ve güzel yaşamın temel taşlarından biri olduğunu ifade eder. Böylece Behmen, iyilik temasını hem ahlaki hem de manevi bir bilinç olarak bütünleştirir.

Yağsılıktır şükür etmek ma'nısı

Behmen bilseñ yağsı yar iman saña (Behmen, 2001, s. 6)

“İyiliktir şükür etmenin anlamı

Behmen bilsen iyi yar iman sana”

3.1.1.6. Dostluk ve Arkadaşlık

Behmen'in “id” (Bayram) başlıklı şiirinde dostluk teması, bayram bağlamında şekillenerek toplumsal birliktelik ve insani yakınlık üzerinden anlam kazanır. Şair, bayramı yalnızca bir dinî ya da resmî gün olarak değil, kavim, akraba, eş ve dostun bir araya geldiği, sıcaklık ve muhabbetle örülmüş bir buluşma zamanı olarak betimler. Bu yaklaşım, dostluğun yüz yüze gelmeyle, samimi bir bakışla ve gönülden gelen muhabbetle pekiştiğini ortaya koyar. Bayram burada, dostluk ilişkilerinin tazelenip güçlendiği özel bir an olarak işlev görür; sadece geçmişini anmak değil, mevcut bağları diri tutmak ve geleceğe taşımak için bir vesiledir.

Ƙavum u ğardaş aşna dostı görmäne

Ğızgın mehr u muhabbetli didar 'id (Behmen, 2001, s. 16)

“Kavim ve akraba eşi dostu görmeye

Sıcak sevgi ve muhabbetli didardır bayram”

Behmen'in “Gam İşigi Yapıldı” (Gam Eşiği Kapandı) başlıklı şiirinde dostluk teması, neşeli bir ruh hâliyle bütünleşerek hem bireysel hem de toplu ferahlamanın kaynağı olarak sunulur. Şair, dış dünyanın güzelliğiyle dost meclisinin iç huzurunu birleştirir; baharın kokusu ve hareketi, dostlarla geçirilen zamanın ruhsal etkisini artırır. Gam kapısının kapanmış olması, yalnızca üzüntüden uzaklaşma değil, dostlukla birlikte gelen duygusal bir iyileşme hâlini yansıtır. Dostlarla içilen bade, sembolik anlamda paylaşılan sevincin,

içtenliğin ve hayatla kurulan derin bağın göstergesidir. Bu şiirde Behmen, dostluğu gündelik hayatın yükünü hafifleten, insanı hayata yeniden bağlayan bir güç olarak işler. Dostluk, yalnızca bir sosyal çevre değil; insanın gamdan kurtuluşunun, neşeye ve hayata katılmasının anahtarıdır.

Seyle çıkışın Behmen bugün, hava 'atır pürkipdur
Dostlar bilen bade içiñ, gam işigi yapıldı (Behmen, 2001, s. 40)

“Gezmeye çık Behmen bugün, hava ıtır püskürüyor
Dostlar ile bade için, gam eşiği kapandı”

3.1.1.7. Hak, Hukuk ve Adalet

Behmen’in “Akıllı Övlat Yağşı” (Akıllı Evlat İyi) başlıklı bu şiir, adalet ve hukuk teması çerçevesinde ele alındığında, yönetim anlayışında hukukun üstünlüğünün ve sosyal adaletin vazgeçilmezliğini öne çıkarır. Şair, devranın “adil” ve “mert” olması durumunda, yani yönetimin dürüstlük ve hakkaniyet ilkeleriyle yürütülmesi hâlinde, yöneticinin burada “şah emir” sembolüyle temsil edilen adaleti gözetmesinin bir zorunluluk olduğunu ifade eder. Bu vurgu, Behmen’in adaleti yalnızca bir erdem değil, yöneticiliğin temel şartı olarak gördüğünü gösterir. Devamında yer alan muhtaçların yardım beklentisi ve bu beklentiye lütufla karşılık verilmesi gerektiği ifadesi, şairin hukuk anlayışında yalnızca yazılı kuralların değil, vicdanın ve insafın da belirleyici olduğunu ortaya koyar. Adalet, burada sadece mahkemelerde değil, günlük yönetim pratiğinde ve sosyal ilişkilerde tezahür eden bir değer olarak ele alınır.

'adıl bolsa bir merd dövrän sürende
Şah emire 'adalat u dad yağşı
Her bir muhtaç el uzadıp duranda
Lutf bilen onu etmek şad yağşı (Behmen, 2001, s. 75)

“Adil olsa bir mert devran sürdüğünde
Şah emire adalet ve dâd yakışır
Her bir muhtaç el uzadıp durduğunda
Lütuf ile onu şad etmek yakışır”

Behmen'in "D vlet" (Devlet) başlıklı şiirinde yer alan aşağıdaki beyitte, adaletin devletin temel işleyişindeki merkezi rol  vurgulanmaktadır. şair, halkın refahını ve  lkenin imarını bahar mevsiminin diriltici etkisine benzeterek bu olumlu d n ş m n ancak adaletle y netilen bir devlet sayesinde ger ekleşebileceğini belirtir. Devletin varlık sebebi olarak halkın huzur ve mutluluğunu g ren Behmen, bu hedefin ancak adalet ilkesiyle yapılan hizmet yoluyla sağlanabileceğini savunur. Burada "adalet", yalnızca bir y netim aracı değil; doğrudan halkın yaşam kalitesini belirleyen, toplumsal d zeni sağlayan bir unsur olarak işlenir. Bu bakış açısı, şairin hukuk temelli bir y netim idealine bağlılığını ve devletin meşruiyetini adaletin uygulanmasına dayandıran anlayışını açık biçimde yansıtır.

 ladını eyl r bahardek abad

'adalatda hıdmat edasa d vlet (Behmen, 2001, s. 43)

"Halkını eyler bahar gibi abat

Adaletle hizmet ederse devlet"

Behmen'in "Y r Doğru" (Doğru Y r ) başlıklı şiirinde yer alan bu beyit, adalet ve hukuk teması açısından bireyin hakikati savunma sorumluluğu ile y netimsel doğruluk arasındaki ilişkiyi  ne çıkarır. şair, hakikatin açıkça ve korkusuzca dile getirilmesini bir erdem olarak sunar; bu, yalnızca bireysel cesaret değil, aynı zamanda toplumsal bir g revdir. Bu anlayışa g re susturulmuş ya da çarpıtılmış bir hakikat, adaletin ger ekleşmesini engelleyen en temel unsurlardandır.

 kinci dizede ise adaletle hareket etmenin yalnızca devlet y neticileri için değil, herkes için geçerli olduğu ifade edilir. Her işin adalet  l s nde ve doğrulukla y r t lmesi gerektiği vurgulanarak hukuk d ş ncesinin yalnızca mahkemelerle sınırlı olmayan, hayatın her alanına sirayet eden bir değer olduğu ortaya konur.

Hakikatı beyan eyle hiç korkman

'adalatda her bir işi g r doğru (Behmen, 2001, s. 14)

"Hakikatı beyan eyle hiç korkmadan

Adaletle her bir işi gör doğru”

Behmen, “Birleşinler” (Birleşin) başlıklı şiirinde yer alan aşağıdaki beyitte, hukuk ve adaletin bireysel düzlemdeki yokluğu somut bir mağduriyet deneyimi üzerinden dile getirir. “Her daim” ifadesiyle, belirli bir kişi değil, toplumun adaletsizlikten etkilenen tüm fertleri temsil edilir; böylece bireysel bir acı, toplumsal bir yara hâline gelir. Haklardan mahrum bırakılma, yalnızca maddi bir kaybı değil, insan onurunun zedelenmesini de belirtir. Gözyaşlarının “kanlı” olarak nitelendirilmesi ise bu adaletsizliğin derinliğini ve telafisi zor bir yaraya dönüştüğünü gösterir. Behmen bu ifadesiyle, hukukun işlememesi hâlinde bireyin yalnızca haklarını değil, yaşama sevincini ve insani bütünlüğünü de yitireceğini ortaya koyar.

Mahrum bolıp haklarından hemişe

Gözünden ganlı yaşların döker (Behmen, 1923, s. 7)

“Mahrum olup haklarından her daim

Gözünden kanlı yaşlarını döker”

3.1.1.8. Doğruluk ve Dürüstlük

Behmen’in “Mehriban Destyar” (Mihriban Yardımcı) başlıklı şiirindeki bu beyitte doğruluk ve dürüstlük teması, toplumsal takdir ve güven ilişkisi üzerinden işlenir. Şair, dürüstlüğün yalnızca bireysel bir erdem olmadığını, halk nezdinde bir kıymet ölçüsüne dönüştüğünü ifade eder. Halktan değer görmek, kişisel bir başarı ya da çıkarla değil; doğru, samimi ve ilkeli bir duruşla mümkündür. Bu düşünce, Behmen’in sosyal yapıya dair gözlemlerini de içerir. Toplamlar, eninde sonunda dürüst insanı tanır ve ona itibar eder. İkinci dizede yer alan “doğru kişiye her zaman itibar var” ifadesi, doğru kişiye her zaman güvenin olduğunu gösterir. Behmen’e göre dürüstlük, zamanla aşınmayan, aksine zaman içinde daha çok değer kazanan bir karakter özelliğidir. Bu yaklaşım, hem bireyin toplum içindeki konumunu belirleyen bir ilkeler sistemine hem de hak edilmiş saygıya işaret eder.

Doğrı bolgın ilden tapsaň kadrı

Doğrı gişä her zaman e ‘tibar, bar (Behmen, 2001, s. 95)

“Dürüst ol halktan bulursan değeri
Doğru kişiye her zaman itibar var”

Behmen’in “Yör Doğru” (Doğru Yürü) başlıklı şiirinde şair, onurun dünya hayatında bulunabilecek en yüce değerlerden biri olduğunu vurgular ve bu değeri taşımanın koşulunu, mertlik ve doğrulukla yaşamak olarak gösterir. Mertçe yaşamak, yalnızca cesaret göstermek değil; aynı zamanda eğrilmeden, ödün vermeden ve doğruluk ilkesinden sapmadan bir duruş sergilemektir. “Faziletli itibar” ifadesi, dürüstlüğün yalnızca kişisel bir erdem değil, saygınlıkla doğrudan ilişkili bir toplumsal değer olduğunu ortaya koyar. Hakikatin “her hâlükârda” kurulması gerektiği yönündeki vurgu ise doğruluğun şartlara bağlı olmayan mutlak bir ahlaki yükümlülük olduğunu gösterir.

*Eger tapsañ bu dünyada iftiħar
Merdler yanı bu dünyada dur doğru
Hemde tapsañ fazilatlı e‘tibar
Hakıkatı her halatda ğur doğru* (Behmen, 2001, s. 14)

“Eğer bulursan bu dünyada onur
Mertler gibi bu dünyada dur doğru
Ve de bulursan faziletli itibar
Hakikati herhâlde kur doğru”

Behmen’in “Namerde Zar Bolmalı” (Namerde Muhtaç Olmayalım) başlıklı şiirinde yer alan beyitte doğruluk ve dürüstlük teması, bireyin toplum içindeki onuru ve güvenilirliği üzerinden anlam kazanır. Şair, dürüstlüğü hiçbir zaman elden bırakmamak gerektiğini belirterek doğruluğu geçici ya da duruma göre değişebilen bir davranış değil, sürekli korunması gereken bir karakter özelliği olarak sunar. Halk içinde itibarsız olmamak, yalnızca dışsal bir saygınlık kaygısı değil; aynı zamanda kişinin içsel bütünlüğünü ve ahlaki direncini koruma çabasıdır. Behmen’e göre dürüstlükten sapmak, yalnızca bireyin kendine değil, toplumla olan güven ilişkisine de zarar verir. Bu yüzden şiirdeki vurgu, dürüstlüğün hem bireysel vicdan hem de toplumsal itibar bakımından vazgeçilmez bir değer olduğu yönündedir. Şair, doğru davranışın yalnızca doğru insanlar arasında değil, tüm zorluklara rağmen herkesin karşısında da sürdürülmesi gerektiğini ifade eder.

Doğrılığı elden berip hiç zaman

İl içinde bi i'tibar bolmalı (Behmen, 2001, s. 79)

“Dürüstlüğü elden verip hiçbir zaman

Halk içinde itibarsız olmayalım”

3.1.1.9. Özgürlük ve Barış

Behmen, “Ülkäm Saňa Guvanyorın” (Ülkem Sana Kıvanıyorum) başlıklı şiirinin dizelerinde özgürlük kavramını vatanla özdeşleştirerek ideal bir yurt tahayyülü çizer. Afganistan’ı tarih boyunca özgürlüğün simgesi olarak tasvir ederken bu niteliğin yalnızca bugüne değil, geçmişin derinliklerine uzandığını belirtir. Vatan, yalnızca bir toprak parçası değil, şair için aynı zamanda özgürlüğün kök saldığı bir mekândır. Bu yaklaşım, milletin varoluşunu özgürlükle anlamlandırır. Böylece şiir, tarihsel bir gurur duygusunu güncel bir özgürlük arzusu ile birleştirir.

Azadlığıñ şövketim, vetenim Afğanistan

Müñler tarih içinde, sıfatıñ bolan beyan (Behmen, 2001, s. 51)

“Özgürlüğün şevketim, vatanım Afganistan

Binler tarih içinde, sıfatın olmuş beyan”

Behmen “İşli İl” (İşli Halk) başlıklı şiirinin dizelerinde özgürlüğü, evrensel bir hak ve huzur kaynağı olarak ele alır. Behmen, halkların özgür olmasının yalnızca siyasi değil, ruhsal bir ferahlık getirdiğini vurgular. Şairin yaklaşımında özgürlük, bireysel ya da ulusal bir imtiyazdan çok, tüm insanlık için arzulanan bir ideale dönüşür. “Ruhun şad olması” ifadesi, özgürlüğün yalnızca dış koşullarla değil, içsel huzurla da doğrudan ilişkili olduğunu ifade eder. Bu bakış, şiire insan merkezli bir etik yükler.

Her kişveriñ bolsa halkları azad

Azadlıqdan merdiminiñ ruhi şad (Behmen, 2001, s. 42)

“Her ülkenin olursa halkları özgür

Azatlıktan halkının ruhu şad”

Behmen “Yör Azad” (Azat Yürü) başlıklı şiirinin dizelerinde, hayatın geçiciliği bağlamında özgürlüğün değerini ön plana çıkarır. Şair, kısa ömürlü dünyada özgürlüğün hor görülmemesi gerektiğini vurgularken ona ancak yiğitçe yaklaşanların layık olacağını ifade eder. “Diriliğini horlama” ifadesi, bireyin kendi varlığını ve hürriyet hakkını küçümsememesi gerektiğini belirtir. Böylece özgürlük, sıradan bir hak değil; cesaret, bilinç ve kararlılıkla elde edilen bir nasip olarak sunulur.

Bu beş günde diriliğini huarlaman

Kısmatını ärler kebi gör azad (Behmen, 2001, s. 52)

“Bu beş günde diriliğini horlamadan

Kısmetini erler gibi gör azat”

Behmen, “Vatanım” (Vatanım) başlıklı şiirinin dizelerinde özgürlüğü milletin tarihsel gurur kaynağı olarak sunar. Vatan için özgürlük yalnızca bir hak değil, aynı zamanda geçmişte defalarca ortaya çıkmış bir onur vesilesidir. Şair, tarih boyunca özgürlükle elde edilen şevket ve şanı, milletin karakteriyle özdeşleştirir. Bu durum, ulusal kimliğin temel taşlarından birinin özgürlük olduğu fikrini güçlendirir. Böylece şiir, hem geçmiş yücelten hem de bugüne moral veren bir anlam taşır.

Azadlığın saña büyük iftihar

Şövkət şanıñ her tarihta nimudar (Behmen, 2001, s. 50)

“Azatlığın sana büyük iftihar

Şevket şanın her tarihte aşikâr”

Şairin “Ta Bolmalı Zar Yene” (Yine Muhtaç Olmayalım) başlıklı şiirinin dizelerinde barış, ilahi bir lütuf olarak talep edilir ve savaşın yıkıcılığına karşı bir korunak olarak sunulur. Behmen, vatanın huzura kavuşması için Tanrı’ya yakarırken savaşın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda manevi zararlar verdiğini ifade eder. Barış, sadece çatışmasızlık değil; toplumsal refah ve ruhsal denge anlamına gelir. Bu yönüyle dizeler, hem dua niteliği taşır hem de barışın insani boyutunu öne çıkarır.

Hüdavenda vatanımıza sulh getir

Ta uruşda bolamalı zar yene (Behmen, 2001, s. 41)

“Hüdavendim vatanımıza sulh getir

Ki savaştta olmayalım muhtaç yine”

Behmen, “‘ali ‘amal Gerekdir” (Ali Amel Gerektir) başlıklı şiirinde özgürlüğün korunmasının ancak kararlı ve birlik içinde hareket etmekle mümkün olacağını vurgular. Şair, azatlık (özgürlük) kavramını, bireysel bir hak olmanın ötesinde, toplumsal bir sorumluluk ve ortak çaba gerektiren değer olarak ele alır. Behmen, özgürlüğün sürdürülebilirliği için ittifaklı ve yüksek gayretli bir çalışmanın zorunluluğunu öğütler. Bu şiir, özgürlük temasını hem bireysel hem de kolektif eylem bağlamında yorumlayarak, milletin dirliği için birlik ve kararlılığın önemine dikkat çeker.

Azadlığı mehkem tutmana Behmen

İttifaklı ‘ali amal gerekdir (Behmen, 2001, s. 23)

“Azatlığı sıkı tutmaya Behmen

İttifaklı âlâ amel gerektir”

3.1.1.10. Bilim

Behmen, “Asmana Uçgın Balam” (Göge Uç Yavrum) adlı şiirinde ilmi, karanlıklar içinde yol gösteren bir ışık olarak betimler. Hızır’ın abıhayat arayışıyla özdeşleştirilen bu çaba, bilginin insan yaşamındaki hayati yerini vurgular. Şair, cehaletle simgelenen zulmet yollarında ilmin mum gibi yanmasını, hem bireysel hem toplumsal kurtuluşun anahtarı olarak sunar. Bu yaklaşımda ilim, sadece bilgi edinmek değil; aynı zamanda aydınlatmak ve yön vermek anlamı taşır. Behmen’e göre hakiki ilerleme, ilme yönelmekle mümkündür.

Hızır yanı abı hayat, ahtar bugün her yandan

Zulmat yolda ‘ilim şam ‘ın, yakmana uçgın balam (Behmen, 2001, s. 66)

“Hızır gibi abıhayat, ara bugün her yandan

Zulmet yolda ilim mumunu, yakmaya uç yavrum”

Behmen, “İşli İl” (İşli Halk) adlı şiirinde bir toplumun güçlü ve bağımsız olabilmesi için hem emek hem de bilgiyle donatılması gerektiğini açık biçimde ortaya koyar. Şair, ilim ve işin birlikte yer almadığı bir toplumun yalnızca maddi değil, manevi ve kültürel anlamda da zayıf kalacağını savunur. Bu iki temel, yalnızca kalkınmanın değil, aynı zamanda halkın kendi kaderine yön verebilme kabiliyetinin de kaynağıdır. Behmen’in yaklaşımında ilim; düşünceyi besleyen, iş ise bu düşünceyi hayata geçiren unsurdur. Bu nedenle her iki değer yokluğu, halkı “şanssız” değil; aynı zamanda edilgen, ilerlemeden yoksun ve başkalarına bağımlı kılar. Şair burada kaderci değil, aksine sorumluluk merkezli bir anlayışla halkı uyarır.

Ger bolmasa iş u ‘ilim ilinde

Bilgin Behmen şansız bolar ol ilad (Behmen, 2001, s. 42)

“Eğer olmazsa iş ve ilim ilinde

Bil Behmen şansız olur o halk”

Behmen, “Derman Et” (Derman Et) adlı şiirinde insan zihnini sınırsız bir evren olarak tanımlar ve bu evrenin ilimle aydınlatılması gerektiğini vurgular. Beynin yalnızca fiziksel bir organ değil, potansiyeli sınırsız bir düşünce mekânı olduğunu ifade eder. Şair, ilmin bu genişliği ruhşan kılmak, yani ışıkla doldurmak için en etkili yol olduğunu savunur. Burada bilgi edinmek sadece bireysel gelişim aracı değil, aynı zamanda içsel evreni düzenleyen bir güç olarak görülür. Behmen’e göre insan ancak düşünerek, öğrenerek ve öğrendiklerini anlamlandırarak varlığını derinleştirebilir. Bu şiir, zihinsel emeğe ve üretkenliğe güçlü bir davet niteliğindedir.

Fikir etseñ mağzıñ bir giñ cahandır

‘ilim bilen cahanıñı ruhşan et (Behmen, 2001, s. 64)

“Düşünürsen beynin bir geniş cihandır

İlim ile cihanını aydın et”

Behmen, “Naliş” (Nale) adlı şiirinde ilim ve kemalin yani bilgi ve erdemin, halkların kaderini nasıl değiştirdiğini ortaya koyar. Şair, başka milletlerin bu değerlere sarılarak bahtiyar ve güçlü konuma ulaştığını belirtirken dolaylı olarak kendi halkına bir özeleştirir yapar. Bu yaklaşımda bilgi, yalnızca bireyleri değil, milletleri yücelten ve onlara cihanda söz hakkı kazandıran temel bir kuvvettir. Behmen, burada ilmi bir ayrıcalık değil, erişilmesi gereken bir zorunluluk olarak sunar. Halkların bugünkü mutluluğu geçmişteki ilme verdikleri değerle doğrudan ilişkilendirilir.

Başga iller tapıp ‘ilim u kemali

Bolan bugün cahanında bahtiyar (Behmen, 2001, s. 83)

“Başka halklar bulup ilim ve kemali
Olmuşlar bugün cihanında bahtiyar”

Behmen, “Merdiñ Nişanı” (Merdin Nişanı) adlı şiirinde ilmi, insanın kudret kaynağı ve varlık alanını genişleten temel bir değer olarak yüceltir. Şair, ilmin yalnızca bilgi değil; aynı zamanda güç, özgürlük ve hayatı kuşatma yeteneği olduğunu belirtir. Bilgiye sahip olan kişi için dünya artık dar ve sınırlı değil; aksine anlamlı, ulaşılabilir ve dönüştürülebilir bir mekândır. Behmen’e göre ilim, insanın hem zihinsel hem de varoluşsal alanını açar. Bu anlayış, gerçek gücün fiziksel değil, zihinsel donanımında yattığına işaret eder. Şiirde, ilim yalnızca bireysel başarı değil; aynı zamanda insanın hayatla kurduğu ilişkinin merkezidir.

‘ilim tapğın ilim bilseñ kudretidir

‘ilm bilenñ giñ özine cahanı (Behmen, 2001, s. 71)

“İlim bul, ilim bilersen kudrettir
İlim bilenin özüne geniştir cihanı”

Behmen, “Reng Almadı Zamanım” (Renk Almadı Zamanım) başlıklı şiirinde ilimsizliğin toplumsal ve bireysel sorunların temel kaynağı olduğunu vurgular. Bilgi ve ilmin yokluğunun insanı derin sıkıntılara sürüklediğini ifade ederken bu dert için bir çare arar ancak bulamaz. Şair, ilim ve bilginin insan hayatındaki önemine dikkat çekerek cehaletin

getirdiği karanlığın aşılanması gerektiğini öğütler. Behmen'in bu yaklaşımı, ilim ve bilimle donanmanın hem bireysel hem de toplumsal kurtuluşun anahtarı olduğu düşüncesini yüceltir.

Sebep bolan 'ilimsizlik bu derde

Behmen yokdır bu derdime dermanım (Behmen, 2001, s. 86)

“Sebep olmuş ilimsizlik bu derde

Behmen yoktur bu derdime dermanım”

Behmen, “Kitap” (Kitap) başlıklı şiirinde kitapları ilmin en değerli kaynağı olarak tasvir eder. Kitapların, cennetin çeşitli gülleri gibi her biri ayrı bir bilgi ve hikmet taşıdığını vurgular. Şair, bilgiye ulaşmanın ve öğrenmenin önemini ön plana çıkararak kitap okumanın insanı hem dünyada hem ahirette yüceltecek bir erdem olduğunu öğütler. Bu şiir, ilim ve bilim sevgisini pekiştirirken, öğrenmenin ve okumaya verilen değerin hayatı anlamlandırmadaki vazgeçilmez rolünü güçlü biçimde yansıtır.

Her bir kitab, 'ilm gülinden dolı

Bil, behiştin dürli gülüdür kitab (Behmen, 2001, s. 33)

“Herbir kitap ilim gülünden dolu

Bil, cennetin türlü gülüdür kitab”

Behmen, “Mu'allim” (Öğretmen) başlıklı şiirinde öğretmenin, cehalet karanlığında kalan toplumları uyandıran ve aydınlatan en önemli rehber olduğunu vurgular. Öğretmenin, İsa'nın diriltme gücüne benzetilmesiyle bilgi ve eğitimin insanları yeniden hayata bağlayan kutsal bir misyon olduğu anlatılır. Şair, ilim ve bilginin yayılmasında öğretmenin rolünü ön plana çıkararak toplumun ilerlemesi ve uyanışı için eğitimcilerin vazgeçilmezliğini öğütler. Bu yaklaşım, bilim ve eğitimin toplumdaki dönüştürücü gücüne derin bir saygı ifadesidir.

'isa eger diriltdirse, ruhi uçan adamı

Cehle batan iladları, bidar eylär mu'allim (Behmen, 2001, s. 29)

“İsa eğer diri etse, ruhu uçan adamı
Cehalete batan halkları, bidar eyler öğretmen”

Behmen, “Kalam” (Kalem) başlıklı şiirinde kalemin ve yazının, insanı cehaletin uykusundan uyandıran ve ona güç veren en etkili araçlar olduğunu vurgular. Yazının bilgi ve bilinç yaymadaki rolünü ön plana çıkararak kalemin toplumların aydınlanmasında ve ilerlemesinde kritik bir güç olduğunu öğütler. Şair, ilim ve bilginin kalem aracılığıyla nesilden nesile aktarıldığını ifade ederek eğitim ve öğrenmenin insan hayatındaki dönüştürücü etkisini derinlemesine dile getirir.

*Oyandırıp adamzadı galflatdan
Güçlär Behmen yazı yazasa kalam* (Behmen, 2001, s. 29)

“Uyandırıp âdemoğlunu uykudan
Güç verir Behmen yazı yazsa kalem”

3.1.1.11. Zulüm ve Zalimlik

Behmen’in “‘ibadat” (İbadet) başlıklı şiirinde zulüm ve zalimlik teması, bireyin kendi içindeki kötülüğe karşı verdiği mücadele üzerinden ele alınır. Şair, insanın geçici dünya hayatında nefsi “zalim” olarak tanımlar ve onu ayak altına almayı, yani bastırmayı, hakiki ibadetin ön koşulu olarak gösterir. Buradaki zalim figürü dışsal bir güç değil, insanın kendi içinden gelen arzuların, bencilliklerin ve ahlaki zaafların temsilidir. Bu yönüyle Behmen, zulmü sadece toplumsal düzlemde değil, bireyin iç dünyasında da var olan ve hesaplaşılması gereken bir olgu olarak değerlendirir. Nefsi bastırarak hak yoluna yönelmek, sadece bir inanç göstergesi değil; aynı zamanda zulme karşı bir duruş ve adil yaşama çabasıdır.

*Paymal edip zalim nefsi bu baş gün
Hak yolına aşık bolmak ‘ibadat* (Behmen, 2001, s. 10)

“Ayak altı edip zalim nefsi bu beş gün
Hak yoluna âşık olmak ibadet”

Behmen'in "Asmana Uçgın Balam" (Göge Uç Yavrum) başlıklı şiirindeki beyitte zulüm ve zalimlik teması, cehaletin bir zulüm biçimi olarak ele alınır ve buna karşılık olarak bilgiye, ilme sığınmanın önemi vurgulanır. Şair, zalimliği doğrudan bir insan figürüne değil, cehaletin temsil ettiği bir zihniyete yükler; "zalim cahil" ifadesiyle karanlık, baskıcı ve düşünsel gelişime engel bir güç olarak tarif eder. Bu baskıdan kurtulmanın yolu ise "ilmin kanatları"dır. Bu anlatım, yalnızca bilgi edinmeyi değil, düşünsel özgürlüğü, ahlaki direnci ve bireyin potansiyelini gerçekleştirme çabasını simgeler. Şairin "uçmak" fiili üzerinden kurduğu anlatım, bir kaçış değil, zulüm altındaki ruhun kurtuluşa, yani hakikate ve özgürlüğe yönelme arzusudur. Bu beyitte Behmen, bilgiyle donanmış bir bireyin zalimliğe karşı koyabileceğini ve ancak böyle bir yükselişle insanın kurtuluşa erebileceğini savunur. Bu anlayışta, cehalet bir zulüm aracı; ilim ise ona karşı en güçlü direniş yoludur.

Kanat gırşap Behmen, ilmiñ perlerinden bu zaman

Zalim cehil çenğalından, kaçmana uçgın balam (Behmen, 2001, s. 66)

"Kanat kuşanıp Behmen, ilmin kanatlarından bu zaman

Zalim cahil çengelinden, kaçmaya uç yavrum"

Behmen'in "Tarih" (Tarih) başlıklı şiirinde, zulüm ve zalimlik teması tarihsel bir çerçeveye yerleştirilerek işlenir. Şair, tarihin yalnızca adil olanları değil, zalimlerin hâllerini de kaydettiğini vurgular; böylece zamanın sadece erdemin değil, zulmün de tanığı ve kayda geçirenidir. Bu yaklaşım, zalimlerin yaptıklarının geçici olmadığını, aksine insanlığın ortak hafızasında bir yük ve ibret olarak kaldığını ifade eder. Behmen'in dizelerinde tarih, sessiz bir anlatıcı değil; geçmişin adaletsizliklerini gören, unutmayan ve gerektiğinde yeniden hatırlatan bir yargıç gibi konumlanır. Bu şiirle şair, zalimliğin yalnız bugünü değil, geleceği de etkileyen bir tehdit olduğunu belirtir ve adil yaşamın yalnızca bireysel değil, tarihsel sorumluluk taşıdığını hatırlatır. Behmen için adaletin karşısına konan her zulüm, bir gün mutlaka tarihin diliyle ifşa edilecektir.

'adil hemde zalımlarıñ haline

Yazanlarını basıp duran bu tarih (Behmen, 2001, s. 43)

“Adil ve de zalimlerin hâlini
Yazanları basıp durmuş bu tarih”

Behmen’in aynı şiirinin devamında yer alan aşağıdaki beyitte, zulüm ve zalimlik teması doğrudan siyasal bir söylem üzerinden ele alınır. Şair, hiçbir devletin zalim olmaması gerektiğini ifade ederek adaletin yalnızca bireysel değil, kurumsal bir sorumluluk olduğunu vurgular. Devletin zalimliğe sapması, yalnızca bir yönetim biçimi tercihi değil, insanlık adına işlenmiş büyük bir hata olarak görülür. Bu hatalar ise tarihe kaydedilmiş ve unutulmaz bir yük hâline gelmiştir. “Zulümleri yazıp durmuş bu tarih” ifadesi, zamanın, hak ihlallerini silmeyen ve adaletsizlikleri örtmeyen bir hafıza taşıdığını gösterir. Behmen burada tarihi bir bellek, devletleri ise bu bellekte iyilik ya da kötülükle anılacak aktörler olarak konumlandırır. Şairin söylemi, hem yöneticilere bir uyarı hem de topluma bir bilinç çağrısı niteliği taşır: adaletsiz devlet, yalnızca bugünü değil, yarını da karanlığa mahkûm eder.

*Hiçbir devlet bayed zalım bolmasa
Zulümlerni yazıp duran bu tarih* (Behmen, 2001, s. 43)

“Hiçbir devlet zalim olmamalı
Zulümleri yazıp durmuş bu tarih”

3.1.1.12. İş ve İşçilik

Behmen, “İş” (İş) adlı şiirinde emeğin mevsim döngüsüyle olan doğal ilişkisini betimler. Baharın hazan ve kış gibi zorlu mevsimleri geride bırakması, işin sürekliliğini ve değişim içindeki önemini vurgular. Tuzlu arazide bile çalışıp orayı gül bahçesine çevirmek, emeğin dönüştürücü gücünü simgeler. Şair, işçilik temasını sadece fiziksel çaba değil, aynı zamanda doğayla uyumlu ve üretken bir süreç olarak sunar. Böylece iş, varoluşun anlam kazanmasında temel bir unsurdur.

*Hazan gışı eylär misli bahar iş,
Şorazaram işlöp eylär gülzar iş* (Behmen, 2001, s. 49)

“Hazan kışı eyler bahar misali iş,

Tuzlu araziye de çalışıp eyler gülzar iş”

Behmen, “İş” adlı şiirinde emeğin mekâna kattığı değeri ön plana çıkarır. Şair, çalışılan her yerde harabenin bulunmayacağını, aksine işçilik sayesinde yerin nakış ve süslerle bezenip güzelleştiğini vurgular. Bu yaklaşım, emeğin yalnızca maddi üretim değil; aynı zamanda estetik ve kültürel bir dönüşüm sağladığını ifade eder. Behmen’e göre iş, hayatın her alanını güzelleştiren ve anlamlandıran yaratıcı bir güçtür.

İşli cayda bir haraba tapılmaz

Tamam cayı eylär nakş u nigar iş (Behmen, 2001, s. 49)

“İşin olduğu yerde bir harabe bulunmaz

Bütün yeri eyler nakış ve nigar iş”

Behmen, “İşçi” (İşçi) adlı şiirinde işçinin evrensel değerini ve onurunu yüceltir. Şair, işçiyi dünyanın gerçek sahibi ve emeğin simgesi olarak konumlandırır. İşçinin varlığı, hem bireysel hem toplumsal mutluluğun temelidir. Bu bakış, işçiye yönelik saygı ve takdirin altını çizerken, emeğin toplumsal yapıdaki vazgeçilmez rolünü de ortaya koyar. Behmen, işçiyi çağdaş dünyanın ve üretimin merkezinde tutar.

Guvan işçi, bugün cahandasıñ ser

Ad göyan dünya saña proleter (Behmen, 2001, s. 49)

“Mutlu ol işçi, bugün cihanda sersin

Ad koymuş dünya sana proleter”

Behmen, aynı şiirde işçinin omuzlarındaki emeğin sadece üretimi değil, aynı zamanda dünyayı var eden ve şekillendiren güç olduğunu ifade eder. Emeğin büyüklüğü, işçiye toplumsal saygınlık ve itibar kazandırır. Şair, işçinin katkısını yalnızca maddi değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal boyutlarıyla da ele alır. Bu anlayış, emeğin kutsal ve vazgeçilmez bir sorumluluk olduğunu gösterir ve işçinin toplumdaki yerini yüceltir. Böylece Behmen, işçiyi modern dünyanın temel taşı olarak konumlandırır.

Cahan kayıl goşarlarıññ güyçlerne

İşiñ eylän bugün seni muteber (Behmen, 2001, s. 49)

“Cihan ikna omuzlarının güçlerine

İşin eyledi bugün seni itibarlı”

Behmen, “İşli İl” (İşli Halk) adlı şiirinde iş ve ilmin bir toplum için vazgeçilmez unsurlar olduğunu vurgular. Şair, bu iki ögenin yokluğunda bir halkın şanssız ve geri kalmış sayılacağını ifade eder. İş ve ilim, toplumun gelişimi ve refahı için temel dayanaklar olarak sunulur. Bu yaklaşım, emeğin ve bilginin birlikte toplumsal ilerlemeyi mümkün kıldığını gösterir. Böylece Behmen, kalkınmanın ancak bu iki unsura sahip halklarla mümkün olduğunu belirtir.

Ger bolmasa iş u ‘ilim ilinde

Bilgin Behmen şansız bolar ol ilad (Behmen, 2001, s. 42)

“Eğer olmazsa iş ve ilim halkında

Bil sen Behmen şansız olur o halk”

Behmen, “Kisib” (İş) başlıklı şiirinde işin ve çalışmanın insan hayatındaki önemini vurgular. Çalışmanın, insanın diriliğini ve yaşam enerjisini güçlendiren tatlı bir keyif olduğunu ifade eder. İş sahibi olmanın bireye sadece maddi kazanç değil, aynı zamanda hayatın anlamını ve lezzetini sunduğunu öğütler. Şair, emeğin değerini ön plana çıkararak, çalışmanın hem bireysel mutluluk hem de toplumsal refah için vazgeçilmez bir unsur olduğunu dile getirir.

Diriligiñ lizzetli keyfi işdir

İşiñ bolsa Behmen dünyañ mazalı (Behmen, 2001, s. 34)

“Diriliğin lezzetli keyfi iştir

İşin olursa Behmen dünya lezzetli”

Behmen, “Buğdayı Arzan Etsem” (Buğdayı Ucuz Etsem) başlıklı şiirinde çalışmayı ve emeği yücelterek bireyin kendi kaderini tayin etmesinin önemini vurgular. Çiftçilik örneği üzerinden alın teriyle üretmenin, doğayla uyum içinde olmanın ve emek vermenin insan hayatına değer kattığını ifade eder. Şair, çalışmanın bereket ve yenilenme gibi olumlu sonuçlar doğurduğunu, bireyin gayretiyle hem kendisini hem de çevresini geliştirebileceğini öğütler. Bu yaklaşım, emeğin kutsallığını ve işin insan hayatındaki dönüştürücü gücünü ön plana çıkarır.

Ƙasd eyledim özimi dehƘan etsem

İşlöp deşti misl gökleman etsem (Behmen, 2001, s. 47).

“Ƙarar verdim kendimi çiftçi etsem
Çalışarak çölü misal ilkbahar etsem”

Behmen, “DehƘan” (Çiftçi) başlıklı şiirinde çiftçilere duyduğu derin saygı ve minneti dile getirir. Toprağı işleyen, tohum saçan ve zahmetle ekin yetiştiren çiftçinin, toplumun temel direği olduğunu vurgular. Şair, emeğin ve alın terinin kutsallığını ön plana çıkararak çiftçinin hem bireysel hem de toplumsal refah için ne denli değerli bir görev üstlendiğini öğütler. Bu şiir, işçi ve emek teması bağlamında, çalışmanın onur ve saygı ile karşılanması gerektiğini güçlü bir biçimde yansıtır.

Ƙurbanı bolayın men, ekin eken dehƘana

Däne saçıp Ƙoş sürüp, zähmet çeken dehƘana (Behmen, 2001, s. 48)

“Ƙurban olayım ben, ekin eken çiftçiye
Tohum saçıp, öküz sürüp, zahmet çeken çiftçiye”

3.1.2. Tarihi, Millî ve Siyasi Temalar

Behmen’in şiirlerinde tarih, millet ve siyaset kavramları yalnızca şiirsel birer konu değil; aynı zamanda toplumun yönünü tayin eden temel değerler olarak işlenir. Şair, bireylerin ve halkların kökleriyle bağ kurmasını, bu bağ aracılığıyla bugünü anlamlandırmasını ve geleceğe yön vermesini arzulamaktadır. Behmen için tarih, geçmişin kuru bir tekrarı değil; derslerle dolu canlı bir kaynaktır. Onun dizelerinde tarih, insanlara rehberlik eden

bir ışık, iyiyle kötüyü ayıran bir adalet terazisi ve yönetenleri yargılayan bir hafıza gücüdür. Bu nedenle Behmen, okuyucuyu sadece geçmişe değil, aynı zamanda bugünün sorumluluğuna ve geleceğin inşasına davet eder. Millî temalarda ise Türklüğü bir ırk ya da köken meselesinden öte, bilinçle korunması ve yaşatılması gereken bir değer alanı olarak sunar. Şiirlerinde Türklüğün unutulmaya yüz tuttuğu yerlerde bile yeniden hatırlanması, yaşatılması ve birlik duygusuyla güçlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu millî çağrı yalnızca nostaljik bir özlem değil, aynı zamanda kültürel uyanış ve kimlik bilinci inşasıdır. Siyaset temalı şiirlerinde ise Behmen, devleti yalnızca güç ve yönetim mekanizması olarak değil, halkın hizmetkârı olarak görür. Ona göre siyaset, halkın gönlünü kazanmakla, adaletle hükmetmekle ve özgürlükleri korumakla anlam kazanır. Bu yaklaşım, klasik güç merkezli siyaset anlayışından farklı olarak insan ve değer odaklı bir yönetim biçimini öne çıkarır.

3.1.2.1. Tarihî Temalar

Behmen'in tarih temalı şiirlerinde tarihsel bilincin birey ve toplum açısından ne denli önemli olduğu vurgulanır. Şair, tarihin yalnızca geçmişi değil; bugünü ve geleceği de anlamlandırma gücüne sahip olduğunu ifade ederken okuyucuya tarihsel sorumluluk ve bilinç kazandırmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle şiir, yalnızca edebî bir anlatım değil, aynı zamanda tarih felsefesi açısından da dikkate değer bir perspektif sunar.

Şairin “Tarih” (Tarih) başlıklı şiirinde tarih, insanlıkla sürekli etkileşim içinde olan bir tanık olarak sunulur. Tarihin “görme” ve “ışık saçma” işlevi, onun yalnızca gözlemci değil; aynı zamanda insanlara doğruyu ve yanlış gösteren bir rehber rolü üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda tarih, şairin bakış açısında ahlaki ve epistemolojik bir otoriteye sahiptir. O, geçmişin deneyimlerini bugüne ve geleceğe taşır; bireylerin ve toplumların kendilerini anlamalarına ve yönlerini tayin etmelerine olanak sağlar. Şairin tarih metaforuna yüklediği “meşale” sembolü, tarihin aydınlatıcı yönünü simgeler. Meşale, karanlığı yani bilinmezliği, hataları ve cehaleti temsil ederken; tarih bu karanlık alanlara ışık tutarak insanlığı bilinçli kılar. Bu yönüyle şiirde tarih; ilerlemenin, uyanışın ve düşünsel gelişimin temel bir aracı olarak işlenmektedir.

Mıdam dünya bakıp duran bu tarih

Her yan yahtı saçıp duran bu tarih

Dünya yüzde yahşı yaman görmäne

Maş'alini yakıp duran bu tarih (Behmen, 2001, s. 43)

“Daima dünyaya bakıp durmuş bu tarih

Her yana ıfık saçıp durmuş bu tarih

Dünya yüzünde iyi kötü görmeye

Meşalesini yakıp durmuş bu tarih”

Şair, aynı şiirin dizelerinde yalnızca bireyleri değil, devletleri de ahlaki bir zeminde değerlendirmeye tabi tutar. Devletlerin adaletli davranması gerektiği, zulme başvurmalarının tarih önünde affedilmez bir suç olarak kayda geçtiği ifade edilir. Bu noktada şiir, güçlü bir şekilde hukukun üstünlüğünü ve yönetenlerin sorumluluğunu dile getirir. Zulmeden bir devlet, kendi döneminde güçlü görünse bile, tarih onu tarafsız bir biçimde yargılar ve gerçek kimliğini ortaya çıkarır. Tarihin zulmü kaydettiğini belirten dize, tarihin unutkan değil, aksine hatırlayan, yazan ve hesap soran bir güç olduğunu gösterir. Bu bağlamda tarihsel hafıza sadece geçmişin değil, aynı zamanda geleceğin de şekillenmesinde önemli bir araç olarak sunulmuştur. Geçmişte yapılan iyilikler nasıl övgüyle anılıyorsa, işlenen zulümler de aynı kararlılıkla hatırlanmakta ve kınanmaktadır.

Adam bolsañ yahşı bolğın cahanda

Ak garanı ayırıp duran bu tarih

Hiçbir dövlət bayed zalım bolmasa

Zulmlarnı yazıp duran bu tarih (Behmen, 2001, s. 43)

“İnsan olursan iyi ol bu cihanda

Akla karayı ayırıp durmuş bu tarih

Hiçbir devlet zulmetmemeli

Zulümleri yazıp durmuş bu tarih”

Behmen'in “Suruşım” (Meleşim) başlıklı şiiri, Türk milletinin kökeni, tarihsel coğrafyası ve kültürel birliğı üzerine kurulu milliyetçi bir söylem taşır. Şair, tarihî şahsiyetlerin görüşlerine dayanarak Türklerin köklü geçmişini ve Asya'daki varlığını onaylamakta; bu yolla okuyucuda tarihsel bilinç ve kimlik duygusu uyandırmayı hedeflemektedir. Şiir,

sadece bir coğrafi tanım yapmakla kalmaz; aynı zamanda Türk milletinin birliğini, büyüklüğünü ve tarihsel sürekliliğini yücelten anlamlı dizelerdir. Şair, Türk milletinin tarihsel kökeni, coğrafi yayılımı ve kimliği üzerine düşüncelerini ifade etmektedir. Şiir, özellikle Türklerin ana yurdu olan Asya coğrafyasına vurgu yaparak onların geniş bir alana yayılmış olduklarını ve tarihsel bir birlik içinde varlık gösterdiklerini dile getirir. Hazar Dağı’ndan Çin’e kadar olan geniş bölge, Türklerin tarih boyunca yaşadığı ve etkili olduğu toprakları simgeler. Şair, bu ifadelerle hem Türklerin köklü tarihine dikkat çeker hem de onların Asya’daki varlığını evrensel bir düzeyde kabul edilen bir gerçek olarak sunar. Dizelerde geçen “Tamamen Türk görüyorum dünya yüzünde” ifadesiyle, şair Türklerin dünya sahnesindeki yaygınlığına ve tarihsel bütünlüğüne vurgu yapar. Bu, yalnızca bir coğrafi yayılma değil; aynı zamanda kültürel ve tarihsel bir bağın ifadesidir.

“Evet Gencevi’nin sözüne tasdiken” dizesi ise tarihsel bir otoriteye, yani klasik Türk-İslam edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Nizâmî Gencevî’ye gönderme yapar. Bu bağlamda, şiir sadece bireysel bir görüşü değil; tarihî şahsiyetlerin de desteklediği ortak bir düşünceyi ifade eder. Gencevî gibi büyük bir şairin sözüne dayandırılması, verilen bilgilerin tarihsel meşruiyetine dikkat çekmektedir. “Türklerin mesken bulduğu yeri Asya’dır” dizesiyle, Türklerin anavatanının Asya olduğu açıkça belirtilir. Bu ifade, hem tarihsel gerçekliği dile getirir hem de şairin millî kimlik bilincini ön plana çıkardığını gösterir. Türk milletinin köklerinin Asya’ya dayandığı, tarihsel belgeler ve sözlü anlatımlar tarafından da desteklenmektedir.

Ez kuh hezer ta be deryay çin

Seraser Türk binem ruy zemin

Bali be sedk kalam Gencevi

Der asya Türkanend mesken guzin (Behmen, 2012, s. 10)

“Hazar dağından Çin’e kadar

Tamamen Türk görüyorum dünya yüzünde

Evet Gencevi’nin sözüne tasdiken

Türklerin mesken bulduğu yer Asya’dır”

Behmen, “Ülkäm Saña Guvanyorın” (Ülkem Sana Kıvanıyorum) adlı şiirinde, doğup büyüdüğü ülkesi olan Afganistan’ın tarihsel geçmişine, coğrafi kökenlerine ve kadim medeniyet mirasına dikkat çeker. Aryana, tarihsel olarak Orta Asya’da bulunan, bugünkü Afganistan’ın kadim ismidir. Bu ad, sadece bir yer ismi değil, aynı zamanda eski uygarlıkların beşiği olan bir kültür bölgesine işaret eder. “Horasan da bir adın” dizesiyle şair, Afganistan’ın eski isimlerinden birisi olan Horasan adına dikkat çeker. Horasan (Afganistan), İslam öncesi ve sonrası dönemlerde Türklerin yoğun olarak yaşadığı, bilim, sanat ve edebiyat alanında birçok düşünür ve âlimin yetiştiği bir merkez olmuştur. Bu yönüyle Horasan, Türklerin sadece siyasi değil aynı zamanda kültürel varlığını sürdürdüğü önemli bir coğrafi bölge olarak şiirde yer bulur. “Şan ve şevketle koyulmuş, ilk günde bünyadın” dizesi, Afganistan halkının tarihsel yolculuğuna ihtişam ve onurla başladığını ifade eder. “Bünyad” kelimesi Arapça kökenli olup “kuruluş, temel” anlamına gelir. Bu ifade, Afganistan’daki farklı milletlerin tarih sahnesine sıradan bir topluluk olarak değil; devlet kurma yeteneğine, yüksek bir kültüre ve güçlü bir kimliğe sahip bir millet olarak çıktıklarını belirtir. Afganistan halkının şan ve şevketle yani hem ün hem de kudretle ortaya çıkmaları, onların tarih boyunca kurdukları büyük devletlerin, imparatorlukların ve bıraktıkları uygarlık mirasının bir göstergesidir.

Düyb adıñ Aryana, Hurasan hem bir adıñ

Şan u ferde goyılan, ozal günde bünyadıñ (Behmen, 2001, s. 51)

“İlk adın Aryana, Horasan da bir adın

Şan ve şevketle koyulmuş, ilk günde esasın”

Şair “Andhoy” (Andhoy) başlıklı şiirinde yaşadığı ilçesinin tarihi, kültürel mirası ve o bölgedeki önemli şahsiyetlere dair derin bir bilgi aktarımında bulunur. Şiir, sadece Andhoy’un tarihine dair bir anlatım yapmakla kalmaz, aynı zamanda bu bölgenin kültürel yapısını, edebî geçmişini ve halkın yaşam tarzını da yansıtır. “Şir Oğlunun destanı, Andhoyumuza vermiş şan” dizesi, Andhoy’un tarihsel kimliğini, özellikle de bu bölgenin Orta Asya’da önemli bir kültürel merkez olduğunu belirtir. Şair, Andhoy’u sadece bir coğrafi yer olarak değil, tarihsel ve kültürel açıdan büyük bir mirasa sahip olan bir yer olarak tanıtır. “Şahmerdankul Moğul’un fikri diyarı Oğuzhan” dizesi ise, Andhoy’un geçmişindeki Moğul etkisini ve Oğuz Han’ın tarihî mirasını yansıtır. Buradaki

“Şahmerdankul”, bir şahsiyet ismi olarak Moğolların bölgedeki etkisini simgeler. Oğuz Han’a gönderme ise, Türk milletinin kültürel ve tarihsel köklerine yapılan bir vurgu olup Andhoy’un bu mirası taşımakta olduğunu gösterir. Şiir, sadece Andhoy’un tarihî zenginliğine dair bilgi vermekle kalmaz, aynı zamanda bu bölgenin edebî geçmişine, kültürüne ve yaşam tarzına dair bir derinlik sunar. Şair, bölgedeki şair, edip ve yazarlara dair bilgi aktarır; isimler vererek ve onlardan alıntılar yaparak geçmişin izlerini günümüze taşır. Bu şiir, Andhoy’un kültürel mirasının canlı bir tanıklığıdır ve okuyucuya bu bölgenin tarihî şahsiyetleri hakkında bilgi sunmaktadır.

Şir oğlınıñ dastanı, Andhoymıza beren şan

Şahmerdankul mugulıñ, fikri ili Oguzhan (Behmen, 2011, s. 101)

“Şir Oğlunun destanı, Andhoyumuza vermiş şan

Şahmerdankul Moğol’un, fikri diyarı Oğuzhan”

Behmen, “Suruşım” (Meleşim) başlıklı şiirinde, Türk milletinin kahramanlık geleneği ve tarihiyle bağlantılı olarak özellikle Oğuz Türklerinin mirasına vurgu yapar. Şair, Türklerin tarihsel kahramanlık geçmişini ve bu geçmişi temsil eden büyük liderlerin izinden gitmenin önemini vurgular. Oğuz Türkleri, Orta Asya’dan başlayarak geniş bir coğrafyada büyük bir güç oluşturmuş ve tarih sahnesinde önemli izler bırakmışlardır. Şair, Oğuz soyunun kahramanlık, cesaret ve adalet gibi erdemlerle özdeşleştirildiği bir kültürü anlatırken bu erdemlerin devamının sağlanması gerektiğini dile getirir. Türk milletinin kahramanlık tarihine gönderme yapılan bu şiirde, Mahmud Sancar gibi tarihî şahsiyetlerin adı da anılmaktadır. Mahmud Sancar, Selçuklu İmparatorluğu’nun kurucularından Alp Arslan’ın soyundan gelen, savaşçı ve lider kimliğiyle tanınmış bir isimdir. Şair, bu tür kahramanların izinden gitmeyi öğütlerken aynı zamanda Türk milletinin savaşçı kimliğini ve tarihsel gücünü de yüceltir. Şair, Türk milletinin geçmişteki zaferlerini ve bu zaferlere eşlik eden onuru, günümüzde de sürdürme çağrısı yapar. Oğuz Türklerinin savaşlardaki cesaret ve kahramanlıkları, bugün de örnek alınması gereken birer değer olarak sunulur.

Ger bolsañız haqikatda Oguz zad

Hem bolsañız Mahmud sancara ovlad

Minip bugün gır atıñ üstine

Oğuz yanı tapıñ söveşlerde ad (Behmen, 2012, s. 52)

“Eğer olsanız hakikatte Oğuz oğlu

Ve olsanız Mahmut Sancar’a evlat

Binip bugün kır atın üstüne

Oğuz gibi bulun savaşlarda ad”

Şair, “Ėafil Yatmak Kaçana” (Gafil Yatmak Ne Zamana Kadar) adlı şiirinde, Türk tarihinin altın çağlarına duyulan özlemi ve bu ihtişamlı geçmiş ile bugünün karşılaştırmasını derin bir duygusallıkla dile getirir. Şair, Oğuz Han ve Mahmut Sancar gibi güçlü liderlerin hüküm sürdüğü dönemleri yüceltir. Bu liderler, yalnızca siyasi otoriteler değil, aynı zamanda adaletin, cesaretin ve halkı koruyan gücün sembolleri olarak ele alınmaktadır. Şiirdeki anlatım, geçmişteki bu büyük şahsiyetlerin bıraktığı izlerin, halkın hafızasında derin bir hayranlıkla yaşadığını ortaya koyar. Oğuz Han dönemi, Türk mitolojisi ve tarih yazımında milletin başlangıç noktası olarak kabul edilen, ideal bir yönetimin ve birlik anlayışının temsilidir. Mahmud’un “put kıran” olarak anılması, onun sadece fiziksel güçle değil, aynı zamanda inanç ve değerlerle mücadele eden bir figür olduğunu gösterir. Bu adlandırma, halkı karanlıktan aydınlığa çıkartan öncü bir liderin metaforik tanımıdır. Sancar’ın ise tüm dünyayı titreten bir hükümdar olarak anılması, onun zamanında Türk milletinin dünyadaki gücünü ve etkinliğini vurgular. Şiirin devamındaki dizelerinde ise şair, bu görkemli geçmişin ardından gelen hüznü ve sıkıntılı zamanlara işaret eder. Artık bu büyük liderlerin olmadığı, adaletin ve kudretin yerini acıya ve gam ateşine bıraktığı bir dönemden söz edilir. Bu duygusal geçiş, okuyucuda hem bir tarih bilinci hem de ulusal bir iç hesaplaşma yaratır. Geçmişin ihtişamı ile bugünün kırılmanlığı arasındaki bu karşıtlık, aynı zamanda halkın çektiği acıların, geçmişteki güçlü yönetimlerin eksikliğiyle ilişkili olduğunu belirtir.

Behmen hani Oğuzhanıñ zamanı

Hani Mahmut but şikenıñ dövranı

Hani sancar lerzä salan dünyanı

Ėam odında mıdam yanmak kaçana (Behmen, 2001, s. 84)

“Behmen hani Oğuz Han’ın zamanı
Hani Mahmut putkırının devranı
Hani Sancar lerzeye salmış dünyayı
Gam ateşinde hep yanmak ne zamana kadar”

Bunların yanı sıra, Behmen’in *Türkmenha Şan u Vilayeti Cevizcan* (Türkmenler Cevizcan Velayetinin Şanı) adlı eseri, Cevizcan’daki Türkmenlerin tarihini, kültürünü, yaşam biçimlerini ve devlet işlerinde yer alan bireyleri anlatmayı hedefleyen önemli bir tarihî kaynak niteliğindedir. Bu eser, yalnızca belirli kişileri değil, tüm bölgedeki Türkmen toplumunu ele alarak toplumsal belleğe katkı sunmaktadır. Aynı şekilde, *Türkmen Görünüşü Tarihte* adlı eserde de Türkmenlerin tarih boyunca geçirdiği aşamalar ve kökleri hakkında kapsamlı bilgiler sunulmuştur. Ayrıca *Afganistan Türklerinin Kökeni* adlı çalışmasında da yalnızca bölgesel değil, genel Türk tarihine dair değerli bilgiler yer almaktadır. Genel olarak Behmen’in eserlerinde tarihî bilgi yönü baskındır. Şiirlerinde ise sıklıkla Oğuz Han gibi tarihî şahsiyetlerden örnek vererek halkı bilinçlenmeye ve uyanışa çağırmaya çalışmıştır.

3.1.2.2. Millî Temalar

Behmen’in şiirlerinde millî tema, bir milletin kimliğini, birliğini ve vatan sevgisini canlı tutma çabası olarak karşımıza çıkar. Şair, özellikle Türklük konusunda yazdığı şiirlerde halkının geçmişine sahip çıkmasını, köklerini unutmamasını ister. Cehaleti, kimliksizleşmenin ve tarihinden kopmanın bir sonucu olarak görür. Bu yüzden Behmen, okuyucusunu sürekli olarak uyanmaya, kendine dönmeye çağırır. Birlik şiirlerinde ise Türk boyları arasında ayrılıkların zararlarını anlatır, hep birlikte hareket edilmesi gerektiğini vurgular. Vatanla ilgili dizelerinde yurdu sadece yaşanılan yer değil, insanı büyüten, besleyen ve koruyan bir ebeveyn gibi görür. Ona göre vatan, sadece korunması değil güzelleştirilmesi ve yaşatılması gereken bir yerdir. Bu yönüyle Behmen’in şiirleri, halkına kim olduğunu hatırlatmak, dağınıklığa karşı durmak ve ortak bir değer etrafında birleşmek için yazılmış güçlü metinlerdir.

3.1.2.2.1. Türklük

Behmen’in “Nalış” (Nale) başlıklı şiirinde, Türk kimliğini koruyamamanın verdiği acı, bireysel bir yas değil; kolektif bir tarihî sorumluluğun ve kültürel çözülmenin

yansımasıdır. Şair, burada “Guz evladı” ifadesiyle Türk topluluklarını kastederek onların cehalete sürüklenişini bir medeniyet trajedisi olarak görür. Cehalet, sadece bilgi eksikliği değil; aynı zamanda milletin hafızasını, dilini ve öz benliğini yitirme anlamı taşır. Bu bağlamda, gözlerden akan yaşlar bir matem değil, farkındalıkla gelen tarihî pişmanlığın dışavurumudur. Şairin gece gündüz süren bu duygusal yoğunluğu, Türklüğe duyulan derin sadakatidir. Bu şiir, Behmen’in Türklük bilincine dair yazdığı şiirler arasında birliğe uyanış çağrısı niteliğindedir. Özellikle geçmişin değerlerini yeniden hatırlatma arzusu, şiirin temel motivasyon kaynağıdır.

Guz övladnıñ cahalata batanna

Gice gündiz gözlerimdir eşkbar (Behmen, 2001, s. 83)

“Guz evladının cehalete batmasına
Gece gündüz yaş doludur gözlerim”

Behmen’in aynı şiirinde yer alan bir diğer beyit, şairin Türklük bilincini diri tutma ve onu çağın şartları içinde yeniden canlandırma iradesini yansıtır. Şair, burada bireysel bir uyanışı değil, toplumsal bir silkelenişi dile getirir. “Varlığını bildir” emri, Türk kimliğinin sadece korunması değil, aynı zamanda dünyaya ilan edilmesi gerektiği yönündeki kararlılığı ortaya koyar. Behmen, Türkmen kimliğini tembellik ve bilinçsizlik perdesinden sıyrarak onu aktif ve onurlu bir şekilde var etme çağrısı yapmaktadır. Bu çağrı, modern dönemlerde kimlik sorunları yaşayan Türk toplulukları için uyarıcı bir nitelik taşır. Şairin bu tutumu; Türklüğün sadece bir soy meselesi değil, aynı zamanda bilinçli bir tercih ve sorumluluk olduğunu ortaya koyar.

Barlıgıñı bildir sen hem cahana

Tur gaflatdan oykanıban Türkmenim (Behmen, 2001, s. 74)

“Varlığını bildir sen de cihana
Uyan gafletten sıçrayarak Türkmenim”

Behmen’in “Bu Cahan Duman Bize” (Bu Cihan Duman Bize) başlıklı şiirinde geçen aşağıdaki dizeler, şairin Türklük ekseninde yaşanan tarihsel acılara ve toplumsal

kırılmalara dair duyarlılığını ortaya koyar. Şair, burada Türkmen kimliğini taşıyan bir halkın sürekli olarak zulme, yokluğa ve baskıya maruz kaldığını dile getirir. “Bu cihan duman bize” ifadesi, Türkmenlerin yaşadığı Afganistan bölgesinin artık yaşanılmaz, boğucu ve umutsuz hâle geldiğini anlatırken; feleğin sitemi ise yazgının zalimce bir yönünü temsil eder. Şairin yirmi yıl gibi belirli bir zaman dilimi vermesi, bu acıların sürekliliğine ve tarihsel bir temele dayandığına işaret eder. Özellikle “gökyüzü” metaforu, ilahi adaletin veya kaderin tarafsızlığına karşı bir serzeniş olarak okunabilir. Behmen’in bu mısralarla verdiği mesaj, sadece mazlumiyetin betimlenmesi değil; aynı zamanda Türkmen halkının yaşadığı zorlukları unutmama ve onları tarih bilincine dönüştürme çabasıdır. Bu yönüyle şiir, hem bir ağıt hem de kimliğe sahip çıkma çağrısı niteliği taşır.

Türkmendiris u bu cahan duman bize
Bugün felek sitemin eylân bize
Bela barın yigrim yıllardan bâri
Saçıp duran dinman asman bize (Behmen, 2001, s. 90)

“Türkmeniz ve bu cihan duman bize
Bugün felek sitemin eylemiş bize
Tüm belayı yirmi yıldan beri
Saçıp durmuş durmadan gökyüzü bize”

Behmen’in “Suruşım” (Meleğim) başlıklı şiirinde yer alan aşağıdaki dizeler, şairin Türklük ideali etrafında şekillenen bir uyanış çağrısını barındırır. “Turan” kavramı, burada sadece coğrafi bir birlik değil; aynı zamanda kültürel, tarihî ve ruhsal bir bütünlüğün sembolü olarak öne çıkar. Şairin “dirilt yine de sancarı” ifadesi, pasif bir özlemin değil, aktif bir yeniden dirilişin çağrısıdır. Ava bırakılmayan atmaca ise, öz benliğin ve mücadele ruhunun içte tutulması gerektiğini; yani kimliğin korunarak stratejik bir bilinçle hareket edilmesini öğütler. Şair, çağdaş tehditler karşısında Turan coğrafyasının maruz kaldığı saldırılara dikkat çekerken, çözüm olarak tarihî şahsiyetlerden Timur’u örnek gösterir. Bu bağlamda Behmen, geçmişin güçlü liderlik mirasını hatırlatarak yeniden bir direniş hattı oluşturulmasını önerir. “Hendeğin korunması” çağrısı ise, savunmayı yalnızca fiziksel bir alan olarak değil; Türklüğün

değerler sistemini ve kültürel sınırlarını da içine alan geniş bir kavram olarak yorumlar. Şiir, tarihsel bilinci canlı tutarak Türklüğün geleceği için kolektif bir sorumluluk önerir.

Ƙal ey Turan dirilt yenäm sancarı

Ƙoyber ava sınañdağı sinğarı

Ƙara bugün hemme saña topılan

Tümur yanı gorañ yenem señeri (Behmen, 2004, s. 46)

“Kalk ey Turan dirilt yine de sancarı

Bırak ava sinendeki atmacayı

Bak bugün herkes sana saldırmış

Timur gibi koruyun yine de hendeği”

Behmen’in aynı şiirinde yer alan diğer dördlükte, şair idealize ettiği Türk-Turan kimliğini yücelterek tarihsel gücün yeniden dirilişine yönelik temennilerini dile getirir. “Guz nejad” ifadesiyle kast edilen Türk soyu, Behmen’in şiirinde her zaman göğе kanat çırpabilecek bir kudrete sahip olarak tasvir edilir. Bu yüksek irade ve asaleti simgeleyen uçuş, yalnızca fiziksel değil; ahlaki ve tarihsel anlamda da bir yükseliş temsil eder. Şair, Türk milletinin adalet dağıtan bir özne olma misyonunu vurgular ve bu misyonu zulmün karşısında konumlandırır. “Kasr” ve “esas” imgeleri ise gökyüzündeki kudretli bir merkezin kurulmasına işaret eder; yani Türk kimliğiyle donanmış bir yönetim anlayışının yeryüzüne yön verme iddiası öne çıkar. Behmen burada, geçmişte cihana nizam vermiş bir milletin yalnızca yeniden güç kazanmasını değil, bu gücü insanlık lehine kullanmasını da ister. Bu dizelerde Türklük ideali, yalnızca etnik ya da kültürel bir aidiyet değil; adaletin yayılmasıyla anlam kazanan ahlaki bir sorumluluk olarak kurgulanmıştır.

Ġanat yazsa yenäm göğе ğuz nejad

Ġuz Ƙasrına Ƙoysa asmanda bünyad

Yenem bolıp üstün tamam cahana

Zulmi itip ravac etse ‘adl u dad (Behmen, 2004, s. 55)

“Kanat gerse yine de göğе Guz nejad

Guz kasrına koysa gökte esas

Yine de olup üstün bütün cihana
Zulmü iterek yaygın etse adaleti”

Behmen’in Farsça kaleme aldığı iki dizelik şiirde, şairin Türklüğe duyduğu derin saygı ve bağlılık belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Şair, Türklüğün tarih boyunca taşıdığı şan ve şerefi, sadece kendi dönemi için değil, binlerce tarihçinin ortak mirası olarak tasvir eder. Bu yaklaşım, Türklüğün evrensel ve zamansal bir değer olduğunu vurgular. Behmen’in Farsça yazması, onun kültürler arası bir köprü kurma gayreti olarak da okunabilir; zira farklı dillerde Türk tarihini yüceltmek, kimliğin çok boyutlu bir şekilde anlaşılmasına olanak tanır. Şair, Türklüğün yalnızca bir etnik kimlik değil, aynı zamanda tarihsel bir medeniyet olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur.

Sütude and şan Türk ra her zaman

Hamçu Behmen hazaran muarrihin (Behmen, 2012, s. 10)

“Vasf etmiştir Türk’ün şanını her zaman
Behmen gibi binlerce tarihçi”

Behmen, “Du’a Bilen” (Dua İle) başlıklı şiirinde Türk dünyasının içinde bulunduğu zor ve çetin zamanlara dikkat çeker. Bu dönemde çözümün sadece dualarla ve samimi niyetlerle mümkün olacağını vurgular. Şair, Türklüğün birliğinin ve dirliğinin korunmasının manevi güç ve dayanışmayla mümkün olduğunu öğütler. Behmen’in bu eseri, Türklük temasını tarihsel zorluklar karşısında sabır, inanç ve birlik bilinciyle ele alarak, milletin geleceği için umut ve dayanma gücü aşılar.

Türk cahanı ańsız bolan bu zaman

Çäre yokdır bol Behmen du’a bilen (Behmen, 2001, s. 90)

“Türk dünyası ansız olan bu zaman
Çare yoktur ol Behmen dua ile”

Behmen, “Yollan Türkmenim” (Yol Al Türkmenim) başlıklı şiirinde, çağın gerektirdiği irfana ve bilgiye yönelmenin önemini vurgular. Türkmen kimliğini taşıyan bireylerin,

yeteneklerini geliştirerek kendi varlıklarını dünyaya göstermeleri gerektiğini öğütler. Şair, gafletten uyanmanın ve bilinçlenmenin, Türklüğün güçlenmesi ve ilerlemesi için vazgeçilmez olduğunu belirtir. Behmen'in bu eseri, Türklük temasını hem kültürel aidiyet hem de bireysel sorumluluk ve gelişim bağlamında ele alır, milletin aydınlık geleceğine çağrı niteliği taşır.

*Bu 'asırda 'aşık bolıp irfana
Sen hem meñzäp isti 'datlı insana
Barlığıñı bildir sen hem cahana
Tur gäflatdan oykanıban Türkmenim* (Behmen, 2001, s. 74)

“Bu asırda aşık olup irfana
Sende benzeyerek yetenekli insane
Varlığını bildir sende cihana
Kalk gafletten gerinerek Türkmenim”

3.1.2.2.2. Birlik ve Beraberlik

Behmen “Näşe?” (Niye?) başlıklı şiirinde, birlik ve dayanışmanın önemine vurgu yaparak özellikle kardeşlik duygusunun canlandırılması gerektiğini belirtir. “Kurt şanlı bayrağını ele al” ifadesiyle, Türk milletinin tarihî simgesi olan bayrağın savunulması ve birliğin korunması gerektiği çağrısını yapar. Şair, bu dizelerde toplumun dağınıklığı ve hareketsizliğine karşı bir uyanış ve eylem çağrısında bulunur. “Kalk ey kardeş” hitabıyla bireysel sorumlulukların altını çizerek birlik olmadan ilerlemenin mümkün olmadığını dile getirir. Şairin bu yaklaşımı sadece fiziksel değil, ruhsal ve kültürel birlikteliğin de gerekliliğine işaret eder. “Düz birliği düzmeden yatıyorsun niye?” sorusu ise bir sorgulama ve uyarı niteliğindedir; gerçek birlik sağlanmadan huzur ve refahın mümkün olamayacağı fikrini destekler. Behmen bu şiiriyle birliğin hem varoluşsal hem de stratejik bir zorunluluk olduğunu ifade eder.

*Turip kardaş yenem coşıp yüze kal
Möcek şanlı bayrağıñı ele al
Tur ey kardaş Behmen sözne kulağ sal
Düz birliği düzmän yatırsıñ näşe?* (Behmen, 2001, s. 83)

“Kalkıp kardeş yine de coşup yüze çık
Kurt şanlı bayrağını ele al
Kalk ey kardeş, Behmen sözüne kulak sal
Kur birliği kurmadan yatıyorsun niye?”

Behmen aynı şiirinin devamında, Türk boyları arasındaki birliğin bozulmasına yönelik derin bir eleştiri sunar. Kırgız, Uyгур, Özbek, Kazak, Türkmen ve Azerbaycan gibi farklı Türk topluluklarının arasında ortaya çıkan nifak, şair tarafından toplumsal ve kültürel bir yara olarak değerlendirilir. Bu bölünmenin günümüzü olumsuz etkilediği vurgulanarak birlik ve beraberlikten uzaklaşmanın tehlikelerine dikkat çekilir. “Berbat etti bugün sizi bu çatlaklık” ifadesi, bu ayrışmanın sonuçlarının ağır olduğunu ve Türklüğün ortak geleceğini tehlikeye attığını gösterir. Şair, bu durumun devam etmesine karşı bir uyarı niteliğinde “Dünyaya serpilip uyuyorsun niye?” sorusuyla harekete geçme çağrısı yapar. Behmen’in bu dizeleri, tarihî ve kültürel bağların korunmasının Türk boylarının ortak kaderi için hayati önem taşıdığını savunur ve birliğin korunmasının zorunluluğunu vurgular.

*Kırgız, uyğur, özbek ve kazak
Türkmen Azer diyişip tapdınız nıfak
Berbad etdi bugün size bu şekak
Bolıp dünya paşan yatırsıñ nâşe? (Behmen, 2001, s. 83)*

“Kırgız, Uyğur, Özbek ve Kazak
Türkmen, Azer diyerek buldunuz nifak
Berbat etti bugün sizi bu çatlak
Dünyaya serpilip uyuyorsun niye?”

Behmen’in “Gafil Yatmak Kaçana?” (Gafil Yatmak Ne Zamana Kadar) adlı şiirinde, şair birlik bilincinin yokluğunu gaflet ve duyarsızlıkla ilişkilendirerek güçlü bir uyarı yapar. Dünya sahnesinde görünmez hâle gelmenin temel sebebinin gaflet olduğunu belirten Behmen, özellikle kardeş topluluklar olan dünya Türklerine seslenerek uyanma çağrısında bulunur. “Ayıl kardeş” ifadesi, bu uyarının samimi ve acil olduğunu gösterirken gafletin bir yük gibi arttığını vurgular. Şair, bu yükün ancak bilinçlenme ve

harekete geçmeyle hafifleyebileceğini ifade eder. Dizelerde geçen “dize kalk” ifadesi, pasiflikten çıkıp aktif mücadeleye geçmenin zorunluluğunu simgeler. Behmen, bu şiiriyle hem bireysel hem de toplumsal düzeyde uyanış ve birlik olmanın gerekliliğini ortaya koyar. Gafletin sona erdirilmesi, Türklüğün varoluş mücadelesi açısından kritik bir dönemeç olarak sunulur.

Gaflat bizi bisan etdi dünyada

Ayıl kardaş gafıl yatmak kaçana?

Gam yükini gaflat etdi ziyada

Diyze kal ey gayğa batmak kaçana? (Behmen, 2001, s. 84)

“Gaflet bizi sayılmaz kıldı dünyada

Ayıl kardeş gafıl yatmak ne zamana kadar?

Gam yükünü gaflet etti ziyade

Dize kalk ey derde batmak ne zamana kadar”

Behmen’in “İttifak” (İttifak) şiirinde, şair birlik ve beraberliğin önemini güçlü bir şekilde vurgular. İttifakın, toplumsal dirilişin ve varoluşun temeli olduğunu belirtilirken bunun kaybedilmemesi gereken bir değer olduğu ifade edilir. Şair, nifakın yıkıcı etkisine karşı uyarıda bulunarak bilgi ve bilincin ateşinde canların yanmaması gerektiğini söyler. Bu bağlamda ittifak sadece sosyal bir zorunluluk değil, aynı zamanda insanlık için büyük bir nimet olarak değerlendirilir. Behmen bu şiirle, bölünmenin zararlarına karşı birlik olmanın gerekliliğini ve bunun kültürel, tarihsel bir sorumluluk olduğunu ortaya koyar. İttifak, şairin dilinde Türklüğün geleceğini belirleyecek hayati bir değer olarak anlam kazanır.

İttifakı zinhar elden beramañ

Diriligiñ lezzetidir ittifak

Nıfak odda canım ilim köyamañ

Bu dünyanıñ ni’metidir ittifak (Behmen, 2011, s. 55)

“İttifakı zinhar elden vermeyin

Diriliğin lezzetidir ittifak

Nifak ateşinde canım ilim yanmayın
Bu dünyanın nimetidir ittifak”

Behmen’in “Muhabet” (Muhabbet) şiirinde, şair birlik ve sevginin ayrılmaz bir bütün olduğunu ortaya koyar. İttifakın her ilin kalesi olarak tanımlanması, birliğin korunmasının toplumsal dayanıklılığın temelini oluşturduğunu gösterir. Şair, “düzler muhabet” ifadesiyle, samimi sevginin ve karşılıklı anlayışın birlikteliği güçlendiren esas unsur olduğunu vurgular. Bu yaklaşımda, sadece siyasi veya dışsal birlik değil, aynı zamanda içten gelen bir sevgi ile desteklenen bir dayanışma fikri öne çıkar. Behmen, bu şiiriyle birlik duygusunun sadece bir zorunluluk değil, gönülden paylaşılan bir değer olduğunu edebî bir şekilde dile getirir. Böylece, toplumsal barış ve dirilik için sevgi ve ittifakın birlikte var olması gerektiğini belirtir.

İttifaktır her bir ilin kalesi

İttifakı ilde düzlär muhabet (Behmen, 2001, s. 72)

“İttifaktır her bir ilin kalesi

İttifakı her ilde düzlär muhabbet”

3.1.2.2.3. Vatan ve Vatan Sevgisi

Behmen’in “Balıstan Etsem” (Bal Yeri Etsem) başlıklı şiirinde, şairin vatan sevgisi idealist ve yaratıcı bir tahayyül düzleminde şekillenir. Şair, kendisini bir bahçıvan olarak konumlandırarak vatanını güzelleştirme ve ihya etme görevini gönüllü şekilde üstlenir. Bu yaklaşım, vatani sadece bir toprak parçası değil, sürekli bakım ve sevgi gerektiren canlı bir varlık olarak gören derin bir aidiyet duygusunun ifadesidir. Gül ekmek ve ülkeyi bostana çevirmek, kültürel, ahlaki ve doğal kalkınmanın simgesel bir anlatımıdır. Şairin dağları ve tuzlu bölgeleri bile ağaçla doldurma arzusu, coğrafyanın tüm zorlu koşullarına rağmen umut ve güzellik üretme kararlılığını temsil eder. Behmen burada, vatani bir ilkbahar gibi canlandırmak isterken aynı zamanda ruhsal bir diriliş ve estetik bir dönüşüm hedefi çizer. Bu şiir, vatan sevgisinin sadece savunma değil, aynı zamanda inşa etme, güzelleştirme ve yaşatma sorumluluğu taşıdığını açık biçimde ortaya koyar.

Kasd etdim ta özimi bağban etsem

Güller ekip yuvırdı bostan etsem

Dağ u duzu doldurıban darahtdan

Vatanımı misl gökleman etsem (Behmen, 2001, s. 50)

“Karar aldım ki kendimi bahçıvan etsem

Güller ekip ülkeyi bostan etsem

Dağ ve tuzu doldurarak ağaçtan

Vatanımı ilkbahar misali etsem”

Behmen’in “Vatanım” (Vatanım) başlıklı şiirinde, vatanın doğası bir güzellik ve huzur kaynağı olarak öne çıkar. Şairin bağ ve dağı “anber” ve “hoş hava” şeklinde tanımlaması, bu toprakların duyulara hitap eden zarafetini ifade eder. Bu tasvir, toprağa duyulan derin saygıyı ve onunla kurulan duygusal ilişkiyi yansıtır. Çimlerin dertlere deva olması ise, vatanın yalnızca barınma değil, aynı zamanda insan ruhunu besleyen, yaraları saran bir güç olduğunu ortaya koyar. Behmen, yurdun doğal unsurlarını yalnız güzellik için değil, değerli ve anlamlı bir bütünlük içinde yansıtarak bireyin vatanla olan bağını güçlendiren bir anlayış sunar. Bu şiir, vatanın korunması gereken bir coğrafya olmanın ötesinde, insan hayatına yön veren bir varlık olarak görüldüğünü gösterir.

Bağ u dağıñ ‘anberdir u hoş hava

Otlarıñdır müñler derdlere deva (Behmen, 2001, s. 50)

“Bağ ve dağın amberdir ve hoş hava

Çimlerindir binlerce derde deva”

Behmen’in aynı şiirinde yer alan aşağıdaki dizelerde, yurt toprağının bereketi ve huzur verici doğası öne çıkarılır. Şair, tarlaların verimli oluşunu vatanın üretkenliğiyle özdeşleştirirken bu özelliğiyle ülkenin insanına sunduğu güveni ve sürdürülebilir yaşamı ifade eder. Vadilerdeki ferahlatıcı kokular ise sadece doğanın güzelliğini değil, yaşanan çevrenin ruhsal dinginliğe katkı sağlayan yönünü de belirtir. Behmen için vatan, sadece siyasi ya da coğrafi bir yapı değil; aynı zamanda insanı besleyen, koruyan ve rahatlatan bir yaşama alanıdır. Bu dizelerde görüldüğü üzere, vatan toprağının değerini belirleyen unsurlar yalnızca toprak zenginlikleri değil; onunla kurulan samimi ve derin ilişkidir.

Şairin yaklaşımında, yurdun doğal dokusu aynı zamanda kimlik ve aidiyet hissinin gelişmesinde önemli bir rol üstlenir.

Ekinzariñ ekin babda hasilhiz

Derreleriñ taravatlı atır biz (Behmen, 2001, s. 50)

“Tarlalarının ekin bakımından verimlidir,
Vadilerin ferahlatıcı ıtırıla dolu”

Behmen’in “Ülkäm Saña Guvanyorin” (Ülkem Sana Kıvanıyorum) başlıklı şiiri, vatan sevgisini tarihsel hafıza ve tabiat güzelliğiyle birleştiren güçlü bir anlatı sunar. Şair, Afganistan’ı özgürlüğün ve ihtişamın kaynağı olarak tanımlarken onun geçmişteki büyük rollerine açıkça atıfta bulunur. “Binlerce tarih içinde” ifadesi, bu toprakların sadece bugünün değil, uzun bir mazinin taşıyıcısı olduğunu ortaya koyar. Şairin ruhu besleyen manzaralara ve zengin doğaya verdiği önem, vatanın fiziksel sınırların ötesinde bir yaşama alanı olduğuna işaret eder. Kahraman evlatlara yapılan vurgu ise, vatan sevgisinin eylemle bütünleştiğini ve bu toprağın korunmasında gösterilen fedakârlığın unutulmadığını belirtir. Aslan ve kaplan gibi hayvan imgeleriyle verilen güç ve cesaret, ülkeye duyulan gururu yansıtır.

Azadlığıñ şöketim, veţenim Afğanistan

Müñler tarih içinde, sıfatıñ bolan beyan

Her manzarañ ruhı perver, tebi’atıñ düir efşan

Kahramanlık görkezen, övlemleriñ her zaman

Dolu bars u arslanlı, ülkäm saña guvanyorin

Tarihde büyük şanlı, ülkäm saña guvanyorin (Behmen, 2001, s. 51)

“Azatlığın şevketim, vatanım Afganistan

Binlerce tarih içinde, sıfatın olmuş beyan

Her manzaran iyi ruhlu, tabiatın parlayan inci gibi

Kahramanlık gösteren, evlatların her zaman

Dolu aslan ve kaplanlı, ülkem seninle gurur duyuyorum

Tarihte büyük şanlı, ülkem seninle gurur duyuyorum”

Behmen'in "Vatan Ene, Vatan Ata, Vatan Can" (Vatan Ana, Vatan Ata, Vatan Can) başlıklı şiirinde, vatanın hayatın bütün yönlerini kuşatan temel bir varlık olduğu düşüncesi öne çıkar. Şair, yurdun sadece beslenme ve barınma gibi fiziksel ihtiyaçları karşılayan bir yer olmadığını, aynı zamanda insanı koruyan, büyüten ve şekillendiren bir kaynak olduğunu belirtir. Temiz hava ve mert insanların bu toprakta yetişmesi, vatanın hem doğayla hem de insanlıkla olan bağını güçlendirir. Vatanı terk edenlerin garip kalması ise, yurttan kopuşun yalnızca fiziksel değil, ruhsal bir yoksunluk doğurduğuna işaret eder. "Vatan ana, vatan baba, vatan can" ifadesi, vatanı insanın kimliğini ve varlığını inşa eden asli unsur hâline getirir.

*İyim, giyim hemde durı havası
Merdler barın sansız bağrında eklân
Ülke seni terk eylânler garibdir
Vatan ene, vatan ata, vatan can* (Behmen, 2001, s. 51)

"Yiyeceği, giyimi ve de duru havası
Mertlerin çoğunu bağrında yetiştiren
Ülke, seni terk eyleyenler gariptir
Vatan ana, vatan ata, vatan can"

Behmen, "Nalalı Sözüm" (Naleli Sözüm) başlıklı şiirinde vatan sevgisini derin bir dert ve tutku olarak işler. Vatanın sorunları, şairin gözünde en ağır zehir gibi içini yakarken bu dert onun yaşamındaki en önemli meseledir. Behmen, vatanseverliği sadece bir bağlılık değil, aynı zamanda sürekli bir endişe ve mücadele hâli olarak tasvir eder. Bu güçlü duygu, milletin geleceği için duyulan sorumluluk bilincini ve fedakârlık ruhunu yansıtır. Şairin ifadesiyle, vatan davası bireyin ruhunda derin izler bırakan, hayatı anlamlandıran ve harekete geçiren en büyük motivasyondur.

*Yokdır mende il derdinden başga derd
Bu derd zehrin süzmüş hemişe gözüm* (Behmen, 2001, s. 89)

"Yoktur bende il derdinden başka dert
Bu dert zehrin süzmüş herdayım gözüm"

Behmen, “Mehir Düri” (Mehir Hazinesi) başlıklı şiirinde vatanseverliği, halkına karşı duyulan derin saygı ve edeple ilişkilendiriyor. Ona göre gerçek vatan sevgisi, içinde bulunulan topluma sevgi ve hürmet göstermekten geçer. Toplumun her bireyine karşı sergilenen saygı, vatanın birliği ve dirliği için temel bir değer olarak öne çıkar. Şair, edebin kişiye kattığı manevi değerlerin, sosyal dayanışmayı ve birlik ruhunu güçlendirdiğini vurgular. Böylece Behmen, vatanseverliğin sadece coğrafi bağlılık değil, insan ilişkilerinde gösterilen incelik ve sorumluluk bilinci olduğunu öğretir.

Behmen etgin mıdam iliñe hormat

Bu kucağı edeb miyesser eylär (Behmen, 2001, s. 95)

“Behmen et sen hep halkına hürmet

Bu kucağı edep nasip eyler”

Behmen “Fazıl Yağdır Hıdayım” (Fazıl Yağdır Hıda’m) başlıklı şiirinde, vatan ve vatanseverlik temasını derin bir samimiyetle işler. Yaşanan nifak ve ayrılığın yol açtığı acıyı içtenlikle dile getirirken, Allah’a sığınarak merhamet ve iyilik talebinde bulunur. Şair, vatanın bölünmez bütünlüğü için duyulan hassasiyeti ve içinde bulunduğu sıkıntıları güçlü bir şekilde ifade eder. Bu yakarış, milletin birlik ve dirliği için Allah’tan yardım dilemenin, vatan sevgisinin ve sorumluluğunun önemli bir parçası olduğunu vurgular. Böylece Behmen, vatanseverliği sadece coğrafi aidiyet değil, aynı zamanda manevi bir mücadele ve sabırla bütünleştirir.

Nıfak odında yanyorın ülkäme

Rehim eylöp fazıl yağdır Hıdayım

Arık bolıp ğan akıyorın ülkäme

Rehim eylöp fazıl yağdır Hıdayım (Behmen, 2001, s. 15)

“Nifak ateşinde yanyorum ülkeme

Acıyarak fazıl yağdır Hıda’m

Hendek olup kan akıyorum ülkeme

Acıyarak fazıl yağdır Hıda’m”

Behmen, “Ėam Yağını” (Gam Belası) başlıklı şiirinde Afganistan’ın uzun süredir devam eden sıkıntı ve acılarını derin bir üzüntüyle dile getirir. Ülkenin üzerine hiç dinmeyen gam ve keder yağdığını ifade ederek vatanın yaşadığı zorluklara karşı duyduğu derin kaygıyı yansıtır. Şair, bu tasvirle hem milletin yaşadığı sıkıntıları gözler önüne seriyor hem de vatanseverlik duygusuyla sabır ve dayanışma çağrısı yapar. Behmen’in bu eseri, vatanın çektiği acıların milletin ortak kaderi olduğunu ve bu zor zamanlarda birlik olmanın önemini güçlü bir şekilde vurgular.

Hiçbir dinman yigrim bir yıldan bāri

Ėam yağını yağyor Afęanıstana (Behmen, 2001, s. 89)

“Hiç durmadan yiğirmi bir yıldan beri
Gam belası yağıyor Afganistan’a”

Behmen, “İl” (Halk) başlıklı şiirinde vatanı kutsal ve koruyucu bir güç olarak tasvir eder. Vatanın, tıpkı bir baba gibi evladını aziz ve özenle sakladığını, hiçbir kimsenin bu kutsal topraklarda haksızlık yapmasına izin vermediğini vurgular. Şair, bu anlayışla vatanın sadece bir toprak parçası olmadığını; içinde yaşayanların güvenliği, huzuru ve onuruyla birlikte kutsal bir değer olduğunu dile getirir. Behmen, vatan sevgisinin, milletin dayanışması ve koruma bilinciyle yaşatılması gereken kutsal bir sorumluluk olduğunu öğütler.

Balası dek ‘eziz saklar göğsinde

Hiçbir kime gamı görmez rava il (Behmen, 2001, s. 23)

“Balası gibi aziz saklar göğsünde
Hiçkimseye görmez gamı reva il”

Behmen, “Divana ‘aşık” (Divane Aşık) başlıklı şiirinde vatanına duyduğu derin sevgi ve bağlılığı açıkça ortaya koyar. Vatanın yaşadığı sıkıntıları dile getirmekle kalmayıp, aynı zamanda onun gelişip kalkınması için içten bir gayret ve aşkla çalışmayı benimser. Şair, vatanseverliği sadece duygusal bir bağlılık olarak değil, aynı zamanda sorumluluk

bilinciyle hareket eden aktif bir çaba olarak tasvir eder. Bu anlayış, milletin refahı ve geleceği için bireysel fedakârlık ve tutkunun önemini güçlü biçimde vurgular.

Mendirin ili gamdan yazmana 'aşık

Vatanımı abad etmâne 'aşık (Behmen, 2001, s. 58)

“Benimdir ili gamdan yazmaya âşık

Vatanımı geliştirmeye âşık”

3.1.2.3. Siyasi Temalar

Behmen’in “Hökümet” (Hükûmet) başlıklı şiirinin aşağıdaki dizelerinde, siyaset ile yönetim arasındaki ilişki, amaç ve usul bağlamında ele alınır. Şair, iyi bir yönetimin sadece makam sahibi olmakla değil; siyaseti doğru anlamak ve onu halkın yararına kullanmakla mümkün olduğunu vurgular. “Siyasetini meramında hoş eyler” ifadesiyle, yöneticilerin siyasal iradelerini kendi çıkarları için değil, toplumun ortak iyiliği için şekillendirmeleri gerektiğine işaret eder. “Maksadında akıllı olsa hükûmet” dizesi ise, aklın ve hikmetin siyasetin merkezinde yer almasının şart olduğunu dile getirir. Behmen’e göre hükûmetin başarısı, güç gösterisinden çok hedeflerinin ahlaki sağlamlığı ve uygulama biçiminin adalete dayanmasına bağlıdır. Bu yaklaşım, şairin yönetim anlayışında bilgi, akıl ve niyetin en az yetki kadar önemli olduğunu ortaya koyar. Bu yönüyle şiir, halktan kopuk ve baskıcı yönetim biçimlerine karşı örtük bir eleştiri niteliği de taşır.

Siyasetni meramında hoş aylar

Maksadında 'akıl bolsa hükümet (Behmen, 2001, s. 44)

“Siyasetini meramında hoş eyler

Maksadında akıllı olursa hükûmet”

Behmen’in aynı şiirinde, siyaset ve yönetim ilişkisi toplumsal sorumluluk temelinde ele alınır. Şair, ideal hükûmeti sadece otorite sahibi bir yapı olarak değil; halkın sorunlarını yüklenen, kendini halk karşısında sorumlu hisseden bir yapı olarak tanımlar. “Kendisini halk doğrultusunda mesul tutar” dizesi, siyasal meşruiyetin kaynağının halk olduğunu

açıkça ortaya koyar. “Siyasete kâmil olsa hükûmet” ifadesi ise, olgunluk ve yetkinlik kavramlarını siyasetin ayrılmaz parçası hâline getirir. Behmen, burada hükûmetin başarısını maddi güçle değil; halkla kurduğu adaletli ve sorumlu ilişkilerle ölçer. Ona göre siyaset, halktan uzaklaşan bir araç değil; halkın iyiliğine yönelen bir hizmet biçimi olmalıdır. Bu şiir, modern kamu yönetimi anlayışlarıyla da örtüşen şekilde, yöneticinin halka karşı hesap verebilirliğini ve etik sorumluluğunu öne çıkarır.

Özin biler il doğrısında mesul

Siyasata kâmil bolsa hükümet (Behmen, 2001, s. 44)

“Kendisini halk doğrultusunda mesul tutar
Siyasette kâmil olursa hükûmet”

Behmen “Dövlət” (Devlet) başlıklı şiirinde, devletin gücünü yalnızca askerî, ekonomik ya da idari üstünlükle değil; halkın gönlünü kazanma becerisiyle değerlendirir. “Siyaseti başarılıdır cihanda” ifadesi, küresel anlamda güçlü bir devletin varlığına işaret ederken; bu gücün kaynağı olarak “halk gönlünü eğer alırsa devlet” dizesi, meşruiyetin halk desteğine dayandığını ortaya koyar. Behmen’e göre halktan kopuk bir siyaset, uzun vadede başarı getirmez. Bu anlayış, siyasal liderliğin empati, adalet ve hizmet ilkeleriyle yörgülmesi gerektiğini vurgular. Şairin burada sunduğu devlet modeli, halkla bütünleşmiş bir yapıyı temsil eder. Bu bakış açısı, Behmen’in siyaset anlayışında insan merkezli yönetimin vazgeçilmez olduğunu açık biçimde gösterir.

Siyasatı kâmiyabdır cahanda

İl gönlünü eğer alasa dövlət (Behmen, 2001, s. 43)

“Siyaseti başarılıdır cihanda
Halk gönlünü eğer alırsa devlet”

Behmen’in aynı şiirinin aşağıdaki dizesinde, devlet kavramı hizmet temelli bir anlayışla tanımlanır. Şair, devletin asli görevinin halkına hükmetmek değil, ona hizmet etmek olduğunu açıkça ifade eder. “Hakikatte devlet halka hizmetkâr” dizesi, iktidarın özü itibarıyla bir sorumluluk ve yükümlülük taşıdığını vurgular. “Muvaffaktır bunu anlarsa

devlet” ifadesi ise, gerçek başarının halkın ihtiyaçlarını gözetmek ve onları adilce karşılamakla mümkün olduğunu dile getirir. Behmen’e göre bir devletin büyüklüğü, halkı üzerinde kurduğu güçle değil; halkına ne ölçüde fayda sağladığıyla ölçülmelidir. Bu yaklaşım, yöneticilere ahlaki ve sosyal bir sorumluluk yüklerken; devlet-halk ilişkisinin sevgi, güven ve karşılıklı bağlılık zemininde kurulması gerektiğini savunur. Şairin bu bakış açısı, siyaset kurumunun amacını yeniden tanımlayan ve halk merkezli bir yönetim anlayışını savunan güçlü bir duruştur.

Hakikatda devlet ile hizmetgär

Muvaffaktır mundan ańasa devlet (Behmen, 2001, s. 43)

“Hakikatte devlet halka hizmetkâr
Muvaffaktır bunu anlarsa devlet”

Behmen’in “İşli İl” (İşli Halk) başlıklı şiirinde, özgürlük siyasal düzenin en temel şartı olarak sunulur. Şair, bir ülkenin gerçek anlamda varlık kazanabilmesi ve işleyebilir bir devlet yapısına sahip olabilmesi için halklarının özgür olması gerektiğini savunur. “Her ülkenin olursa halkları azat” dizesi, birey hak ve özgürlüklerinin siyasal istikrarla doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. Devamında yer alan “Azatlıktan halkının ruhu şad” ifadesi ise, özgürlükle beraber gelen toplumsal huzuru ve ruhsal tatmini öne çıkarır. Behmen burada siyasal rejimlerin başarısını, halkın gönül ferahlığı ve yaşadığı huzurla ölçer. Bu dizelerde özgürlük, sadece bir hak değil; aynı zamanda halkın mutluluğunun ve devletin meşruiyetinin temeli olarak kurgulanır.

Her kişveriń bolsa halkları azad

Azadlıqdan merdimiń ruhu şad (Behmen, 2001, s. 42)

“Her ülkenin olursa halkları azat
Azatlıktan halkının ruhu şad”

Behmen’in “İslam” (İslam) başlıklı şiirinde, siyaset kavramı dinî ve ahlaki bir zeminde ele alınır. Şair, siyaseti yalnızca yönetim ve güç ilişkilerinden ibaret görmez; aksine onun en yüksek ve en anlamlı biçimini İslam’ın değer sisteminde bulur. “Dirilikte büyük

siyaset İslam” dizesi, İslam’ın birey ve toplum hayatına yön veren ilkeleriyle en adil, en kapsamlı ve en yaşatıcı yönetim anlayışını sunduğunu ifade eder. Behmen, bu yaklaşımıyla siyaseti kuru bir iktidar mücadelesinden çıkarıp insanı yücelten ve toplumu bir arada tutan yüksek bir yol olarak tanımlar.

Behmen eger siyasata düşünseñ

Dirilikde büyük siyasat ıslam (Behmen, 2001, s. 9)

“Behmen eğer siyaseti anlarsan

Dirilikte büyük siyaset İslam”

3.1.3. Dinî Temalar

Behmen’in şiirlerinde dinî temalar, bireysel inanç dünyası ile toplumun manevi değerleri arasında köprü kuran çok katmanlı bir muhteva taşır. Şair, Allah’a duyulan aşkı, peygamber sevgisini ve faniliğin idrakini işlerken aynı zamanda tasavvufî düşünceyle örülü bir ruh iklimi sunar. Bu şiirlerde dünyevî aşk, ilahî aşka dönüşür; nefis terbiyesi, hakikate ulaşma arzusu ile birleşerek okuyucuyu manevi bir yolculuğa çıkarır. İslami öğreti ve geleneğin izlerini taşıyan bu anlatım, yalnızca bireyin değil, toplumun da inanç yapısını yansıtan güçlü bir dilsel ve düşünsel zenginliğe sahiptir.

Behmen, dinî temaları kaleme aldığı şiirlerinde başta Allah teması olmak üzere pek çok İslami motifi işlemektedir. Namaz, oruç, zekât gibi ibadetler sadece dinî vazifeler olarak değil, ruhun arınması ve bilincin uyanışı olarak anlam kazanır. Ramazan ve Kurban bayramları gibi dinî günler ve bayramlar ise, şiirlerde ilahî yakınlık ve manevi coşkunun sembolü hâline gelir.

Behmen’in dizelerinde müminlik, sadece inançla sınırlı kalmaz; ahlak, sorumluluk, dua ve Kur’an rehberliğinde yaşanan bilinçli bir hayat anlayışıyla tamamlanır. Peygamber sevgisi ise onun şiirlerinde hem tema hem de duygusal merkez olarak yer alır; Hz. Muhammet’in şefaatine duyulan ümit, rahmetin en yüce kaynağına yönelişin bir ifadesidir. Böylece Behmen, dinî temaları yalnızca didaktik bir zeminde değil; tasavvufî bir letafet ve şiirsel bir vecd içinde, metafizik bir derinlikte işler.

3.1.3.1. Allah

Behmen'in şiirlerinde dinî duyarlılığın, İslam sevgisinin ve Allah'a bağlılığın izlerine her satırda rastlamak mümkündür. İslam ahlâkını benimseyen ve bu doğrultuda bir yaşam sürmeyi şiar edinen şair, "Ya Yardan" (Ya Yaradan) başlıklı şiirinde, âlemlerin Rabbi olan Allah'a övgüler sunmakta ve kendisini O'na tam bir teslimiyet içinde gördüğünü ifade etmektedir. Behmen, insanın topraktan yaratıldığını vurgulayarak kendi varlığının da aslında bir hiç olduğunu; ancak Allah'ın kendisine insan olma makamını lütfederek akıl cevheriyle onu şerefliendirdiğini dile getirir. Şiirlerinde, toprağı ruhla süsleyen yüce Allah'ın kendi varlığının asıl sahibi olduğunu ifade eden şair, kaderin çizdiği yolda bir mecnun gibi yürüdüğünü ve daha doğmadan önce yazılmış olan alın yazısına boyun eğdiğini belirtir. Ayrıca, kendisini Hz. İsmail gibi Allah yoluna adanmış biri olarak tanımlayarak ilahi iradeye olan bağlılığını güçlü bir şekilde vurgular.

Topırtım hiçtim adam eylân sensiñ

Añ gövherin başıma caylan sensiñ

İslam tacin giydiriban başıma

Mahluklarıñ içinde şanlan sensiñ (Behmen, 2007, s. 1)

"Toprak idim, hiç idim, adem eyleyen sensin

Akıl gevherini başıma yerleştiren sensin

İslam tacını giydirerek başıma

Mahlukların içinde şanlandıran sensin."

Eserlerinin başında daima Allah'a övgüyle başlayan Behmen, "Guvancım" (Kıvancım) adlı şiirinde İslam dinine duyduğu derin sevgiyi dizelerinde yansıtır. Şair, Allah'ın azametini ve keremini tasvir ederken bu ilahi nimetler karşısında daima şükür içinde olduğunu ifade eder. Allah'ın kendisine lütfettiği akıllı büyük bir devlet ve servet kıymetinde görerek bunun dünya değerinde bir fazilet olduğunu dile getirir. Şiirde, temiz bir kalbe sahip olduğunu ve İslam nurunun kalbinde parıldadığını belirten Behmen, böylesine yüce bir nimete sahip olmanın şükrü olarak dilinin sürekli zikir ve sena ile meşgul olduğunu beyan eder.

Nazar taşlan Mehreban Huda maña

Adam makamın eylän a'ta maña

Aziz eyläp cümle insan içinde

İslam şanını eden ehda maña (Behmen, 2001, s. 1)

“Nazar eden merhametli Hüda bana

Adem makamını bahşetmiş bana

Aziz eyleyerek cümle insan içinde

İslam şanını eyleyen hediye bana”

Behmen, “Musulman” (Müslüman) adlı şiirinde Müslüman olmanın büyük bir şeref ve yücelik olduğunu vurgulamakta; Rabbine iman eden kişinin İslam dininde hakikatin cevherini bulabileceğini ifade etmektedir. Şair, yaratılışının farkında olan insanın tefekkür ve akıl yoluyla doğru yola ulaşabileceğini belirtir. Şiir boyunca, Müslüman bireyin sahip olması gereken nitelikleri sıralayan Behmen, Allah’a iman eden kulun O’nun kudreti karşısında acziyet içinde olduğunu dile getirir. İman sahibi bir kişinin tüm kalbiyle Kur’an’a uygun yaşaması, insanlara zulmetmemesi ve kimseye eziyet etmemesi gerektiğini dizelerine yansıtır. Müslüman kimsenin şeytana fırsat vermemesi, dilini gıybet ve yalandan uzak tutması; kalbini ise kıskançlık ve düşmanlıktan arındırması gerektiğini vurgular. Allah’a inanan bireyin gözünü haramdan sakınması, kıyamet gününden korkarak hiçbir mahlûka zarar vermemesi gerektiği düşüncesi de şiirin dikkat çekici temaları arasındadır. Öte yandan, iman sahibi olduğu hâlde ibadetlerinde riyaya düşen kişilerin, Allah katında dualarının ve tövbelerinin kabul görmeyeceğini dizelerinde ifade eder.

Musulmanıñ bolsa dine da'vası

Ama bolsa ta'atında riyası

Qabul bolmaz Huda tıvba du'ası

Savap tapmaz riya izlan musulman (Behmen, 2001, s. 40)

“Müslümanın olsa dine davası

Ama olsa ibadetinde riyası

Kabul olmaz Hüda’ya tövbe duası

Sevap bulmaz riya izleyen Müslüman”

Behmen'in *Tört Gül* adlı eserinde, "Övüş" (Övüş) başlığı altında Allah zikri ve ilahi temanın oldukça yoğun şekilde işlendiği görülmektedir. Şair, Allah'ın insanı topraktan yarattığını, ona dil, göz gibi çeşitli nimetler bahsettiğini ve onu tüm kâinat içinde aziz bir konuma yükselttiğini vurgular. Dörtlüklerin başındaki dizelerde besmeleye ve tevhid kelimesine yer veren Behmen, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın hikmetine ve lütfuna övgüler sunar:

Başlıyorsın uluğ Tañrı adına

Ol Muhammad Mustafanıñ yadına

Lä İlähe İllAllah'lı yöregmiñ

İmanı bar ma'ni bilen zatına (Behmen, 2004, s. 2)

"Başlıyorum ulu Tanrı adına

O Muhammet Mustafa'nın yadına

Lâ ilâhe illallah'lı yüreğimin

İmanı var mana ile zatına"

Şair, Allah'ı cihanda azametiyle var olan, her şeyi bilen ve gören, tüm kullarına aynı derecede merhametli olan yüce bir yaratıcı olarak tasvir eder. Ona göre Allah, insana cüzi irade bahşetmiştir. Ancak hata yapan kullar da onun affediciliğine ve merhametine sığınarak tövbe ettiklerinde reddedilmeyeceklerdir. Behmen, Kur'an ayetleri ve hadislerde geçtiği gibi, Allah'ın kullarının günahlarını affedeceğini şiir diliyle ifade etmektedir:

Hüdavendim bir hallağ 'alimdir

Hemmä birdek mehreban u na'imdir

Adamzadı iradasına azadlan

Bilse insan cahanında azimdir (Behmen, 2004, s. 2)

"Hüdavendim kainatın yaratıcısıdır

Herkesi aynı seviyede merhametli ve naimdir

İnsanoğlunu iradesine özgür bırakan

Bilse insan, cihanında azimdir"

Behmen, Allah'ın kudretiyle kâinatı güzelliklerle donattığını ve O'nun lütfettiği ilim sayesinde hakikatin ve evrensel sırların kavranabileceğini ifade eder. Allah'ın yolunda yürüyen kulların hem dünya hem de ahiret saadetine nail olacağı müjdesini şiirlerinde dizelerine yansıtır.

Bu cahanı ziba eylän kirdigär

‘ilmi bara bu razlardır aşikar

İzlan bolsa herkim Huda yolını

Cahanını eylän behiştdek gülzar (Behmen, 2004, s. 16)

“Bu cihanı güzel eyleyen Yaradan

İlmi var olana bu sırlardır aşikâr

Kim Hüda yolundan gitmiş ise

Cihanını eylemiş cennet gibi gülzar”

Şair, “Hüdavenda” (Hüdavenda) adlı şiirinde Allah’ın yüceliğini ve kudretini ön plana çıkararak O’nun dergâhından başka sığınılacak bir tövbe kapısının olmadığını dile getirmektedir. Bu şiirinde Allah’ı Esmü’l Hüsna’dan isimlerle anarak O’na yönelik derin bir saygı ve bağlılıkla övgüler sunar. Şiir, genel yapısı itibarıyla bir münacat şeklinde kaleme alınmıştır. Behmen, Allah’ın mutlak gücüne hayranlığını ifade ederken aynı zamanda O’nun gazabından korktuğunu ve ilahi affına muhtaç olduğunu içtenlikle dile getirir.

Sen kerim sen sen Rahimsen hem ruvuf

Keremiñsiz bu Behmende medar yok (Behmen, 2001, s. 6)

“Sen Kerimsin, sen Rahimsin ve Rauf

Keremin olmadan bu Behmen’de medar yok”

Behmen, “Suruşım” (Meleğim) adlı şiirinde Allah’a içten yakarışlarda bulunarak bir münacat örneği sunar. Şair, kulluğuna ve imanına olan bağlılığını dile getirirken hayatının tamamıyla Allah’ın iradesine bağlı olduğunu da açıkça ifade eder. Aşağıdaki beyitte Behmen, kulluk bilincinin tam olduğunu ve yalnızca Allah’ın dergâhına yöneldiğini

vurgular. Allah'tan başka bir kapıya yönelmediğini belirterek tevekkül ve teslimiyet temasını ön plana çıkarır.

Kamil irur bendeligime imanım

Bu dergahdan başga yokdır hiç işim (Behmen, 2001, s. 13)

“Kâmilidir kulluğuma imanım

Bu dergâhtan başka yoktur hiç işim”

Şair, Allah'ın her günü birer fırsat cevheri olarak lütfettiğini ve insanın kendi iradesiyle çalışarak bu nimetlerden faydalanabileceğini ifade eder. Bu yaklaşım, ayetlerde geçen hayır ve şerrin Allah'tan olduğu inancıyla da örtüşmektedir. Aynı zamanda Behmen, haramdan uzak durmak adına Allah'a yönelerek O'ndan yardım talep eder. Aşağıdaki beyitlerde, insanın her gün kendisine sunulan ilahi fırsatları değerlendirmesi gerektiği fikri ön plana çıkmakta; irade, emek ve sorumluluk kavramlarıyla birlikte dinî bilinç vurgulanmaktadır.

Her günüñde bardır fırsat gövheri

Öz iradam işläp fayda alışım (Behmen, 2001, s. 13)

“Her gününde vardır fırsat gevheri

Öz iradem çalışıp fayda alışım”

Behmen, “Bir Allah Subhana” (Tek Allah Sübhana) adlı şiirinde Allah'ın doğada, kâinatta ve ahirette meydana gelen her şeyi en güzel şekilde yarattığını dile getirmektedir. Şair, özellikle gökyüzüne yönelttiği dikkatle, uçsuz bucaksız bir sonsuzluk içinde yer alan semada; insanı aydınlatan ve ısıtan güneşi, gecenin karanlığında yön kaybına engel olan, güzelliğiyle dikkat çeken ayı ve yıldızları yaratanın da Allah olduğunu vurgular.

Gice gündiz yıldızları barķ urıp

Yahtı saçyor asmanından heryana (Behmen, 2001, s. 17)

“Gece gündüz yıldızları parlayıp

İşık saçıyor gökyüzünden her yana”

Şiirde ayrıca dünyanın yaratılışı detaylı biçimde ele alınmakta; Zühre (Venüs), Mirih (Mars), Müşteri (Jüpiter), Ülker (Ülker), Zemin (Yer) ve Asıman (Gökyüzü) gibi gök cisimlerinden de söz edilmektedir. Bu bağlamda Behmen, yerin dört unsurdan oluştuğunu ifade ederek kâinattaki nizamın ve sırların kavranabilmesi için Allah’ın insana lütfettiği akli kullanması gerektiğini beyan etmektedir. Aşağıdaki dizelerde, Behmen’in sadece ilahi güzelliklere hayranlıkla bakmadığı, aynı zamanda tefekkür yoluyla varlık ve yaratılışın hikmetine ulaşmayı amaçladığı görülür. Şairin dizeleri, hem kozmolojik hem de metafizik bir bakış açısı içermekte olup Allah’ın kudretinin izlerini doğanın her zerresinde görebileceğimizi ortaya koymaktadır.

Venüs, mirih, müşteri ve ülkerde

Dirilikden yoktur hiç bir nişana (Behmen, 2001, s. 17)

“Zühre, Mars, Jüpiter ve Ülker’de

Yaşamdan yoktur hiçbir nişan”

Şiirde, yeryüzünde ekilen ağaçlardan elde edilen leziz meyveler, cenneti andıran güller misali çiçekler, dağlar ve taşlar ile altın ve petrol gibi yeraltı zenginliklerinden söz edilmektedir. Toprakta filizlenen tohumların insan hayatına sağladığı faydalar vurgulanmakta; bunun yanı sıra milyarlarca yıldız ve gezegenlere dair betimlemelere yer verilmektedir.

Nahalları eklese bal öndir

Miyve gülü meñzâr behişt rizvana (Behmen, 2001, s. 17)

“Tohumları ekilse bal hasıl verir

Meyve gülü benzer cennet rıdvana”

Dağlarınñ yörekleri dolı kân

Her bir kâni nift u tilla hazane (Behmen, 2001, s. 17)

“Dağlarının yürekleri dolu maden
Her bir madeni petrol ve altın hazine”

Behmen, “Gülzarı Bar Özinde” (Gülzarı Var Özünde) başlıklı şiirinde Allah’a olan derin bağlılığı ve teslimiyeti merkezine alır. Şair, kainatın tamamının Yaratıcı’nın hizmetinde olduğunu vurgulayarak, kendisinin de bu büyük hizmetkârlar arasında yer aldığını ifade eder. Bu bağlılık ve teslimiyet, insanın varoluş amacını ve ruhani yönünü güçlendiren temel unsurlardan biri olarak öne çıkar. Behmen, Allah temasıyla insanın kendini Tanrı’ya adanması ve O’nun yüceliğini her an bilerek yaşaması gerektiğini öğütler.

*Tamam cahan hıdmatına bil bağlan
Behmen kebi müñ hıdmatgär özinde* (Behmen, 2001, s. 59)

“Bütün cihan hizmetinde bel bağlamış
Behmen gibi bin hizmetkâr özünde”

3.1.3.2. Peygamber

Klasik Türk edebiyatında naat türü, Hz. Muhammed’e duyulan sevgi, saygı ve bağlılığın en samimi ve en estetik şekilde ifade edildiği şiirsel formlardan biridir. Bu şiirler, sadece bir övgü yahut yakarış değil, aynı zamanda İslam inancının temel öğelerini barındıran, teolojik, tasavvufî ve ahlaki anlam derinliğine sahip metinlerdir. Söz konusu gelenek içerisinde Behmen, Hz. Muhammed’i merkeze alan bu şiirinde, hem bireysel bir iman tecrübesini hem de ümmet bilincini yansıtan bir söylem geliştirir:

*İki ‘alam da ‘ali, şan şöketiñ Muhammed
Kövn u mekan celali azamatiñ Muhammed* (Behmen, 2001, s. 8)

“İki alemde âli, şan şevketin Muhammet
Varlık âlemi celali azametinin Muhammet”

*İslam dine iftiħar, saña iberlen Kuran
İki cahan ziyneti, fazilatıñ Muhammed* (Behmen, 2001, s. 8)

“İslam dinine iftihar, sana gönderilen Kur’an
İki cihan ziyneti, faziletin Muhammet”

“Şefa‘atîñ Muhammed” (Şefaatin Muhammet) başlıklı bu naat, Hz. Muhammed’in risaletini, şefaatin, Kur’an ile ilişkisini, ümmeti üzerindeki etkisini ve dünya-ahiret denklemindeki yüce konumunu ele alan çok katmanlı bir temaya sahiptir. Şairin ifadeleri, yalnızca aşkın ve hayranlığın sözlü dışavurumu değil, aynı zamanda bir iman manifestosu niteliği taşır. Şiir boyunca Hz. Muhammed’in varlık sebebi olarak konumlandırıldığı, vahiyin taşıyıcısı ve hakikatin sesi olarak yüceltildiği görülür. Bu bağlamda Behmen’in şiiri, Hz. Peygamber’i hem kozmolojik hem de bireysel düzlemde anlamlandırmaya yönelik güçlü bir edebî örnektir.

Behmen’in şiirinde, Peygamber’in risâleti, kâinatın dirilişiyle özdeşleştirilmektedir. Varoluşun maksadının Hz. Muhammed’in şahsında gizlendiği ifade edilirken onun peygamberliğiyle cehalet, küfür ve zulmün ortadan kaldırıldığı anlatılır. Bu yönüyle şair, vahyin diriltici misyonunu öne çıkarır.

‘alam cahan medarı, hılkatînda nihandır

Etdi cahanı ehya resaletiñ Muhammed (Behmen, 2001, s. 8)

“Âlem cihan medarı, yaradılışında nihandır
Etti cihanı ihya risâletin Muhammet”

Behmen, İslam öncesi Arap toplumunun putperestlik dönemine atıf yaparak Hz. Muhammed’in gelişiyi birlikte cehalet devrinin sona erdiğini ve diyanetle (inanç sistemiyle) insanların saadete eriştiğini vurgular. Bu bağlamda Peygamber, sadece bireysel değil, toplumsal dönüşümün de öncüsü olarak tasvir edilir.

Lat menatı yoğaldıp, etdi cahalatı güm

Ummatlarıñ hoşbahtlan diyanatıñ Muhammed (Behmen, 2001, s. 8)

“Lât menatı yok edip, cehaleti yok etdi
Ümmetlerini mutlu eden diyanetin Muhammet”

Şair, Hz. Muhammed’e duyduğu sevgi ve bağlılığın günlük yaşamına nasıl yerleştiğini samimi bir biçimde ifade eder. Sabah akşam, her daim Hz. Peygamber’i anmak, ona salavat getirmek, şair için artık bir alışkanlık değil, âdeta içselleştirilmiş bir ibadet biçimidir. “Ya Resulallah” nidâsı, sadece bir sesleniş değil, aynı zamanda bir özlem, bir bağlılık ve bir dua ifadesidir. Şairin dilinden düşmeyen bu zikri, onun ruh dünyasını şekillendiren bir manevi disiplin hâline gelmiştir. Bu yönüyle beyit, Peygamber sevgisinin sürekliliğini, gündelik hayata nüfuz eden derin etkisini ve salavatın şairin hayatındaki rolünü vurgulayan içten bir naat ifadesi olmuştur.

Şam u seher hemişe Behmen dilinde endik

Ya Resulallah diyip, salavatıñ Muhammed (Behmen, 2001, s. 8)

“Sabah akşam her daim Behmen dilinde alışkanlık
Ya Resulallah diyerek, salavatın Muhammet”

Şair, “Guvancım” (Kıvancım) başlıklı şiirinde, Hz. Muhammed’in azametini “direk” metaforuyla hayati bir dayanak olarak görürken onun şan ve şevketini ise mutluluğun kaynağı olarak tasvir eder. Kıyamet günü için şefaât ümidi ve onun inayetine duyulan güven, dörtlüğün merkezinde yer almakta; böylece Peygamber hem dünyevi hem uhrevi kurtuluşun teminatı olarak yüceltilmektedir. Bu kısa ama yoğun söyleyiş, Hz. Muhammed’e duyulan derin sevgi, teslimiyet ve tevekkül duygularını sade ve içten bir ifadeyle ortaya koyar.

Azamatıñdır süyegim Muhammed

Şan şövketiñdir guvancım Muhammed

Sensiñ erte şefa’at huahim

‘enayatiñ etminanım Muhammed (Behmen, 2004, s. 8)

“Azametindir direğim Muhammet

Şan şevketindir mutluluğum Muhammet

Sensin yarın şefaât edicim

İnayetin güvencem Muhammet”

3.1.3.3. İbadet

İslam dininde ibadet, Müslüman'ın Allah'a olan bağlılığını, teslimiyetini ve kulluk bilincini görünür kılan ve hayata geçiren en temel ibadet biçimlerinden biridir. Kavramsal olarak ibadet, yalnızca belirli ritüel davranışları değil, aynı zamanda bireyin yaşamının tüm yönlerinde Allah'ın rızasına uygun bir kişilik sergilemesini de kapsar. Bu bağlamda ibadet, hem bireysel hem de toplumsal boyuta sahip inanç ile eylem arasında bağlantı kuran bütüncül bir dinî yaşantıdır.

İbadetlerin en temel amacı, Müslüman'ın ahlaki olgunluğa ulaşması, içsel disiplinini güçlendirmesi ve ilahi iradeyle uyumlu bir yaşam sürmesidir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım" (Zariyat, 51/56) ayetiyle, ibadetin insanın varlık gerekçesiyle doğrudan ilişkili olduğu açıkça belirtmiştir. Bu ifade, ibadetin İslam'daki merkezî konumunu ve insan hayatındaki kurucu rolünü ortaya koyar.

İslam'da ibadet; namaz, oruç, zekât, hac gibi farz ibadetlerin yanı sıra, dua, zikir, Kur'an okumak, ahlaki erdemleri yaşamak ve toplumsal sorumlulukları yerine getirmek gibi daha geniş bir çerçevede değerlendirilir. Bu çok katmanlı yapı, ibadetin sadece bireyin Allah ile ilişkisini değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerdeki etik davranışlarını da düzenleyen bir ilke olduğunu gösterir.

Behmen "'ibadet" (İbadet) başlıklı şiirinde ibadet kavramını yalnızca bireysel ibadet şekilleriyle sınırlı olmayan, toplumsal ve ahlaki sorumlulukları da içine alan bir anlayışla ele alır. Şair, Hakk'ı söylemenin yani doğruluk ve adalet temelinde bir söz ve duruş sergilemenin ibadet sayıldığını ifade ederken aynı zamanda halkın yararına atılan her adımın da kulluk kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Bu yaklaşım, İslam dininde ibadetin sadece namaz, oruç gibi belirli ibadet biçimleriyle sınırlı kalmayıp yaşamın her alanında Allah'ın rızasını gözeten davranışları da kapsadığını gösterir. Şiirin devamında, halkın sıkıntılarını hafifletmenin ve onları kaygıdan uzak, huzurlu bir hayata kavuşturmanın da ibadet sayılması, kulluğun toplumsal sorumlulukla bütünleştiğini ortaya koyar. Bu dizeler, ibadetin sadece bireysel bir vecibe değil, başkalarının hayatına değer katan ahlaki bir duruş olduğunu gösterir. Behmen'in şiiri, İslam'daki ibadet

anlayışını sosyal adalet, merhamet ve hizmet ekseninde yorumlayan bütüncül bir bakış açısı sunar.

Bil ey eziz hakı aytmak 'ibadat

İl hıdmatna kadam goymak 'ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Bil ey aziz Hakk’ı söylemek ibadet

Halk hizmetine adım atmak ibadet”

Gıncılığı il üstinden göterip

İli gamsız dınç saklamak 'ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Sıkıntıyı halk üzerinden kaldırıp

Halkı gamsız, huzurlu yaşatmak ibadet”

Behmen aynı şiirin devamında ibadeti hem nefsin arzularına karşı direnmek hem de aile ilişkilerinde sorumluluk bilinciyle davranmak üzerinden tanımlar. Şair, kısa ömürlü dünya hayatında zalim nefsin isteklerine boyun eğmeyip onu kontrol altına almanın ve Hakk’ın yoluna sevgiyle bağlanmanın gerçek bir ibadet olduğunu ifade eder. Bu anlayış, İslam’da nefisle mücadeleye verilen önemin altını çizer; çünkü nefsin terbiyesi, kulun manevi olgunluğa erişmesinin temel adımlarından biri olarak kabul edilir. Şiirin devamında ise anne babanın duasının koruyucu niteliğine dikkat çekilir ve onlara sevgi ve saygıyla hizmet etmenin ibadet olduğu belirtilir. Bu yaklaşım, İslam’daki anne baba hakkı anlayışına doğrudan karşılık gelir; zira Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde ebeveyne iyi davranmak, Allah’a kulluğun bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Behmen’in bu dizeleri, ibadeti hem içsel mücadele hem de aile bağları üzerinden yorumlayarak ibadet kavramını yalnızca bireysel değil, toplumsal ilişkiler içerisinde de anlamlı kılar.

Paymal edip zalim nefsi bu bâş gün

Hak yoluna aşık bolmak 'ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Ayak altı edip zalim nefsi bu beş gün

Hak yoluna âşık olmak ibadet”

Hafız bilseñ ene-ata du‘ası

Ene atasına bakmaq ‘ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Koruyucudur bilsen anne baba duası

Anne babaya bakmaq ibadet”

Şair bu şiirin devam eden dizelerinde ibadet kavramını insan hayatına ve canlılara zarar vermemek, aksine onları koruyup gözetmek üzerinden değerlendirir. Şair, ellerin kana bulanmaması gerektiğini vurgulayarak şiddetten uzak durmayı ve insana hürmet göstermeyi ibadet olarak tanımlar. Bu, İslam dininde insan hayatına verilen büyük değeri ve her bireyin dokunulmazlığını ön plana çıkarır. İbadet anlayışı burada sadece bireyin Allah’a yönelişi değil, aynı zamanda diğer insanlara karşı sorumluluğunu da içine alır. Şiirin devamında ise en küçük bir canlı olan karıncaya bile zarar verilmemesi gerektiği ifade edilerek merhamet duygusunun kapsamı genişletilir. Her muhtaç kimseye yardım eli uzatmak da yine ibadet kapsamında değerlendirilir. Bu yaklaşım, İslam’da mahlukata şefkatle davranmayı ve ihtiyaç sahiplerini gözetmeyi Allah’a yaklaşma vesilesi olarak gören anlayışla örtüşür. Behmen’in bu dizeleri, ibadetin yalnızca kişisel bir dinî görev olmadığını, aynı zamanda topluma, doğaya ve tüm canlılara karşı sorumluluk taşıyan ahlaki bir tutum olduğunu açık şekilde ortaya koyar.

Zınhr eller gızıl gana batmasın

Adamzada hormat goymaq ‘ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Zınhar eller kızıl kana batmasın

İnsanoğluna hürmet etmek ibadet”

Ğarınca hem zınhar azar tapmasın

Her muhtacıñ elin tutmaq ‘ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Karınca da zınhar eziyet görmesin

Her muhtacın elini tutmak ibadet”

Behmen ibadeti, güzel söz ve davranışlarla insanlara umut olmak ve ihtiyaç sahiplerine şefkat göstermek üzerinden tanımlar. Şair, tatlı bir söz ya da iyi niyetli bir yaklaşımla insanlara moral vermenin, onları iyiliğe yönlendirmenin ibadet sayılabileceğini ifade eder. Bu anlayış, İslam’da sözün etkisine ve gönül kazanmaya verilen önemin bir yansımasıdır. Güzel sözün sadaka olarak kabul edilmesi, bu yaklaşımı destekleyen temel ilkelerden biridir. Şiirin devamında ise yetim ve kimsesiz çocuklara merhametle yaklaşmak, onların başını okşamak ve onları sevgiyle bağrına basmak da ibadet olarak görülür. Bu yaklaşım, Hz. Muhammed’in yetimlere yönelik özel ilgisini ve ümmete verdiği örneği hatırlatır. Behmen’in bu dizeleri, ibadeti sadece farz ibadetlerle sınırlı olmayan, insan ilişkilerinde sevgi, şefkat ve iyilik üzerinden anlamlandıran bir ahlaki bilinçle yorumlar. Bu şekilde ibadet, hem bireyin ruhsal gelişimini hem de toplumsal dayanışmayı besleyen bir değerler bütünü olarak ele alınır.

Ğadam bilen ya da süyci söz bilen

Yağşılığa bil bağlamak ‘ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Adım ile ya da tatlı söz ile

İyiliğe bel bağlamak ibadet”

Dürli gamlı gözi yaşlı yetimi

Başın sılap bağra basmak ‘ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Türlü gamlı, gözü yaşlı yetimin

Başını okşayıp bağra basmak ibadet”

Şair aynı zamanda ibadeti, muhtaçlara yardım etmek ve onların gönlünü almak üzerinden tanımlar. Şair, ekmek ve giyim gibi temel ihtiyaçları karşılamamanın, garibanlardan dua almanın ibadet sayıldığını ifade eder. Bu, İslam’da yardımseverliğin ve sadakaların ne kadar değerli olduğunu gösterir. Devamında ise başkalarının ayıplarını ifşa etmenin ve gönül kırmanın günahtan sayıldığını, ancak Müslümanın ayıbını örtmenin ve onu korumanın ibadet olduğunu belirtir. Bu anlayış, İslam’da insanın onuruna saygı gösterilmesi gerektiğini ve başkalarının eksikliklerini örtmenin erdemli bir davranış olduğunu vurgular.

Nan berip ya da libas giydirip

Kembağaldan du 'a almak 'ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Ekmek verip ya da giysi giydirip

Garibandan dua almak ibadet”

Ayib açmağ u dil azarlık gunadır

Musulmaniñ aybın yapmak 'badat (Behmen, 2001, s. 10)

“Ayıbı açmak ve gönül kırmak günahtır

Müslüman'ın ayıbını örtmek ibadet”

Behmen şiirin devamında ibadeti, âlimlerin öğütlerini dinlemek ve başkalarına hayırlı işler yapmak olarak da kabul eder. Şair, âlimlerin nasihatlerine kulak vermenin ve doğru bilgiye yönelmenin ibadet sayıldığını ifade eder. Bu, İslam'da öğrenmeye ve hikmeti aramaya verilen önemin bir yansımasıdır. Devamında ise el, dil ve kalemle halk için hayırlı işler yapmanın ibadet olduğuna dikkat çeker. Bu yaklaşım, İslam'daki toplumsal sorumluluk anlayışını ve başkalarına faydalı olmanın ibadetle özdeşleştirilmesini ortaya koyar.

Dolı göher alımlarıñ pendleripend

Pend ögide ğulak asmaq 'ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“Gevher dolu âlimlerin nasihatları

Öğüt nasihate kulak vermek ibadet”

El u dile hemde kalama Behmen

İl hayrına iş buyurmak 'ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

“El ve dile hem de kaleme Behmen

Halk hayrına iş buyurmak ibadet”

3.1.3.3.1. Namaz

İslam'ın ikinci emri olan namaz, İslam dininde Allah'a ibadet amacıyla belirli vakitlerde, belirli kurallara göre yerine getirilen farz bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim'de namaz, "salat" kelimesiyle geçer ve müminlere farz kılındığı şu ayette belirtilir: "Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belirlenmiş bir farzdır." (Nisa, 4/103). Namaz, kulun Allah'a yönelişini, teslimiyetini ve kulluğunu ifade eden en temel ibadetlerden biridir.

Behmen, "Namaz" (Namaz) başlıklı şiirinin başındaki dörtlükte, namazın önemini hem ibadet disiplini hem de kulluğun göstergesi olarak vurgular. Beş vakit namazın vaktinde kılınmasının altını çizirken namazın kazaya bırakılmadan eda edilmesi gerektiğini ifade eder. Namaz yalnızca bir farz değil, Allah'a kul olmanın en açık ve değerli nişanesidir. Ayrıca dörtlükte, namaz kılanın hem dünya hem ahiret mutluluğunu elde edeceği ve Allah katında yüceleceği belirtilerek namazın kişiyi manevi anlamda aziz kıldığını dikkat çeker. Bu yönüyle namaz, sadece bir dinî görev değil, insanı Allah'a yaklaştıran, onu huzura ve rızaya ulaştıran yüce bir ibadettir.

Ğaza etm n o i b   wa t namazı

Bendelikden b y k ni ana namaz

Namazı nda bardır  o ba tlı  razı

Aziz eyl r seni Rahmana nazmaz (Behmen, 2001, s. 10)

"Ğaza etmeden kıl be  vakit namazı

Kulluktan b y k ni adır namaz

Namazında vardır mutluluk sırrı

Aziz eyler seni Rahman'a namaz"

 air, namaz ibadetini hazırlık a amalarından itibaren bir arınma ve y celme s reci olarak ele alır. Ezan ve kamet, M sl man i in bir m jde ve davet olarak sunulurken taharet (abdest) ise bu ibadete hem bedenlen hem de manen hazırlı ın temel  artıdır. Namaz, kullu un  efkatli bir tezah r  olarak de erlendirildi i gibi, ibadet yoluyla bireyin vicdanına fazilet ve nur ta ıdı ı vurgulanır. B ylece namaz, sadece  ekilsel bir rit el de il, i sel bir aydınlanma, Allah'ın huzuruna  ıkma fırsatı ve ahlaki y celme vesilesi olarak konumlandırılır.

*Musulmana mücde azan kâmat
Bil pāk eylār musulmanı taharat
Namazlini muşfeq eylār ‘ibadat
Fazıllı nur taşlar vicdana namaz (Behmen, 2001, s. 10)*

“Müslüman’a müjde ezan ve kamet
Bil pak eyler Müslüman’ı taharet
Namazlı olanı müşfik eyler ibadet
Fazıllı nur saçar vicdana namaz”

Behmen’in aşağıdaki dizelerinde namaz, kulun Allah’a yönelmesinde en güçlü bağ olarak sunulur. Şair, kendisini de muhatap alarak beş vakit namazın her gün düzenli şekilde eda edilmesini, Allah’a güvenmenin ve teslimiyetin bir göstergesi olarak değerlendirir. Secdenin ise sadece fiziksel bir eylem değil, gönülden gelen samimi bir yöneliş olduğunu vurgular. Bu yönüyle namaz, bireyin Allah’a yakınlaşmasını sağlayan ve manevi bağ kuvvetlendiren temel bir ibadet olarak görülür.

*Alla sığınıp Behmen şam u seherde
Eda eyle baş vaktiñi her günde
Yörek dilden eyle Allağa secde
Yakın eder seni Rahmana namaz (Behmen, 2001, s. 10)*

“Allah’a sığınıp Behmen gece ve gündüz
Eda eyle beş vaktini her günde
Canıgönülden eyle Allah’a secde
Yakın eder seni Rahman’a namaz”

3.1.3.3.2. Zekât

İslam’ın beş temel şartlarından birisi olan zekât, İslam’da zengin sayılan Müslümanların belirli bir miktar malının, yılda bir kez ihtiyaç sahiplerine verilmesini farz kılan maddi bir ibadettir. Kur’an-ı Kerim’de namazla birlikte sıkça anılarak önemine dikkat çekilir: “Namazı kılın, zekâtı verin...” (Bakara, 2/43). Zekât kelime anlamı olarak “temizlik” ve “artma” anlamına gelir; dinî anlamda ise malı manevi olarak arındıran ve paylaşma

bilinciyle toplumsal dayanışmayı sağlayan bir yükümlülüktür. Bu yönüyle zekât, sadece bir mal paylaşımı değil, sosyal adaleti güçlendiren ve kulun Allah’a yakınlığını pekiştiren önemli bir ibadettir.

Behmen, “Zekat” (Zekât) başlıklı şiirinde mal ve mülkün gerçek anlamda helal olabilmesi için zekâtın tereddütsüz verilmesi gerektiğini vurgular. Zekât, sadece bir maddi ibadet değil, aynı zamanda malın temizlenmesi ve kulun Allah yolunda sorumluluğunu yerine getirmesidir. Mahşer gününde onur ve kurtuluş arzulayan kişinin, zenginliğini Hakk’ın rızası doğrultusunda harcaması gerektiği belirtilir. Bu bağlamda servet, sadece dünyevi bir nimet değil, aynı zamanda Allah yolunda değerlendirilmesi gereken bir imtihan aracı olarak görülür.

*Mal u mülki halal edeyin diyseñ
Zekatıñı bergin zinhar gıslıman
Mehşer günde fañır tapayın diyseñ
Haq yolına eyle zadıñı kurban* (Behmen, 2001, s. 11)

“Mal ve mülkü helal kılalım dersin
Zekâtını ver, zinhar tereddüt etmeden
Mahşer gününde gurur bulayım dersin
Hak yolunda eyle servetini kurban”

Şair, ahiret gününde kolay bir hesap verebilmenin, dünyadayken helal kazanç ve zekât verme sorumluluğuyla doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. Zekâtın sadece dünyevi bir paylaşım değil, mahşer gününde kişiyi azaptan koruyacak bir güvence olduğunu ifade eder. Şeriata uygun şekilde kazanılan malın, zekâtıyla birlikte sevaba dönüşeceği belirtilerek kulun ahiret saadetinin dünyadaki maddi sorumluluklarını yerine getirmesine bağlı olduğu dile getirilir. Bu yönüyle zekât, hem bireysel hem de toplumsal arınmanın ve kurtuluşun bir anahtarı olarak konumlandırılır.

*Añsat bolsa saña mehşerde hasap
Hasap üçin eger çekmeseñ azap
Şeriata uygun gazansañ soğab*

Zekât beren mahşer güninde aman (Behmen, 2001, s. 11)

“Kolay olursa sana mahşerde hesap
Hesap için eğer çekmezsen azap
Şeriata uygun kazanırsan sevap
Zekât veren mahşer gününde sağ”

Zekât, aşağıdaki dizelerde Müslüman kimliğinin ve inancının açık bir göstergesi olarak sunulur. Şair, zekât vermenin yalnızca bir ibadet değil, Müslüman olmanın somut bir nişanesi olduğunu vurgular. Zekâtı tereddütsüzce veren kişinin, hem dünya hem de ahiret saadetine ulaşacağına işaret edilir. Özellikle mahşer günü gibi zor bir günde, zekâtın kişiye manevi bir koruyucu, âdeta bir gölgelik işlevi göreceği belirtilerek bu ibadetin kurtarıcı yönüne dikkat çekilir.

Zekât bermek musulmanlıktan nişan
Eda eylär bu farzını musulman
Zekadını berse aca gısilman
Zekât saña mahşer günü sayaban (Behmen, 2001, s. 11)

“Zekât vermek Müslümanlıktan nişan
Eda eyler bu farzını Müslüman
Zekâtını verse aç tereddüt etmeden
Zekât sana mahşer günü sayeban”

Şair, ayrıca malın mülkün helal olmasıyla zekât arasında da doğrudan bir bağ kurar. Zekâtını veren kişinin malı temizlenir ve helal hâle gelir; bu da ahirette hesap sorulmadan geçmesine vesile olur. Şair, helal kazancın ve zekâtla arındırılmış servetin, mahşer gününde kişiyi yüceliğe ulaştıracağını ve Allah’ın rızasını kazanmasına zemin hazırlayacağını ifade eder. Böylece zekât, hem dünya malının temizliği hem de ilahi huzurda gönül rahatlığıyla durabilmenin anahtarı olarak konumlandırılır.

Zekât berse bolar mal mulki halal
Halal bolsa zadıñ yok saña soval

Mehşer günde taparsıñ büyük celal

Razı bolar senden yaradan Rahman (Behmen, 2001, s. 11)

“Zekât verse olur malı mülkü helal

Helal olsa servetin yok sana sual

Mahşer gününde bulursun büyük celal

Razı olur senden yaradan Rahman”

3.1.3.3.3. Oruç

Ramazan, Kur'an'ın indirildiği, orucun farz kılındığı, takva ve sabır ayı olup Müslümanların sahurdan iftara kadar yeme, içme ve nefsanî arzulardan uzak durarak Allah'a yakınlaştığı mübarek bir aydır. “Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğruyu eğriden ayıran belgeler olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Kim bu aya ulaşırsa oruç tutsun.” (Bakara, 2/185).

Behmen'in “Remezan” (Ramazan) başlıklı şiiri, Ramazan ayının manevî atmosferini ve bireyin bu ayda nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğini öğütleyen didaktik bir nitelik taşır. Şair, orucun sadece fiziksel açlıktan ibaret olmayıp takvaya ulaşma amacı taşıdığına dikkat çeker. Şiirde Ramazan ayının bireyi günahlardan arındırıcı özelliğine vurgu yapar ve bu yönüyle İslami gelenekte Ramazan ayına yüklenen bağışlanma ve arınma anlamıyla paralellik gösterir. Aynı zamanda bireyin sosyal ilişkilerinde de kendini arındırması gerektiği mesajı verilerek kin gibi olumsuz duygulardan uzak durulması gerektiği hatırlatılır. Bu yaklaşım, Ramazan'ı yalnızca bireysel bir ibadet ayı değil, aynı zamanda toplumsal huzurun inşasında da önemli bir fırsat olarak görür.

Roza ayda takva bilen roza tut

Günahlardan päklär seni remezan

Roza ayı zinhar kinäni taşla

Günahlardan päklär seni remezan (Behmen, 2001, s. 11)

“Ramazan ayında takva ile oruç tut

Günahlardan paklar seni Ramazan

Ramazan ayında zinhar kini bırak

Günahlardan paklar seni Ramazan”

Şairin de aşağıdaki dörtlüklerde ifade ettiği gibi, Kadir gecesine değer veren Ramazan ayı, mukaddes Kur’an’ın indirildiği ve Allah’ın merhametiyle insanlara sunulduğu bir arınma fırsatıdır. Behmen, Ramazan’ın manevi önemini ve Allah’ın rahmetinin bu ayda daha fazla olduğunu vurgular. Ramazan ayının bin aydan daha hayırlı olması, bu ayın yalnızca oruç tutmakla sınırlı olmadığını, aynı zamanda bireyin kalbini ve ruhunu arındırmaya yönelik bir dönem olduğunu gösterir.

Ƙadır gicä baha beren remezan

Remezanda inen muƙaddes ƙuran

Roza ayda Allahımızdır mihreban

Günahlardan päklär seni remezan (Behmen, 2001, s. 11)

“Kadir gecesine değer veren Ramazan

Ramazanda indi mukaddes Kur’an

Ramazan ayında Allah’ımızdır mihriban

Günahlardan paklar seni Ramazan”

Behmen, Ramazan ayında Tevrat’ın Musa’ya, İncil’in ise İsa’ya indirildiğini hatırlatarak bu ayın tüm peygamberler için özel bir dönem olduğunu belirtir. Şiir, Ramazan’ın yalnızca İslam için değil, diğer kutsal kitapların indirildiği bir zaman dilimi olarak evrensel bir anlam taşıdığını ifade eder. Şiirinde geçen “Bu ay eyle tövbe zikir Allah’a” dizesi, Ramazan ayında yapılması gereken manevi çabaların, tövbe ve zikirle Allah’a yönelmenin önemini anlatır. Ramazan, bireyin günahlarından arınarak ruhsal bir temizlik yapabileceği bir fırsattır.

Roza ayda Turat inen Musağa

Hemde inen bu ay incil İsağa

Bu ay eyle tuba zikir Allağa

Günahlardan päklär seni remezan (Behmen, 2001, s. 11)

“Ramazan ayında Tevrat indi Musa’ya

Ve de indi bu ayda İncil İsa'ya
Bu ay eyle tövbe zikir Allah'a
Günahlardan paklar seni Ramazan”

Şair, Ramazan ayının manevi boyutları ve bu dönemin arınma süreci üzerindeki etkisini de vurgulamaktadır. Ramazan'ın tövbelerin kabul olduğu, faziletlerin arttığı ve Allah'ın rahmetinin özel olarak hissedildiği bir zaman dilimi olduğunu ifade eder. Bu ayda oruç tutmanın ve Kur'an ile meşgul olmanın, bireyi hem ruhsal hem de ahlaki olarak temizleyeceği anlatılır. Behmen, Ramazan'ın sadece fiziksel bir oruç değil, aynı zamanda manevi bir arınma, kalbin temizlenmesi ve Allah'a yaklaşma dönemi olduğunu hatırlatır.

Tuba kabul bolcağ ayı remezan
Roza ayda saçar fazilat yezdan
Roza tutup Behmen okığın kuran
Günahlardan päklär seni remezan (Behmen, 2001, s. 11)

“Tövbe kabul olacak ayıdır Ramazan
Ramazan ayında saçar fazilet Yezdan
Oruç tutup Behmen oku sen Kur'an
Günahlardan paklar seni Ramazan”

3.1.3.3.4. Zikir

Zikir, İslam'da Allah'ı anmak, O'nu yüceltmek ve sürekli hatırdan tutmak anlamına gelir. Kur'an'da zikirin önemi birçok ayette vurgulanır. Özellikle “Beni anın ki, ben de sizi anayım” (Bakara, 2/152) ayeti, zikir ile kulun Allah ile olan bağının canlı tutulduğunu gösterir. Zikir, kalpleri huzura kavuşturur; “Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur” (Ra'd, 13/28) ayeti de bu anlamda zikrin ruhi faydasını ortaya koyar. Kısaca, zikir Müslüman'ın manevi hayatını besleyen, Allah ile sürekli bir bağ kurmasını sağlayan en temel ibadetlerden biridir.

Behmen “Hağ Zikri” (Hak Zikri) adlı şiirindeki bu beyitlerde, Allah'ı zikretmenin gönülde canlı ve sürekli bir akış hâlinde olduğunu vurgular. “Dilde Hak zikri revan”

ifadesiyle, tevhid zikri hayatın merkezine yerleştirilmiş, “Her bir zikri bana şan” mısrasıyla ise bu zikrin kişiye manevi bir değer ve onur kazandırdığı dile getirilir.

Dilde Haq zikri ravan, Lâ ilâhe illallah

Her bir zikri maña şan Lâ ilâhe illallah (Behmen, 2001, s. 5)

“Dilde Hak zikri revan, Lâ ilâhe illallah

Her bir zikri bana şan Lâ ilâhe illallah”

Behmen, şiirin devamındaki dizelerde, zikretmenin imanın temel basamaklarının ilki ve en başta geleni olduğunu ifade eder. Şair, “Lâ ilâhe illallah” zikrini sadece bir söz değil, aynı zamanda imanın başlangıç noktası ve kulluğun en açık nişanesi olarak değerlendirir.

Şükür men dirin musulman, gövher maña bu iman

Bendeligimden nişan, Lâ ilâhe illallah (Behmen, 2001, s. 5)

“Şükür ben Müslüman’ımdır, gevher bana bu iman

Kulluğumdan nişan, Lâ ilâhe illallah”

Şair aşağıdaki beyitlerinde, zikrin kişinin manevî hayatındaki iyileştirici ve güçlendirici yönüne dikkat çeker. Zikir, şair için yalnızca bir hatırlayış değil; ruhsal bir şifa, dayanma gücü ve kudret kaynağıdır. Tevhid zikri olan “Lâ ilâhe illallah”, burada hem kalbi teskin eden bir derman hem de kulun içsel direncini arttıran bir manevi enerji olarak görülür.

Her zikri maña derman, beren maña güç tavan

Zikri mañadır arman, Lâ ilâhe illallah (Behmen, 2001, s. 5)

“Her zikri bana derman, verdi bana güç kudret

Zikri bana arzudur, Lâ ilâhe illallah”

Şair, Allah’ın güzel isimlerinin (Esmâü’l Hüsnâ) kalbinde sürekli bir aydınlık kaynağı olduğunu ifade ederken zikirlerin de diline güç ve canlılık kattığını dile getirir. Burada zikir, hem gönül dünyasını aydınlatan bir nur hem de iman edenlerin söz ve eylemlerine

kuvvet kazandıran bir ilahi destek olarak değerlendirilir. Tevhit zikri ise bu manevi beslenmenin ve güçlenmenin temelidir; bireyin hem zihinsel hem ruhsal direncini artıran bir iman göstergesidir.

İsm i husnañ her zaman, yöregmi eden ruhşan

Her zikri dilime tavan, Lâ ilâhe illallah (Behmen, 2001, s. 5)

“Esmâül Hüsnâ’n her zaman, yüreğimi eyler aydın

Her zikri dilime güç, Lâ ilâhe illallah”

3.1.3.3.5. Dua

Dua, İslam dininde kulun Allah ile doğrudan iletişim kurduğu en samimi ibadet biçimidir. Arapça kökenli olan kelime, “çağırma”, “yalvarma” ve “istemek” anlamlarına gelir. Dua, sadece bir istek sunumu değil, aynı zamanda kulluğun bir ifadesi, teslimiyetin bir göstergesi ve Allah’a yönelmenin içten bir yoludur. Kur’an’da dua etmeye teşvik eden pek çok ayet yer alır. Bunlardan biri: “Bana dua edin, size cevap vereyim.” (Mü’min, 60) şeklindedir. Hadislerde de duanın önemi sıkça vurgulanır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: (Tirmizi, Deavat, 1). Bu hadis, duanın ibadetlerin kalbî olduğunu ifade eder.

Behmen “Mahrum Eyleme” (Mahrum Eyleme) başlıklı şiirinde, Allah’ın rahmetine duyulan derin özlem ve kulun ilahi merhametten uzak kalmama yönündeki içten duası ön plandadır. Şair, kişinin Allah’a yönelişini içsel bir samimiyetle ifade ederken bu yönelişin gözyaşı ve yalvarışla şekillendiğini vurgular. Şiirde, kulun acziyet içinde rabbine sığınması ve onun affına, şefkatine duyduğu ihtiyacın altı çizilir. Bu duygu hâli, dua ve tövbe ruhu içinde değerlendirilir; kişinin kalbinden gelen bir yakarıyla Allah’ın kapısını çalması, İslam dininde hem ibadet hem de manevi bir teslimiyetin yansıması olarak görülür. Behmen bu şiirinde, Allah’ın rahmetine ulaşma arzusunu dile getiren, içsel bir arınma ve bağışlanma talebi etrafında şekillenen güçlü bir manevi çağırışı yansıtır.

Rehmetiñe göñül gözüm tikilen

Remetiñden Mahrum eyleme Alla

Dergahiñde gözden yaşım dökülen

Remetiñden Mahrum eyleme Alla (Behmen, 2001, s. 7)

“Rahmetine gönül gözüm dikilmiş
Rahmetinden mahrum eyleme Allah
Dergâhında gözden yaşım dökülmüş
Rahmetinden mahrum eyleme Allah”

Behmen’in aşağıdaki dizeleri de bireyin seher vaktinde Allah’a dua etmesi, İslam dininde duanın özel bir ibadet olarak görülmesi bağlamında anlam kazanır. Seher vakti, Kur’an ve hadislerde dua ve zikir için teşvik edilen zamanlardan biri olarak değerlendirilir. Bu dizelerde şair, Allah’a güzel isimleriyle hitap ederek dua etmekte, hem övgü hem de yakarış içeren bir söylem kullanmaktadır. Şiirde, dua eden kişinin hem umut hem de korku duygularıyla Allah’a yönelişini yansıtır ve rahmet arayışı üzerinden İslam’daki dua anlayışının özünü sade bir biçimde ortaya koyar.

*Sena endik dilim seherler sayrap
Diyip mıdam ya Mennan u ya Vahap
Ya Rab edip du’ayımı mustecap
Rehmetiñden Mahrum eyleme Alla* (Behmen, 2001, s. 7)

“Senaya alışmış dilim seherler ötüp
Deyip daima ya Mennan veya Vahap
Ya Rab edip duamı kabul
Rahmetinden mahrum eyleme Allah”

3.1.3.4. Kadir Gecesi

Kadir Gecesi, İslam dininde en faziletli ve kutsal gecelerden biridir. Ramazan ayı içerisinde yer alır ve Kur’an-ı Kerim’in ilk ayetlerinin indirilmeye başlandığı gece olarak kabul edilir. Bu yönüyle hem Kur’an’ın vahiy sürecinin başlangıcı hem de İslam’ın doğuşu açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu gece, bin aydan daha hayırlıdır. Kur’an’da bu gece ile ilgili şu ayet yer alır: “Kadir Gecesi, bin aydan daha hayırlıdır.” (Kadir, 3).

Behmen’in “Kadir Gice” (Kadir Gecesi) adlı şiiri, Kadir Gecesi’nin İslam dinindeki manevi değerini ve halk arasındaki algısını yansıtan önemli bir edebî metindir. Şair,

şiiirinde bu gecenin fakirlerin duasının kabul gördüğü, rahmetin ve ihsanın coştığı özel bir zaman olduğunu ifade etmektedir.

Kerem işigini bu şam aç maña

Qadır gice fazlından ya Rahman

Fazıl nurın keremiñden saç maña

Bu gicäniñ şerefinden ya Rahman (Behmen, 2001, s. 15)

“Kerem eşigini bu akşam aç bana

Kadir gece fazlından ya Rahman

Fazıl nurunu kereminden saç bana

Bu gecenin şerefinden ya Rahman”

Şiirin devamında Müslümanların bu gece Tanrı’ya yöneldikleri, zikir ettikleri, namaz kıldıkları ve Kur’an okudukları belirtilir. Bu durum, İslam kültüründe Kadir Gecesi’nin ibadetle geçirilmesinin önemini ortaya koyar. Müminlerin topluca Allah’a yönelmesi, bu gecenin bir birlik, bağışlanma ve kulluk gecesi olduğunun altını çizer. Behmen’in ifadesinde bireysel çabanın kolektif bir ibadet atmosferine dönüştüğü görülmektedir. Şairin dili sade ama derindir; Kadir Gecesi’nin hem ruhsal arınma hem de toplumsal umut taşıyan yönlerine dikkat çekilmektedir. Özellikle fakirlerin duasına vurgu yapılması, İslamiyet’deki merhamet ve adalet anlayışının bu özel gecede nasıl görünür hâle geldiğini yansıtır.

Qadır gicäñ faqirlarıñ derbarı

Bu gicede rehmet ehsanıñ cari

Bu şam bağan tañra musulman barı

Edip zikir u oqıp namaz u Quran (Behmen, 2001, s. 15)

“Kadir gecen fakirlerin kapısı

Bu gecede Rahmet ihsanın cari

Bu akşam bakmış Tanrı’ya Müslümanların hepsi

Zikir edip, namaz kılıp ve Kur’an okuyup”

Behmen'in "Fağır İndiren Kuran" (Gurur İndiren Kur'an) adlı şiiri, Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi olan Kadir Gecesi'nin önemini ve Kur'an-ı Kerim'in bu gecede Hz. Muhammed'e bir hediye olarak gönderilmesini merkeze alır. Bu ifade, Kur'an'ın Müslümanlar için taşıdığı değeri şiirsel bir dille yüceltir. Kur'an'ın bir vahiyden ziyade Allah'ın sevgi ve lütfunun bir armağanı olarak sunulması, Behmen'in dinî metinlere yaklaşımındaki duygusal derinliği ve saygısını yansıtır. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in bu ilahi mesajı alan kişi olarak konumlandırılması, onu sadece bir peygamber değil, ümmete bu büyük hediyeyi ulaştıran kutsal bir kişi olarak sunar. Şiirin muhtevasında hem Kadir Gecesi'nin yüceliği hem de Kur'an'ın insanlık için taşıdığı anlam, özlü ve yoğun bir anlatımla ifade edilmektedir.

Mübârek roza ayınıñ, yigrim yedinci günü

Muhammede Hudavend, tuhfâ iberen Kuran (Behmen, 2001, s. 8)

"Mübârek Ramazan ayının yirmi yedinci günü

Muhammed'e Allah hediye göndermiş Kur'an"

Behmen, "Bu Gice" (Bu Gece) başlıklı şiirinde Kadir Gecesi'nin manevi önemini ve kutsallığını derin bir minnet ve şükran duygusuyla dile getirir. Bu özel gecenin insanlara Kur'an'la buluşma, ibadet ve dua ile ruhlarını arındırma fırsatı sunduğunu vurgular. Şair, Kadir Gecesi'nin bereketi ve huzuruyla dolu bu zamanı en iyi şekilde değerlendirmeyi, sabaha kadar ibadetle meşgul olmayı öğütler. Behmen'in bu eseri, Kadir Gecesi temasını insanın maneviyatını yükselten, kalpleri birleştiren ve huzur veren bir deneyim olarak anlamlandırır.

Leyl-Kadır nesip boldı hebeza

Ta dañaça okırın kuran bu gice (Behmen, 2001, s. 59)

"Kadir gecesi nasip oldu şükür

Sabahadek okurum kuran bu gece"

3.1.3.5. İslam

Behmen'in "İslam" (İslam) adlı şiirinde, İslam dini evrensel bir fazilet ve şeref kaynağı olarak sunulmakta, bu yönüyle yalnızca Müslümanlara değil tüm insanlığa hitap eden bir değerler sistemine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Müslüman bireye ise bu dinin vakar, cesaret ve onur kazandırdığı dile getirilerek İslam'ın tam anlamı ile bir aydınlık kaynağı olduğu düşüncesi öne çıkarılmaktadır.

Saçar dünya fazl u şerafat islam

Musulmana beren şehamat islam (Behmen, 2001, s. 9)

“Saçar dünyaya fazıl ve şerafet İslam
Müslüman'a vermiş cesaret İslam”

Şair, insanın yaratılıştan gelen değerini İslam'ın ortaya koyduğunu ifade ederken insanı merkeze alan bu anlayışla diğer düşünce sistemlerinden ayrıldığını da dile getirir.

Adamzadın kadri bu dinde belli

Her adama beren celalat islam (Behmen, 2001, s. 9)

“Ademoğlunun değeri bu dinde belli
Her insana vermiş görkem İslam”

Kur'an-ı Kerim'in ilahi bir kelam olarak derin semboller ve sırlarla yüklü olduğu ve bu yönüyle İslam'ın yalnızca bedensel ibadetlerle değil, düşünsel derinlik ve tefekkürle yaşanması gerektiği belirtilir.

Hudavandın kelamınıñ dersinden

Tapın remz u sırlı keramat islam (Behmen, 2001, s. 9)

“Hüdavend'in kelamının dersinden
Bulmuş şifre ve sırlı keramet İslam”

Şiirin devamındaki beyitlerde, Hz. Muhammed'in faziletli yolunun izlenmesiyle bireyin doğru anlamaya ve idrake ulaşacağı ifade edilerek İslam'ın bir bilinç ve anlayış yolu olduğu vurgulanır. Kur'an'ın bu temiz dine rehberlik ettiği, insanlara adalet ve hidayet sunduğu ifade edilirken onun hem teorik hem de pratik boyutlarıyla hayatı yönlendiren temel kaynak olduğu dile getirilir. Müslümanlar arasında kalbi birlik ve dayanışma sağlandığında gerçek saadetin mümkün olduğu, bu birliğin bozulmasının ise toplumsal huzuru zedeleyeceği belirtilerek dinî bütünlüğün sosyal yansımalarına dikkat çekilir. Şiirin sonunda ise İslam'ın yalnızca manevi bir sistem değil, aynı zamanda adalete dayalı güçlü bir siyasal ve toplumsal düzen önerisi sunduğu ifade edilir, dirilik ve ilerleyişin bu kapsamlı anlayışla mümkün olacağı savunulur. Bu yönüyle şiir, İslam'ı yalnızca bir inanç değil, aynı zamanda insanlık onurunu, toplumsal barışı ve adil yönetimi temellendiren bütüncül bir hayat nizamı olarak konumlandırmaktadır.

İtifak u dilsuzluğu hemişe

Musulmana bilen sa'adat islam (Behmen, 2001, s. 9)

“İttifak ve merhametliliği daima

Müslüman'a bilmiş saadet İslam”

Behmen eger siyasata düşünseñ

Dirilikde büyük siyasat islam (Behmen, 2001, s. 9)

“Behmen eğer siyaseti anlasan

Dirilikte büyük siyaset İslam”

3.1.3.6. Dinî Bayramlar

Türkmen edebiyatının dikkat çeken isimlerinden olan Behmen, şiirlerinde İslam kültürünün ve ahlakının izlerini güçlü bir biçimde yansıtan bir şairdir. Özellikle bayram temalı şiirinde dinî duyarlılık ve halk inancı iç içe geçmiştir. Müslümanların iki büyük bayramı olan Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı'nı konu edinen şiirlerinde, bu günlerin manevi boyutunu ve toplumsal etkilerini ele alır. Şair, “‘id” (Bayram) başlığı altında kaleme aldığı şiirinde bayramların Müslümanlar için taşıdığı sevinç, ibadet, paylaşım ve dayanışma gibi değerleri işlerken; “Kurban Namaz” (Kurban Bayramı) adlı

şiiirinde ise Kurban Bayramı'nın özel atmosferine, Türkmen kültüründe bayram günlerinde sofraların donatılması, cömertlik ve yardımlaşma gibi geleneksel uygulamalara dikkat çeker.

Behmen'in şiirlerinde İslam sevgisi, ibadete bağlılık ve dinî yaşantının güzelliği ön plandadır. İslamiyet'te Ramazan Bayramı, bir aylık oruç ibadetinin ardından gelen bir sevinç ve manevi arınma günüdür. Kurban Bayramı ise Hz. İbrahim'in sadakatine ve Allah'a teslimiyetine dayanan, kurban ibadetiyle birlikte toplumsal paylaşımın zirveye ulaştığı bir bayramdır. Behmen, bu iki bayramı sadece dinî bir ritüel olarak değil, aynı zamanda İslam ahlakının yaşandığı, halk arasında dinî birlikteliğin hissedildiği müstesna zamanlar olarak işler.

Şair “id” (Bayram) başlıklı şiirinde, bir yandan bayramların sevinç, birlik ve beraberlik vesilesi olduğunu vurgularken diğer yandan bireyler arası ilişkilerdeki olumlu dönüşüm potansiyeline de işaret eder. Bayramların aile, akraba ve dostlarla yeniden bir araya gelme, sıcaklık ve sevgi ortamı yaratma fırsatı sunduğunu belirten Behmen, bu özel günlerin toplumsal ilişkileri güçlendiren sosyal birer bağ işlevi gördüğünü ortaya koyar. Bayramların sadece kutlama değil, aynı zamanda affetme, arınma ve manevi yenilenme zamanı olduğunu ifade edip her Müslüman'ın kalbinden öfke ve kini uzaklaştırması gerektiğini vurgular. Bu yaklaşım, İslam ahlakının temel ilkeleri olan bağışlama, hoşgörü ve temiz kalplilikle doğrudan ilişkilidir. Behmen'in bu dizelerinde, dinî bayramların bireysel ibadetin ötesine geçerek sosyal barış ve kardeşlik iklimi oluşturduğu görülmektedir. Bu yönüyle şairin şiiri, hem İslam'ın manevi değerlerini hem de bayramların kültürel işlevini başarılı bir şekilde yansıtmaktadır.

Ķavum u ģardaş aşna dostı görmäne

Ġızġın mehr u muhabbetli didar 'id (Behmen, 2001, s. 16)

“Kavim ve akraba eşi dostu görmeye

Sıcak sevgi ve muhabbetli didardır bayram”

Öke kine yöreklerden çıkışını

Her mömin u musulmandan islär 'id (Behmen, 2001, s. 16)

“Öfke kinin yüreklerden çıkışını

Her mümin ve Müslüman’dan ister bayram”

Behmen’in Kurban Bayramı’na dair “Kurban Namaz” (Kurban Bayramı) başlığı altında kaleme aldığı aşağıdaki dizeleri de bayramın İslam kültüründeki toplumsal ve ahlaki boyutunu vurgulayan anlamlı bir muhtevaya sahiptir. Şair, Kurban Bayramı’nı sadece dinî bir vecibe olarak değil, aynı zamanda toplumsal cömertliğin ve paylaşım kültürünün en güçlü şekilde yaşandığı bir zaman dilimi olarak sunar. Müslüman bireyin hayra yönelmesi, elini açması, yani ihtiyaç sahiplerine ulaşması, bayramın manevi ruhunu ve ahlaki yönünü temsil eder. Her evin halka sofrası açması, bayramın bireysel değil toplumsal bir sevinç ve dayanışma ortamına dönüştüğünü gösterir. Et ve ekmek gibi temel besinlerin sofrası üzerinde yer alması, kurban ibadetinin sadece kurbanlık hayvanın kesilmesiyle sınırlı kalmadığını; bunun paylaşım, ikram ve toplumsal kaynaşma gibi değerlerle birleştiğini ortaya koyar. Behmen, Kurban Bayramı’nı “cömertlik bayramı” olarak tanımlayarak bu günün İslam ahlakındaki infak ve yardımlaşma ilkesini yücelttiğini şiirsel bir ifadeyle dile getirir.

Hayra açılan bugün musulman eli

Saçak yazan halka her bir havili

Saçak üstü et u nandan dolı

Sahavathı kurban namazı geldi (Behmen, 2001, s. 14)

“Hayra açılmış bugün Müslüman eli

Sofra açmış halka her bir ev

Sofra üstü et ve ekmekle dolu

Cömertlik dolu Kurban Bayramı geldi”

Hayrat için bugün eller açılan

Saçaklara dürli iymiş saçılan

Etler barı gazanlarda asılan

Kân kând etli Kurban Namaz geldi (Behmen, 2001, s. 14)

“Hayır için bugün eller açılmış

Sofralarda türlü kuruyemiş saçılmış
Tüm etler kazanlarda pişirilmiş
Çok şeker etli Kurban Bayramı geldi”

3.1.4. Tabiat ile İlgili Temalar

Behmen’in şiirlerinde tabiat teması, insan ile doğa arasındaki derin ve çok yönlü ilişkiyi öne çıkarır. Şair, tabiatı sadece gözle görülen fiziksel bir çevre olarak değil, insanın yaşam kaynağı ve ruhunun beslenme alanı olarak görür. Behmen’in şiirlerinde ateş, su, toprak, dört mevsim ve yer gibi temel unsurlar aracılığıyla doğanın zenginliği ve karmaşıklığı ortaya konur; her birinin maddi ve manevi anlamlar taşıdığı vurgulanır. Şair, doğanın sunduğu bereketi, çeşitliliği ve sürekliliğini vurgulayarak insanın doğayla olan uyumunu ve bağlılığını ön plana çıkarır.

Behmen’in şiirlerinde tabiat; insana yaşam veren, onu şekillendiren ve aynı zamanda ruhsal derinlik kazandıran bir varlık olarak tasvir edilir. Bu bakış açısıyla tabiat, sadece bir yaşam alanı değil; insanın kimliğini, kültürünü ve varoluşunu besleyen, onu yücelten bütüncül bir güç olarak öne çıkar. Şair, tabiatı yüceltirken onun insana sunduğu değeri ve insanın bu değer karşısındaki sorumluluğunu da vurgular; böylece tabiat teması, bir yanıyla insan-doğa uyumunu, diğer yanıyla da insanın bu uyumu koruma zorunluluğunu ifade eder. Behmen’in tabiat anlayışı, evrensel dengeyi ve insan ile doğa arasındaki karşılıklı bağı öne çıkararak tabiatı hem maddi hem de manevi boyutlarıyla ele alan bütüncül bir yaklaşımı yansıtır.

3.1.4.1. Ağaç

Behmen, “Yetim Ahı” (Yetim Ahı) başlıklı şiirinde doğayı bir zenginlik ve huzur kaynağı olarak tarif eder; bağları türlü ağaç ve çiçekle donatarak görsel ve duygusal bir cennet gibi tasvirler. Ağaçlar, sadece tabiatın süsü değil, insan ruhuna dinginlik veren canlı varlıklar olarak ele alınır. Şair, bu çeşitliliği ışıkla birleştirerek doğayı âdeta manevi bir aydınlanmanın mekânı hâline getirir. Güneşe benzeyen lambalarla birlikte ağaçların oluşturduğu atmosfer, hem doğal hem de ruhani bir parıltı taşır. Bu bağlamda Behmen için ağaç, sadece doğaya ait bir unsur değil, estetik, huzur ve hayat kaynağıdır.

Dürli daraht dürli gülden dolı bağ

Güne meñzeş yahtı saçyor her çırağ (Behmen, 2001, s. 94)

“Türlü ağaç, türlü gül ile dolu bağ
Güneşe benzeyerek ılık saçar her çerağ”

Behmen “Balıstan Etsem” (Bal Yeri Etsem) başlıklı şiirinde ağacı yurt sevgisiyle iç içe geçmiş doğal bir unsur olarak işler. Dağlarla ve tuzla birlikte anılan ağaç, yurdun fiziki zenginliğini ve canlılığını temsil eder. Şair, ağacı yalnızca doğanın bir parçası olarak değil, vatanın güzelliğini taşıyan bir simge olarak ele alır. İlkbahar imgesiyle birlikte ağaç; yeniden doğuşun, tazelenmenin ve vatanın iç açıcı yüzünün temsiline dönüşür. Behmen bu şiirinde vatanına olan sevgisini ifade ederek ülkesini ağaçlarla süslü hayal eder ve o şekilde olmasını arzular.

Dağ u duzı doldurıban darahtdan
Vetenimi misl gökleman etsem (Behmen, 2001, s. 50)

“Dağ ve tuzu doldurarak ağaç ile
Vatanımı ilkbahar misali etsem”

Şair “Boldı Asman Dur Fişan” (Oldu Gök İnci Dolu) başlıklı şiirinin aşağıdaki dizelerinde ağacı doğanın üretkenliği ve sürekliliği üzerinden tavsif eder. Şair, çim ve maysanın⁸ başkaldırışıyla doğanın canlılık kazanmasını, ağaçların meyve vermesiyle de bereketin kesintisizliğini vurgular. Ağaç, burada hem büyüyen hem de durmaksızın üreten bir tabiat unsuru olarak tasvir edilir; doğanın tükenmeyen enerjisinin sembolüdür. Meyve vermek, ağacın varoluş gayesini yerine getirmesiyle eşdeğer tutulur. Behmen için ağaç, yaşamın sürekliliğini sağlayan, yorulmadan hizmet eden tabii bir nimet ve tabiatın en cömert temsilcisidir.

Gömgök ösip ot ve maysa baş tartyor
Meyve düzyor darahtlar hem erinmân (Behmen, 2001, s. 38)

“Yemyeşil büyüyüp çim ve maysa baş kaldırıyor

⁸ Maysa: tarla; buğday maysası ise buğday tarlası anlamına gelmektedir (Tekin vd. 1995, s. 450).

Meyve düzüyor ağaçlar da erinmeden”

3.1.4.2. Toprak

Behmen “Ya Yaradan” (Ya Yaradan) başlıklı şiirinin aşağıdaki beyitlerinde, toprak temasını insanın yaratılış kökeni ve değere erişme süreci üzerinden işler. Şair, kendine başlangıçta topraktan yaratıldığını hatırlatarak hiçlik durumunu vurgular; bu tevazu hâli insanın kim olduğunun kökenini hatırlatan derin bir farkındalıktır. Toprak, burada hem yokluk hem de potansiyel taşıyan bir özdür; zira yücelik, o basit maddeden ilahi dokunuşla doğar. Behmen’e göre toprak, hakikatle buluştuğunda cevhere dönüşen ve anlam kazanan bir varlıktır. İslam tacı ve şan gibi ifadelerle toprak, sadece var oluşun başlangıcı değil aynı zamanda insanın değerli ve onurlu bir konuma eriştiği asli kaynaktır.

Topırtım hiçtim adam eylân sensiñ

Añ gövherin başıma caylan sensiñ

İslam tacin giydiriban başıma

Mahluklarıñ içinde şanlan sensiñ (Behmen, 2007, s. 1)

“Toprak idim, hiç idim, âdem eyleyen sensin

Akıl gevherini başıma yerleştiren sensin

İslam tacını giydirerek başıma

Mahlukların içinde şanlandırıran sensin.”

Şair “Ülkâm Saña Guvanyorın” (Ülkem Sana Kıvanıyorum) başlıklı şiirinin dizelerinde, vatan toprağını derin bir aidiyet ve duygusal bağlılıkla işler. Ülkesinin topraklarının allığı, şairin gamlı yüzüyle özdeşleştirilerek vatanın çileyiyle, fedakârlıkla yoğrulmuş kutsallığını tasvir eder. Vatanındaki çadırı bile Kremlin’den daha çok sevdiğini ve onun gözünde aynı değerde olduğunu belirterek vatanına olan içten bağlılığı ve sevgisini dile getirir. Behmen için vatan toprağı, yalnızca fiziki bir unsur değil; uğruna acı çekilen, korunması gereken ve şerefle anılan bir yurt simgesidir.

Topırlarıñ surhıdır, gamlı Behmen yüzine

Mısalı kremlindek, kepbäñ görner gözine (Behmen, 2007, s. 52)

“Toprakların allıktır, gamlı Behmen yüzüne
Kremlin misali gibi çadırın görünür gözüne”

Behmen yine “Ülkäm Saña Guvanyorın” başlıklı şiirinde, vatanının toprağını, su ve doğayla iç içe geçmiş canlı bir varlık olarak tasvir eder. Şelalelerin sesiyle titreşen vadiler, yurdun sadece coğrafi değil, aynı zamanda ruhsal bir derinliğe sahip olduğunu gösterir. Suyun toprağa can vermesi, vatan toprağının bereketini, diriliğini ve yaşatma gücünü ön plana çıktığını vurgular. Behmen için vatan toprağı, yalnızca üzerinde yaşanılan bir yer değil; sesi, suyu ve havasıyla insanı sarıp sarmalayan, ona kimlik ve hayat veren kutlu bir mekândır.

*Şerşerleriň sesleri, dereleriňi sarsdıran
Havaları ruh perver, suyiň topıra can beren* (Behmen, 2007, s. 52)

“Şelalelerin sesleri, vadilerini sarsan
Havaları ruhu iyileştiren, suyun toprağa can veren”

3.1.4.3. Su

Behmen’in “Gam İşigi Yapıldı” (Gam Eşiğı Kapandı) başlıklı şiirinde su teması; doğanın bereket kaynağı olarak ön plana çıkar. Şair, bulutların yere örtü gibi serilmesiyle başlayan yağmurun tarlalara, bağlara ve bostanlara can veren kutsal bir su olduğunu vurgular. Su, yaşamın sürekliliğini sağlayan, toprağı bereketlendiren ve ürünlerin yetişmesini mümkün kılan temel unsur olarak tasvir edilir. “Kevser suyu” ifadesiyle suya manevi bir anlam da yüklenir, su sadece fiziksel bir ihtiyaç değil, aynı zamanda ruhani bir arınma ve tazelenme kaynağıdır. Bu bağlamda su, hem doğanın hem insan hayatının olmazsa olmazıdır ve yerle iç içe geçmiş bir yaşam damarını simgeler.

*Yir üstine bulut bugün, gövher lu lu eläp dur
Ekinzar u bağ u bostan, Kövser suva yakıldı* (Behmen, 2001, s. 40)

“Yer üstüne bulut bugün, gevher inci eleyip durmakta
Ekinzar, bağ ve bostan, Kevser su ile sulandı”

Şairin “Vatanım” (Vatanım) başlıklı şiirinin aşağıdaki beyitlerinde su teması, hayatın tatlılığı ve yaşama sevinciyle ilişkilendirilir. Şair, çeşmelerden akan suyu yaşamın kaynağı olarak betimlerken onun tatlılığını bal ve şeker benzetir. Su, burada yalnızca fiziki bir ihtiyaç değil, insanın ruhunu besleyen ve ferahlatan bir unsur olarak anlam kazanır. Hayat suyu ifadesiyle su, canlılık ve umut simgesi hâline gelir. Şiirde su, yaşam enerjisi ve neşenin somutlaşmış hâli olarak güçlü bir şekilde öne çıkar.

Çeşmeleriñ misali ab hayat

Süyciligi misl bal hemde nabat (Behmen, 2001, s. 50)

“Çeşmelerin abıhayat misali

Tatlılığı bal ve şeker misali”

3.1.4.4. Ateş

Behmen’in “Akıllı Övlat Yağışı” (Akıllı Evlat İyi) başlıklı şiirinde ateş teması, evrensel düzenin bir parçası olarak ele alınır. Şair, evrenin yapı taşlarını oluşturan dört unsurdan biri olarak ateşi, güzellik ve dengeyle ilişkilendirir. Ateş burada yıkıcı değil, varlığı tamamlayan ve yaşamın kurulmasına katkı sunan bir öge olarak sunulur. Cihanın yaşanabilir kılınmasında ateşin rolü, diğer unsurlarla birlikte anlam kazanır. Bu yaklaşımda ateş, hem yaratılışın içinde yer alan güçlü bir enerji hem de doğanın uyumlu bütünlüğünün bir parçasıdır.

Dirilige mesken beren cahana

Tört ‘unsurlı od, su, yir u bad yağışı (Behmen, 2001, s. 75)

“Yaşama mesken vermiş cihana

Dört unsur ateş, su, yer ve rüzgâr güzel”

Şairin “Öpmez mi?” (Öpmez mi?) başlıklı şiirinin dizelerinde ateş teması, içsel bir yakıcılık ve duygusal yoğunluk üzerinden işlenir. Şair, yüreğinde taşıdığı ateşi, sönmeyen bir acı veya tutku olarak betimler. Ateş burada fiziksel bir unsur değil, insanın ruhsal durumunu sembolize eden bir mecaz hâlinindedir. Yürekteki köz, zamanla sönmesi beklenen ama sürekli varlığını sürdüren bir iç yangını temsil eder. Bu çerçevede ateş,

içsel bir gerilimin, duygusal bir yanışın ve ruhsal bir direnişin imgesine dönüşür. şiirdeki ateş, dış dünyadan çok insanın iç evreninde etkili bir güç olarak yer alır.

Kaçanaça tütöp yatsın yöregim

Kökregimde bu köz odım öçmez mi? (Behmen, 2001, s. 85)

“Ne zamana kadar tütöp dursun yüreğim
Göğsümde bu köz ateşim sönmez mi?”

Behmen’in “Namaz” (Namaz) başlıklı şiirinin beyitlerinde ateş teması, tehlike ve felaket anlamında kullanılır. şair; ateşi doğrudan ceza, musibet ya da dünyevi bela olarak işler ve sel gibi doğal afetlerle birlikte anarak bir uyarı dili kurar. Ateş burada ilahi bir uyarının ya da dünyevi sınavların sembolüdür. Dinî değerlere bağlı kalmanın, özellikle namazın bu tür belalardan korunmada bir siper olduğunu vurgular. Bu bağlamda ateş, yalnızca fiziksel değil, manevi anlamda da bir uyarma ve sınanma unsuru olarak karşımıza çıkar. şiirdeki yaklaşımda ateş, hem dünyevi hem uhrevi düzeyde anlam taşıyan güçlü bir simgedir.

Namaz oķi urun tapsaň dillerde

Tevsif bolsaň muhabbetli dillerde

Aman ġalsaň od bela u sillerde

Redi bela her musulmana namaz (Behmen, 2001, s. 10)

“Namaz kıl yer bulsan dillerde
Tavsif olsan muhabbetli dillerde
Sağ kalsan ateş belası ve sellerde
Reddi bela her Müslüman’a namaz”

3.1.4.5. Yer

Behmen’in “Boldı Asman Dur Fişan” (Oldu Gök İnci Dolu) başlıklı şiirinde yer teması, insan merkezli bir bakışla ele alınmaktadır. şair, yeryüzü ve gökyüzünü insanın varlığına hizmet eden bir düzen içinde tasvir eder. Bu anlayışta yer, insanın yaşamını sürdürebileceği, kavga ve çatışmadan uzak durabileceği bir barış alanı olarak anlam

kazanır. Doğal çevre, insanın uyum içinde yaşayabileceği bir zemin olarak idealize edilir. Şiirde yer, sadece fiziki bir zemin değil; insanın davranışlarıyla şekillenen, huzur ve dengeyle değer kazanan bir tabiat unsuru hâline gelir.

Yir u asman adam için dörelen

Mehir bilen yörse adam urışman (Behmen, 2001, s. 38)

“Yer ve gök insan için yaratılmış
Sevgi ile yaşasa insan kavga etmeden”

“İşçi Gıvancı” (İşçi Kıvancı) başlıklı şiirinin aşağıda verilen dizelerinde Behmen, işçilerin emeğini yüceltirken yer temasını yeraltı zenginlikleri üzerinden işler. Şair, madenlerin işçiler eliyle çıkarıldığını vurgulayarak toprağın altında saklı duran değerlerin yağ, demir ve altın gibi unsurların insan emeğiyle gün yüzüne çıktığını belirtir. Yer, bu bağlamda yalnızca doğal bir unsur değil; işçilerin alın teriyle anlam kazanan, emeğin karşılığını saklayan bir tabiat harikasıdır. Şiirde yeraltı, hem fiziksel hem de sembolik olarak emeğin kıymetini taşıyan derin bir katmandır.

Güycim eden kânler barın istihrac

Yir astında yağ u demir hemde zer (Behmen, 2001, s. 48)

“Gücümün yaptığı çok maden istihraç
Yeraltında yağ, demir ve de zer”

3.1.5. Mevsimler ile ilgili Temalar

3.1.5.1. İlkbahar

Farsça’da “Yenigün” anlamındaki Nevruz; Hint, İran ve bazı Arap toplumlarında kendi kültürel unsurlarını da dâhil ederek yaşatılır ve Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar oldukça geniş bir coğrafya üzerinde karşımıza çıkar. Bilhassa Türkmen, Kazak, Uygur, Özbek, Kırgız, Tatar, Azerbaycan, Çuvaş, Yakut ve Anadolu Türkleri arasında âdeta bir bayram gibi kutlanır. Türk dünyasında Nevrûz-ı Sultani, Sultan Nevrûz, Nevrûz, Navrız, Bahar Bayramı, Ergenekon’dan Çıkış Bayramı, Yılbaşı Bayramı, Bozkurt Bayramı ve Tabiat Bayramı, Mart Dokuzu gibi çeşitli adlandırmaları vardır. Kuzey Afganistan’da yalnızca

bir yılbaşı kutlaması olarak değil, festival ve şenliklerle zenginleşen kültürel bir etkinlik olarak da öne çıkmaktadır. Üç günden kırk güne kadar sürebilen bu kutlamalar süresince çeşitli kültürel faaliyetler düzenlenir. Bunlardan cende dikme töreni, oğlak oyunu, ağaç dikme, çiftçiler günü ve Semenek Helvası yapımı gibi etkinlikler, Nevruz'un en karakteristik unsurlarını teşkil eder (Efe, 2004, s. 327-328, 333).

Türk dünyasında baharın gelişini simgeleyen Nevruz, Afganistan'da da halk arasında şenliklerle kutlanmaktadır. Örneğin Afganistan'ın Andhoy ilçesinde yoğun olarak yaşayan Türkmenler, Daşt-Layli (Leyla Sahrası) olarak bilinen bölgelere ailece ya da genç kızlar ve delikanlılar kendi aralarında gruplar hâlinde giderek yeşilliklerle kaplı çöl alanlarında piknik yaparlar. Bu geziler sırasında, yöreye özgü meşhur Türkmen pilavı ve Türkmen işlikisi eşliğinde keyifli zaman geçirilir. Ayrıca yeni yıl bayramı günlerinde akrabalara giderek yeni yıl bayramı kutlanmaktadır.

Şairin şiirlerinde de Nevruz ayıyla başlayan bahar temasının geniş bir kullanımı söz konusudur. “Bahar” (Bahar) başlıklı şiirinde bu tema, yalnızca bir mevsim olarak değil, aynı zamanda sevinç, barış ve umut taşıyan sembolik bir varlık olarak ele alınmaktadır. Şairin şiirde “selamı bahar” ifadesiyle kastettiği, doğanın barışçıl ve huzur veren yönüdür. Burada “selam” kavramı yalnızca fiziksel bir selamlaşmayı değil, aynı zamanda ruhsal bir esenlik ve dinginliği de çağırıştırır. Baharın “müjde mesajı” ile geldiği belirtilirken bu mevsimin bir yenilik ve güzelliklerin habercisi olduğuna dikkat çekilir. Dolayısıyla dizelerde bahar, hem doğal bir yenilenme süreci hem de manevi bir ferahlama ve sevince ulaşma aracı olarak yorumlanır.

Şair, baharı sadece meteorolojik bir olgu olarak değil, aynı zamanda insanın iç dünyasına hitap eden, ruhunu aydınlatan, toplumsal veya bireysel bir yeniden doğuşu temsil eden sembolik bir varlık hâline getirir. Bu da şiirin tasavvufi ya da felsefi anlam katmanlarını zenginleştirir.

Hoşa bugün berdi salamı bahar

Alıp geldi müjde peyamı bahar (Behmen, 2001, s. 37)

“Ne mutlu bugün verdi selamı bahar

Alıp geldi müjde mesajı bahar”

Bahar, şairin şiirinde tıpkı bir saki gibi tasvir edilerek sevgiyle dolu, cömert ve neşe dağıtan bir varlık olarak sunulur. Baharın gelişi, sadece doğaya canlılık katmakla sınırlı kalmayıp aynı zamanda tüm dünyaya sevgi sunan bir şölen havası yaratmaktadır. şair, baharı elinde aşk ve coşku dolu bir bade şişesiyle gelen bir sakiye benzeterek onun gelişiyle birlikte gönüllere neşe, ruhlara ilham ve cvreye bir i huzuru yayıldığını ifade eder. Bu betimleme, klasik edebiyatın aşk, şarap ve saki gibi imgesel unsurlarını doğa tasvirine ustaca yedirerek baharı hem duygusal hem de estetik bir deneyim olarak yorumlamaktadır. Bu yönüyle bahar bu dizelerde yalnızca bir mevsim değil, aşkın ve içsel sarhoşluğun metaforik temsilcisi hline gelmiştir.

Saki yanı mehir saçıp cahana

Geldi alıp badalı camı bahar (Behmen, 2001, s. 37)

“Saki gibi sevgi saçıp cihana

Geldi alıp badeli kadehi bahar”

şairin aynı şiirinin diğer dizelerinde de baharın gelişi, doğanın bereketi ve tatlılığı üzerinden sembolleştirilir. Baharın etkisiyle bulutlar şerbet gibi tatlı bir suyu yeryüzüne indirir, bu da hem doğaya hem de insanlara bir ferahlık ve lezzet katar. Bu dizelerdeki “nisar eylemek” ifadesi, yağmurun bilinçli ve cömertçe sunuluşunu anlatırken “her kamı tatlı yapmak” ise baharın yalnızca fiziki cvreyi değil, insan ruhunu da olumlu yönde etkilediğini ima eder. şair, bahar yağmurunu da sıradan bir doğa olayı olarak değil, deta bir ikram ve ziyafet gibi sunar. Bu bağlamda bahar, ruhları tazeleyen, bedenleri rahatlatan ve tüm varlık üzerinde tatlı bir etki bırakan bir mevsim değil, neredeyse insani bir iyilikle hareket eden bir özne olarak sunulur.

Nisar eylp şerbet suvı a bulut

Syci etdi bugün her kamı bahar (Behmen, 2001, s. 37)

“Saçıp şerbet suyu ak bulut

Tatlı yaptı bugün her kamı bahar”

Behmen'in "Bahar" şiirinde aylar üzerinden de bahar mevsimine vurgu yapılır. Aşağıdaki dizelerde geçen "savur ayı", Şemsi takvime göre yılın ikinci ayı olup baharın başlangıç dönemine denk gelir. Şair, bu bilgiyi dikkate alarak baharın, savur ayını uyandırmak suretiyle yılın erken dönemlerinde doğayı canlandıran bir güç olarak tasvir etmektedir. Bu ifade, baharın sadece fiziki bir mevsim değişikliği olmadığını, aynı zamanda zamanı harekete geçiren, takvimi canlandıran, yılın ritmini belirleyen bir unsur olarak ele alındığını gösterir. Behmen'in bu dizede baharı ilham veren bir kaynak olarak anması, onun sadece doğaya değil, aynı zamanda sanat ve düşünce dünyasına da yön verdiğini gösterir. Baharın gelişle birlikte doğanın ve zamanın sessizliği bozulur, savur ayı uyanır ve bu uyanış şairin iç dünyasında da sanatsal bir canlanmaya vesile olur. Bu yorum, baharın hem zamansal hem ruhsal bir başlangıcı temsil ettiğini ortaya koyar.

Savur ayı kemalını oyadıp

Bu Behmene berdi ilhamı bahar (Behmen, 2001, s. 37)

"Savur ayı kemalını uyandırıp

Bu Behmen'e verdi ilhamı bahar"

Behmen, "Geler Göklemen Erte" (Yarın Bahar Gelir) başlıklı şiirinin dizelerinin de her satırında baharı tasvir etmektedir. Aşağıdaki dördlükte bahar, zamanın dönüşümünü simgeleyen güçlü bir geçiş anı olarak işlenir. Kış mevsiminin sona ermesiyle birlikte doğanın yeşermeye başlaması ve tabiatın süslenmesiyle betimlenir; bu da baharın yalnızca bir doğa olayı değil, aynı zamanda kozmosun yeniden düzenlenişi gibi algılandığını gösterir. Eski yılın geçip yerini yeni yıla bırakması, baharın zaman üzerinde kurduğu hâkimiyeti vurgular. Şair burada sadece mevsim değişimini değil, daha derin bir dönüşümü, yani hem fiziksel çevrenin hem de varoluşun devinimini işler. Rüzgârın hafifliğiyle birlikte zamanın değişmeye başlaması, baharın ruhsal ve evrensel bir yenilenmeye öncülük ettiğini ortaya koyar. Bu bakış açısıyla bahar, hem maddi hem de manevi dünyada bir başlangıç, bir yenilenme ve bir tazelenme çağrısıdır. Şairin zaman, doğa ve ruh arasındaki bu bağı uyum içinde kurgulaması, şiire metafizik ve felsefî bir derinlik katar.

Ötip gış u gelir göklemen erte

Yaşıl ösip bezener cahan erte

Köhne yılmız ötip yañı yıl geler

Nesim ösip övriler zaman erte (Behmen, 2001, s. 36)

“Geçip kış ve gelir ilkbahar yarın

Yeşil uzayıp bezenir cihan yarın

Eski yılımız geçip yeni yıl gelir

Nesim uzayıp değişir zaman yarın”

Behmen “Gucaklap Güli” (Kucaklayıp Güli) şiirinin aşağıdaki dörtlüklerinde, baharın gelişini yalnızca doğaya değil, doğanın kendisine ait unsurlar üzerinden dramatik bir neşeyle işler. Şair, ilkbaharın gelişini bir bayram havasında karşılayan doğayı, âdeta canlanmış bir organizma gibi betimler. Dağlar, sahralar ve bağlar, baharın gelişiyile birlikte harekete geçmiş, güle sarılarak onu selamlamışlardır. Bu yaklaşımda doğa edilgen bir manzara olmaktan çıkar, duygu sahibi ve sevgi gösterisinde bulunan varlık hâline gelir. “İtir saçma” imgesi ise, baharın çiçeklerle dolu havasını yalnız görsel değil, kokusal bir deneyime dönüştürür. Böylece şiirde hem görme hem koklama duyularına hitap eden çok boyutlu bir bahar atmosferi kurulur. Şairin üslubu bu dizelerde teatral bir canlandırma hissi verir; doğa unsurları sahnedeymişçesine davranır ve baharı yüceltmek için gerçek, içten tepkiler gösterir. Bu da Behmen’in şiirinde baharın bir doğa hadisesi değil, yaşanır ve kutlanır bir olay olduğunu açıkça ortaya koyar.

Hoşa bugün göklem ayıñ gilenne

Dağ u sahra turdı gucaklap güli

‘atır saçıp göklem ayıñ gilenne

Bağlar turdı gucaklap gülöp güli (Behmen, 2001, s. 37)

“Ne iyi bugün ilkbahar ayının gelmesine

Dağ ve sahra kalktı güle sarılıp

İtir saçıp ilkbahar ayının gelmesine

Bağlar kalktı güle sarılıp”

Behmen, “Gül” (Gül) adlı şiirinde baharın gelişiyle doğanın yeniden canlanışını ve güzelliklerin açığa çıkışını tasvir eder. Baharın yer yüzünü sarması, tıpkı yeni başlangıçların ve umutların doğuşu gibidir. Bülbüllerin figan ederek naletmesi, baharın coşkusu ve doğanın uyanışındaki canlılığı yansıtır. Şair, bu dizelerde baharın sadece fiziksel bir mevsim değişikliği olmadığını, aynı zamanda ruhlarda yeni bir diriliş, sevgi ve tazelenme duygusu yarattığını da hissettirir. Böylece Behmen, bahar temasını, hayatın döngüselligi ve yenilenme umutlarıyla bütünleştirir.

Bahar gelip yer yüzünü aldı gül

Bilbilleri figan nala saldı gül (Behmen, 2001, s. 38)

“Bahar gelip yer yüzünü sardı gül

Bülbülleri figan naleyeye saldı gül”

Behmen, “İbretgah” (İbretgâh) adlı şiirinde bahar mevsimini zamanın bir göstergesi, yani yaşamın geçici ve değerli anlarının simgesi olarak tasvir eder. Baharın mutluluğu, cennetten bir nişane olarak görülür; bu da insana hayatın güzelliklerini takdir etmesi gerektiğini öğütler. Şair, doğanın bu canlanışında insanlara sabır, şükür ve farkındalık mesajları verir. Böylece Behmen, bahar temasını hem geçiciliğin hem de yaşamdaki güzelliklerin bilinciyle iç içe sunar.

Bahar faslı namayıştır zamandan

Hurremliği behiştendir nişana (Behmen, 2001, s. 35)

“Bahar faslı nümayıştır zamandan

Mutluluğu cennettendir nişane”

Behmen, “Murad” (Murat) adlı şiirinde bahar mevsiminin tabiatla yarattığı güzelliği, insanın hayallerindeki cennete benzetir. Baharın getirdiği canlılık ve renkler, şairin gönlünde derin bir huzur ve arzu uyandırır. Bu dizelerde bahar, sadece doğanın canlanması değil, aynı zamanda insanın iç dünyasında gerçekleşen umut ve yenilenmenin simgesi olarak yer alır. Behmen, bahar temasını murat ve ideal arayışıyla bütünleştirerek, doğa ile insan ruhu arasındaki uyuma dikkat çeker.

Tabiatıñ zıbalığı göklemde

Behişt yanı gil yör bugün hıyala (Behmen, 2001, s. 39)

“Tabiatın güzelliği baharda

Cennet gibi geliyor bugün hayale”

Behmen, “Sulh Şerabı” (Sulh Şarabı) adlı şiirinde baharın gelişiyle birlikte neşenin ve huzurun yeniden doğduğunu ifade eder. Bahar, şair için gamdan kurtuluşun ve dertlerin hafiflemesinin simgesidir. Derttaşıyla birlikte paylaşılan bu mutluluk, hayatın zorluklarına karşı bir teselli kaynağıdır. Behmen, bahar temasını insanın ruhunda açılan yeni sayfa, barış ve sükûnet dönemi olarak yorumlayarak, dostluk ve dayanışmanın önemini de vurgular. Böylece bahar, hem doğanın hem de insan kalbinin yeniden canlanması için bir vesile olur.

Bahar gildi bade getir nigarım...

Susıp bade gamdan yazgın gamhıuarım (Behmen, 2001, s. 56)

“Bahar geldi bade getir nigarım...

Bade ısmarlayıp gamden kurtar derttaşım”

Behmen’in söz konusu şiirlerinin yanı sıra *Bağ Bostan* (Bağ Bostan) adlı şiir kitabında baharla ilgili birçok şiiri bulunmaktadır. “Boldı Asman Dur Efşan” (Oldu Gök İnci Dolu), “Gul” (Gül), “Murad” (Murat), “Hıyal” (Hayal), “Ta Bolmalı Zarına” (Ta olmayalım Muhtaç Yine), “Gam İşigi Yapıldı” (Gam Eşiği Kapandı), “Hızırın Bahtı Geldi” (Hızırın Bahtı Geldi), “Dilistana Gonanın” (Kalbe Konanın), “Sulh Şerabı” (Sulh Şarabı), “Gülzarı Bar Özünde” (Gül Bahçesi Var Özünde) adlı şiirleri örnek verilebilir.

3.1.5.2. Sonbahar

Behmen “Güyz” (Güz) başlıklı şiirinde, sonbaharı sıradan bir mevsim olarak değil, sanatkârane ve gösterişli bir güç olarak resmeder. Sonbahar, bağ içinde altın çadır kurarak mekânla bütünleşen bir mevsim değil, ona hükmeden ve kendi estetik anlayışını dayatan bir figür hâlini alır. Şairin kullandığı “altın” imgesi, hem mevsimin zengin renklerini hem de onun geçici ama etkileyici güzelliğini simgeler. Yaprakların altın suya batırılması ve

ardından gülistana altın sayfalar gibi saçılması, sonbaharın doğayı âdetâ bir sanat eseri gibi işlediğini düşündürür. Bu bağlamda doğa, bir kitap ya da şiir defteri gibi görülür; sonbahar ise her bir yaprakla ona yeni bir anlam, yeni bir motif ekleyen bir yazar ya da nakkaştır. Gülistanın süslenmesiyle doğadaki zarafet korunur, fakat bu kez baharın canlı renkleri yerine sonbaharın ağırbaşlı ve görkemli tonları öne çıkar. Behmen burada doğayı bir güzellik yarışına sokar gibi her mevsimi kendi kudretiyle yücelterek yılın döngüsünü estetik bir anlatıya dönüştürür.

Bağ içinde tilla hayma kurdı güyz

Gülistanı bezemâne turdı güyz

Yaprakları tilla suva batırıp

Gülistana tilla varak dökdi güyz (Behmen, 2001, s. 42)

“Bağ içinde altın çadır kurdu sonbahar

Gülistanı süslemeye kalktı sonbahar

Yaprakları altın suya batırıp

Gülistana altın sayfa döktü sonbahar”

Behmen, ilkbahar ile sonbaharı karşılaştırmalı bir anlatım içinde ele aldığı beyitlerinde ise her iki mevsimi doğa sahnesinde kendi sanatını sergileyen iki ayrı sanatçı gibi sunar. İlkbaharın yeryüzünü yeşilliklerle donatması, doğanın tazeliği ve canlılığına işaret ederken sonbaharın aynı gülistanı “altın suyla yıkaması” bu tazeliğin yerini görkemli bir olgunluğa bırakmasına gönderme yapar. Burada sonbaharın yaptığı iş bir silme ya da yok etme değil, var olan güzelliği farklı bir üslupla yeniden işlemektir. Altın su benzetmesiyle sonbaharın sararan yaprakları ve pastel tonları, doğanın bir başka yüzünü – daha dingin, daha ağırbaşlı ama aynı ölçüde etkileyici bir hâlini – ortaya koyar. Bu karşılaştırmada mevsimler arasında bir üstünlük iddiası değil, estetik farklılıkların eşit değerlerle sunumu dikkat çeker. Şair, böylece doğanın her hâlini birer sanat biçimi olarak görür ve ilkbaharın canlılığı kadar sonbaharın asaletiyle de hayranlık duyulacak bir görsellik sunduğunu vurgular.

Göklem eger yaşıl etse yerleri

Gülistanı tilla suva yuvdı güyz (Behmen, 2001, s. 42)

“İlkbahar eğer yeşil yaparsa yerleri
Gülistanı altın suya yıkadı sonbahar”

Sonbahar, genellikle canlılık ve tazeliikle özdeşleştirilen ilkbahara karşı estetik bir denklik içinde işlenir. Şair, sonbaharın da en az ilkbahar kadar etkileyici manzaralar sunduğunu ifade ederken mevsimlerin görsel güzellik açısından birbirinden üstün olmadığını vurgular. Sonbaharın doğayı ince ve dengeli biçimde süslemesi, onu bir sanatçı duyarlılığıyla hareket eden bir varlık gibi gösterir. Özellikle ressamlık gibi sanatlarda görülen simetrik, ritmik ve ahenkli yapıların çağrışımıyla, bu mevsim doğayı âdeta bir motif gibi işler. Böylece sonbahar, geçiciliğin ve solgunluğun ötesinde, derin ve ölçülü bir güzelliğin taşıyıcısı olarak yüceltilir.

Manzarası göklem aydan kem dâldir
Nakkaşlığa misl mani boldı güyz (Behmen, 2001, s. 42)

“Manzarası ilkbahar ayından az değildir
Nakkaşlığa mâni gibi oldu sonbahar”

Şairin şiirinde sonbahar, doğanın zarif yapısını çözerek onu farklı bir düzene sokan dönüştürücü bir güç olarak betimlenir. “Gül ve zülf” imgeleri, doğanın ilkbahar ve yaz boyunca ördüğü güzellikleri simgelerken, sonbahar bu örülü yapıyı nazikçe çözerek doğanın bir tür dağınıklık ya da serbestlik hâline geçmesini sağlar. Buradaki çözme eylemi bir yıkım değil; olgunlaşmanın, döngünün tamamlanmasının ve dinginleşmenin habercisidir. Şair, bu çözülüşü estetik bir çözülme olarak görür; bağlar artık sıkı ve düzenli değildir ama bu serbestlik kendi içinde yeni bir güzellik taşır. Böylece sonbahar, doğanın sabrını ve ağırbaşlı olgunluğunu temsil eder; hayatın hem düzenli hem dağınık hâllerinde anlam arayan bir sanat anlayışını yansıtır.

Gül, örülen bağlarınıñ zülfini
Tozdırıban bağ içinde çözdü güyz (Behmen, 2001, s. 42)

“Gül örülmüş bağlarının zülfünü
Dağıtarak bağ içinde çözdü sonbahar”

3.1.5.3. Yaz

Behmen “Yaz” (Yaz) başlıklı şiirinin aşağıdaki dizelerinde yaz mevsimini, bereket ve bolluğun zirveye ulaştığı bir zaman dilimi olarak işler. Bal ve şerbete batırılmış gibi sunulan yaz, hem duyusal tatlarla hem de cömertlik temasıyla betimlenir. Şair, bu mevsimi yalnızca sıcaklıkla değil, yeryüzüne serpilmiş nimetlerle ilişkilendirerek yazı üretimin ve doyumun sembolü hâline getirir. Pişmiş meyvelerle dolu bağların cenneti andırması, doğanın verimli hâlinin ruhsal bir güzellik düzeyine yükseldiğini gösterir. Behmen’in yaklaşımına göre yaz; yalnızca bir mevsim değil, yeryüzünde geçici olarak açılmış bir cennet kapısı gibi sunulur; bu da onun gözünde yazın kutsal ve hayranlık uyandıran bir nitelik taşıdığını ortaya koyar.

Yene geldi bal şerbete batıp yaz

Dünya yüze ni’met barın saçıp yaz

Bişip mive bağlar bolan behiştdek

Geldi cennet işigini açıp yaz (Behmen, 2001, s. 41)

“Yine geldi bal şerbete batıp yaz

Dünya yüzüne pek çok nimet saçıp yaz

Pişip meyve bağlar olmuş cennet gibi

Geldi cennet kapısını açıp yaz”

Behmen aynı şiirinin aşağıda sunulan beyitinde yazı toprağın ürüne dönüştüğü ve doğanın insanlığa cömertçe sunulduğu bir mevsim olarak anlatır. Buğday, pirinç, mısır ve susam gibi temel besin kaynaklarının olgunlaşıp hazır hâle gelmesi, yazın bereket yönünü vurgular. Şair, bu ürünlerin yalnızca yettiğini değil, âdeta doğa eliyle pişirilip sofralara sunulduğunu tasvirler. Yaz mevsiminin dalga gibi vurması ise onun etkisinin yalnızca tarlalarla sınırlı kalmayıp her yere yayılan güçlü bir yaşam enerjisi taşıdığını gösterir. Behmen’in yaklaşımında yaz, yeryüzüne servet ve doyum getiren bir varlık gibi resmedilir; bu da mevsimin hem ekonomik hem de duygusal anlamda toplum hayatında merkezi bir yer tuttuğuna işaret eder.

Buğday, birinc, mekge, künci bişirip

Saçıp ni’met, geldi tulkun atıp yaz (Behmen, 2001, s. 41)

“Buğday, pirinç, mısır, susam pişirip
Saçıp nimet geldi dalga vurup yaz”

Behmen yaz mevsimini, meyvelerin olgunluk ve dönüşüm süreci üzerinden de işler. Her bir meyvenin kaynayıp şaraba dönüşmesi, doğadaki tatların yalnızca fiziksel olgunlukla değil, yoğunluk ve kıvam kazanarak içsel bir doygunluğa erişmesiyle anlam kazanır. Yaz burada yalnızca üretimin tamamlandığı bir mevsim değil, tatların yoğunlaştığı ve özün ortaya çıktığı bir dönem olarak sunulur. “Lal cam” imgesiyle hem görsel zenginlik hem de zarif sunum vurgulanırken, bade alıp gelmesi yazı, lezzeti, sarhoş edici güzelliği ve estetik hazzı birlikte taşıyan bir figüre dönüştürür. Behmen’in anlatımıyla yaz, sadece doğayı değil, insan duyularını da harekete geçiren, keyif ve zevk duygularını yoğunlaştıran bir mevsim olarak yüceltilir.

*Her bir mive ğaynap şeraba dönen
La’l camda geldi bade alıp yaz* (Behmen, 2001, s. 41)

“Her bir meyve kaynayıp şaraba dönmüş
Lal camda geldi bade alıp yaz”

Şaire göre yaz mevsimi insana sunulan nadir ve değerli bir fırsat zamanı olarak konumlandırılır. Mevsimin bu özelliği, Kur’an’da geçen ve bin aydan hayırlı olduğu kabul edilen Kadir Gecesi’ne benzetilerek yüceltilir. Bu benzetme, yazın yalnızca doğa ve ürünle ilgili değil, aynı zamanda manevi bir anlam taşıyan bir dönem olduğunu gösterir. Şair, bu vakitte çalışmanın bir ganimet, yani kaçırılmaması gereken bir nimet olduğunu belirtirken insanları tembelliğe değil, emeğe ve bu dönemi değerlendirmeye çağırır. Behmen’e göre yaz, hem üretim hem de bilinçli değerlendirme açısından insanın en verimli olabileceği zaman dilimi olarak sunulur. Bu da onun şiirinde yazı sadece haz ve bolluk mevsimi değil, aynı zamanda sorumluluk ve idrak mevsimi olarak öne çıkarır.

*İşle Behmen, bu vakıt ğanimat saña
Leyl kadir yanı duran bakıp yaz* (Behmen, 2001, s. 41)

“Çalış Behmen bu vakit ganimet sana

Kadir gecesi gibi durmuş bakıp yaz”

3.1.5.4. Kış

Behmen “Ey Asman” (Ey Gök) başlıklı şiirinde yer alan beyitlerde kış mevsimini sadece soğuk ve çetin bir dönem olarak değil, bereketin ve yeniden dirilişin hazırlayıcısı olarak değerlendirir. Eğer bahar yağmurla güzelleşip can buluyorsa, bu yağmurun kaynağının kış olduğunu ima ederek kışa değer kazandırır. Böylece mevsimlerin birbirine bağlı döngüsü içinde kış, sadece beklenen baharın öncüsü değil, aynı zamanda onun sebebi olarak anlam kazanır. Bu yaklaşıma göre Behmen, kışın katkısını kabul etmenin yeryüzünü cennet gibi görmekle eşdeğer olduğunu söyler. Şaire göre kış, zorluğunun ötesinde umut, bereket ve dönüşümün anahtarı olarak yüceltilir.

Ğış baharmız eger ğansa yağmurdan

Bilgin Behmen yirimiz behişte meñzâr (Behmen, 2001, s. 39)

“Kış baharımız eğer kansa yağmura

Bil Behmen yerimiz cennete benzer”

Behmen’in şiirlerinde kış teması çok seyrek görülmektedir. Aşağıda verilen beyitte şair; doğadaki düzeni mevsimlerin kendilerine özgü armağanlarıyla ortaya koyar. Ayın gökten inci saçar gibi parlamasıyla tarif edip gökyüzünün zarif ve sürekli bir ışık kaynağı olduğunu vurgular. Bu ışığın altında kış, karla birlikte zarif ama etkili bir örtü sunar; bahar ise yağmurla toprağı canlandırır. Kışın yağın kar burada sadece soğukluk ya da durgunluk değil, aynı zamanda doğanın üstünü örten, dinlendiren ve yenilenmeye hazırlayan bir dokunuş olarak değerlendirilir. Bu bağlamda şaire göre kış mevsimi göksel bir düzenin parçası olarak doğaya geçici bir suskunluk değil, gerekli ve anlamlı bir hazırlık dönemi sunar.

Ay asman mıdam lulu saçıp dur

Ğarıña ğış zar u yağmuriña bahar (Behmen, 2001, s. 39)

“Ay gök hep inci saçıp duruyor

Karına kış zar ve yağmuruna bahar”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ABDUL KERİM BEHMEN'İN ŞİİRLERİNİN TRANSKRİPSİYONU

4.1. Abdul Kerim Behmen'in Şiirlerinin Transkripsiyonlu Metinleri

4.1.1. Kadir Allah

Kadir Alla şükri aytyorın saña
Oğul kızdı berdiñ maña döwleti
Dinman mıdam zikri aytyorın saña
Ahtıqlarım diriligmiñ şövketi

Ahtıqlarım diriligmiñ ırağı
Yöregimiñ gülistan u hem bağı
Behiştimdir mehribanlı gucağı
Ahtıqlarım rozgärmıñ ziyneti

Lutfiñ düşen rozgärme ya Alla
Bahar yanı üyim dolı helhele
Ğarrin çağım acı ağız u hulkıma
Sesleridir bal u esel şerbeti

Ĥudavenda şäkiriñ men heme waqt
Senden maña övladlarımdır döwlet
Ğarin halıma diydarlarıdır kuvat
Oğul ahtıqlarımıñ yatmasın bahtı

Ğarrılık derdine yokdır hiç melhem
Oğullarımıñ itifağı maña em
Ya Rab etme balalarmı aından kem
İtifağı maña büyük ıdmatı

Ĥudavenda balalarmı ĥuar etme
Ta ölinçäm diydarlarna zar etme
Hicranında meni gayğa yar etme

Ta hulkımdan gidamasın lezzeti

Sona gülüm yegenlerim tapsın şan
İnilerim bolsın mıdam ba tavan
Kabul eyle du'ayımı ya Rahman
Rehmetiñden tapayın şerafatı

Bulıp mıdam mehirli ili bilen
Ahtıqlarmıñ ayetli dili bilen
Oğullarmıñ oğullıq eli bilen
Göterilsin bu behmeniñ tabutı (Behmen, 2001, s. 12-13)

4.1.2. Musulman

İki dünya tapar büyük iftiħar
Eger bolsa her bir insan musulman
Islam dinden tapar gövher şahvar
Halıkına iman tapan musulman

Hılkatından agah bolan adamzad
Fikr u añ u 'qlından tapar irşad
Tañrı seni bilip eylär yad
Fikrinden ilham alan musulman

Hudayına imanı bolan adam
'acızlıqdan her hal tartar nefes dem
Bendeliğiñ ıhlasından boynı ħam
Tapan bolsa ħuda iman musulman

Yörek dilden 'amal edip ħurana
Zalım bolıp azar bermez insana
İhtıyarın bermez hiç hal şeytana
Hudavende çından uyan musulman

Dilin saqlar yaman bilen gıybetden
Kalbın päklär gısganc u ‘adavetden
Gözin saqlar na mehrem u heybetden
Kıyamatdan heras eylän musulman

Musulmanıñ bolsa dine da’vası
Ama bolsa ta’atında riyası
Qabul bolmaz Huda tuvba du’ası
Savap tapmaz riya izlan musulman

Bolsañ Behmen Alla ta’ala ıkrar
Zınhar berme hiç mañluğa sen azar
Halkazardan razi bolmaz kirdigär
Bir hac bilen bolmaz insan musulman (Behmen, 2001, s. 9)

4.1.3. Hökumet

Eylär aram ‘adıl bolsa hökumet
Bu yurd abad ‘amıl bolsa hökumet

İl içinde bil edebsiz tapılmaz
İradada fazıl bolsa hökumet

Siyasatnı meramında hoş aylar
Maqsadında ‘aқıl bolsa hökumet

Vaţan ilin ilim bilen öñ ezdir
Ferheñ yola mayıl bolsa hökumet

Hökumeti fa’al bolsa il ayyar
İlin tozdır gafil bolsa hökumet

Hökumet däl ilin naram saqlasa
Dinçlik yolda bazıl bolsa hökumet

Özin biler il doğrısında mesul
Siyasata kâmil bolsa hökumet

İl aç bolsa hökumetiñ yoqlığı
Behmen işe qabil bolsa hökumet (Behmen, 2001, s. 44)

4.1.4. Asmana Uçgın Balam

Bahtı sıynap yatma qarap, canım balam bu zaman
Qanat qakıp huma yanı, asmana uçgın balam

Hızır yanı abı hayat, ahtar bugün her yandan
Zulmat yolda ‘ilim şam’ın, yaqmana uçgın balam

Bolıt yanı ganıp içip, ab hayatdan bugün
Hayr u rehmet il üstine, saçmana uçgın balam

‘ilmiñ bilen ulı ilada, rahat yetir hemişe
Hıdmat eylöp ilden dua, almana uçgın balam

Qanat gırşap Behmen, ilmiñ perlerinden bu zaman
Zalım cehil çeñgalından, qaçmana uçgın balam (Behmen, 2001, s. 66)

4.1.5. İmtihana Oltıran

Huşyar bolıp adım atgın, uzak bolma öziñden
Fanı dünya merd namerdi, saylamana oltıran

Fazıllı bol fazilatdır, diriligiñ meşali
Cahan seni sol tarafa, yollamana oltıran

Kibirlenip zadña, ötme ertir bostana
Münler ayna yolında dem, sinamana oltıran

Qızıl yüzi sarardama, nârse üçin namerde

Dünya seniñ abrayıñı, bil satmana oltıran

Behmen mıdam huşyarlıqda, mıdam aqıldan iş al

Mekkar dünya adamzadı, oynamana oltıran (Behmen, 2001, s. 64)

4.1.6. Şerabın Sussa

Gelip nigar solan göñlüm bir össe

Fıraç çeken günler başımdan ötse

Ğamdan çıkan yöregimiñ uçğunı

Duman kebi eylän dünyamı tutsa

Gelmezmiken muhebbetli nigarım

Ğoldap meni bugün ellermi tutsa

Gelamazmı rehmi gelip bu köye

Sıylap başım yüzlerimden hem öpse

Almazmiken gelip meni gucağna

Ta hoşlıqdan yörek döşimde bökse

Gelamazmı ele alıp minäni

Sağarıma gülip şerabın susse

Hıram eylöp gelip bugün Behmeniñ

Yöregimden gayğı ğamları dökse (Behmen, 2001, s. 58)

4.1.7. Divana ‘aşık

Mendirin ili ğamdan yazmana ‘aşık

Vatanımı abad etmäne ‘aşık

‘ilm u hüner abad eylär iyladı

Şu sebebden boldım ‘ırfana ‘aşık

Hemme bir deñ behre alsa ilimden
Bu arzuda boldım divana ‘aşık

Ta ki ‘ilm yahtı saçsa ülkäme
Ozğun tapan şanlı dövräme ‘aşık

‘ilm u edep göpär nıfağ kökeni
Nıfağ kökin boldım sökmänä ‘aşık

Cehil yitip gülzar bolsa vatanım
Mendirin mıdam köşkli bostana ‘aşık

Urış yatıp dinçlik gelse ilada
Boldım bugün büyük armana ‘aşık

İl gamında uçdı rengim sararıp
Boldı Behmen şam‘dek yanmana ‘aşık (Behmen, 2001, s. 58)

4.1.8. İş

Hazan ğışı eylär misli bahar iş,
Şorazaram işläp eylär gülzar iş

İşli cayda bir Һaraba tapılmaz
Tamam cayı eylär naqş u nigar iş

İşlän dişlär minnetsiz nan hemişe
Adamzadı etmez hiçvaqt bil Һar iş

İl içinde bolar mıdam Һadırılı
Adamzada şerafat u vuqar iş

Faqr u fask u ğamdan ğutulsañ işle
Üç beladan seni azad eylär iş

ĖayĖı ġama hićvaġt yolıġmaz iřći
şerab yanı mıdam eylär serşar iş

Adam vaġtın dirilikde ġoř eylöp
şam seher ġoř u ġandan saġlar iş

Behmen tartma hić vaġt iřden elleriñi
Ėarrı yařa mededġär u ġam ġuar iş (Behmen, 2001, s. 49)

4.1.9. İřći

Guvan iřći, bugün cahandasıñ ser
Ad ġoyan dünya saña proleter

Cahan ġayıl ġořarlarıñıñ ġüyćlerne
İřiñ eylän bugün seni muteber

Asman boylı köřkler ġüyćiñden ġılan
Yer astından kän ćıġaran mis u zer

Deryaları mahar eyländir ġüyćiñ
Ėiñ ćöllere tartdı ġüyćiñ nehirler

Demir ġırdan yollar tartıp heryana
Rahat safar hemmä ediñ miyesser

Daş eridip demir folad tapan sen
Adamzada demiriñden berdiñ per

Fabrikalar ġüyćleriñden tövlićde
Tövlidiñden dünya yüzi behrever

Behmen etyor mıdam saña ehtıram
Haġıġatda sensiñ büyük no‘ perver (Behmen, 2001, s. 49)

4.1.10. 'id

Hoşlık saçıyör bugün misl bahar 'id
Hatan yanı bolan hemde muşkbar 'id

Eda eyäp roza qurban namazı
Senseletde islam dini şanlar 'id

Hasan hüseyin yayıdek eylöp rengin
Köçeleri eylän misl gülzar 'id

Begenclikden dolan bugün her famil
Hoşlıqlarını eylän hemde serşar 'id

Qavum u gardaş aşna dostı görmäne
Gızgın mehr u muhabbetli didar 'id

Öke kine yöreklerden çıkışını
Her mömin u musulmandan islär 'id

Dariğ bugün gariplariñ halı talh
Yetimleriñ gözin eylän eşkbar 'id

Huda yolda tamam baylar imdadın
Ac u garip miskinlere istär 'id

Behmen doldır edep meyden sağarı
Hulq hüşin badasını hoşlar 'id (Behmen, 2001, s. 16)

4.1.11. Dövlet

İl suhuleti eger bilasa dövlet
Hem kıblası eger uyasa dövlet

Dövlet cisimdir u ilad ravanı

İle uysın diri durasa dövlət

Siyasatı kəmiyabdır cahanda

İl gönlini eger alasa dövlət

İlin aram saxlap bilmese dövlət

Musibatdır ilə doyası dövlət

Həqiqətdə dövlət ilə xidmətgər

Muvaffəqdır mundan əmələ dövlət

İladını eylər bahardek abad

‘adətə xidmət edərsə dövlət

İladını ‘ilm bilən ön özür

Hökumətin ‘adil qorasa dövlət

İl dincılığı Behmen dövlətə abroy

Dınçlar ili tellik düzərsə dövlət (Behmen, 2001, s. 43)

4.1.12. İşli İl

Her kişverin bolsa xalqları azad

Azadlıqdan merdiminin ruhu şad

Xalq gönlində bolsa dövlətin gönlü

Yer yuvirdında bolar ‘adət u dad

Mayıl bolsa hökuməti ‘irfana

Semerlənər ol yurtda ist’idat

Hökuməti işə şovqlasa ilin

Yurdını eylər bahardek abad

İşsiz bolsa yuvırdınıñ merdimi
İktisadın eylär düybinden berbad

Ger bolmasa iş u ‘ilim ilinde
Bilgin Behmen şansız bolar ol ilad (Behmen, 2001, s. 42)

4.1.13. Güz

Bağ içinde tılla hayma kurdı güz
Gülistanı bezemäne turdı güz

Yapraqları tılla suva batırıp
Gülistana tılla varak dökdi güz

La’l u yakut bolan tılla bile murassa’
Çaprazları bağ boyunna düzdi güz

Göklem eger yaşıl etse yerleri
Gülistanı tılla suva yuvdı güz

Manzarası göklem aydan kem dälidir
Naqışlığa misl mani boldı güz

Göklem, ayıñ şugufesniñ meyvesin
Buldıradıp bala salıp üzdi güz

Gül örülen bağlarınıñ zülfini
Tozdırıban bağ içinde çözdü güz

Göklem eger, Behmen, ğarın eritse
Firuzedek edip suvı süzdü güz (Behmen, 2001, s. 42)

4.1.14. Tarih

Mıdam dünya bakıp duran bur tarih

Her yan yahtı saçıp duran bu tarih

Dünya yüzde yağşı yaman görmäne
Meş'aleni yakıp duran bu tarih

Gice gündiz kalam kağaz elinde
Hayrı şerri yazıp duran bu tarih

'adil hemde zalımların haline
Yazanlarını basıp duran bu tarih

Dünya yüzünün yağşı yaman sözlerne
Mıdam kulağ asıp duran bu tarih

'ibret için adamzadın hayrına
Yazanlarını açıp duran bu tarih

Karañkıdam kalmaz zulüm yapılp
Her yan yalkum atıp duran bu tarih

Yağşı yaman kalmaz hergiz yazıgsız
Felek bilen çapıp duran bu tarih

Adam bolsañ yağşı bolgın cahanda
Ağ karanı ayırıp duran bu tarih

Hiçbir dövlət bayed zalım bolmasa
Zulümlerni yazıp duran bu tarih

Behmen, menfur her zalım hökumetden
Zulmi tövhin edip duran bu tarih (Behmen, 2001, s. 43)

4.1.15. Yaz

Yene geldi bal şerbete batıp yaz
Dünya yüze ni'met barın saçıp yaz

Bişip mive bağlar bolan behiştdek
Geldi cennet işigini açıp yaz

Buğday, birinc, mekge, künci bişirip
Saçıp ni'met, geldi tulkun atıp yaz

Her bir mive ğaynap şeraba dönen
La'l camda geldi bade alıp yaz

İşle Behmen, bu vaqt ğanimat saña
Leyl kadir yanı duran bakıp yaz (Behmen, 2001, s. 41)

4.1.16. Vatan Ene, Vatan Ata, Vatan Can

Ey hemvatan doğlan cayda mehir kân!
Doğlan caydır ańlılara çun canan

Bil vatanımız sansız balalar dıklân
İl bostandır, şam u seher gül fışan

İyim, giyim hemde durı havası
Merdler barın sansız bağrında eklân

Ülke seni terk eylânler ğaribdir
Vatan ene, vatan ata, vatan can

İl içinde diriligiñ lezzeti
O bolmasa dardır insana cahan

İl içinde mubarize etmeklik

Baturlıg u merdanalıkdan nışan

Aytma Uçgın! Vatan nedir il nedir
Munı biler her bir vatandost insan

Movlan, ‘aşur hemde Qadır pahlavanmız
Vatan yolda eylediler can qurban

Vatan qadrı imanlılara belli
İmanlılar eirur misl arsalan

Behmen çıkmaz vatan ilinden her hal
Yöregine mehir rişte il bağlan (Behmen, 2001, s. 51)

4.1.17. Ğam İşigi Yapıldı

Bahar gelip gül gıncası, zıba bolıp açıldı
Yañı yılıñ aftarınıñ, nurı dünya saçıldı

Ölen ruha ‘isa demi, solan yüze gül reñi
Köre, Yusuf eginbaşı, bahar ayı tapıldı

Yer üstine bulıt bugün, gövher lu lu eläp dur
Ekinzar u bağ u bostan, Kövser suva yağıldı

Dağ u bağ u sahralarıñ, döşlerine hemayıl
Zümered u laciverd u la‘l u zerden tağıldı

Şam u seher nesim ösip, dürli güller üstinden
Bağ u rağ u dere sayda, ‘ud u ‘anber yağıldı

Seyle çıkgın Behmen bugün, hava ‘atır pürkipdur
Dostlar bilen bade içiñ, ğam işigi yapıldı (Behmen, 2001, s. 40)

4.1.18. Ta Bolmalı Zar Yene

Şükür geldi faslı novbahar yene
Dünya yüzün etdi müşkbar yene

Nesim ösip dürli güller üstinden
Havamızı etdi hoşgevar yene

Bahar bugün eläp dur u gövheri
Asmanmızı etdi dur nisar yene

Adamzadıñ bu efsurde cahannı
Bezäb otir günça u ezhar yene

La'1 u yaqut peyklerini göterip
Galdı bağda läle u enar yene

Hudavenda vatanmıza sulh getir
Ta uruşda bolamalı zar yene

Qal ey Behmen yatma gämdä sararıp
Alıp geldi badanı nigar yene (Behmen, 2001, s. 41)

4.1.19. Yollan Türkmenim

Yegrim biriñ 'asrı geldi raz saçıp
Gafil yatma sen hem oyan türkmenim
Geliyor tilsimleriñ razlarını açıp
Tur yeriñden sen hem gırcan türkmenim

Bu 'asırda 'aşık bolıp irfana
Sen hem meñzäp isti 'datlı insana
Barlıgıñı bildir sen hem cahana
Tur gäflatdan oykanıban türkmenim

Eger bilseñ başıñ dolı remz esrar
Bağsañ başa aylar seni kamgar
Eger etseñ zamanıñı muşgzar
Tapın sen hem ‘ilm u ‘irfan türkmenim

Bu cahanıñ iyesidir adamzad
Eger etse ‘ilm yolda ictihad
Ger bolmasa adamlık şanıñ berbad
Tur uyğıdan geriniban türkmenim

Bu ‘asırda adam şanın tapmana
Bili bağlap ‘aşık bulğın irfana
‘ilm bilen sen hem gir adam sana
Behmen pendin eştip yollan türkmenim (Behmen, 2001, s. 74)

4.1.20. Kitab

Kitab oқи cahan seylidir kitab
Gülistanıñ hemde yelidir kitab

Kitab oқın ‘alm bilen hem sohbet
Ehl-i ‘ilmiñ oba ilidir kitab

Her bir kitab, ‘ilm gülinden dolı
Bil, behiştin dürli gülidir kitab

‘aşık bolsañ ‘alamalar dersine ‘aşık
Kitab oқи, ‘alım dilidir kitab

Oқıvcınıñ mıdam kamı şirindir
Bil cennetin ‘esel balıdır kitab

Farabi, u Mevlevi u Sinanıñ
Derslerinden hemde dolıdır kitab

Medresäniñ yolın Behmen ahtarsañ
Fakültäniñ bilseñ yolıdır kitab (Behmen, 2001, s. 33)

4.1.21. Qalam

Ğoğa taşlar dünya qalasa qalam
İli ruhlar ile baqasa qalam

Zalımları salıp lertzä, zulmı
İlden götär, coşa gelasa qalam

Her ğarañkı fikre taşlar yalqumı
Her tarafa nurın saçasa qalam

Mısalı gün yahtı taşlar cahana
Maş'alını eger yaqasa qalam

Necat berer cehle batan illeri
Coşa gelip yolın alasa qalam

Her varaqın misl kân genc eylär
Mestip eger kitap bitasa qalam

Bahar yanı bütün dünya dur saçar
'ilminden elham tapasa qalam

Oyandırıp adamzadı ğalflatdan
Güyçlär Behmen yazı yazasa qalam (Behmen, 2001, s. 29)

4.1.22. Mu'allim

Şägirdlerin 'ilm bağda, ballı eklär mu'allim
Hıdmat üçin iylada, 'alim dıklär mu'allim

Bahar ayıñ nesimidek, navazışlı dersleri

Balalarıñ fitratını eylär gülzar mu‘allim

Nay dutarıñ nalasıdek, zemzemeli pendleri
Hafa yatan isti‘dadı eylär bidar mu‘allim

Kökregidir, gövher kebi, ‘ilm u hüneriñ kâni
İladına mıdam gövher, eylär nisar mu‘allim

‘isa eger diriltdirse, ruhi uçan adamı
Cehle batan iladları, bidar eylär mu‘allim

Cahalatı yoğatmana, mıdam bili bağladır
Tahavvüller getirip ile düzgin eylär mu‘allim

Gice gündiz ğarğdır fikre, ta iladın oyatsa
Adam oğla ‘ilim yoldan, fazıl istär mu‘allim

Amrika u avrupa’nı, abad etmek yolında
Taşlap ğarba tolğunları, eylän şehkar mu‘allim

Behmen yanı öz ğamında, bolman zardır hemişe
‘irfan yolda güyçlerini, eyler nisar mu‘allim (Behmen, 2001, s. 29)

4.1.23. Adam Oğlu

Adam oğlu fazıl Rahman sendendir
Bu şerefden şövket u şan sendendir

‘aķıl adlı fitrat ğoylan başıñda
Dolı gövher genc pinhan sendendir

Mahar eylär aķlıñ dünya yüzini
Kän n‘imetli bu ğiñ cahan sendendir

‘ilm bilen şah per tapsañ uçmana
Dolı razlı yazıq asman sendendir

‘ilm bilen şayla Behmen fikriñi
‘alım bolsañ baht taban sendendir (Behmen, 2001, s. 26)

4.1.24. Birleşimler

Birlenmäne her il bolsalar topar
Demlerine dağ u qalalar opar

Muhabbetli birlikdedir hoşbahtlık
Birlik guran ilñ iqbali gopar

Her bir ilde bolsa mihirli birlik
Diriligi mıdam guançlı öter

Her bir ilde itifaqı bolmasa
Bay-u hanı yavlar öñinde çöker

Mahrum bolıp haqlarından hemişe
Gözinden ganlı yaşların döker

Ülkedaşlar! Birleniñler tiziräk
O bolmasa nıfağ ejderi yörer

Birleşimler süyciltseñiz ağızı
Birlik camda bal u bara u kavsar

Davud ilniñ razı bilseñ birlikde
Ayağmızdan eşkil zinciri söker

O bolmasa Behmen yanı hemişe
Yörekleriñiz gayğı odında köyer (Behmen, 1923, s. 7)

4.1.25. Ya Yaradan

Topırtım hiçtim adam eylân sensiñ

Añ gövherin başıma caylan sensiñ

İslam tâcin giydiriban başıma

Mañluklarıñ içinde şanlan sensiñ

Fıkr u añmı dercendirip başımda

Bul topırı ruh bilen bezân sensiñ

Qoyun yanı ıradañda yörmişim

Diriligme iyye u Rahman sensiñ

Tağdiriñda yöriyörin mecnundek

Hikmetli u rehmetli yezdan sensiñ

‘acizdırın tağdirımdan çıkmana

Ozal günde yolımı düzlân sensiñ

Zer zıncırlı tağdiriña goyılan men

Ya sevi ya qavi keremli sultan sensiñ

Ismaildek Behmen hemde dıgıñda

Ya yaq ya baq razdar keyhan sensiñ (Behmen, 2007, s. 1)

4.1.26. Haq Zikri

Dilde haq zikri ravan, Lâ ilâhe illAllah

Her bir zikri maña şan Lâ ilâhe illAllah

Şükür men dirin musulman, gövher maña bu iman

Bendeligimden nışan, Lâ ilâhe illAllah

Döredip meni insan, beren maña büyük şan

Şäkirdirin her zaman, Lâ ilâhe illAllah

Berip maña şirin can, etdi fikrimi taban
Mıdam zâkir bu zaban, Lâ ilâhe illAllah

Her zikri maña derman, beren maña güyç tavan
Zikri mañadır arman, Lâ ilâhe illAllah

İsm husnañ her zaman, yöregmi eden ruḥşan
Her zikri dilime tavan, Lâ ilâhe illAllah

Günamı eylâp kitman, rehmetiñden et gufran
Ya Settar u ya Rahman, Lâ ilâhe illAllah

Resul aḥır zaman, bişekdir tâc cahan
Haḳdan tuhfası Ḳuran, Lâ ilâhe illAllah

Ya Rahim u ya Subhan, Behmrn resva etmân
Mahşerde bergin aman, Lâ ilâhe illAllah (Behmen, 2001, s. 5)

4.1.27. Nimet Ḳadı

Nâme berdi bil beşer Rahman saña?
Belli berdi bişek şirin can saña

‘aḳıl berdi ta özüñi ekleseñ
Bu ni’metden berdi büyük şan saña

İlim berip iyge etdi cahana
Tabi’ boldı yer u asmana saña

Her tarafa ilmiñ saña yol açan
Bilseñ bugün yol biren keyhan saña

Bildirmäne aķ ķurani cahanda
Haķ indirdi muķaddes ķuran saña

Bu ni'metler ķadrın eger bilasañ
Şükür eyle hamidir rahman saña

Yağşılıķdır şükür etmek ma'nısı
Behmen bilseñ yağşı yar iman saña (Behmen, 2001, s. 6)

4.1.28. İslam

Saçar dünya fazl u şerafat islam
Musulmana beren şahamat islam

Adamzadıñ ķadrı bu dinde belli
Her adama beren celalat islam

Hudavendiñ kelaınıñ dersinden
Tapan remz u sırlı keramat islam

Muhammediñ fazilatlı yolından
Tapan fahm u derk u durayat islam

ķuran şerif bu pāk dine rahnama
Deñlik 'adle beren hidayet islam

İtifak u dilsuzlığı hemişe
Musulmana bilen sa'adat islam

Behmen eger siyasete düşünseñ
Dirilikde büyük siyaset islam (Behmen, 2001, s. 9)

4.1.29. 'ibadat

Bil ey 'eziz haķı aytmaq 'ibadat

İl hıtmatina adam oymak

ıncılıı il stinden gterip
İli amsız din saklamak ‘ibadat

Paymal edip zalım nefsi bu bi gn
Ha yolına ‘aık bolmak ‘ibadat

Hafız bilseñ ene ata du‘ası
Ene atasına bakmak ‘ibadat

Zınhr eller kıztıl ana batmasın
Adamzada hormat oymak ‘ibadat

arınca hem zınhar azar tapmasın
Her muhtacıñ elin tutmak ‘ibadat

adam bilen ya da syci sz bilen
Yaşılıa bil baqlamak ‘ibadat

Drli amlı gzi yalı yetimi
Baın sılap baqla basmak ‘ibadat

Nan berip ya da lıbas giydirip
Kembagaldan du‘a almak ‘ibadat

‘ayıp amak u dil azarlı gnadır
Musulmanıñ ‘aybın yapmak ‘ibadat

Dolı gvher ‘alımlarıñ pendleri
Pend gide ula asmak ‘ibadat

El u dile hemde alama Behmen

İl Һayrına iş buyurmak ‘ibadat (Behmen, 2001, s. 10)

4.1.30. Öpmez mi?

Dövrän gilip meniñ göñlüm ösmez mi?

Begençlikde ğamlı yörek bökmez mi?

İkbalımıñ ğünü doğıp üstimden

Bu Һarañkı ğünler duşdan ötmez mi?

Һaçanaça tütäp yatsın yöregim

Kökregimde bu köz odım öçmez mi?

Ğam sahrade sergerdan men mecnundek

Leyli gilip ellerimden tutmaz mı?

Mayuslıqdan iki gözlerim zayıf

Yusuf gözme köynegini sürtmez mi?

Kemlik derdde örtenyorın sınısırab

Baht gucağna alıp meni öpmez mi?

Kemlik derdde Behmen mıdam örtinse

Azarından göz yaşını dökmez mi? (Behmen, 2001, s. 85)

4.1.31. Süleymanıñ Yüzügi

Turıp göñlüm ğaflatdan, baq yörekden rahmana

Toba eylöp yörekden, sığın mıdam Yezdana

Һудayıñı eger sen, etseñ öziñden razı

Hurmat bilen hemişe, et ehtiram insana

Ağrıtmagıl hiç kimi, bu yalancı dünyada

Eger berseñ erzişi, dirilikde cahana

Yağşı gılık bilasañ, Süleymanıñ yüzigi
Muhabbet bilen her hal, yöreklerde tut Һana

Behmen mıdam ayılıp, acı sözden dariğ et
Şirin dilli adama, görkli göriner zamana (Behmen, 2001, s. 19)

4.1.32. İl

Adamzada Һal‘a kebi penah il
Ene gögsidek mehirli safa il

Balası dek ‘eziz saqlar gögsinde
Hiçbir kime Һamı görmez rava il

İliñ görki her bir derdle tesalla
Mehri bilen ruhi eylär dava il

İliñ bilen ili abad etmäne
Urın sen hem taki bolsın zıba il

AҺlaқ bilen il içinde cay alsañ
Mıdam berer saña Һadr u baha il

Һıdmat etseñ ile canı ayaman
Behmen saña mıdam bolar fida il (Behmen, 2001, s. 23)

4.1.33. ‘ali Amal Gerekdir

Dirilige husn u camal gerekdir
S‘adatlı baht u ıqbal gerekdir

Adam Һanın elden bermän durmana
Her yuvırda büyük celal gerekdir

Diriligi keyfiyetli sürmâne
‘ilm u hüner hemde kemal gerekdir

Taraķınıñ rehberidir (zirbina)
Zirbinağa mal u menal gerekdir

Azadlıķdır zirbinanıñ menali
Azadlığa ruh f‘al gerekdir

İli nehzet uzışlığa salmana
Kalam şî’re bil istiqlal gerekdir

Azadlığı mehkem tutmana Behmen
İtifaklı ‘ali amal gerekdir (Behmen, 2001, s. 23)

4.1.34. Reng Almadı Zamanım

Bahar gilip açılmadı bostanım
Fayzından reng almadı zamanım

Ötdi gilip kaçça baharlar duşdan
Ama maña hiç bakmadı dövranım

Va dariğa uçdı huma başımdan
Nef‘ etmedi kaçça eli bolanım

Elim bulap çapdım her yan ızından
Ama efsus tutdırmadı armanım

Basıp meni na umidliğıñ dumanı
Karañkıdır bugün efsus cahanım

Sebep bolan ‘ilimsizlik bu derde
Behmen yokdır bu derdime dermanım (Behmen, 2001, s. 86)

4.1.35. Nalalı Sözüm

Zulm astında qaradır baht u ruzım
Bu hasretde sararan gızıl yüzüm

Yok yoldaşım gam derdin çekişmâne
Hasret derdde yatmışam diñe özüm

Nala tartıyorsın bilbildek şam u seher
Täsiri yok ile nalalı sözüm

Yokdır mende il derinden başga derd
Bu derd zehrin süzmiş hemişe gözüm

Behmen gözi gancarıban bu derdden
Mercan düzmiş kirpiline düzim düzim (Behmen, 2001, s. 89)

4.1.36. Bu Cahan Duman Bize

Türkmen diris u bu cahan duman bize
Bugün felek sütemin aylan bize

Bela barın yigrim yıllardan bəri
Saçıp duran dınman asman bize

Ğam ğazanı başlarmızda ğaynamış
Bugün dardır bu Afğanistan bize

İkbal yokdır bizde biryan aşmana
Yapıp duran ğapısın cahan bize

Türk illeri gülüşip duran halımıza
Kardaşlarmız hem boldı düşman bize

Türkiye hem eken bize bigana

Bu hal duran gucağın açman bize

Bağ halmıza büyük babam Atatürk
Bolmazzmiken ruhıñ mihriban bize

Yok ekeni Türklik hissi Turanda
Biganadır bugün Türkistan bize

Türkmenistan hemde eken daş yörek
Muhabbetsiz duran hiç bağman bize

Pakistandam günde dınman qavlanyors
Bağman duran hem köpi ‘inan bize

Günde inmiş başa pulis dendesı
Dardır bugün hemde Pakistan bize

Haşardadek gam astında eridik
Tapılmazmı ya Rab sayaban bize

Dünyamızı tutup gayğı dumanı
Boldı dariğ yahtı gün pinhan bize

Yok ekeni hami bize cahanda
Rehm bilen bağğın ya Rahman bize

Derbarıña çöken bu Behmen ağlap
Ya Rab bergin ıqbal taban bize (Behmen, 2001, s. 90)

4.1.37. Mehriban Destyar

Bu cahanda her kim bolsa bed kirdar, dar
Dirilige bir mehriban destyar, yar

Doğrı bolğın ilden tapsañ ƙadrı
Doğrı guşa her zaman e‘tibar, bar

Durar bolsañ erte erler safında
Bolma hunhıuar bolar erte hunhıuar, ƙar

Su dek eylär hayatı ‘ilm gulzar
Bil ‘ilmsiz bolar bu gulzar, zar

Dökmez bolsañ yüz suvını işlegın
Fıtrat cövherin eylär aşkar, kar

Ğıvanmağın cahıl vasf etse seni
Adamzada bilseñ bu iftiħar, ƙar

Edep bilen beze Behmen öziñi
İnsana şaydır edep ƙu ızhar, har (Behmen, 2001, s. 95)

4.1.38. Yetim Ahı

Birek yetim açık görüp bir bağı
Girip bardı umid bilen şam çağı

Dürli daraht dürli gülden dolı bağı
Güne meñzeş yahtı saçıyor her ƙırağı

Bağı havasın güller mu‘atter eylän
Hıullas bu bağı behıştdendir bir nışan

Oltireken bay saçağıñ başında
Dürli ğıza dolı saçağı üstinde

Kette kiçi saçağı daşına üşen
Bağı gülden u saçağı ğıza eden gülşen

Yetim durdı bir bad k rk p bada lap
D rli ta am ısın uzakdan is ap

Yetim eyl p m  n y regi bir y rek
Ta ki alsa bu sa a dan bir   rek

Aytd  yetim  ana n abad bay a a
Bereketi bersin Allah bu ba a

Aytd  socip men bir atasız yetim
Eklem ne yokdur mende hi  kimim

Rehim eyl p ma na hormatlı bay can
Huda yolna beri n ma na par a nan

Sa a   stindedir h mm ni n boyn 
Eller edyor sa a   stinde oyn 

Yetim sesin hi bir  ula  e tmedi
Yetim taraf hi  birisi ba mad 

G m bol diydi bay  an yetime  arap
Yetim  ı dı ba dan na murad a lap

Yetim ah   avlandırd  her yan 
Duman etdi yer u hava asman 

Bu ah saldı asman yiri lerzana
Y zler  o a saldı bu ah cahana

Bay n ba ın yuvutdı bu zelzele
Yir astına tartdı bay  ba  bile

Ƙorƙ ey eziz yetimlerin ahından
Bolamasın naraz bir yetim senden

Her bir baya zekatını bermek farz
Baylar bilse zekatıdır misli ƙarz

Yetim aca bolıp mıdam mehriban
Yetimlere rehim etse musulman

Bağra bassa yetimleri hormatlap
Balasıdek başlarını sıpalap

Nesihatdır menden saña musulman
Ac yetime bolğın mıdam mehriban

Hudavendi razı edeyin diyseñ
Erte behişt yolın tapayın diyseñ

Rehmiñ gilip kömek etgin her aca
Ta yetirsin seni Tañrı miraca

Zınhar Behmen mayus ƙatırma acı
Eger giyseñ erte fağırılı täci (Behmen, 2001, s. 94)

4.1.39. Ğam Yağını

Hiçbir dinman yigrim bir yıldan bäre
Ğam yağını yağyor Afğanıstana

Türk u Peştun hemde Tacik sulh zarı
Afğansitan bolan bugün ğamğana

Dinman saçyor uruş lambası uçğun
Bu uçğunlar eylän il halin zebun

Bu ahvaldan bay u fakir cigerhun
Hemme bolan gam derdinden divana

Hizbler eylän ağızıbirliği berbad
Örtüyorlar nifaq içinde ilad

Kaş bolışıp yarlar boldı yara yad
Gülki bolan Afğanistan cahana

Rus Emrika oyuncağ bolıp hizbler
Baş göteren her yandan yüzler ejder

Ejder barı etdi ili derbeder
Bağlar gurip köşkler boldı veyrana

Bu uruşlar Türkmen barını dağlan
İşsizlikden göçmäne bilin bağlan

Fığan tartıp göçin her yana yollan
Sınıraşıp Türkmen barı ravana

Örtindiriyor il yörekler dağı
Dad mayırdı iladı gam u gaygı

Natavan eyledi Behmeni ağı
İl feryadı çıkan bugün asmana (Behmen, 2001, s. 89)

4.1.40. Guvancım

Nazar taşlan Mehreban Huda maña
Adam maşamın eylän a'ta maña

Aziz eylöp cümle insan içinde
İslam şanını eden ehda maña

Ğuvanç bilen etmişem herdem şükri
Yoldaş boldı fikri resa maña

Beren ağı maña büyük dövletdir
Bu fazlıdır dövletli dünya maña

Islam burı yalqum atyor qalbımda
Bu fazıldan cahanım zıba maña

Mıdam dilim şükürli tesbihinde
Şükür beren bir qalb safa maña

‘aşık bolan dilim tesbih aydmana
Endik bolan dilimde sena maña

Kereminden fazıllı yola düştüm
Bu yol beren hayat baqa maña

Behmen içen hıızırdek ab hayat
Hudavendiñ bu lütfi dava maña (Behmen, 2001, s. 1)

4.1.41. Bu Gice

Hoşa düştı nur Rahman bu gice
Begenç saçıp gildi arman bu gice

Tur yahtısı yahtı atdı bahtıma
Zıkr u sena eylärin yatman bu gice

Leyl-Qadır nesip boldı hebeza
Ta dañaça okırım quran bu gice

Lutfı bilen sağı tutan maña cam
Huşa sağı eylän ihsan bu gice

ĖayĖı cayın aldı Ŗükür beğençlik

Fayız saçyor Behmen asman bu gice (Behmen, 2001, s. 59)

4.1.42. Kadir Gice

Kerem işigini bu Ŗam aç maña

Kadir gice fazlından ya Rahman

Fazıl nurın keremiñden saç maña

Bu gicäniñ Ŗerefinden ya Rahman

Kadir gicäñ faķırlarıñ derbarı

Bu gicede rehmet ehsanıñ cari

Bu Ŗam baķan tañra musulman barı

Edip zikir u oķıp namaz u Kuran

Tuvbagäre dergah açılar bu gice

Fazıl nurı heryan saçılar bu gice

Zerefşanlı yalkum atılar bu gice

Bu muhtacam birbar baķĖın ya Hanan

Umid bilen dergah çökdım bu gice

Hurmat bilen boyun бүkdım bu gice

Kemsirenip yaşlar dökdim bu gice

Günahlarmı ‘afu eyle ya manan

Tesbihdedir bu Ŗam yöregim dilim

Zikriñ aydıp sayrar ağzımda dilim

Dergahıña göterilen muhtac elim

Bu dañ yalka bu kuliñam ya Yezdan

Bu gicäniñ Ŗerefinden bu ile

Bereketli yılı miyesser eyle

Rehim eyläp ac u faķiri sıyla

Ta lutfiñdan bolsın iyimler arzan

Derganıña çöken Behmen bu şam da
Yaşın dökip etmiş ruku' u secde
Ta bolmasın mehşer günü bi perde
'uzr tuvba çöken bu gice yatman (Behmen, 2001, s. 15)

4.1.43. Sulh Şerabı

Bahar gildi bade getir nigarım...
Susıp bade ğamdan yazgın ğamhıuarım

Bade berseñ sulh şerabın ber maña...
Ta hoşlığı mıdam saçın baharım

Sulh şerabın içip ğayğı gidersem
Hoşlık bilen ötsin vaqt gülzarım

İl ğamında solan yüzim sararıp
Tapsın meyden güldek reñi ruhsarım

İzin üzmän doldır meyden sağarı
Ta yörekden düşsin ğamlı ğubarım

Dadırmasañ sulh şerabdan Behmene
Yandır ahdan uçan uçgın şerarım (Behmen, 2001, s. 56)

4.1.44. Yör Azad

İns ğayratı sende bolsa yör azad
Diriligi meramında sür azad

Ėul bolama insan adına ğuvansañ
Döşi gerip cahanında dur azad

Bu biş günde diriligiñi hıuarlaman
Ėısmatıñı ärler kebi gör azad

Qadırlanan ömrin ozal güninde
Tağdiriña tevekkeli bur azad

Ğayratından bolup cahanda üstin
İradaña bergin sen destur azad

Mağdumkılı aydan ursam il yağşı
Ulu il bilen itifağı ğur azad

Suğaratdek vataniñdan kaçman dur
Balın sürdiñ acısınañ sür azad

İyye bolsañ dirilikde ğuanca
İladaña vehdet pendi ğur azad

Yezdidek ger tikilsäm ağzıñ
Haq yolında mıdam gepläp dur azad

Muhabbetiñ esbabından cahanda
İliñ bilen Behmen qasrı qur azad (Behmen, 2001, s. 52)

4.1.45. Ülkäm Saña Ğuvanyorın

Azadlığın şöketim, veçenim Afğanıstan
Münler tarih içinde, sıfatın bolan beyan
Her manzarañ ruğ perver, tebi'atın dūr efşan
Qahramanlık görkezen, övlemleriñ her zaman
Dolı bars u arslanlı, ülkäm saña guvanyorın
Tarihda büyük şanlı, ülkäm saña guvanyorın

Düyib adın Aryana, ħurasan hem bir adın
Şan u ferde ğoyılan, ozal günde bünyadın
Övlemleriñ güycinden, dövülenyoğ hiç badın
Himmetli u ğayratlı, her bir şirdek övlemin

Dabaralı dövranlı, ülkäm saña guvanyorın

Tariħda büyük şanlı, ülkäm saña guvanyorın (Behmen, 2001, s. 51)

4.1.46. Vatanım

Afğanıstan! Ey şövketli vatanım

Bostanım, gülistanım, çemenim

Bağ u dağın ‘anberdir u hoş hava

Otlarındır münler derdlere deva

Ekinzarın ekin babda hasilhiz

Derrelerin taravatlı atır biz

Çeşmelerin mısali abı hayat

Süyciligi misli bal hemde nabat

Madenlerin büyük gencdir ilada

Kân babatda şanın belent dünyada

Lacuverd u l’al u tilla sende kân

Badaşanda gökçe deryaın zerefşan

Qara tilla adlı nift u hem gâziin

Misli bahar derelerinde yazın

Azadlığın saña büyük iftiħar

Şöket şanın her tariħda nimudar

Afsus bugün boldın nıfağda veyran

Bu ğam eylân Behmeni derdde nalan ülkam (Behmen, 2001, s. 50)

4.1.47. Dehqan

Qurbanı bolayın men, ekin eken dehqana

Däne saçıp қош сүріп, зähmet çeken dehқana

On mitirden lay taşlap, қара дерin ақdırıp
El ғабardıp ғазıda arıқ ғazan dehқana

Қара suvıқда үшіп, arıғıñ doñın dövip
Gicelerde uhlaman, suvlar tutan dehқana

Қатар bolıp yayraşıp, kette oraқlar bilen
Gün astında der dökip oraқ oran dehқana

İlad üçin hemişe, tartıp zehmeti ziyad
Ekinlerin yetirip, hırman eden dehқana

Köyüp günüñ hurine, çañ astında hem derläp
Yadaman u erinmän, hırman atan dehқana

İladiñ nanı üçin, kızıl buғday tayarlap
Ğuş u ғurt u adama, ҳayır saçan dehқana

Behmen aydyor aferin, hurmat bilen hemişe
Vatan üçin il üçin, işläp yören dehқana (Behmen, 2001, s. 48)

4.1.48. İşçi Ǵuvancı

Men işçi men! İşde dökyorın қара der
Derlerimden abad bolyor ғара yir

Mañlayımdan daman deri alımlar
Bilyor misli dur u nāb u hem gövher

Abad bolan cahan meniñ güycimden
Dünya beren güycim zib u şan u fer

Güycim eden kânler barın istıhrac
Yir astında yağ u demir hemde zer

Güycim bilen abad bolan suv bendler
Giñ çöllere tartan arık nehirler

Suvbendlerde abad eylän “Turbinim”
Dünya yüzün eylän bugün münevver

Fabrikalar fa’al bolıp güycimden
Tevlid edyor tayyara u hem motar

Hem eriden demir foladım bugün
Pilutlara bolan ğanat hemde per

Ƙırlar düşäp her yan tartan yollarım
Rahat bolan bugün her yana safar

Işçileriay işi cahana m’alum
Behmen bil yör işçi mıdam muzaffer (Behmen, 2001, s. 48)

4.1.49. Faħır İndiren Ƙuran

Cahalatı cahandan, inip göteren Ƙuran
Sağ u solıñ yolını, dünya görkezen Ƙuran

Mübärek roza ayınıñ, yigrim yedinci günü
Muhammede Hudavend, tuhfa iberen Ƙuran

Diýip ikra bismi Rabbikellezi ƙalaƙ
Allahdan Muhammede, faħır indiren Ƙuran

Varaƙ varaƙasmandan yigrim üç yılda inip
Dinsizleri Allahğa, bitin uydıran Ƙuran

K'äbäniñ içindäki, üç yüz altmış butları
Yıķıp duvıp k'äbede, heryan tozdıran Ǵuran

Herkim etse talavat, tapar büyük savabı
Behiştin 'atırlarını, mıdam pürkdiren Ǵuran

Haķıķatda musulman, ǵurana 'amal eden
O bolmasa imanın bişek köydiren Ǵuran

Turgın Behmen sulh üçin, Allahdan mede istäp
Muslahıñ savabını, ǵaķdan köpdiren Ǵuran (Behmen, 2001, s. 8)

4.1.50. Gumnam Bomasaķ

Dirilikdir hırsnıñ cedel meydanı
Fikir eylâli munda ta ħam bolmasaķ
Üstin etmez höves hiçbir insanı
Ħam hövese uyup ta ram bolomasaķ

Fikir bilen dirildeli ravanı
Ruh bezemek adamzadıñ armanı
Ruhı ticäp uyuralı cahanı
Bu arzuda bayad nakam bolmasaķ

Ta diridir dinçlik yoķdır insana
Hırsı ǵapdir adamzadı her yana
Cehil bilen bolmañ zinhar hemħana
Cehil derd de ta ki serasam bolmasaķ

Dirilikden nalir mıdam imansız
Ta şamaça ǵarañ dınman ǵaķyors biz
Tolħunmizdirs, yoķlıǵımızada dinçlıǵımız
Şundan diri ta biz aram bolmasaķ

Dur ‘uman bu tolķunıñ içinde
Bu ‘uman bar her adamıñ döşında
Senden bu dur ğayratıñ bolsa sende
Bu uğırda biz bi meram bolmasaķ

Behmen nalip zınhar bolama zebun
Alıp baryor bizi keyfläp bu tolķun
Eger merdsiñ bu tolķunda sen yüzgün
Ħasta meñzäp ta ki gumnam bolmasaķ (Behmen, 2001, s. 87)

4.1.51. Şefa‘tin Muhammed

İki ‘alam da ‘ali, şan şövketiñ Muhammed
Kövn u mekan celali azamatiñ Muhammed

İslam dine iftiħar, saña iberlen Ķuran
İki cahan ziyneti, fazılatıñ Muhammed

‘alam cahan medarı, ħılķatıñda nıhandır
Etdi cahanı ehya resaletiñ Muhammed

Lat menatı yogaldıp, etdi cahalatı güm
Ummatlarñı ħoşbaħtlan diyanatıñ Muhammed

Her musulman gögsinde, ħoydıñ iman göherin
Musulaman şan biren, ‘nayatıñ Muhammed

Her musulman cahanda her halatda mutmeyin
Tubegäre penahdir, şefa‘atıñ Muhammed

Şam u seher hemişe Behmen dilinde endik
Ya ResulAllah diyip, salavatıñ Muhammed (Behmen, 2001, s. 8)

4.1.52. Namaz

Qaza etm n o i bi  v kt namazı
Bendelikden b y k nı ana namaz
Namazında bardır  o ba tlı  razı
‘eziz eyl r seni Rahmana nazmaz

Qaza bolman eda bolasa bi  v kt
Her namazda bolsa ı laslı dı at
Namazlılar iki d nyada  o ba t
 anlı g yci berer imana namaz

Musulmana m jde azan  amat
Bil p k eyl r musulmanı taharat
Namazlını m  fe  eyl r ‘ibadat
Fazıllı nur ta lar vicdana namaz

 uda dostlar namazın eda eyl r
 uda seni mıdam ta‘atda yatlar
Meh er g ni tapar  anlı ‘itibar
Fazıl sa ar iki cahana namaz

Namaz o ı urun tapsa  dillerde
Tevsif bolsa  muhabbetli dillerde
Aman  alsa  od bela u sillerde
Redi bela her musulmana namaz

Alla sı nıp Behmen  am u seherde
Eda eyle bi  v ktı nı her g nde
Y rek dilden eyle Alla a secde
Ya ın eder seni Rahmana namaz (Behmen, 2001, s. 10)

4.1.53. Zekat

Mal u m lki halal edeyin diyse 

Zekatıñı bergin zinhar ğısılman
Mehşer günde faħır tapayın diyseñ
Haq yolına eyle zadıñı kurban

Añsat bolsa saña mehşerde hasab
Hasab üçin eger çekmeseñ ‘azab
Şeriata uyğun ğazansañ sovab
Zekat beren mehşer güninde aman

Zekat bermek musulmanlıqdan nışan
Eda eylär bu farznı musulman
Zekadını berse aca ğısılman
Zekat saña mehşer günü sayaban

Zekat berseñ bolar mal mülkiñ halal
Halal bolsa zadıñ yok saña soval
Mehşer günde taparsıñ büyük celal
Razı bolar senden yaradan Rahman

Zekat berip okı biş vaqtda namaz
Hac eyleseñ kändir tavafında raz
Roza tutsañ Behmen sensiñ serferaz
Mıdam yörgin şerietden tartınman (Behmen, 2001, s. 11)

4.1.54. Savab

İslär bolsañ bu cahanda savabı
Yağsılıq et yağsılıqda kän savab
Hiç maħluqa zinhar berme ‘azabı
Savab ğazan musulman şan savab

Namazıñı hiç vaqt kaza edama
Hıdayıñdan zinhar uzak düşama
Adamzadıñ göñliñ zinhar divama

Mehşer günde saña sayaban savab

Tağva bilen tutğın mıdam rozanı
Zikir bilen yadla seher Subhanı
Elden berme hiç vaqt edeb hayanı
Arıfları serferaz eylän savab

Ayamağın yağsılığını insandan
Yahtı tapğın anki okıp Qurandan
Gayratından uzak durğın şeytandan
O dünyaıı eylär gülistan savab

Gil ey Behmen eylây saña nasihat
Hudayıña eyle gönülden ta'at
Zınhar etme dirilikde hıyanat
Adamzada iki cahan şan savab (Behmen, 2001, s. 12)

4.1.55. Yör Doğrı

Eger tapsaı bu dünyada iftiħar
Merdler yanı bu dünyada dur doğrı
Hemde tapsaı fazilatlı e'tibar
Haқиқatı her halatda ğur doğrı

Eger tapsaı iladııı dan e'tibar
Dirilikden bolsaı yağsı berħurdar
Her halatda saña bolsa iliıı yar
Vatan iliıı hıdmatında yör doğrı

Eger bolsa saña iliıı mehriban
Söziıı bolsa ilde göherdek taban
Haқиқatı beyan eyle hiç korkman
'adalatda her bir işi gör doğrı

Durar bolsañ erte ‘ezizler sıfatda
Sağlar bolsañ adı fazl u şeref de
Adıñ dursa murvariddek sedefde
Olar yanı dövraniñi sür doğru

Behmen zınhar boyun eñmān şeytana
Nefsiñ üçin azar berme insana
İradaña yolu bermān sol yana
Hırslı nefsi şeytan yoldan bur doğru (Behmen, 2001, s. 14)

4.1.56. Fazıl Yağdır Hıdayım

Nıfağ odında yanyorın ülkāme
Rehim eylāp fazıl yağdır Hıdayım
Arık bolıp ğan aқыorın ülkāme
Rehim eylāp fazıl yağdır Hıdayım

Nıfağ boyan ülkāmi ğızıl ğana
İl örtinyor nıfağ odında yana
Rehmiñ gelip bu nala u fiğana
Rehim eylāp fazıl yağdır Hıdayım

Derya bolan ağlap yetimler yaşı
Avı bolan iladıñ nan u aşı
Gögi yırtıyor bugün ilıñ nalışı
Rehim eylāp fazıl yağdır Hıdayım

Uruş odı uçgun saçyor her yana
Köşkler boldı bum astında veyrana
Kine eylān halklarımızı divana
Rehim eylāp fazıl yağdır Hıdayım

Qadr gice Behmen düzen bu şi’iri
Yatman edip bu gicede zikri

Ta dañaça yadlan evliya u piri
Rehim eylöp fazıl yağıdır Hıdayım (Behmen, 2001, s. 15)

4.1.57. Murad

Gilip göklem baş göterdi gül lüle
Birdi oynap düşün lüle şamala

Bağ gülleri etdi bugün murassa'
Dür gövhere çiğ u şebnem hem žala

Tabiatıñ zıbalığı göklemde
Behişt yanı gil yör bugün hıyala

Begencinden bilbil şeyda bostanda
Gül gucağna barıp yetdi vısala

Ötdi duşdan yazı güyzi ğış hem
Dem ğanimet doldır sağı piyala

Sağı meyden doldırıban camı tut
Behmen yetsin bugün murad amala (Behmen, 2001, s. 39)

4.1.58. Buğdayı Arzan Etsem

Qasd eyledim özimi dehkan etsem
İşläp deşti misl gökleman etsem

Her fasılde ekip dürli ekinler
Bu yurdımda nanı feravan etsem

Yirlerimi goyman hiç vaqt ekinsiz
Vetenimde buğdayı arzan etsem

Dirilikde budır meniñ armanım

Birinc künci vetenimde kân etsem

Götermäne açlığı ilimden
Her sufranı dolı kızıl nan etsem

Urış yatıp Behmen tapıp işe vakt
Kızıl nana cahanı mehman etsem (Behmen, 2001, s. 47).

4.1.59. Balıstan Etsem

Qasd etdim ta özimi bağban etsem
Güller ekip yuvırdı bostan etsem

Dağ u duzı doldurıban darahtdan
Vetenimi misl gökleman etsem

Ekip dürli nahalları her yırde
Her bir yanı misl gülistan etsem

Ekip tāk u ekip nak u ekip tut
Yuvırdımı görgli balıstan etsem

Şerbet hana edip bütün bağları
Bal şerbeti ilada derman etsem

Hudavenda göter urşı ülkämden
Fergatda işläp mive kân etsem

Behmen aydar ger yağmasa üstden oq
Huar veten mey behışt u rizvan etsem vatanım

4.1.60. ‘aşk

Bağ u bostan, şehri ziba ‘aşkda bar
Bir tükenmez şur u göğa ‘aşkda bar

Vasıl remzin istâp mıdam ‘irfanda
Tariqata zok safa ‘aşkda bar

Haq yolınıñ ‘aşkı dastan cahanda
Keyfiyetli mihr u vafa ‘aşkda bar

‘aşıkları meydek eylär şeyda ‘aşk
Dolı müşkli bad saba ‘aşkda bar

‘aşıklara yar u şerab bahana
Letafetli şi’ir resa ‘aşkda bar

Näme islän Behmen hafız şi’irinde
Bada dilde dilek du‘a ‘aşkda bar (Behmen, 2001, s. 57)

4.1.61. Savab ‘aşkına

Hoşa düşdim ruh gulap ‘aşkına
Saçı yelda yüzi mehtab ‘aşkına

Ğaşı keman kirpikleri tir yanı
Gözi şehla lebi ‘anab ‘aşkına

Kirişmesi meni tabdan ayırdı
Tab ahtarıp düşdim kitab ‘aşkına

Tar nağması dağlı gönle tesella
Şara gönlüm düşdi rubab ‘aşkına

Vusal mehri ‘azab eken dilbermiñ
Tartıp feraq düşdim azab ‘aşkına

Vesl zarın ahtariban suhanda
Düştim şi’ir u hemde kitab ‘aşkına

Cemal naqşı haq razın ‘ayan eylär

Behmen oyan öñe savab ‘aşkına (Behmen, 2001, s. 57)

4.1.62. Etibarım Bar Eken

Bilmäbtim men diyarımda, siver yarım bar eken

Şehla gözli badam ğabax bir nigarım bar eken

Seyl edip dilber bilen, el tutuşıp gezmäne

Taravatlı gülistan u çemen zarım bar eken

İsti’ dadda her namarda, meni muhtac etmedi

Müñler şükür istidatda e’tibarım bar eken

Aql u fikr rehanamdır, diriligimde maña

Elim tutıp qoldamana, mededgärim bar eken

Şirin sözüm eylemedi, meni muhtac salahğa

Misl almas dolı cevher zulfaxarım bar eken

Hıdmat eken adamzada, kımat baha bir nışan

Dirilikde bu nışandan, iftiharım bar eken

Kemlik tartıp zınhar Behmen, hesret otda sararma

Eli gülli gözi yolda, intizarım bar eken (Behmen, 2001, s. 60)

4.1.63. ‘ibretgah

Bilenlere ‘ibretgahdır zamana

Bilmedige ‘azabgah u ğamhana

Bahar faslı namayışdır zamandan

Hurremliğı behiştendir nışana

Bahar ayıñ keyfiyetli görinşi

‘İbretgahdır Hüdavendden insana

Yağış gışä o dünyası o reñdir

Yağış bolgın mayıl bolsañ rizvana

Yağış bolsañ Behmen senden bu öziñ

Zalım bolma bende bolsañ Rahmana (Behmen, 2001, s. 35)

4.1.64. Kisib

Meşgul insan tapar gözel ıķbalı

Kisib u işi dabaralı celalı

Adam aslı tutıp bir işi mehkem

Diriligne berer husn u cemalı

Şovķi bilen vezifesini becerip

İyyär mıdam şirin nan u halalı

Zähmet tartıp köşiş edip iş etmek

Her ğayratlı adamzadıñ kemalı

Her kisipde bardır fayz u şerefi

Edermene her bir kisib peydalı

Ya dehķan bol ya çopan bol ya sani‘

Her iş bolsa eder seni dünyalı

Diriligiñ lizzetli keyfi işdir

İşiñ bolsa Behmen dünyañ mazalı (Behmen, 2001, s. 34)

4.1.65. Nur Rahman Koyılan

Ey kim saña adı insan koyılan

Kökregiñde mah taban koyılan

Elimde yok diyip zınhar ağrınma
Bil sinañda gövherli kân koyılan

Qoşarıñda gerek zadıñ açarı
İradañda genc pinhan koyılan

Muhtaç bolıp eli hiç yan uzatma
Qoşarıñda dūr umman koyılan

Kızıl yüzi sarardama hiç kime
Kızıl yüzde nur Rahman koyılan

Hiç halatda birme insafı elden
Bil ecrine erte revan koyılan

İşe kul bol dirilikde Behmenim
İş kulına taht sultan koyılan (Behmen, 2001, s. 35)

4.1.66. Giler Gökleman Erte

Ötip kış u giler gökleman erte
Yaşıl ösip bezener cahan erte

Köhne yılmız ötip yañı yıl giler
Nesim ösip övriler zaman erte

Saylar basıp gucaqlarına gülleri
Bağ u sahra bolar gül fişan erte

Bad sabah güller bilen oynaşıp
‘anber afşan bolar gülistan erte

Ğamlı günler öter duşdan ğam iyme

Gövher saçar üstüne asman erte

Sabr eylöp çıda Behmen bugüne

Alar seni gucağna bostan erte (Behmen, 2001, s. 36)

4.1.67. Bahar

Hoşa bugün berdi salamı bahar

Alıp gildi müjde peyamı bahar

Atıp yalqım nurlı günü asmandan

Güm eyledi gayğılı şamı bahar

Saği yanı mehir saçıp cahana

Gildi alıp badalı camı bahar

Nisar eylöp şerbet suvı aq bulıt

Süyci etdi bugün her kamı bahar

Sovur ayıñ kemalını oyadıp

Bu Behmene berdi ilhamı bahar (Behmen, 2001, s. 37)

4.1.68. Gül

Bahar gilip yir yüzünü aldı gül

Bilbilleri fığan nala saldı gül

Bağ u rağ u sahra saylar içinde

L'al u yaut camı alıp ğaldı gül

Gül üstinden seher lölu saçından

L'al u dürre hem muresse' boldı gül

Dañ şebnemi yapraq güle düşenden

Murvarid u gövherlerden doldı gül

Yazıl Behmen sen hem bugün gayğıdan
Bugün dünya bağa qarap güldi gül (Behmen, 2001, s. 38)

4.1.69. Dilber

Telbe bolıp bu göñlüm, ‘aşıqdır saña dilber
Rehim kılıp bu telbä, bir bağın maña dilber

‘ışkıñda köyen göñle, bir nigahıñ dermandır
Naz u ‘ışvãñde, örtäp etmegin cefa dilber

Zülfiñi heryan atıp, lütf eylöp bir bağsañ
‘ışve eylöp bir bağışıñ, müñ derde dava dilber

Göziñ şehla ğaşıñ yay, ruhsarıñ hemde gülñar
Saçıñ yelda yüziñ ay, boyıñdır resa dilber

Zümrövdäk bolandır, yüziñde ğal müresse’
Meñli yüziñ barğ urıp, ziynet elsema dilber

‘ışkıñda köyen Behmen, vusalıña göz tutıp
Şam u seher etmişem, hağıña du’a dilber (Behmen, 2001, s. 62)

4.1.70. Qurban Namaz

Begenc alıp bugün bütün cahana
Kän n’imetli qurban namazı geldi
Savab yolın açıp her bir insana
Fazılatlı qurban namazı geldi

Hayra açılan bugün musulman eli
Saçağ yazan ğalka her bir havili
Saçağ üsti et u nandan dolı
Sağavatlı qurban namazı geldi

Hayrat üçin bugün eller açılan
Saçaklara dürli iymiş saçılan
Etler barı gazanlarda asılan
Kân kând etli Kurban Namaz geldi

Allah açan bugün rehmet işigin
Fazıl saçyor bugün heryan islam din
Musulmana farzdır bugün açsa kin
Şerafatlı kurban namazı geldi

Namaz günü taşlalı öke kini
Şövkettläli kinesis islam dini
Ta eylâli bugün razi Rahmanı
Keramathı kurban namazı geldi

Behmen aytyor 'idi tebrik ilada
İl n'imetin tañrim etsin ziyada
Din fazlından ilim yetsin murada
Bereketli kurban namazı geldi (Behmen, 2001, s. 14)

4.1.71. Derman Et

Kalıp balam barlıgıñı 'ayan et
Okıp 'ilim bilenini beyan et

Fikir etseñ mağzıñ bir giñ cahandır
'ilim bilen cahanıñı ruşsan et

Bu dünyañı bezäp 'ilm u edebden
Bahar yanı gülistan u bostan et

İsti'datdır adamzadıñ döwleti
Bu döwletden istifadanı kân et

‘ilimsizlik güýçsiz eýläň Behmeni

‘ilmiň bilen bu derdime derman et (Behmen, 2001, s. 64)

4.1.72. Muhabbet

Dirilige güýçli medar muhabbet

Yörekleri eýläň gülzar muhabbet

Her iladda bolsa mehirli katnaş

Şahamatda mıdam dikläň muhabbet

Muhabbetli ile yol tapmaz nıfaq

Her beladan aman saklaň muhabbet

İtifakdır her bir ilmiň kalası

İtifakı ilde düzläň muhabbet

Muhabbetli ilde Behmen fayz bar

Her ruzgäri eýläň gülzar muhabbet (Behmen, 2001, s. 72)

4.1.73. Yaş Kiçi

Edeb bilen öziň dikläň yaş kiçi

Yaşullara hurmat eýläň yaş kiçi

Obasında toy märeke bolanda

Hıdmatına bilin bağlar yaş kiçi

Meclislerde çöke düşip oturup

Edeb bilen gürriň diňläň yaş kiçi

Türkmenlerde her yaş kiçi resimdir

İl hıdmatına bolsa tayar yaş kiçi

Soralmasa meclislerde geplemez

Hayasını mıdam saklar yaş kiçi

Añsañ Behmen haya şerefin mıdam

Her bir halda eylär aşkar yaş kiçi (Behmen, 2001, s. 77)

4.1.74. Namerde Zar Bolmalı

Gil ey göñlüm dünyada huar bolmalı

Yüz soldırıp namerde zar bolmalı

Rızq kânini iş içinde goyan haq

Zar bolmasaq zınhar bikar bolmalı

İl içinden edeb bilen cay tutıp

Bibäk bolıp merdimazar bolmalı

Belend tutıp hemmetmizi cahanda

Bağil yolın tutıban zar bolmalı

Doğrılığı elden berip hiç zaman

İl içinde bi i'tibar bolmalı

Din yolında tenbellik edip Behmen

Mehşer günde ta şermsar bolmalı (Behmen, 2001, s. 79)

4.1.75. Büyük Adlı İnsansıñ

Yağşı bolsañ büyük adlı insansıñ

İl içinde çoğ qadırlı sultansıñ

Eger bolsañ iladıña mehreban...

Gereklikde ile misli dermansıñ

Hırs u azı eñip bilseñ öziñe

Şahamatda bil fatih cahansıñ

Ger sıylasañ yetimlerin başını
Sağavatda bil hatam zamansıñ

Hıdmat edip il ülkäne yarangın
Bilseñ biş gün bu dünyada mihmansıñ

Ger çıxarsañ yöregiñden kinäni
Bişek Behmen şahamatlı palvansıñ (Behmen, 2001, s. 78)

4.1.76. Naliş

Vaderiқа bolan bugün ‘ilim ҳuar...
Cahalatı etdi başğa istismar

Ѓuz övladınıñ cahalata batanna
Gice gündiz gözlerimdir eşkbar

Başğa iller tapıp ‘ilim u kemalı
Bolan bugün cahanında bahtıyar

İli ‘ilme baқdırmaқdır armanım
Bu yolımda yoқdır maña hiçbir yar

Dirilikde yoқdır mende hoşlıқ gün
Ne bir çeşn u ne bir ‘id u ne bahar

Hiç tapmadı Behmen bu yolda yoldaş
Ne bir sırdaş ne bir hami mededgar (Behmen, 2001, s. 83)

4.1.77. Sabır

Dirilikde bir nefesiñ hem ötse
Қoyma hergiz şadlıқ bilen ötmese

Bu dünyadır övsip duran bir şamal

Öter duşdan ya saf bolsa ya tüsse

Tebi’eti onıñ herzil ötişi
Onıñ üçin sen iyama hiç ğussa

Sabır bolġın yunus yanı hemişe
Eger dünya balıķ yanı yuvıtsa

Behmen bilseñ sabır soñı ser altun
Dalaş şırdek her diyu saña duvşsa (Behmen, 2001, s. 87)

4.1.78. Boldı Asman Dur Fishan

Gelip göklem boldı asman durfişan
Fayzından boldı gülistan cahan

Bad u saba edip herdem navazış
‘atır saçıp boldı dünya mehreban

Behişt rengi bugün dünya tapıldı
Hoşa beren bu manzara dünya şan

Gömgök ösip ot ve maysa baş tartyor
Meyve düzyor darahtlar hem erinmân

N’imet saçmaķ daraht u maysa murad
Ta köp bolsa adamzada meyve nan

Adamzadıñ ħayrı üçin hemişe
Fayız saçıyor mıdam yir u asman

Şäkir bolsa mıdam bayed Alladan
N’imet ħadrın eger bilasa insan

Yir u asman adam üçin dörelen
Mehir bilen yörse adam urışman

Behmen bilseñ mehir bolsa adamda
Diriligni eylär mıdam gökleman (Behmen, 2001, s. 38)

4.1.79. Ğucaqlap Güli

Hoşa bugün göklem ayıñ gilenne
Dağ u sahra turdı ğucaqlap güli
‘atır saçıp göklem ayıñ gilenne
Bağlar turdı ğucaqlap gülap güli

Göklemanıñ gelenne otlar boylan
Yaşıl düşek sahra öñüne düşen
Dürli güller yaşıl düşegi bezän
‘anbar pürkyor, yel nesim oğşap güli

Yir üstine bulut saçyor gövheri
Müklendiriyor nesim läle ‘abheri
Cennet ğurşan bugün gögleman yiri
Burqlandırıp ğunçalar bezäb güli

Fayız saçyor bugün cahan asmana
Kerem eli eylän cahanı rızvan
Ta ayılsa özini tanıp insan
Bu rizvanda gezse ta ısgap güli

Bu fasılta kineden düşip adam
Ağ u kara bir yana üyşip adam
Birlik düz yañadan düzip adam
El tutuşıp yörseler çöpläp güli

Güldir Behmen insan mañluk içinde

Cayı bermän yörse kinä qalbında
Eger yörse dođrı Hūda yolında
Erte dırar saylap u ıuşılap güli (Behmen, 2001, s. 37)

4.1.80. Nur Diydarım Oyan

Gözmiñ nuri yörek medarım oyan
Bahtım şanı laçın şunqarım oyan

Sensiñ meniñ bostanımiñ ğunçası
‘atır saçıp fasl baharım oyan

Diriligimiñ bağı sen bostanı sen
Açıp ğunça bağı u gülzarım oyan

Şövketim sen ğuvancım sen ferzendim
Dövletim ey göñül diyarım oyan

‘ibret alıp başqa iller yolından
Bilbil yanı sayrap ğamıuarım oyan

Bu vaqtıñı yöne satma ğaflata
Bostanım ey naııl pur barım oyan

Kemalıña Behmen mıdam ğuvansın
Yusuf kebi nur diydarım oyan (Behmen, 2001, s. 66)

4.1.81. Gülzarı Bar Özinde

Nıgarımıñ baharı bar özinde
Hazan ğışsız fasl gülzarı bar özinde

Bahar görki simasında naķş tapan
Gülistandek gözel ruısar özinde

Hiçbir şeye muhtac bolmaz hiç zaman
Gövher dürli altun zilnar özinde

Almas kâni sır teninde nihandır
Altun şay u zereçke tar özinde

Tamam cahan hıdmatına bil bağlan
Behmen kebi mün hıdmatgär özinde (Behmen, 2001, s. 59)

4.1.82. Mehir Düri

Edeb bilen insan tapar e'tibar
E'tibarı adamı büyük şanlar

Mehir düri bolsa adam gögsinde
Arttır onıñ mertebesin kirdigär

Bal şerbeti bolsa adam sözinde
Dil maralını ilinde eylär şıkar

Edeb bilen ilinde orun alan
İl içinde gülläp önümlü gögär

Adamzada ili mehirli gucağ
Her edebli munda miradlı ornar

Behmen etgin mıdam iline hormat
Bu gucağı edeb miyesser eylär (Behmen, 2001, s. 95)

4.1.83. Du'a Bilen

Öter boldı bu 'ömrüm göğa bilen
Gulağ yoldaş nalalı nava bilen

Zamanımız oturşmana dar boldı

Yurtdaş boldım mahluksız sahra bilen

Tapılmadı bir geñeşçi yar maña
Ta düzsemti pilanı aşna bilen

Yetirmedi muradıma bu cahan
Mayuslıqdan kaç boldım dünya bilen

Çans bermedi kara bahtım otırsam
Saķi bilen, cam bilen, sahba bilen

Türk cahanı ańsız bolan bu zaman
Çäre yokdır bol Behmen du'a bilen (Behmen, 2001, s. 90)

4.1.84. Ey Asman

Ey asman sensiñ mıdam nur nısar
'arşın bişek nazargäh kirdigär

Senden mıdam yere fayız saçıyor
Sende turıñ celalatlı remzi bar

Sensiñ elmas l'al u gövheriñ kani
Bulutlarıñ dur fişan u lu lu bar

Gice görkli kehkeşan u ülkeriñ
Güniñ saçyor dünya fayızlı envar

Yer toprağı fayızıñdan ruh tapan
Yağmur ğariñ eylän bu yeri balzar

Ay asman mıdam lulu saçıp dur
Ğariña ğış zar u yağmuriña bahar

Ğış baharmız eger ğansa yağmurdan
Bilgin Behmen yirimiz behişte meñzär (Behmen, 2001, s. 39)

4.1.85. Ğafıl Yatmaq Kaçana?

Ğaflat bizi bisan etdi dünyada
Ayıl kardaş ğafıl yatmaq kaçana?

Ğam yüküni ğaflat etdi ziyada
Diza ğal ey ğayğa batmaq kaçana?

İlimsizlik muqam mızdan düşürdi
Adımızı dünya yüzden uçurdi

Aqlımızı başımızdan göçirdi
Kullıq derdi mıdam tartmaq kaçana?

Düye yanı ersarlanıp tartilyors
Hozbadamdek her kimlere çakılyors

Hercayda biz surlip heryan atilyors
İtelenip heryan çapmaq kaçana?

Yüz sarardıp her kimlere biz muhtaç
Gice gündiz hıdmat edip yenem a:ç

Zalımlardan mıdam bolyo:rıs ta:raç
Muhtaç bolıp başğa bakmaq kaçana?

Behmen hanı Oğuzhanıñ zamanı
Hanı Mahmud but şikenıñ dovranı

Hanı Sancar lerzä salan dünyanı
Ğam odında mıdam yanmaq kaçana? (Behmen, 2001, s. 84)

4.1.86. Gülip Dünyanı Ötir

Gil ey gönlüm gülip dünyanı ötir
Sabır bolıp ğamlı cahanı ötir

Bu dünyanıñ remzlerine oylanman
Salabatlı yaşap dövranı ötir

Tesbih zikriñ nağma u heñi bilen
Ğoğalı nalalı kervanı ötir

Melul bolma dünyanıñ gerdişinden
Perva etmäne herzil zamanı ötir

Tebi'eti onıñ herzil aylanşı
Melul bolman yağşı yamanı ötir

Teslim bolman hiçbir halatna Behmen
Sabr tartıp herzil ğoğanı ötir (Behmen, 2001, s. 87)

4.1.87. Hudavanda!

Hudavenda senden başğa ğaffar yok
Dergahıñdan başğa toba derbar yok

Settar adıñ şerefinden 'aybıym yapıq
Senden başğa bir mehriban settar yok

Geçir meniñ günahımı ya ğafur
Sensiñ igäm mende başğa badar yok

Qaldım bugün kórki sahrada hayran
Tut elimden senden başğa ğamhıuar yok

Rehmetiñden bergin iman göherin

Bu gövherden başga maña hiç yar yok

Sen Kerimsen hem Rahim sen hem Rövuf

Keremiñsiz bu Behmende medar yok (Behmen, 2001, s. 6)

4.1.88. Remezan

Roza ayda taqva bilen roza tut

Günahlardan päklär seni remezan

Roza ayı zınhar kinäni taşla

Günahlardan päklär seni remezan

Remezandır köydiryörin ıssı zad

Günañ köyüp bolar bu ayda berbad

Taqva bilen roza tutsañ vicdan şad

Günahlardan päklär seni remezan

Qadır gicä baha beren remezan

Remezanda inen muqaddes Quran

Roza ayda Allamızdır mehriban

Günahlardan päklär seni remezan

Roza ayda Tuvrat inen Musağa

Hemde inen bu ay incil 'isağa

Bu ay eyle tuba zikir Allağa

Günahlardan päklär seni remezan

Tuba qabul bolcaq ayı remezan

Roza ayda saçar fazılat yezdan

Roza tutıp Behmen oqıgın Kuran

Günahlardan päklär seni remezan (Behmen, 2001, s. 11)

4.1.89. Aşına

Ğarañkıdan çıķıp balam, cahan bilen aşına bol

Cahalatda yatma ańsız, irfan bilen aşna bol

Bilip her dem zaman remzin, tahavvül tap her halda

Altı yanı baķıp mıdam, zaman bilen aşna bol

Tikme gözi diñe yere, himmet bilen göge baķ

Yazıp ğanat yoķarlarda, asman bilen aşna bol

Aql u fikir yaħtıında, tani yaĝşı öziñi

O dünyańdan lezzet alsañ, Rahman bilen aşna bol

Şäkir bolıp eder bolsañ, eger razi Rahmanı

Ĥalıķ bolıp her bir halda insan bilen aşna bol

Düşirmeseñ elleriñden, iytimadıñ gövherin

Şafaķķat u muhabbat u ihsan bilen aşna bol

Behmen bolsañ yöregiñden, ıslam diniñ kişinde

Manısına bütün düşip, kuran bilen aşna bol (Behmen, 2001, s. 71)

4.1.90. Näşe

Bilseñ eylän ğaflat seni perişan

Tur kardaşım kalman yatırsıñ näşe?

Bu hal eylän seni güçsiz natavan

Ańsız bolıp sarsman yatırsıñ näşe?

Ġaflat seni təc u taħtdan ayırdı

Ak bahtını karanlıkda yatırdı
Han adını dünya yüzden yitirdi
Bak halına bakman yatırsın nâşe?

Nıfağ seni dalap heryan göçirdi
Hümağuşı bil başından uçurdu
Felek saña acı nişin ötirdi
Bu derdiñden añman yatırsın nâşe?

Qırğız, uyğur, özbek u qazaq
Türkmen azer diyişip tapdıñız nıfağ
Berbad etdi bugün sizi bu şıkağ
Bolıp dünya paşan yatırsın nâşe?

Turıp qardaş yenem coşıp yüze qal
Möcek şanlı bayrağıñı ele al
Tur! Ey qardaş! Behmen sözüne kulağ sal
Düyz birliği düzmän yatırsın nâşe? (Behmen, 2001, s. 83)

4.1.91. İtifaq

İtifaqı zınhar elden beramañ
Diriligiñ lezzetidir itifağ
Nıfağ odda canım ilim köyamañ
Bu dünyanıñ ni'metidir itifağ

Hiç bir halda bir bigana uyunmañ
Ta nidamat hasratında küyünmäñ
Ağı tartıp yaş astında buyunmañ
Her yuvurdiñ suhulatıdır itifağ

Nıfağ odda kızıl yüzi soldırmañ
Yörekleri gayğı gamdan doldırmañ
Dirilikde ruhlarñızı öldirmäñ

Bu cahanın behiştir itifaq

İl arasna nıfaq kine taşladar

Doğan qavmı birbirinden daşladar

Urış cancal içlerinde başladar

Hudavendiñ Rehmetidir itifaq

Behmen ilin ger nıfaqda tozmasa

Huda Resul yollarını pozmasa

Nıfaq derd de göz yaşlarını sözmese

Birle ili şövkettir itifaq (Behmen, 2001, s. 55)

4.1.92. Aqıllı Övrad Yağsı

‘adıl bolsa bir merd dövrän sürende

Şah emire ‘adalat u dad yağsı

Her bir muhtaç el uzadıp duranda

Lutf bilen onı etmek şad yağsı

Hatam yanı kerem yolın almana

Mehman üçin mehmanhana salmana

Kerem bilen saçıp hayır heryana

Bu dünyada sermaye u zad yağsı

Bu giñ giden yazıq mavı asmana

Yir aylamı beren gün ay zamana

Dirilige mesken beren cahana

Tört ‘unsurlı od, su, yir u bad yağsı

Bu dünyadır bilseñ yağsılıq cayı

Yağsılıklar eder bahtı anayı

Her kim etse yağsı adı kemayı

İl gönülni etse hem abad yağsı

Bolmaz bolsa iziň nifakda berbad
‘ilm bilen eyle nesliňi abad
Görde bolsa mıdam arvahiň dilşad
Behmen saňa ‘ağıllı övrad yağısı (Behmen, 2001, s. 75)

4.1.93. Ey Cavan

Huşyar bolsaň ƙal yiriňden ey cavan
Ta bolmasın saňa bu cahan zından

Cahannıñı tolƙunladar ‘azamı
Beren saňa ƞudavend mehrıban

Ƙarun Bahtı hemde Süleyman tahtı
İrada u köşişleriñde nıhan

Cavanlığıñ saňa bahar faslıdır
İradañı oynat bu fasl dınman

Köşiş bilen iradaña yapışsañ
Sensiñ bugün iskenderdek ƙahraman

Añsañ Behmen baht gövheri ‘azamıñda
Oyan tizräk ta ötmezden bu zaman (Behmen, 2001, s. 77)

4.1.94. Ƙına‘at

Eger bolsa sende adam ehsası
Nefs ‘izzetin pamal edama zınhar
Yahtı salsa aña fıkr ziyası
Muğannasa boyun eñama zınhar

Himmet getir adamzada ğayratı...
Sabır getir hemde altun serveti
Bil ƙana‘at artdır şan u şöketi

Tama‘ üçin gulam bolama zınhar

Tama‘ edip her köylerde yöräma

Tama‘ yolda ‘izzet elden beräma

İzzetsiz gün zınhar balam göräma

Huarlık dövrän hiç vakt süräma zınhar

Arpa nana hem bolsa eger iymitiñ

Cende bolsa hemde başda, giymişiñ

Kepbe bolsa seniñ yatıp turuşıñ

Behmen şondam minnet eşidäma zınhar (Behmen, 2001, s. 72)

4.1.95. Aman Saqla

Aman saqla dil u nefs u imanı

Qıyamatda ger tartmasañ ‘azabı

Hami bolsañ din u şeref vatana

Bil dökersiñ kızıl yüziñden abı

Çaplıs u ğammaz bolama zınhar

Ger tartmasañ vicdanıñdan ‘azabı

Tartın mıdam kine bilen ğururdan

Eger yığsañ ahırata savabı

Ğişi haqın imän bolsañ perhizgar

Añsad bolar mahşer günüñ hesabı

Ata ene ğöñlin yıqama zınhar,

Eder bolsañ razı Rahman tavabı

Mıdam tutğın muhtaçlarıñ ellerini

Eger içseñ iftiħarlı şerabı

Ağırdama hiç bir göñli cahanda
Razi etseñ ol yaradan vahabı

Zınhar Behmen gişä zulm edama
Ger tartmasañ gör içinda ‘azabı (Behmen, 2001, s. 73)

4.1.96. Et Hezer

Zınhar balam bu cahaniñ, havasından et hezer
Yaradaniñ tılısımlı, dünyâsından et hezer

Sağlar bolsañ adamlıgıñ gövherini ‘ezizläp
korkıp mıdam vicdaniñ hayasından et hezer

Ahvalıña qanı’ bolıp, zınhar tartın siyaldan
İl içinde ruvac tapan, riyasından et hezer

Boyamağın ellerñi, adamzadıñ qanına
Bu cahaniñ intıqamlı nidasından et hezer

Behmen zınhar balalarını, atasından ayırma,
Mehşer günü yetimlerin, du‘asından et hezer (Behmen, 2001, s. 73)

4.1.97. Merdi Nişanı

Ger öziñe dar etmeseñ dünyanı
Dıq edama balam hiçbir insanı

Dirilikde hoşbaht bolayın diyseñ
Birme elden herhal edeb hayanı

‘ilim tapğın ilim bilseñ qüdretdir
‘ilm bileniñ giñ özine cahanı

Cahan näme? Eger bilseñ vücudıñ

Yeñip bergin vucudiña fermanı

Dirilikde esir bolsañ havaña

Bil tapmarsıñ zerre mırad armanı

Behmen yeñ kin taķva bilen havañı

Hava yeñmek bilgin merdiñ nışanı (Behmen, 2001, s. 71)

4.1.98. Mağrur Bolma

Mağrur bolma ger bolmasañ nigunsar

Yöri mıdam öziñ bilip ħaksar

Eger bolsañ cahanıñda kbirsiz

Tartar seni belend rütba kerdigär

Frutendir ‘ilmliler hemişe

Görseñ añlan kân miveli şaşsar

Hemmelerden özin mıdam kem tutar

Adamzada bolsa ilm u aķlı yar

Siriķ yetmez nadanlarıñ damağna

Baş göteren göge mısalı çınar

Mağrur bolma Behmen zınhar cahanda

Ger bolmasa aķıratda cayıñ nar (Behmen, 2001, s. 67)

4.1.99. Ėaflatda Yatan Yigit

Ötirmegin ballı vaķtı duşıñdan

Tur yiriñden ġaflatda yatan yigit

Uzaķlama zınhar yaķtı huşıñdan

Tur uyħıdan batlağa batan yigit

Ėořarıñda bilseñ Rüstem güyci bar
‘aķıl başda dünyaña saçıyor envar

Bil cahanı ‘azmıñ kămiñde aylar
Dünya iyye aķlına baķan yigit

İşli yigit cahanında ĥuar bolmaz
Muhtac bolıp her namarda zar bolmaz

Dirilikde ġayġı ġama yar bolmaz
Maslahatı ‘aķıldan tapan yigit

‘ilmliniñ diriligidir bahar
Hünerliniñ ‘ömrü bostandek ġülzar

Edeblini ķolay daşı hurmatlar
Ėořa ile ‘atrını saķan yigit

İyye bolar sa’adatlı cahana
Hem aylandıruzgarın bostana

‘aşıķ bolar Behmen ‘ilm u ‘irfana
Nesihata ġulaġnı asan yigit (Behmen, 2001, s. 65)

4.1.100. Pend Tutan

Dirilikde bolmaz ĥiķ ĥuar pend tutan
Ėin işleräm ańsad eyřar pend tutan

Ėinķılıdam ĥiķ vaķt ańın ķaşıрман
Sabır bilen yolın düzlär pend tutan

Adamzada öġit beyik rehberdir
Diriligni eylär ġülzar pend tutan

Hiçbir halda muhtac bolmaz hiç gişä
Cahanında özin diklär pend tutan

Hiçbir fikri bitmän qalmaz işinde
Maqsad pende mıdam kämgär pend tutan

Kämiyabdır Behmen mıdam pend tutan
Cahanında bil bahtıyar pend tutan (Behmen, 2001, s. 63)

SONUÇ

Bu tezde, Afganistan Türkmen edebiyatının önemli simalarından biri olan Abdul Kerim Behmen'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Behmen, yalnızca bir şair olarak değil; aynı zamanda halkına yön veren, onları bir arada tutmaya çalışan bir kanaat önderi, bir eğitimci ve kültür aktarıcısı olarak da ön plana çıkmaktadır. Eserleri, hem bireysel hem de toplumsal değerleri odağa alan bir anlayışla kaleme alınmış; dinî, millî, sosyal ve kültürel unsurları iç içe barındırmıştır.

Çalışmada öncelikle Behmen'in *Yağsılıklardan Kıssalar*, *Ak Yol*, *Ene Mehri*, *Bağbostan*, *Nale-i Kalam*, *Ş'ir*, *Tört Gül*, *Boğulan Sesler*, *Vece Tesmiye Tavayıf Türkan Afganistan*, *Tarihte ve Nejadda Türkmen Görünişi*, *Türkmenha Şan u Vilayeti Cevizcan*, *Yörek Sözleri* olmak üzere on iki eseri incelenmiştir. Eserleri ayrıntılı bir şekilde analiz edilip künye ve içeriğiyle ilgili bilgiler verilerek Behmen'in eserlerinin Türkiye'de tanınırlığına katkı sağlanmıştır.

Şairin şiirleri üzerine yapılan tematik değerlendirmede ise ele alınan eserlerden *Bağbostan* adlı kitabından ağırlıklı olmak üzere şiir örnekleri seçilerek çalışmasının malzemesi oluşturulmuştur. Bu yapılan incelemelere göre, Behmen'in şiirlerinde işlenen temalar dönemin sosyal, kültürel, tarihî, siyasî ve dinî yapısını anlamada önemli ipuçları sunmaktadır. Aile, doğruluk, özgürlük, adalet, vatan sevgisi, birlik ve beraberlik, tabiat gibi kavramlar Behmen'in şiirlerinin ana eksenini oluştururken; İslam'a duyduğu derin bağlılık ve millî kimliğe olan sadakati, onun şiir dilini anlamlandıran temel unsurlar olmuştur. Özellikle Türkmen halkının toplumsal bilinçlenmesini ve kültürel uyanışını hedefleyen bu şiirler, Behmen'in edebiyatı sanatsal bir araç olarak kullanması ile birlikte, bir eğitim ve irşat vasıtası olarak gördüğünü göstermektedir.

Şairin eserleri aracılığıyla işlenen temalar, geleneksel Türkmen değerlerini modern meselelerle harmanlamış ve okuyucunun hem duygularına hem de düşüncelerine hitap etmiştir. Şiirlerinde yer alan dinî öğeler, İslam ahlakına bağlılığı yansıtırken; tarihî ve millî temalar da Behmen'in Türkmen halkının geçmişine sahip çıkma ve kimliğini koruma konusundaki kararlılığını gözler önüne sermektedir. Behmen'in şiir dili yalın fakat derinliklidir; halkın anlayabileceği bir sadelikte yazmasına rağmen anlam dünyası oldukça geniştir.

Tez sürecinde incelenen 100 şiir örneği üzerinden yapılan değerlendirmeler, Behmen'in edebî üretiminin hem nitelik hem de nicelik açısından zengin olduğunu ortaya koymuştur. Bu şiirlerde estetik kaygıdan ziyade muhtevaya, yani verilen mesajlara ağırlık verildiği görülmektedir. Behmen'in şiir anlayışında didaktik bir yön hâkim olup şiir, bireyi ve toplumu dönüştüren bir araç olarak kullanılmıştır. Ayrıca şairin, sadece Türkmen halkını değil, bütün bir Türk dünyasını kapsayan bir birlik ve dayanışma düşüncesini savunduğu da dikkat çekicidir.

Bu çalışma, Behmen'in edebî kişiliğini ve şiirlerini derinlemesine ele alarak onun Afganistan Türkmen edebiyatındaki yerini belirlemeye çalışmış ve bu alandaki eksikliği bir nebze olsun gidermeyi amaçlamıştır. Behmen'in eserleri üzerinden yapılan bu tematik analizler, hem Afganistan Türkmenlerinin tarihî ve kültürel yapısını yansıtmaları hem de edebî metinlerde toplumsal gerçekliklerin nasıl işlendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda bu çalışma, Behmen'in edebî mirasının Türkiye ve Türk dünyası edebiyat araştırmaları alanında daha fazla tanınmasına katkı sağlayacaktır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, Behmen'in eserlerinin farklı kuramsal yaklaşımlarla ele alınması, şiirlerinin dil özellikleri ve söylem yapısı üzerine daha ayrıntılı incelemelerin gerçekleştirilmesi, onun edebiyatımıza sunduğu katkının daha kapsamlı anlaşılmasını mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Ali, M. A. (2023). Afganistan'daki Türkçe öğretimi merkezleri üzerine bir değerlendirme. *BEZGEK Yabancılar Türkçe Öğretimi Dergisi*, 2(3), 222-233. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bezgek/article/1319772>
- Ayan, E., & Koyuk, A. S. (2021). Afganistan Türkmenleri kuzey bölgesi. *Bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 451-459.
- Behmen, A. (1997). *Yörek Sözleri*. Amir Alişir Navayi Ferhengi Encümeni Yayınları.
- Behmen, A. (2001). *Bağ bostan*. Albiruni Yayınları.
- Behmen, A. (2001). *Şiir*. Albiruni Yayınları.
- Behmen, A. (2001). *Tarihte ve Nejadada Türkmen görünüşü*. Albiruni Yayınları.
- Behmen, A. (2002). *Ene mehri*. Maywand Neşeriyatı.
- Behmen, A. (2004). *Tört gül*. Mirza Ulugbek Neşeriyatı.
- Behmen, A. (2007). *Yağşılıklardan kıssalar*. Nami Neşeriyatı.
- Behmen, A. (2008). *Uçkun*. El yazısı.
- Behmen, A. (2009). *Vece tesmiye tavayıf Türkan Afğanistan*. Mirza Ulugbek Neşeriyatı.
- Behmen, A. (2009). *Ak yol*. Mirza Ulugbek Neşeriyatı.
- Behmen, A. (2010). *Boğulan sesler*. Albiruni Yayınları.
- Behmen, A. (2010). *Naleyi kalam*. Albiruni Yayınları.
- Behmen, A. (2012). *Türkmenha Şan vilayeti Cevizcan*. Nami Neşeriyatı.
- Çınarlı, Ö. (2012). Afganistan'ın etnik yapısı. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 73-84.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2022). *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir (Cilt 5)*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Efe, A. (2004). Kuzey Afganistan'da nevruz kutlamaları. *Dini Araştırmalar*, 7(19), 327-333.
- Fevzi, F. (2012). Afganistan'da Türk kültürü ve edebiyatı üzerine bir araştırma. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 549-553.
- Fevzi, F. & Cankurt, H. (2013). Afganistan'da Türkoloji ve Türkçe çalışmaları hakkında bir araştırma. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 493-503.

- Gatibash Farzad, A. B. (2015). *Hazirki zaman Türkmen dilinin grameri*. Suretger Yay.
- Gökbel, A., & Nasır, B. (2022). Afganistan Türkmenlerinde doğum ve çocukla ilgili örf âdet inanç ve uygulamalar. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 28(109), 203-218.
- Kara, M. (2002). Hazar ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (14), 235-252.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12708/154650>
- Kara, F. (2023). Afganistan’da Türklerin yükselişi. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 9-40.
- Noor, N. (2020). *Türkmenistan Türkmencesi ile Afganistan Türkmencesinin ses ve şekil bilgisi bakımından karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi), Ankara.
- Oğuz, E. (1999). *Afganistan*. Cep Kitapları Yayınları.
- Oğuz, E. (2001). *Hedef üke Afganistan*. Doğan Kitapçılık.
- Oğuz, E. (2024). *Uzaktaki Yakınlarımız Afganistan Türkmenleri Büyük Selçukluların Kayıp Torunları*. Truva Yayınları.
- Oğuz, E. (2022). *Afganistan Türkmenleri Etnik Köken ve Aşiret Yapısı*. Truva Yayınları.
- Öztürk, R. (2010). *Afganistanlı Türkmen şairleri antolojisi*. Çizgi Kitabevi.
- Öztürk, R. (2009). Afganistan Türkmenlerinin Ferhengi Encümeni ve Güneş Dergisi. *Turkish Studies International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(3), 1804-1818.
- Saifi, N. (2021). Afganistan Türkmen edebiyatında önemli bir şahsiyet: Abdülkerim Bahman. *Akra Kültür Sanat ve edebiyat Dergisi*, 9(24), 183-190.
- Saray, M. (1988). Afganistan. *İslam Ansiklopedisi*, 1. Cilt, 401-408.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/afganistan#1>
- Saray, M. (2022). *Türkmenler ve Türkmenistan cumhuriyeti tarihi*. Kesit Yay.
- Slobin, M. (1976). *Music in the Culture of Northern Afghanistan, Division I Faculty Publications*, Paper 103, Wesleyan University.
- Soyer, N. (2023). Türkmenlerin kökeni ve Afganistan’a yerleşmeleri. *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 72-88.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijvuts/issue/76045/1247074>
- Şahin, S. (2014). Ersarı ağzına dayalı Afganistan Türkmen Türkçesinin kısa grameri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(1), 138-152.
<https://doi.org/10.7884/teke.237>

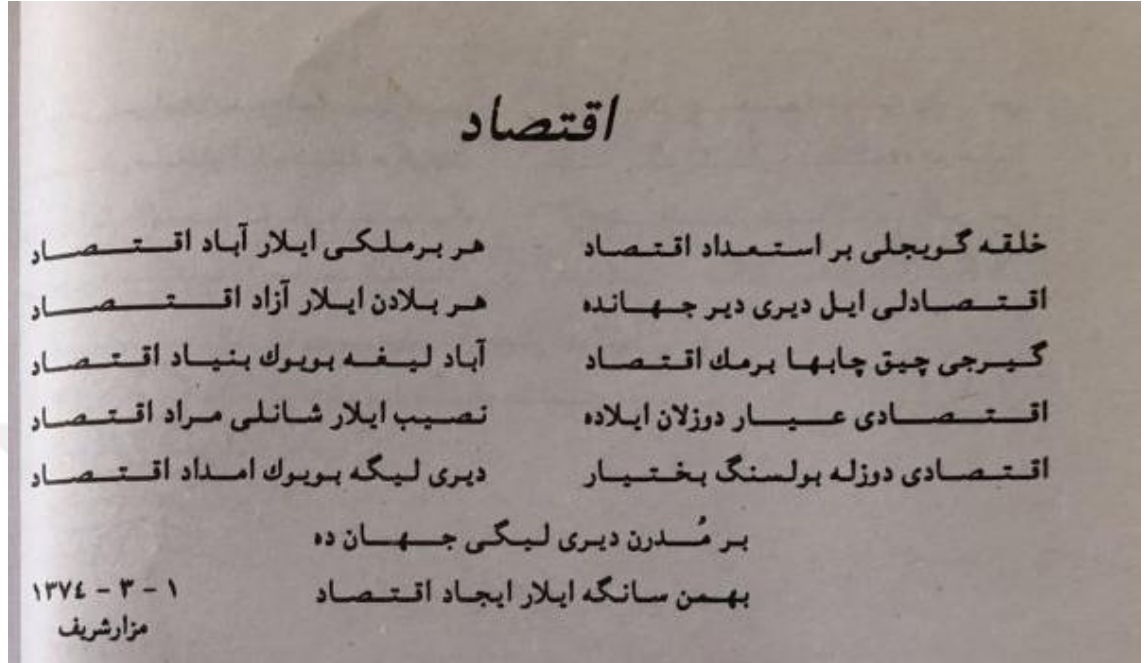
- Şahin, S. (2016). Afganistan'daki Türkmen varlığı ve kültür üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1144-1160. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/25000/263916>
- Şahin, S. (2018). Afganistanda yapılan bir Türkoloji alan araştırması: gözlem ve deneyimler. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 699-704. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad/issue/40617/422487>
- Şahin, S. (2020). Afganistan Türkmenlerinin Ersarı ağzında eskicil kelimeler. *SUTAD*, (48), 13-26.
- Tekin, T. vd. (1995). *Türkmençe-Türkçe sözlük*. Simurg Yay.
- Temizyürek, F., Barın, E. & Ustabulut, M. Y. (2016). Afganistan'ın dil politikası ve Afganistan'da Türkçe eğitimi tarihi. *Türkbilig*, (32), 155-168. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig/issue/52826/697803>
- Tirmizî, M. İ. b. M. (2009). *Sünen Tirmizî*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tolkun, S. (2016). Afganistan Özbek şiirinin yazım sorunları. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2(2), 187-207. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijhe/issue/31787/348393>
- Uçar, F. (2009). *Türk dünyası*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yawar, M. B, (2023). Afganistan Türkmen kızları ile gelenek ve görenekler. *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 77-95. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otad/issue/82349/1328964>
- Yawar, M. B. (2024). Dil sapaklığı” adlı ders kitabının fonetik özellikleri açısından kısa bir incelemesi. *Uluslar arası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD)*, 8(2), 351-368. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turklad/issue/88677/1438975>
- Yıldırım, M. S. R. (2015) *Türkmenlerin tarihi ve kültürü*. Alazhar Yayınları.

Kaynak Kişiler

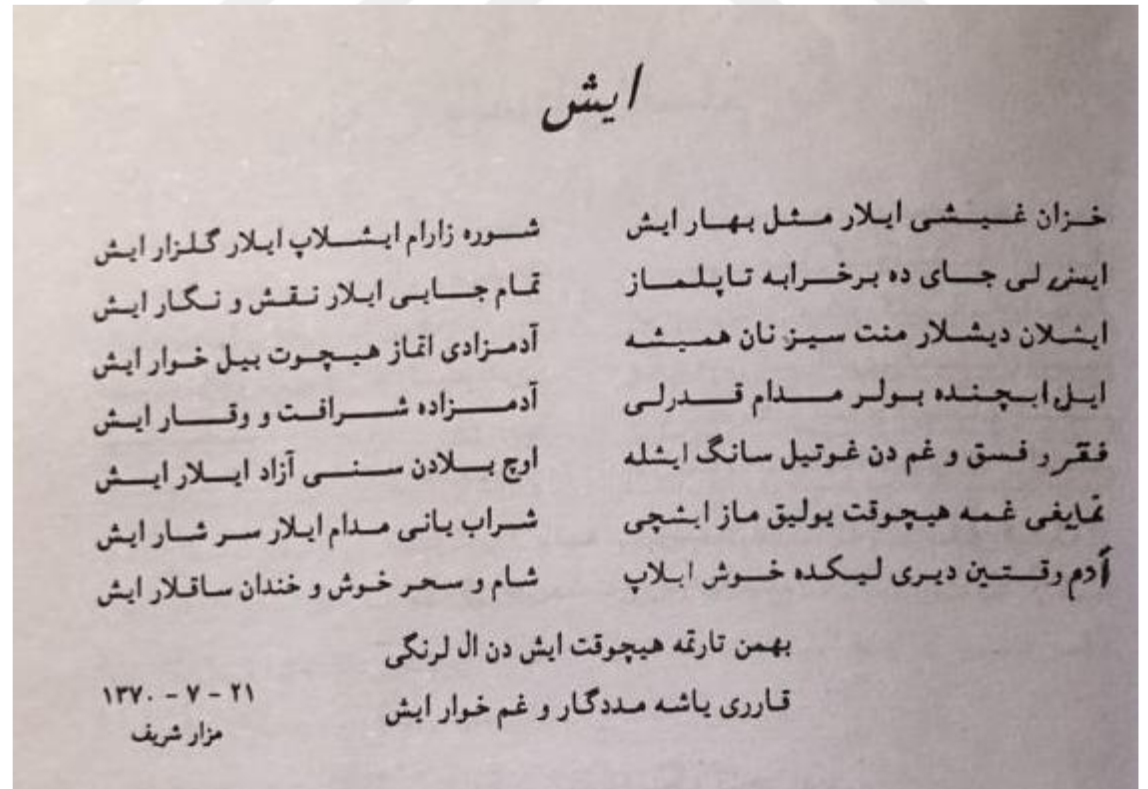
KK1-Mohammad Saber Bahman, 30 yaşında, Stajer, Lisans mezunu
KK2-Murtaza Kemal Bahman, 33 yaşında, Yüksek lisans öğrencisi

EKLER

1. İktisad⁹

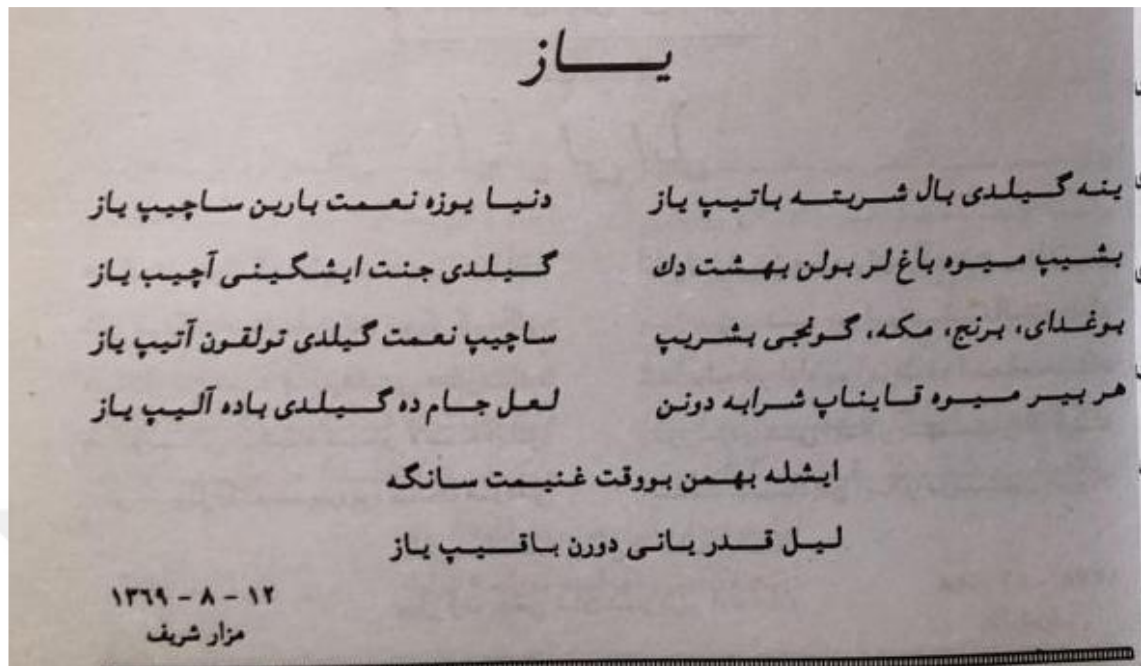

2. İş

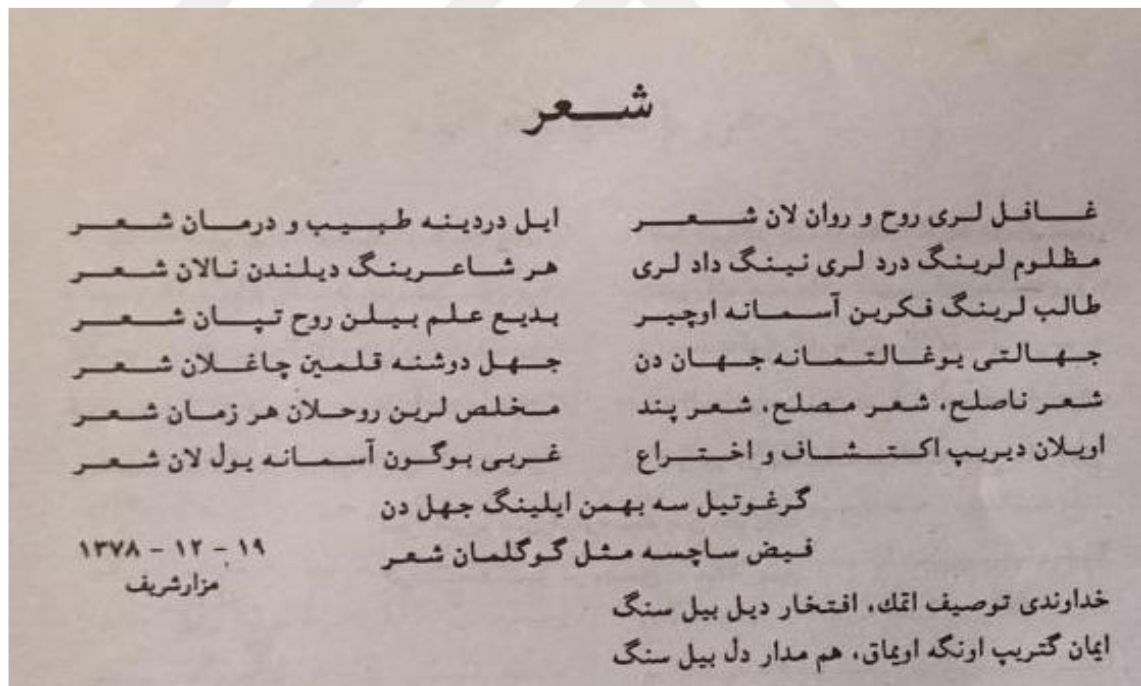

⁹ Çalışmamızda transkribe ettiğimiz 100 şiirin orijinal metinlerinin tamamına yer verilmemiş, örnek oluşturması için içerisinde 10 şiir seçilerek bu kısımda sunulması uygun görülmüştür.

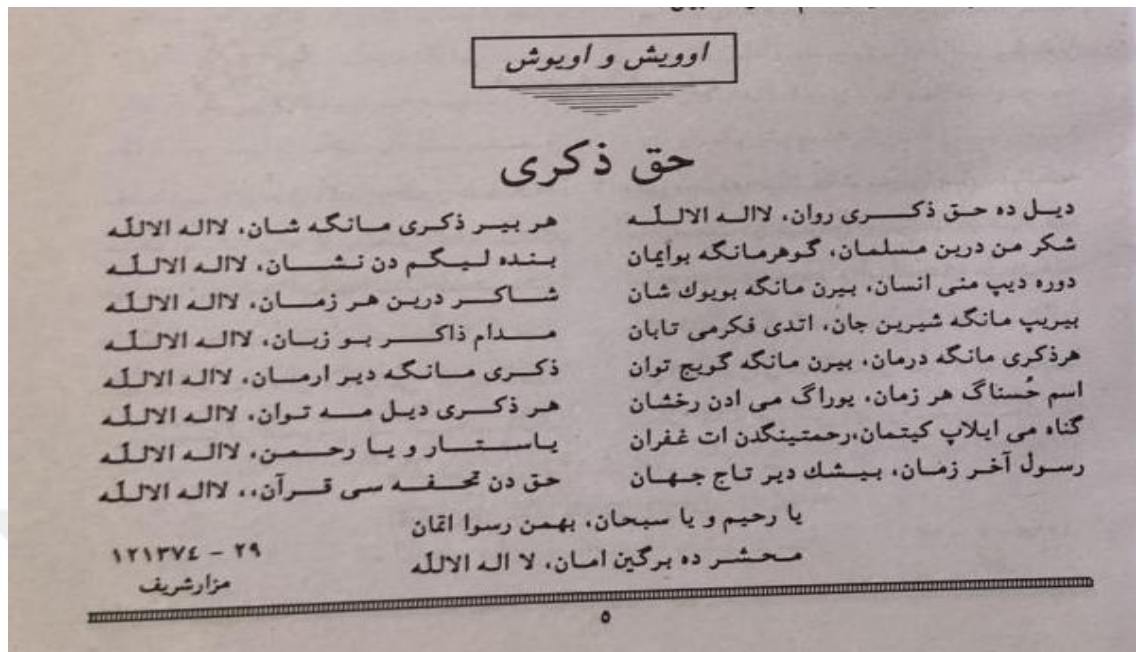
3. Yaz

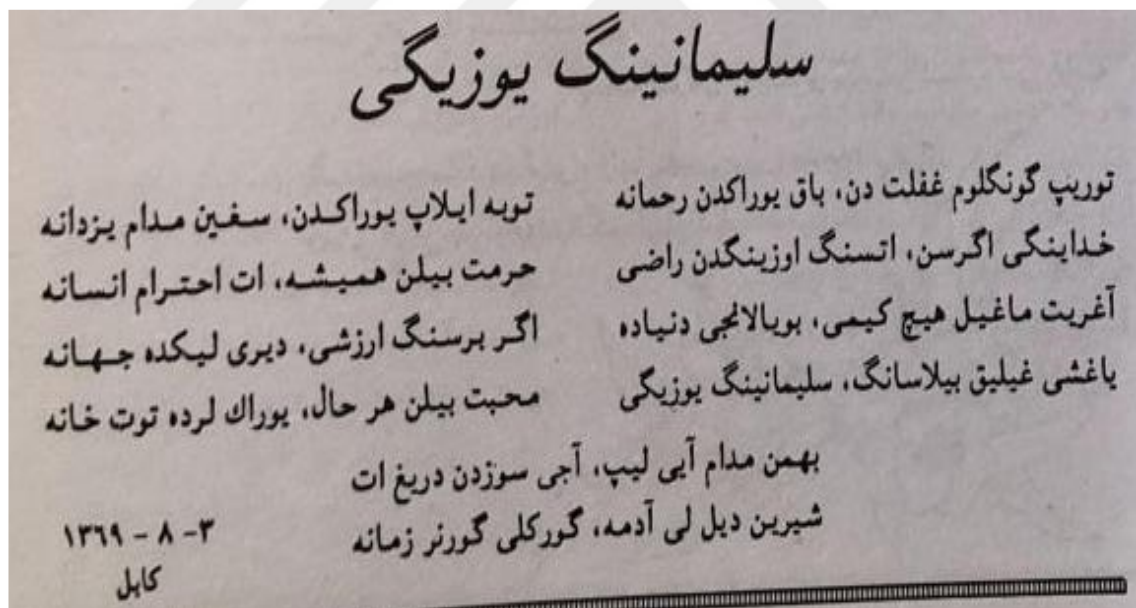
4. Şi'r

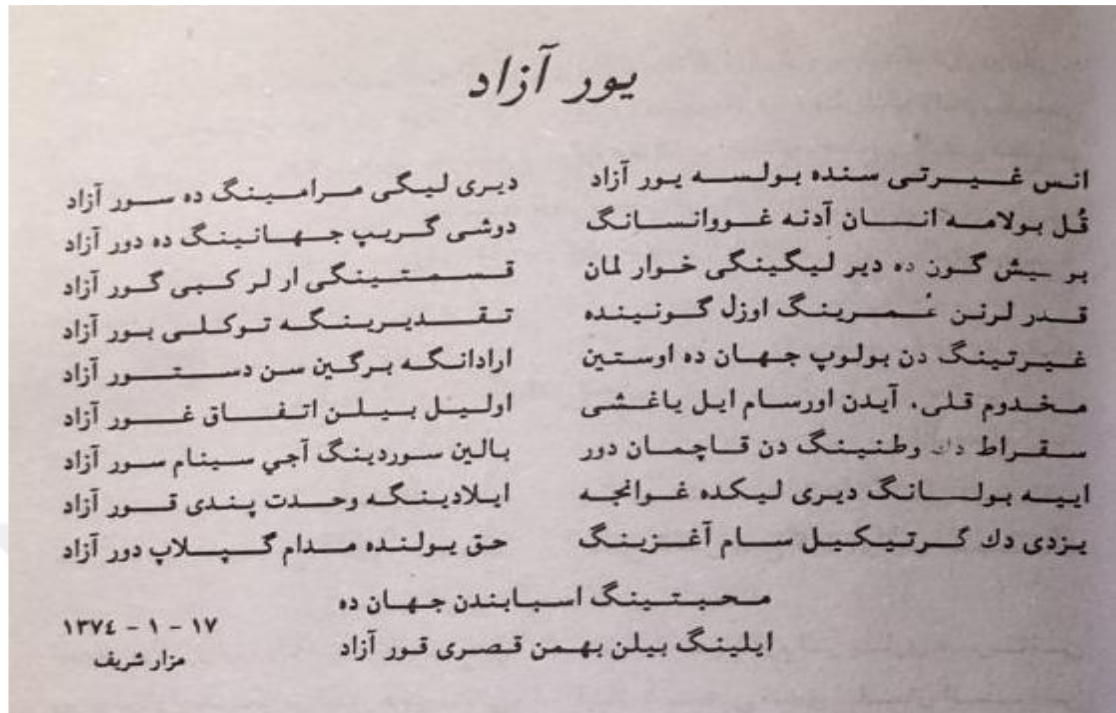
5. Hak Zikri

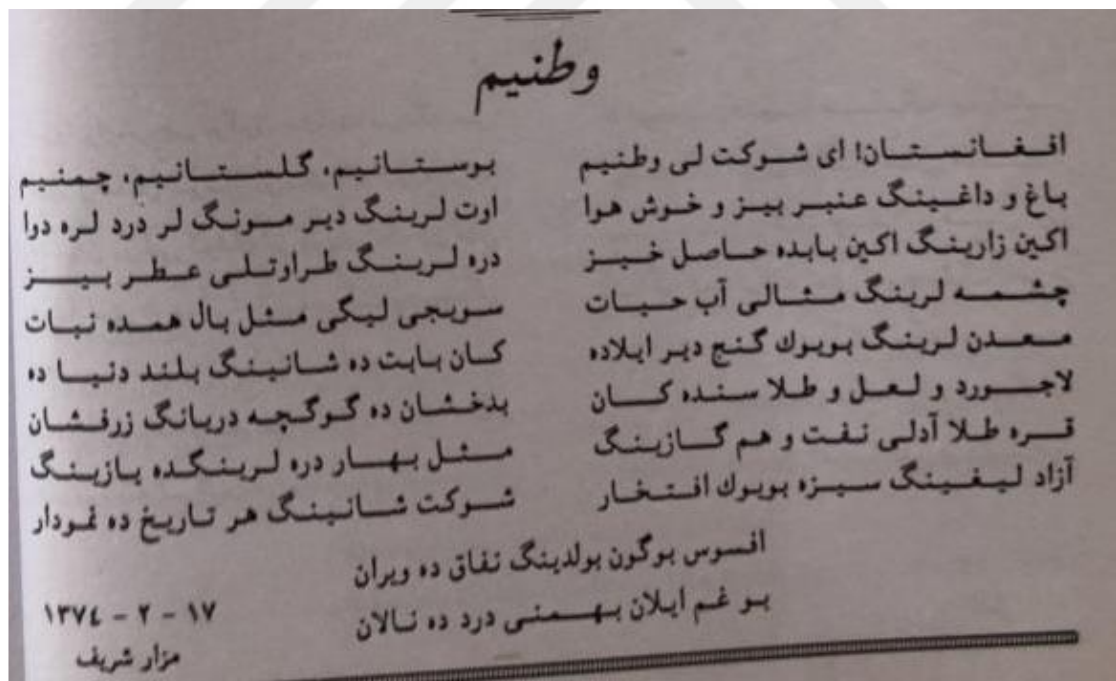
6. Süleyman'ın Yüzigi

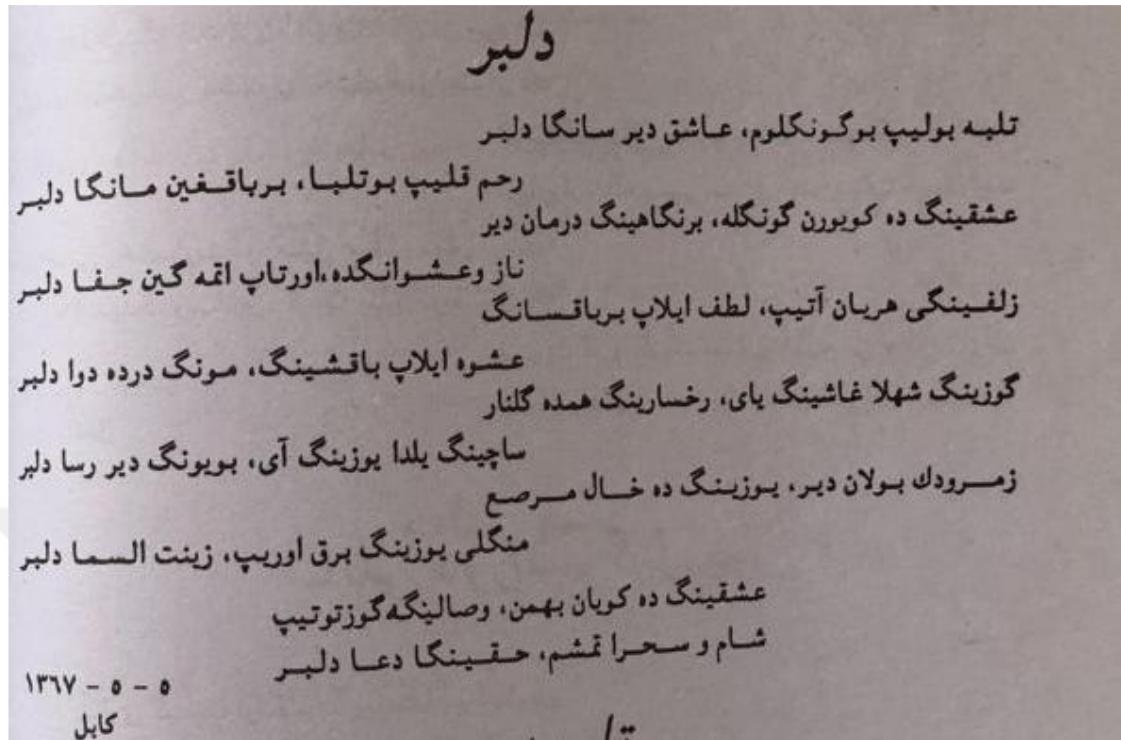
7. Yör Azad

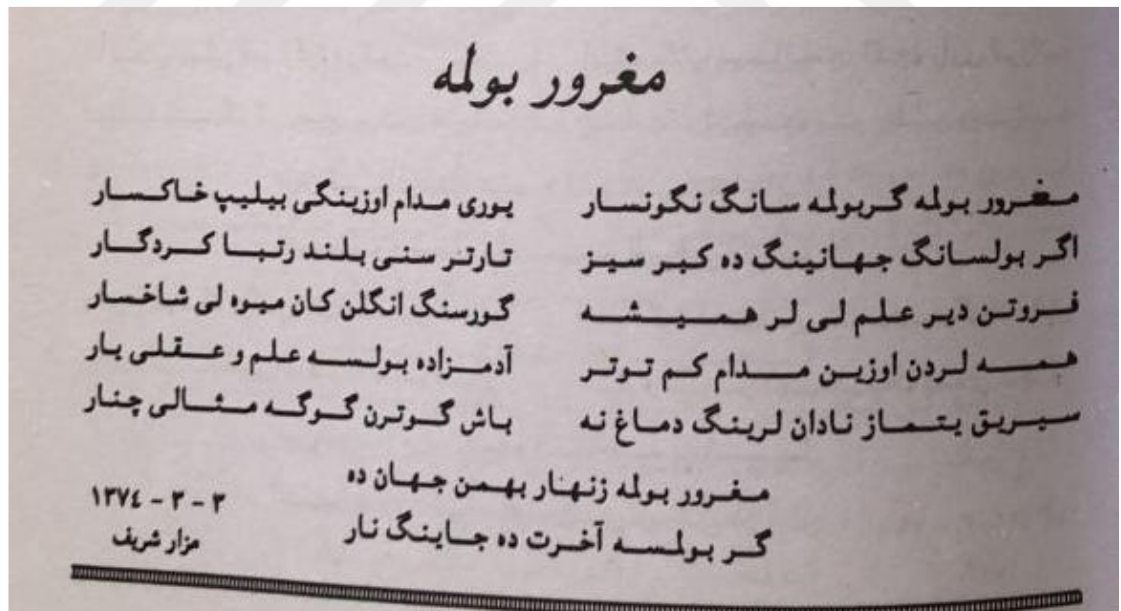
8. Vatanım

9. Dilber

10. Mağrur Bolma

11. Abdul Kerim Behmen'in Hayatını Kaleme Aldığı El Yazısı¹⁰

نامم بزرگوارم و نام پدرم قربان سردار است . با ستم حکایت بزرگان
خانواده ام یکی از روزهای بارش توغای برف مالدو سال و بیستمی
در قریه پت شس باغیستان اند شوی چشم بجای کشوده ام
پدرم قربان سردار یکی از رادمردان بزرگ و معروف زمان و خود
بود دوران صبا و کودکی ام در اطراف شوان پلین این را در
نامی نورنگی بخواند
در سال ۱۲۲۱ هجری شمسی پدرم را به آغوش ملکیت ابتدای قرغان سپرد
در سال ۱۲۲۲ هجری شمسی پدرم از چیل درگذشت . او صیغه پدرم
بدنش مادرش کجورده و در برابر کوردم متوجه گشت .

[illegible]

¹⁰ Şairin kendisi tarafından kaleme alınan biyografisine ait örnek el yazısıdır. İlgili yazı, henüz yayımlanmamıştır. Burada sadece ilk üç sayfasına yer verilmiştir.